

ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

10.
Cilt
Volume

1.
Sayı
Issue

2026
Mart
March

ULUSLARARASI ANADOLU SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Anatolian Social Sciences Journal

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Refereed Journal of Social Sciences

DergiPark
AKADEMİK

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

2026, Cilt: 10, Sayı: 1

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2619-9475

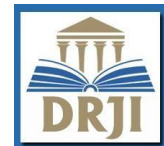
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Yıl/Year: 2026

Cilt/Volume: 10

Sayı/Issue: 1

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

YAYINCI / PUBLISHER

- Yılmaz ARSLAN ▪ Kalan Basım Yayım Dağıtım

EDİTÖRLER / EDITORS

- Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITOR

- Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi
 - Dr. Emine SONAL ▪ Yaşar Üniversitesi
- Dr. Jeffrey HOWLETT ▪ İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Dosay KENJETAY ▪ Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.
 - Prof. Dr. Carol GRIFFITHS ▪ Yeni Zelanda
- Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ ▪ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
 - Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi
 - Dr. A. Haydar SÖYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi
- Prof. Dr. Raphael VELLA ▪ University of Malta.

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

- İngiliz Dili ve Edebiyatı* ▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi
- Sosyoloji* ▪ Prof. Dr. M. Cem DEMİR ▪ Munzur Üniversitesi
- Psikoloji* ▪ Dr. Öğr. Üyesi Canan BÜYÜKAŞIK ▪ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
- Psikolojik Dan. ve Reh.* ▪ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MANAP ▪ Batman Üniversitesi
- Tarih* ▪ Prof. Dr. Ahmet İLYAS ▪ Harran Üniversitesi
- Coğrafya* ▪ Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN ▪ Namık Kemal Üniversitesi
- Siyasal Bilgiler* ▪ Dr. Öğr. Üyesi A. Haydar SOYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi
- Müzik* ▪ Doç. Dr. M. Sait Halim GENÇOĞLU ▪ Ardahan Üniversitesi
- Felsefe* ▪ Doç. Dr. Ufuk BİRCAN ▪ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Edebiyat* ▪ Doç. Dr. Faruk GÖKÇE ▪ Dicle Üniversitesi
- İletişim* ▪ Prof. Dr. Bedriye POYRAZ ▪ Ankara Üniversitesi
- Bankacılık* ▪ Prof. Dr. Mehmet Deniz YENER ▪ Marmara Üniversitesi
- İlahiyat* ▪ Doç. Dr. Mehmet ALTUN ▪ Bitlis Üniversitesi
- İşletme* ▪ Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- İktisat* ▪ Dr. Öğr. A. Baran YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Ekonometri-İstatistik* ▪ Dr. Öğr. Üyesi Seda Başar YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Pazarlama* ▪ Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU ▪ Kastamonu Üniversitesi
- Sosyal Hizmet* ▪ Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ ▪ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

AKADEMİK DANIŞMA KURULU / *ACADEMIC ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. İlknur ÖNE Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Rüstem ERKAN Dicle Üniversitesi
- Prof. Dr. Şükrü ASLAN Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bedriye POYRAZ Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa AKSOY Munzur Üniversitesi
- Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.
- Prof. Dr. H. Murat ŞAHİN Gaziantep Üniversitesi
- Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV Ardahan Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatih YAZICI Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Doç. Dr. Zuhale KILINÇ Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Aytunç AYDIN Ordu Üniversitesi
- Dr. İbrahim SOYSÜREN Neuchâtel Üniversitesi
- Dr. Muhammet Ali SAĞLAM Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Mustafa YALÇINKAYA Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Dr. Seda Başar YILMAZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARACILIK VE KURUMSAL YÖNETİM ÜZERİNE BİR MODEL

Denizcan Tamer, Ertan Dinç

Sayfa: 1 - 21

KURUCU/ŞEF PERSPEKTİFİNDEN ORDU FİLMARMONİ ORKESTRASI: NİTEL BİR İNCELEME

Gonca Görsev Kılıç

Sayfa: 22 - 32

İNSAN HAKLARI ÖLÇEĞİ TÜRKÇE GEÇERLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Nur Okutan

Sayfa: 33 - 47

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SINIF YÖNETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Zülfiye Gül Ercan

Sayfa: 48 - 76

THE EVALUATION OF THE HUMAN ANATOMY IN QAZWINI'S AJA'IB AL-MAKHLUQAT FROM THE PERSPECTIVE OF DIVINE ORDER AND WISDOM

Hayri Alkan

Sayfa: 77 - 96

SAKİN ŞEHİR (CİTTASLOW) DESTİNASYONLARINDA YEREL HALKIN TURİZM ALGISI VE DESTEĞİ: MUDURNU ÖRNEĞİ

Emrah Kırmacı, Nilgün Sanalan Bilici

Sayfa: 97 - 112

EBEVEYNLERİN EKOLOJİK AYAK İZİ FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ

Hülya Altunbey, Dilek Çelikler

Sayfa: 113 - 130

HÜZÜN TURİZMİ BAĞLAMINDA KAPALI MARAŞ: TRAVMATİK MİRASIN TURİSTİK DÖNÜŞÜMÜ

Süheyla Üçışık Erbilen

Sayfa: 131 - 146

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İÇ SULAR İLE VAN GÖLÜ'NDE ULAŞIM FAALİYETLERİ (1923-1950)

Dr. Abdulhamit Deniz

Sayfa: 147 - 161

BÂKILLÂNÎ'NİN USÛL DÜŞÜNÇESİNDE KIYÂSIN YERİ VE DEĞERİ

Abdulbasit Saltekin

Sayfa: 162 - 177

GENÇ YETİŞKİNLERİN SOSYOTELİST OLMALARINA VE SOSYAL DESTEKLERİNE GÖRE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Hasan Hazer, Fulya Yüksel Şahin
Sayfa: 178 - 205

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN YAZI YAZMAK İLE İLGİLİ ALGILARININ BELİRLENMESİ: BİR METAFOR ÇALIŞMASI

Beyhan Can Kaya
Sayfa: 206 - 219

DÖNGÜSEL EKONOMİ PERSPEKTİFİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMANIN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yusuf Karabulut, Suat Okay
Sayfa: 220 - 235

PATRİK PHOTIOS'UN XVII. HOMİLİSİ VE AYASOFYA'DAKİ MERYEM VE ÇOCUK İSA MOZAIĞININ AÇILIŞI

Yavuz Erdihan
Sayfa: 236 - 246

Sayı Hakemleri

Referees of This Issue

Kurum- Institution

1 Abdullah Kara	İnönü Üniversitesi
2 Abdullah Mert	Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
3 Abdullah Mehmet Avunduk	Sakarya Üniversitesi
4 Ahmet Sakin	Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
5 Ahmet Özkan	Bayburt Üniversitesi
6 Ajda Aylin Can	Marmara University
7 Ali Bilici	Amasya Üniversitesi
8 Ali Kırıcı	Artvin Çoruh Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
9 Ali Tenik	Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Ana Bilim Dalı
10 Ali Saygılı	Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
11 Ali İhsan Alemlı	İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı
12 Aliye Nur Ercan Güven	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
13 Atilla Yücel	Fırat University
14 Aysu Bayram Saptır	Dr. (Bir Kuruma Bağlı Değildir)
15 Burcu Günay	Duzce University
16 Cemal Arbaç	Artvin Çoruh Üniversitesi
17 Ceren Gül Artuner Özder	Beykent Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
18 Erol Bulut	Ordu Üniversitesi
19 Fetullah Yılmaz	Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
20 Güray Karacıl	Mustafa Kemal Üniversitesi
21 Hacı İsmail Çıngı	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
22 M. Fatih Güvendi	Marmara Üniversitesi
23 Mualla Akçadağ	Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
24 Mustafa Harun Kıyılık	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
25 Nurcan Akbaş	Mersin University
26 Serhat Çamkaya	Kafkas University
27 Taner Dalgın	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu
28 Tuğba Turgut	Afyon Kocatepe University
29 Yasin Akan	Mardin Artuklu Üniversitesi
30 İlker Şahin	Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi
31 İrfan Yaşar	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
32 İsa Bayhan	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
33 İsmail Altay	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
34 Şinasi Sönmez	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ARACILIK VE KURUMSAL YÖNETİM ÜZERİNE BİR MODEL

THE IMPACT OF SUSTAINABILITY ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT: A MODEL OF INTERMEDIATION AND CORPORATE GOVERNANCE

Denizcan TAMER¹

Ertan DİNÇ²

¹ Arş. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, denizcantamer@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5507-8994

² Öğr. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Rektörlük, ertan.dinc@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0345-7781

Geliş Tarihi / Date Applied
26.10.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
07.01.2026

ÖZET

Bu çalışma, kurumsal yönetim uygulamalarının Türkiye’de yabancı sermayeli anonim şirket kuruluşları üzerindeki etkisini incelerken, aynı zamanda BIST Sürdürülebilirlik Endeksi’nin olası aracılık rolünü de değerlendirmektedir. Geleneksel yaklaşımların doğrudan yabancı yatırımları (DYY) yalnızca makro düzeydeki sermaye akımları üzerinden ölçmesinin aksine, bu araştırma firma kuruluşunu “pazara giriş niyeti” için bir vekil değişken olarak kullanmakta ve böylelikle daha mikro düzeyli ve davranışsal bir perspektif sunmaktadır. Yöntemsel olarak, çalışma Ocak 2015 – Haziran 2025 dönemine ait aylık veriler kullanılarak sağlam en çok olasılık tahmini (MLMV) ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ve doğrulayıcı ARIMA regresyonunu uygulamaktadır. Ampirik bulgular, daha yüksek kurumsal yönetim puanlarının hem sürdürülebilirlik göstergeleri hem de yabancı sermayeli firma kuruluşları üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, yabancı yatırımcıların daha sıkı yönetim çerçevelerini uyum maliyetlerini artırıcı ve stratejik esnekliği azaltıcı bir unsur olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Buna karşılık, BIST 100 Endeksi ve enflasyon oranları yabancı firma girişlerini pozitif ve anlamlı şekilde etkilemekte ve bu durum, piyasa performansının ve enflasyonist dönemlerde reel varlık talebinin önemini vurgulamaktadır. Döviz kurları, sürdürülebilirlik ölçütleri ve DYY stoku etkileri ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Genel olarak, çalışma yabancı yatırımcı davranışlarının Türkiye’de yalnızca yönetim standartlarından değil, aynı zamanda piyasa dinamikleri ve makroekonomik koşullardan da etkilendiğini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamaktadır. Bulgular, yatırımcı dostu kurumsal çerçeveler ile şeffaflığı güvence altına alan etkili yönetim mekanizmaları arasında dengeli bir politika tasarımının gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Kurumsal Yönetim, Sürdürülebilirlik, Gelişmekte Olan Piyasalar, ARIMA.

ABSTRACT

This study examines the impact of corporate governance practices on the establishment of foreign-capital joint stock companies (anonim şirket) in Türkiye, while also assessing the potential mediating role of the BIST Sustainability Index. In contrast to conventional approaches that measure foreign direct investment (FDI) solely through macro-level capital inflows, this research employs firm incorporation as a proxy for “market entry intention,” thereby providing a more micro-level and behavioral perspective. Methodologically, the study applies Structural Equation Modeling (SEM) with robust maximum likelihood estimation (MLMV), alongside a confirmatory ARIMA regression framework, using monthly data for the period January 2015 – June 2025. The empirical findings reveal that higher corporate governance scores exert a negative and statistically significant effect on both sustainability indicators and the establishment of foreign-capital firms. This result suggests that foreign investors perceive stricter governance frameworks as factors that increase compliance costs and constrain strategic flexibility. By contrast, the BIST 100 Index and inflation rates affect foreign firm entry positively and significantly, underscoring the importance of overall market performance and the demand for real assets during inflationary periods. The effects of exchange rates, sustainability measures, and the FDI stock are not found to be statistically significant. Overall, the study contributes to the literature by demonstrating that the behavior of foreign investors in Türkiye is shaped not only by governance standards but also by market dynamics and broader macroeconomic conditions. The findings point to the need for a balanced policy design that simultaneously promotes investor-friendly institutional frameworks and preserves effective governance mechanisms that ensure transparency.

Keywords: Foreign Direct Investment, Corporate Governance, Sustainability, Emerging Markets, ARIMA.

1. GİRİŞ

Yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ekonomiler için yalnızca finansal bir kaynak değil, aynı zamanda teknolojik dönüşüm, istihdam artışı ve kurumsal kapasitenin gelişimi açısından da stratejik bir önem arz etmektedir. Bu yatırımların mekânsal ve sektörel dağılımı üzerine yapılan çalışmalar (Yavan, 2010), yatırım kararlarının yalnızca ekonomik getiri beklentileriyle değil, aynı zamanda kurumsal ortamın kalitesi, yönetim yapıları, sürdürülebilirlik göstergeleri ve piyasa öngörülebilirliği gibi faktörlerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Türkiye özelinde yürütülen çeşitli çalışmalar yabancı yatırımcıların güven ve öngörülebilirlik sinyallerine duyarlılığını açıkça göstermiştir. Bu çerçevede, yatırımcılar için güven ortamını tesis eden kurumsal göstergelerin, yatırım kararlarında belirleyici bir rol oynadığına ilişkin artan bir literatür birikimi söz konusudur (Dunning ve Lundan, 2008; Bevan ve Estrin, 2004; Semenas, 2020).

Bu çalışmanın temel motivasyonu, Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye girişlerinin dinamiklerini, kurumsal yönetim uygulamaları ve sürdürülebilirlik performansı ekseninde, makroekonomik göstergelerle bütünleşik biçimde analiz etmektir. Literatürde şirket düzeyinde kurumsal yönetim kalitesinin yatırımcı davranışlarını şekillendirdiği (Bannour ve Abdelkawy, 2024; Al-Dwiry et al., 2020) ve sürdürülebilirlik performansının da giderek yatırımcıların karar kriterleri arasında yer aldığına ilişkin bulgular yoğunlaşmaktadır (Ioannou ve Serafeim, 2015; Fatemi et al., 2018). Ancak bu ilişkilerin ülke düzeyindeki yatırım hareketliliğine nasıl yansıdığı, özellikle Türkiye gibi kurumsal dönüşüm süreci geçiren ekonomilerde hâlen yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır.

Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli anonim şirket sayısını DYY'ları temsilen (proxy) bir gösterge olarak kullanmakta ve bu sayının, Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) ile Sürdürülebilirlik Endeksi (XUSRD) gibi yapısal faktörler üzerinden nasıl etkilendiğini incelemektedir. Ayrıca bu ilişkide, sürdürülebilirliğin bir aracı (mediator) değişken olarak rolü sınanmakta olup kurulan model döviz kuru, üretici fiyat enflasyonu (ÜFE) ve BIST 100 endeksi gibi kontrol değişkenler ile zenginleştirilerek makroekonomik etkenler de göz önünde bulundurulmaktadır.

Kuramsal düzeyde bu yaklaşım, yatırım kararlarının yalnızca mikroekonomik rasyonaliteyle değil, aynı zamanda kurumsal iklimin yapıtaşlarıyla iç içe geçmiş çok katmanlı bir mantıkla şekillendiğini varsayan yaklaşımlara dayanmaktadır. Özellikle kurumsal ekonomi kuramı (North, 1990) ve kurumsal güven teorisi (Zucker, 1986), yatırım kararlarının öngörülebilirlik ve şeffaflık gibi normatif unsurlarla da motive edildiğini savunmaktadır. Buna ek olarak, sürdürülebilirlik performansının yatırımcılar açısından uzun vadeli risk yönetimi ve itibari sermaye üretimiyle ilişkilendirilmesi, bu değişkenin aracı rolünü incelemeyi teorik açıdan anlamlı kılmaktadır.

Veri seti 2015–2025 dönemini kapsayan aylık zaman serisi verilerinden oluşmakta olup, analiz yöntemi olarak Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) ve destekleyici olarak ARIMA regresyonu tercih edilmiştir. SEM yöntemi, hem doğrudan hem de dolaylı ilişkilerin eş zamanlı test edilmesine olanak tanıyarak, kuramsal modelin bütüncül biçimde sınanmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, literatürde nadir rastlanan biçimde kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik gibi yapısal faktörlerin makro yatırım davranışlarına etkisini zamansal bağlamda modelleyen ve aracı değişken analizine dayalı ileri düzey istatistiksel teknikler kullanan öncü bir yaklaşıma sahiptir.

Sonuç olarak bu araştırma, Türkiye’de yabancı yatırımcı davranışlarını şekillendiren kurumsal ve ekonomik dinamikleri disiplinlerarası bir bakışla ele almakta; yatırımcı güvenini temsil eden kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik performanslarının doğrudan yabancı yatırımları ne ölçüde yönlendirdiğini analiz etmektedir. Böylece araştırma bulguları, literatüre hem teorik katkı sağlamak hem de yatırım iklimini iyileştirmeye yönelik politika önerilerine zemin sunmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde yabancı yatırımları (doğrudan veya portföy) etkileyen faktörlerin tespitine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak günümüzde sürekli değişen ve gelişen ekonomilerde, globalleşen, teknolojik altyapıları gelişen ve risk durumu farklı olan finansal piyasalarda yatırımlara etki eden faktörler sabit kalmamaktadır ve bu faktörleri belirlemek dinamik bir süreç gerektirmektedir. Bu bağlamda konuya ilişkin kapsamlı literatür, değişkenler özelinde gruplandırılarak açıklanmıştır.

KYE -> DYY

Kurumsal yönetim uygulamaları, şirketlerin yönetim süreçlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk ilkelerini esas alarak paydaşlara karşı güven inşa etmeyi amaçlayan yönetim mekanizmalarıdır. Etkin kurumsal yönetim, şirketlerin sadece iç performansını değil, dış yatırımcılar nezdindeki itibarını da doğrudan etkiler (Shleifer ve Vishny, 1997). DYY’lar ise bir ülkenin sınırları dışındaki kişi ya da kurumlar tarafından, uzun vadeli kontrol veya yönetim amacıyla gerçekleştirilen yatırımları ifade eder ve ekonomik büyüme, istihdam artışı ve teknoloji transferi gibi unsurlarla ilişkilendirilir (Dunning, 2000). Bu iki kavram arasındaki ilişki, özellikle yatırım kararlarında risk algısı ve bilgiye erişimin kritik olduğu gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir. Yabancı yatırımcılar, yüksek kurumsal yönetim kalitesine sahip ülke ve firmaları daha güvenli ve öngörülebilir olarak değerlendirmekte ve bu doğrultuda yatırım yapma eğiliminde olmaktadır. Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda, kurumsal yönetim kriterlerini karşılayan firmalarda yabancı sahipliğin firma performansını artırdığı ve bunun yatırımcılar açısından cazibe unsuru oluşturduğu tespit edilmiştir (Ersoy vd., 2011). Aynı zamanda etkin bir iç kontrol sisteminin kurumsal yönetim başarısı ile güçlü bir ilişki içinde olduğu ve bu yapısal unsurların doğrudan yabancı yatırım girişlerini teşvik edici nitelikte olduğu ortaya konmuştur (Baskıcı, 2015). Bu bağlamda, güçlü bir kurumsal yönetim altyapısının, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde dış yatırım çekiciliğini artıran temel faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Kurumsal yönetim literatürü, büyük ölçüde mülkiyet ile kontrolün ayrışmasının doğurduğu vekil–asil sorununu merkeze almaktadır. Bu çerçevede kurumsal yönetim; yöneticilerin, hâkim ortakların veya diğer iç aktörlerin kaynakları kendi lehlerine tahsis etmesini sınırlayan ve yatırımcıların sermaye sağlayarak “getiri elde edeceğine” dair güvenini kurumsallaştıran mekanizmalar bütünü olarak ele alınmaktadır. Ajans maliyetlerinin doğası ve firmanın sahiplik yapısıyla bağları klasik biçimde Jensen ve Meckling’in (1976) ajans kuramı içerisinde açıklanırken, mülkiyet-kontrol ayrışmasının kurumsal yapılarda kalıcı bir yönetim problemi yarattığı Fama ve Jensen (1983) tarafından kurumsal karar alma mimarisi üzerinden tartışılmaktadır.

Uluslararası literatür de bu ilişkileri çok boyutlu olarak desteklemektedir. 48 ülkeyi kapsayan kapsamlı bir analizde, kurumsal yönetim kalitesi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu gösterilmiş ve yatırımcıların özellikle şeffaflık, hesap verebilirlik ve hissedar haklarına büyük önem verdiği vurgulanmıştır (Hossain ve Rahman,

2017). Afrika ülkeleri örneğinde, etik değerlere sahip ve etkili yönetim kurullarına sahip ülkelerin daha fazla DYY çektiği ve özellikle azınlık hissedar haklarının korunmasının bu ilişkide kritik rol oynadığı belirlenmiştir (Agyemang vd., 2019). Çin firmaları üzerinde yapılan mikro düzeyli bir çalışmada ise, güçlü kurumsal yönetime sahip şirketlerin hem dış yatırım yapma eğilimlerinin daha yüksek olduğu hem de daha fazla yabancı yatırım çektiği ortaya konmuştur (Tong vd., 2022). OECD ülkelerini kapsayan bir panel veri analizinde de yönetim kalitesinin uzun vadede DYY üzerinde olumlu ve kalıcı etkiler yarattığı tespit edilmiştir (Ugurlu, 2022). Son olarak, Suudi Arabistan'da yapılan bir çalışmada, bağımsız yönetim kurulları, yüksek kaliteli finansal raporlama ve hissedar haklarının güçlendirilmesi gibi kurumsal yönetim reformlarının, ülkenin DYY çekme kapasitesini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Alamri ve Abuanza, 2024). Tüm bu bulgular, kurumsal yönetimin hem firma düzeyinde hem de makroekonomik düzeyde yatırım ortamını doğrudan etkileyen stratejik bir unsur olduğunu teyit etmektedir.

Kurumsal Yönetim -> Kurumsal Sürdürülebilirlik -> DYY Etkisi

Kurumsal yönetim; şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk ilkeleri aracılığıyla şirketlerin iç kontrol mekanizmalarını güçlendiren, paydaş haklarını koruyan ve yatırımcı güvenini artıran bir yönetim anlayışıdır. Literatürde güçlü kurumsal yönetim uygulamalarına sahip ülkelerin daha fazla DYY çektiği tekrarlanan bulgular arasındadır. Hossain ve Zayed (2017), 48 gelişmekte olan ülke için yaptıkları çalışmada, kurumsal yönetim kalitesinin DYY üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Agyemang vd. (2019), Afrika ülkelerinde etik değerlere sahip yönetim yapılarının DYY girişlerini teşvik ettiğini göstermiştir. Bu bulgular, kurumsal yönetimin doğrudan yabancı sermaye çekiciliği açısından kritik bir rol oynadığını teyit etmektedir.

Kurumsal sürdürülebilirlik, şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetim (ESG) performanslarını uzun vadeli stratejilerine entegre etme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Eccles, Ioannou & Serafeim, 2014). Güçlü kurumsal yönetim uygulamaları, sürdürülebilirlik stratejilerinin hayata geçirilmesi için gerekli kurumsal altyapıyı sağlar. Literatürde, kurumsal yönetim mekanizmalarının sürdürülebilirlik raporlaması, çevresel yatırımlar ve sosyal sorumluluk uygulamalarıyla pozitif ilişki içinde olduğu sıklıkla rapor edilmiştir (Lopez et al., 2007; Ioannou & Serafeim, 2015). Dolayısıyla kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik uygulamalarının temel belirleyicilerinden biridir.

Doğrudan yabancı yatırımcılar, yalnızca finansal performansa değil, aynı zamanda şirketlerin uzun vadeli çevresel ve sosyal riskleri yönetme kapasitelerine de önem vermektedir. ESG kriterlerinde yüksek performans gösteren firmalar, yatırımcılar açısından daha güvenilir ve düşük riskli görülmekte, bu da DYY çekme olasılığını artırmaktadır. Chipalkatti, Le ve Rishi (2021), 161 ülke üzerinde yaptıkları araştırmada, ESG skorlarının yüksek olduğu ülkelerin daha fazla DYY çektiğini ortaya koymuştur. Singh ve Kapuria (2021) ise Asya ülkelerinde sürdürülebilirlik faktörlerinin DYY girişlerini önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Bu bulgular, sürdürülebilirlik uygulamalarının yatırımcı davranışlarını şekillendiren stratejik bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Kurumsal yönetim ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi açıklamada kurumsal sürdürülebilirlik bir aracı değişken olarak rol oynayabilir. Bu modelde kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik uygulamalarını güçlendirmekte; sürdürülebilirlik ise yatırımcıların ülke ve

firmaya olan güvenini artırarak DYY girişlerini teşvik etmektedir. Başka bir ifadeyle, güçlü bir kurumsal yönetim yapısı tek başına yatırım çekici olabilirken, bu etkinin sürdürülebilirlik uygulamalarıyla desteklenmesi DYY üzerinde daha güçlü bir etki yaratmaktadır.

Bu bağlam, kurumsal yönetim–sürdürülebilirlik–DYY ilişkisini, kurumsal kuram ve sinyal teorisi üzerinden de temellendirmeye imkân vermektedir. Güçlü kurumsal yönetim ve buna eşlik eden ESG odaklı şeffaf raporlama, bilgi asimetrisini azaltarak yatırımcıların ülke ve firma riskini daha doğru fiyatlamasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu durum, işlem maliyetlerini düşürerek çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarını kolaylaştırmaktadır (North, 1990; Williamson, 2000). Nitekim kurumsal yönetim kalitesi, yolsuzluk kontrolü ve yatırımcı koruması gibi kurumsal göstergelerin DYY girişlerini artırdığı, özellikle belirsizlik ve sözleşme icrası riskinin yüksek olduğu ekonomilerde bu etkinin daha görünür hale geldiği literatürde görülmektedir (Globerman ve Shapiro, 2002; Busse ve Hefeker, 2007). Bu perspektiften bakıldığında sürdürülebilirlik uygulamaları, kurumsal yönetimin dış paydaşlar açısından meşruiyet etkisini güçlendirerek DYY üzerindeki dolaylı kanalın ekonomik mantığını daha da pekiştirmektedir (Suchman, 1995).

BİST 100 -> DYY Etkisi

BIST 100 endeksi ile DYY arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair çeşitli ampirik bulgular bulunmaktadır. Türkiye özelinde yapılan bazı çalışmalar, BIST 100 endeksinin güçlü bir performans gösterdiği dönemlerde yabancı yatırım girişlerinin de artış gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu durum, yatırımcıların borsa endeksini yalnızca borsa kârlılığı açısından değil, aynı zamanda ülke ekonomisinin genel sağlığı ve piyasa güvenilirliği hakkında önemli bir sinyal olarak değerlendirdiklerini göstermektedir (Şahin ve Kaya, 2021). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, hisse senedi piyasalarının istikrarı ve büyümesi, yabancı yatırımcıların güvenini artırarak yatırım kararlarını olumlu yönde etkileyebilmektedir. BIST 100 endeksinin doğrudan yabancı yatırımları etkilemesini beklemek doğaldır çünkü bu endeks, Türkiye'nin en büyük, likit ve kurumsal yapıya sahip firmalarını içermektedir. Yabancı yatırımcılar açısından, bu endeksin performansı sadece kısa vadeli kazanç potansiyeli açısından değil, aynı zamanda ülke ekonomisinin yapısal sağlığı ve piyasa güvenilirliği hakkında da önemli bir sinyal niteliği taşımaktadır. Literatürde, gelişmekte olan ülkelerde borsa endekslerindeki yükselişlerin yabancı yatırımcılar için bir "yatırım ortamı göstergesi" olarak değerlendirildiği ve bu göstergenin sermaye akımlarını teşvik edici rol oynadığı ifade edilmektedir (Şahin ve Kaya, 2021).

Ayrıca, BIST 100'e dahil olan şirketlerin önemli bir bölümü kurumsal yönetim ilkelerine yüksek düzeyde uyum göstermekte, sürdürülebilirlik endekslerinde yer almakta ve yabancı yatırımcılara açık bir yapıya sahip bulunmaktadır. Bu yapısal özellikler, BIST 100 performansı ile DYY arasında hem algısal hem de ekonomik bir bağ kurmaktadır. Finansal derinlik, likidite ve kurumsal şeffaflık gibi faktörler yatırımcı kararlarını doğrudan etkilediğinden, BIST 100 endeksindeki olumlu seyir, doğrudan yabancı yatırımların Türkiye piyasalarına yönelmesinde teşvik edici bir rol oynamaktadır (Bozkurt ve Koç, 2020). Bununla birlikte bazı çalışmalar, bu ilişkinin çift yönlü olabileceğini; yani artan yabancı yatırımların da borsa performansını destekleyebileceğini öne sürerken (İlhan, 2021), diğer araştırmalar kısa vadeli dalgalanmaların DYY üzerinde sınırlı etkisi olduğunu ve yatırımcıların daha çok makroekonomik ve politik istikrara odaklandığını ifade etmektedir. Bu nedenle, söz konusu ilişkinin yönü ve gücü; ülkenin yapısal koşulları, piyasa derinliği ve yatırımcı güveni gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaşabilmektedir.

Enflasyon -> DYY Etkisi

Üretici enflasyonu (üfe) ile DYY arasında dolaylı fakat anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yüksek üretici fiyatları, yatırım maliyetlerini artırarak yabancı yatırımcılar açısından ekonomik belirsizlik yaratabilir ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada, enflasyonun DYY üzerinde kısa vadede etkili olmadığı ancak uzun vadede negatif bir etkisi olduğu ortaya konmuştur (Sekmen ve Gökırmak, 2020). Benzer şekilde Çin’de döviz rezervlerinin üretici fiyatları üzerindeki etkisi, PPI’nin yatırım ortamını etkileyen bir gösterge olabileceğini göstermektedir (Liu, 2018). Diğer çalışmalar da PPI’nin tek başına değil, genel ekonomik istikrarla birlikte değerlendirildiğinde DYY üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Hui, 2010; Njoku et al., 2023). Bu bulgular, üretici enflasyonunun DYY’yi doğrudan değil, yatırım ortamını şekillendiren bir maliyet ve güven unsuru olarak dolaylı biçimde etkilediğini göstermektedir.

USD Kuru → DYY Etkisi

Döviz kuru, DYY üzerinde hem düzey hem de dalgalanma üzerinden anlamlı etkiler yaratabilen önemli bir makroekonomik göstergedir. Literatürde yaygın olarak kabul gören bulgulara göre, bir ülkenin para biriminin diğerlerine göre değer kaybetmesi yatırım maliyetlerini düşürdüğü için ülkeyi yabancı yatırımcılar açısından daha cazip hale getirebilir. Bu durum, özellikle üretim ve ihracat odaklı doğrudan yatırımlar için geçerlidir (Goldberg ve President, 2006); (Kiyota ve Urata, 2004). Öte yandan, döviz kurundaki yüksek oynaklık, yatırımcılar açısından belirsizlik yaratarak DYY’yi azaltan bir unsur haline gelebilir. Özellikle kur tahmin edilemezliği, uzun vadeli yatırım planları için ciddi bir risk faktörüdür (MacDermott, 2008); (Udomkerdmongkol et al., 2008). Ayrıca, sabit ya da istikrarlı bir döviz kuru rejiminin, yatırım ortamına olan güveni artırarak DYY girişlerini teşvik ettiği de vurgulanmaktadır (Amuedo-Dorantes ve Pozo, 2001). Tüm bu bulgular, döviz kurunun yalnızca ekonomik bir değişken değil, aynı zamanda yatırımcı güveninin bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu literatür, yabancı yatırımları etkileyen belirleyicilerin zaman içinde değişebildiği varsayımıyla değişkenleri bir çerçevede toplamaktadır. Kurumsal yönetim, ajans sorunlarını ve bilgi asimetrisini sınırlayan bir yönetim altyapısı olarak yatırımcı güveniyle ilişkilendirilirken (Jensen ve Meckling, 1976; Shleifer ve Vishny, 1997), sürdürülebilirlik/ESG uygulamaları bu altyapının dış paydaşlara dönük görünür çıktısı olarak kanuna uygunluk ve risk algısıyla bağdaştırılmaktadır (Eccles, Ioannou ve Serafeim, 2014). BIST 100 piyasa güveni ve finansal derinlik için bir gösterge olarak ele alınmakta; ÜFE/enflasyon maliyet ve makro istikrar algısı üzerinden yatırım iştahını etkileyebilecek bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Döviz kuru ise düzeydeki hareketleriyle görece maliyet/varlık fiyatlaması, oynaklığıyla da belirsizlik algısı kanalıyla DYY kararlarıyla ilişkilendirilmektedir (Dunning, 2000; Dunning, 2004). Bu kanalların her biri, yapılan ampirik analizlerle test edilmiştir.

3. AMAÇ

Bu çalışmanın temel amacı, kurumsal yönetim uygulamalarının Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli anonim şirket sayısı üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkide sürdürülebilirlik endeksinin aracılık rolünü ortaya koymaktır. Ayrıca, modelde BIST100 endeksi, üretici enflasyonu ve döviz kuru gibi piyasa ve makroekonomik göstergeler kontrol edilerek, yabancı sermaye girişlerini yönlendiren kurumsal ve ekonomik dinamikler daha bütüncül biçimde analiz edilmektedir.

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait veriler kesitsel değil zaman serisi verileri biçimindedir. Klasik zaman serisi regresyon analizlerinin bu araştırmada kullanılmamasının nedeni belirlenen bir değişkenin aracılık rolünün değerlendirilmesinin amaçlanmasıdır. Ancak kurulan YEM modeli sonuçlarının geçerliliği ve güvenilirliği bağlamında ARIMA regresyonu gerçekleştirilmiştir. Açıklamalar ışığında araştırmanın modeli şu şekilde oluşturulmuştur;

Model 1:

$$KurulanYabAS = y_0 + \beta_1 dBistKRY + \gamma_2 dBistSurd + \gamma_3 dBist100 + \gamma_4 ureticiENF + \gamma_5 usdkur + \gamma_6 DYY + \zeta y$$

Eşitlikte bağımlı değişken 2015 Ocak - 2025 Haziran aralığında kurulan aylık yabancı sermayeli anonim şirket sayısı olup diğer değişkenler;

y_0 = Sabit terimi,

$dBistSurd$ = Borsa İstanbul sürdürülebilirlik endeksini,

$dBist100$ = Borsa İstanbul ilk 100 şirket endeksini,

$ureticiENF$ = Üretici enflasyonunu,

DYY = Doğrudan yabancı yatırımları,

$usdkur$ = USD döviz kurunu,

ζy = Hata Terimini¹ ifade etmektedir.

Kurulan modelde yabancı anonim şirket sayısı bağımlı değişken olup kurumsal yönetim endeksi bağımsız, sürdürülebilirlik endeksi aracı, diğer değişkenler ise kontrol değişkenlerdir.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Araştırmada kullanılan değişkenler, kurulan yabancı sermayeli anonim şirket (bağımlı), BIST sürdürülebilirlik endeks değeri (aracı), BIST kurumsal yönetim endeksi (bağımsız), döviz kuru, enflasyon oranı ve yurt dışındaki yerleşik kişilerin doğrudan yatırım tutarlarıdır (üç değişkende kontrol değişken olarak modele dahil edilmiştir). Araştırma 2015 Ocak ayı ile 2025 Haziran arasındaki aylık verilerden oluşmakta ve her bir seri toplamda 126 gözlemden oluşmaktadır. Bu bağlamda model analizinde toplamda 756 (126x6 değişken) gözlem yer almaktadır. Veriler TCMB elektronik veri dağıtım sistemi (EVDS), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği veri tabanından ve investing.com veri tabanından elde edilmiştir.

Değişkenlerin aracılık etkisini test etmede kullanılan YEM, istatistiksel olarak gözlenen ve gözlenemeyen değişkenler arasındaki ilişkileri aynı anda test etmeyi sağlayan kapsamlı bir yöntemdir. Geleneksel regresyon analizinden farklı olarak YEM, hem ölçüm hatasını hesaba katar hem de karmaşık nedensel ilişkilerin modellenmesine imkân verir. Bu nedenle sosyal bilimler, işletme, psikoloji, eğitim ve finans gibi birçok alanda yaygın şekilde kullanılmaktadır.

¹ Modelde yer almayan ama kurulan yabancı sermayeli A.Ş. sayısını etkileyebilecek tüm diğer faktörleri temsil eder. Örneğin siyasi istikrar, vergi düzenlemeleri, ülke risk primi vb. modele dahil edilmemiş unsurlar bu terimde toplanır (Gujarati ve Porter, 2009).

Yöntemin teorik temelleri özellikle Bollen'in (1989) araştırmasıyla sistematik bir hale gelmiş ve bu alanın temel referanslarından biri olmuştur. YEM'in en önemli katkılarından biri, ölçüm modelleri ile yapısal modelleri tek bir çatı altında bütünleştirmesidir. Ölçüm modelleri, gizil (latent) değişkenlerin gözlenen göstergelerle ne ölçüde temsil edildiğini test ederken, yapısal modeller değişkenler arasındaki nedensel yönlü ilişkileri ortaya koyar. Bu özellik, YEM'i yalnızca ilişkileri açıklayan değil, aynı zamanda teoriyi test eden güçlü bir araç haline getirmiştir (Kline, 2011; Byrne, 2010).

YEM aynı zamanda aracılık (mediation) ve düzenleyicilik (moderation) ilişkilerinin analizi için en uygun yöntemlerden biridir. Baron ve Kenny'nin (1986) aracılık testine ilişkin çalışması, dolaylı etkilerin incelenmesine öncülük etmiş olsa da, günümüzde bu ilişkilerin güvenilir biçimde sınanması için YEM'in sunduğu çerçeve tercih edilmektedir. Çünkü YEM, hem doğrudan hem de dolaylı etkileri aynı anda tahmin edebilmektedir. Bu da teorik modellerin daha hassas ve güvenilir biçimde sınanmasına imkân vermektedir. YEM'in bir diğer güçlü yönü, karmaşık modellerin farklı disiplinlerdeki veri yapılarıyla uyumlu çalışabilmesidir. Eğitim araştırmalarında öğrenci başarısını açıklayan psikososyal faktörlerden, finans alanında kurumsal yönetim, sürdürülebilirlik ve firma değeri arasındaki ilişkilerin test edilmesine kadar geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır (Musil vd., 1998; Cheng, 2001).

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi konusunda literatürde birçok analiz tekniği bulunmaktadır. Bu analiz tekniklerinin tercihi, veri setinin yapısı (örneğin, panel veya zaman serisi gibi), araştırma sorusu, örneklem boyutu ve periyodu gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu nedenle araştırma sorusu ve veri setine uygun analiz tekniğinin seçimi, bulguların ve elde edilen sonuçların geçerliliği ve güvenilirliğinin önemli ölçütlerinden biridir.

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait veriler zaman serisi niteliğinde olduğu için yapılması gereken ön testlerden ilki durağanlık testidir. Bir serinin zaman içerisinde ortalaması, kovaryansı ve varyansının sabit olması şeklinde ifade edilen durağanlık tanımı, serinin değerinin uzun dönemde belirli bir değere yaklaşması ya da beklenen değer etrafında dalgalanması olarak ifade edilebilir. Durağan olmayan verilerle çalışılması sahte regresyon problemini beraberinde getirmektedir (Tatoğlu, 2020). Serilerin durağanlık testi sırasında bazı değişkenler seviyede durağan olmayabilir. Seviyede durağan olmayan serilerde en yaygın durağanlaştırma yöntemi serinin, bir veya daha fazla farkını almaktır. Bu yöntem özellikle I(1) bütünleşik süreçlerde kullanılır. Seriler genellikle ADF (Augmented Dickey-Fuller) veya PP (Phillips-Perron) testleriyle birim kök içerdiği (serinin durağan olup olmadığı) gösterildikten sonra birinci fark alınarak durağan hale getirilir.

Kurulan modeldeki değişkenlere ait verilerde eksik gözlemler bulunmamaktadır. Durağanlık testi ve serileri durağanlaştırmanın ardından SEM analizi ön testlerinden bir diğer normallik testidir. Maksimum olabilirlik (ML) ve Genelleştirilmiş en küçük kareler (GLS) tahmincileri, kovaryans yapısına dayalı yapısal eşitlik modellemesinde en sık kullanılan yöntemlerdir. Her iki yaklaşım da verinin çok değişkenli normal dağıldığı varsayımına dayanır. Bu varsayım altında, parametre tahminleri tutarlı ve etkin olur. Ayrıca ki-kare model uyum testi ve parametrelerin standart hataları doğru hesaplanır (Bollen, 1989; Kline, 2011).

Ancak, çok değişkenli normallik varsayımı ihlal edildiğinde, iki temel sorun ortaya çıkar. Bunlardan biri; Ki-kare uyum testinin (χ^2) genellikle aşırı duyarlı hale gelmesidir. Bu durumda modelin gerçekte kabul edilebilir bir uyuma sahip olmasına rağmen, test modeli reddedebilir.

Yani tip I hata oranı yükselir (West vd., 1995). İkinci sorun ise normal dağılım altında hesaplanan standart hatalar küçülme eğilimi gösterir. Bu durum parametrelerin gerçekte olduğundan daha anlamlı görünmesine neden olur. Sonuçta, araştırmacı yanlış bir biçimde bazı katsayıların anlamlı olduğu sonucuna varabilir (Byrne, 2010). Özetle, ML ve GLS verinin çok değişkenli normal dağıldığını varsaydığından, bu varsayım bozulduğunda hem uyum ölçütleri hem de istatistiksel çıkarımlar (standart hatalar, p-değerleri) güvenilirliğini kaybetmektedir. Bu nedenle, literatürde normallik varsayımının sağlanmadığı durumda sağlam (robust) düzeltmeler önerilmektedir. En yaygın kullanılanlar arasında Satorra-Bentler ölçeklenmiş ki-kare testi, robust ML (MLR, MLMV) ve bootstrap tabanlı standart hatalar bulunmaktadır (Chou vd., 1991; West vd., 1995).

YEM'in tahmin edilmesinin ardından, değişkenler arasındaki doğrudan, dolaylı ve toplam etkilerin ayrıştırılması için Stata'nın -estat teffects- komutu kullanılmıştır. Bu komut, Bollen'in (1989) ortaya koyduğu etki ayrıştırma yaklaşımına dayanarak, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini doğrudan ve aracı değişkenler üzerinden dolaylı olarak hesaplamaktadır. Bu sayede modelde öngörülen aracılık ilişkilerinin gücü güvenilir biçimde test edilmektedir. Etki ayrıştırması, literatürde Baron ve Kenny'nin (1986) klasik aracılık analizinden itibaren araştırmacılar için temel bir ihtiyaç olmuş, daha sonraki dönemde bootstrap ve sağlam standart hatalara dayalı modern yaklaşımlarla desteklenmiştir (Preacher ve Hayes, 2008). Stata yazılım kılavuzunda belirtildiği üzere, -estat teffects- komutu özellikle maksimum olabilirlik ve robust tahmin yöntemleriyle birlikte kullanılmak üzere geliştirilmiş olup, bu çalışmada elde edilen aracılık ve toplam etki sonuçları söz konusu komut aracılığıyla elde edilmiştir.

Son adımda ise modelin genel uyumunu değerlendirmek amacıyla Stata'da -estat gof, stats(all)- komutu kullanılmıştır. Bu komut, kovaryans temelli YEM'de yaygın olarak raporlanan uyum iyiliği indekslerini aynı tabloda sunmaktadır. Ki-kare (χ^2) testi temel uyum ölçütü olmakla birlikte, özellikle büyük örneklerde aşırı duyarlılık göstermesi nedeniyle sonuçlar RMSEA, CFI, TLI ve SRMR gibi ek uyum kriterleriyle desteklenmiştir. Ayrıca bilgi kriterleri (AIC, BIC) ve açıklanan varyans ölçüsü (CD) de modelin karşılaştırmalı ve bütüncül değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Literatürde önerildiği üzere (Bentler, 1990; Hu & Bentler, 1999; Kline, 2011), birden fazla uyum indeksinin raporlanması, modelin veri ile ne ölçüde uyumlu olduğunu daha sağlıklı biçimde ortaya koymaktadır. Son olarak elde edilen bulguların geçerliliği ve güvenilirliğinin artırılması amacıyla ARIMA regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırma yöntemi bölümünde açıklandığı üzere yapılması gereken ön testlerden ilki durağanlık testidir. Zaman serilerinin durağan olup olmadığını sınamak literatürde sıkça kullanılan Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Bu test, serinin birim kök içerip içermediğini ve dolayısıyla değişkenlerin durağan olup olmadığını belirlemeyi amaçlar. Temel hipotez (H_0) serinin birim köke sahip olduğu, yani durağan olmadığı yönündedir; alternatif hipotez (H_1) ise serinin durağan olduğunu ifade eder (Dickey & Fuller, 1979; Hamilton, 1994). Tablo 1'de değişkenlere ilişkin ADF birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin ADF Birim Kök Testi

	Test Statics	Dickey-Fuller critical value			p-value	Durağanlaştırılmış p-değerleri
		1%	5%	10%		
KurulanYabAS	-4.118	-3.502	-2.888	-2.578	0.0009	-
BistKRY	2.095	-3.502	-2.888	-2.578	0.9988	0.0000
BistSurd	1.171	-3.502	-2.888	-2.578	0.9958	0.0000
Bist100	1.519	-3.502	-2.888	-2.578	0.9976	0.0000
ureticicENF	9.545	-3.502	-2.888	-2.578	1.0000	0.0038
usdkur	4.661	-3.502	-2.888	-2.578	1.0000	0.0000
DYY	13.045	-3.502	-2.888	-2.578	0.0000	-

Tablo 1'e bakıldığında değişkenlerden sadece kurulan yabancı anonim şirket verilerinin ve doğrudan yabancı yatırım değerlerinin seviyede durağan olduğu görülmektedir. Serileri durağanlaştırmak amacıyla kullanılan yöntemlerden ilki serinin farkını almaktır (Enders, 2015; Hamilton, 1994). Tabloda görüldüğü üzere değişkenlerin farkı alındığında bütün değişkenlerin p değeri 0.05 eşik değerinin altında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak bütün değişkenlere ait seriler analiz öncesi durağan hale getirilmiştir.

SEM analizi gerçekleştirilirken kullanılacak doğru parametrelerin belirlenmesi adına yapılacak bir diğer ön değerlendirme normallik testidir. Bu aşamada Stata yazılımında entegre olan Mardia'nın (1970) çarpıklık ve basıklık testleri, Henze-Zirkler'in (1990) karakteristik fonksiyon temelli testi ve Doornik-Hansen'in (2008) omnibus testleri² gerçekleştirilmiştir. Normal dağılıma ilişkin açıklamalar yöntem kısmında yapılmış olup kurulan modelin normallik testi Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: Kurulan Modele İlişkin Normallik Testi

Variable	Pr(Skewness)	Pr(Kurtosis)	adj chi2(2)	Prob>chi2
KurYabAS	0.0069	0.1677	8.26	0.0161
BistKRY	0.0000	0.0001	29.20	0.0000
Bist100	0.0000	0.0000	26.33	0.0000
BistSurd	0.0002	0.0000	24.12	0.0000
ureticicENF	0.0000	0.0410	25.04	0.0000
usdkur	0.0000	0.0000	80.48	0.0000
DYY	0.0000	0.0021	29.06	0.0000
Test for multivariate normality				
Mardia mSkewness = 40.34502		chi2(56) = 866.589		Prob>chi2 = 0.0000
Mardia mKurtosis = 103.0437		chi2(1) = 986.266		Prob>chi2 = 0.0000
Henze-Zirkler = 13.24387		chi2(1) = 2590.036		Prob>chi2 = 0.0000
Doornik-Hansen		chi2(12) =		Prob>chi2 = 0.0000

² Omnibus testleri, bir modelde yer alan tüm katsayıların aynı anda istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını sınavan, modelin genel geçerliliğini test eden bütüncül istatistiksel testlerdir. Bu testler, tek tek değişkenlerin etkilerini inceleyen t-testlerinden farklı olarak, tüm parametrelerin sıfıra eşit olduğu boş hipoteze karşı birlikte test yapılmasını sağlamaktadır (Field, 2013).

Tablo 2’de görülen analiz sonuçlarına göre, serilerin büyük çoğunluğu tekil düzeyde normal dağılmamaktadır. Çok değişkenli normallik testlerinin (Mardia çarpıklık ve basıklık, Henze-Zirkler ve Doornik-Hansen) tamamında p-değerleri 0.000 olduğundan, veri setinin çok değişkenli normal dağılıma uymadığı kesin olarak görülmektedir (Mecklin ve Mundfrom, 2003). Bu bulgu, kovaryans temelli yapısal eşitlik modellemesi için klasik maksimum olabilirlik yöntemlerinin ki-kare istatistiği ve standart hatalar açısından güvenilir olmayabileceğini göstermekte ve dolayısıyla robust yöntemlerin (örneğin, MLMV, Satorra-Bentler düzeltmeleri gibi) veya bootstrap tabanlı güven aralıklarının kullanılmasını gerekli kılmaktadır (Mardia, 1970; Henze ve Zirkler, 1990; Doornik ve Hansen, 2008; West vd., 1995).

Kurulan modeldeki değişkenler bir bütün olarak normallik varsayımını sağlamamaktadır. Bu sorunu analize dahil edebilmek adına MLMV yaklaşımı kullanılacaktır. MLMV yaklaşımı (Ortalama ve Varyans Düzeltmiş Maksimum Olabilirlik) Satorra-Bentler’in ölçeklenmiş ki-kare testini temel almakla birlikte hem ortalama hem de varyans düzeyinde düzeltmeler yaparak küçük örneklerde ve ağır kuyruklu dağılımlarda daha güvenilir sonuçlar sağlamaktadır. Günümüzde Mplus, Stata ve LISREL gibi yazılımlarda yaygın olarak kullanılan bu yöntem, özellikle çok değişkenli normallik varsayımının sağlanmadığı SEM uygulamalarında önerilen standart robust analiz tekniği haline gelmiştir (Satorra ve Bentler, 1994; Yuan ve Bentler, 2000; Muthén ve Muthén, 2017). Yapılan ön testlerin sonucunda analizi gerçekleştirilen modelin SEM çıktıları Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: MLMV Yöntemiyle Tahmin Edilmiş Yapısal Eşitlik Modeli Analizi Sonuçları

	Coefficient	std. err.	z	P> z	[95% conf. interval]	
BistSurd						
BistKRY	-1.175222	.5367832	-2.19	0.029	-2.227298	-.1231462
Bist100	1.051295	.4469137	2.35	0.019	.1753601	1.927229
ureticiENF	3.309056	.8580671	3.86	0.000	1.627276	4.990837
usdkur	-110.1059	60.2366	-1.83	0.068	-228.1675	7.955649
DYY	-.0016001	.0574512	-0.03	0.978	-.1142024	.1110021
_cons	17.11356	43.85718	0.39	0.696	-68.84492	103.072
KurYabAS						
BistSurd	.0081739	.0074957	1.09	0.276	-.0065174	.0228652
BistKRY	-.1310172	.0458392	-2.86	0.004	-.2208604	-.0411741
Bist100	.1158382	.0382733	3.03	0.002	.0408239	.1908526
ureticiENF	.2546754	.0760673	3.35	0.001	.1055862	.4037647
usdkur	6.563681	5.115113	1.28	0.199	-3.461756	16.58912
_cons	82.32179	3.677661	22.38	0.000	75.1137	89.52987

Model sonuçları incelendiğinde, sürdürülebilirlik endeksi üzerinde kurumsal yönetim endeksinin negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir (p = 0.029). Bu durum kurumsal yönetim skorlarının yükselmesinin sürdürülebilirlik göstergelerini azalttığını göstermektedir. Buna karşın, BIST 100 endeksi (p = 0.019) ve enflasyon oranı (p = 0.000) sürdürülebilirliği pozitif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Döviz kuru ise negatif işaretli olup 0.10 düzeyinde

anlamlıdır ($p = 0.068$). Kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı denkleminde, kurumsal yönetim endeksinin etkisi negatif ve anlamlıdır ($p = 0.004$). Bu durumda yönetim standartlarının sıkılaşmasının yabancı sermayeli şirket kuruluşlarını azalttığını düşündürmektedir. Buna karşın BIST 100 endeksi ($p = 0.002$) ve enflasyon ($p = 0.001$) bu değişken üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahiptir. Sürdürülebilirlik endeksi yabancı şirket sayısını pozitif yönde etkilese de bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0.276$). Döviz kurunun da pozitif işaretli fakat anlamsız bir etkisi vardır ($p = 0.199$).

SEM modelinden sonra doğrudan, dolaylı ve toplam etkileri özetleyen -estat teffects- parametresi ile alınan çıktıların yer aldığı Tablo 4'te modelde aracılık ilişkisi görülmektedir.

Tablo 4: SEM Modeline İlişkin Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkiler

	Coefficient	std. err.	z	P> z	[95% conf. interval]	
Direct effects						
Dsurdurelebilir						
DbstKRY	-1.175222	.5367832	-2.19	0.029	-2.227298	-.1231462
Dbist100	1.051295	.4469137	2.35	0.019	.1753601	1.927229
denf	3.309056	.8580671	3.86	0.000	1.627276	4.990837
dUSD	-110.1059	60.2366	-1.83	0.068	-228.1675	7.955649
doğrudanYY	-.0016001	.0574512	-0.03	0.978	-.1142024	.1110021
KurulanYabASSayı						
Dsurdurelebilir	.0081739	.0074957	1.09	0.276	-.0065174	.0228652
DbstKRY	-.1310172	.0458392	-2.86	0.004	-.2208604	-.0411741
Dbist100	.1158382	.0382733	3.03	0.002	.0408239	.1908526
denf	.2546754	.0760673	3.35	0.001	.1055862	.4037647
dUSD	6.563681	5.115113	1.28	0.199	-3.461756	16.58912
Indirect effects						
KurulanYabASSayı						
DbstKRY	-.0096061	.0098413	-0.98	0.329	-.0288947	.0096825
Dbist100	.0085932	.0086857	0.99	0.322	-.0084305	.0256169
denf	.0270479	.0257762	1.05	0.294	-.0234726	.0775684
dUSD	-.8999936	.9610301	-0.94	0.349	-2.783578	.9835907
doğrudanYY	-.0000131	.0004698	-0.03	0.978	-.0009338	.0009076
Total effects						
Dsurdurelebilir						
DbstKRY	-1.175222	.5367832	-2.19	0.029	-2.227298	-.1231462
Dbist100	1.051295	.4469137	2.35	0.019	.1753601	1.927229
denf	3.309056	.8580671	3.86	0.000	1.627276	4.990837
dUSD	-110.1059	60.2366	-1.83	0.068	-228.1675	7.955649
doğrudanYY	-.0016001	.0574512	-0.03	0.978	-.1142024	.1110021
KurulanYabASSayı						
Dsurdurelebilir	.0081739	.0074957	1.09	0.276	-.0065174	.0228652
DbstKRY	-.1406234	.0451983	-3.11	0.002	-.2292103	-.0520364
Dbist100	.1244314	.0376311	3.31	0.001	.0506759	.1981869
denf	.2817233	.072251	3.90	0.000	.1401139	.4233327
dUSD	5.663687	5.072046	1.12	0.264	-4.27734	15.60472
doğrudanYY	-.0000131	.0004698	-0.03	0.978	-.0009338	.0009076

Sonuçlara göre, doğrudan etkiler incelendiğinde kurumsal yönetim endeksi, sürdürülebilirlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir (Coef. = -1.175, p = 0.029). Buna karşın BIST 100 endeksi (Coef. = 1.051, p = 0.019) ve enflasyon oranı (coef. = 3.309, p < 0.001) sürdürülebilirliği pozitif ve anlamlı biçimde etkilemektedir. Döviz kuru ise negatif işaretlidir ancak 0.10 anlamlılık düzeyindedir ($\beta = -110.1$, p = 0.068). Ayrıca DYY'nin sürdürülebilirlik endeksi üzerinde doğrudan etkisi ve kurulan şirket sayısı üzerindeki etkisi anlamsızdır. Yabancı sermayeli şirket sayısı denkleminde kurumsal yönetim endeksi doğrudan negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir (coef. = -0.131, p = 0.004). Buna karşılık BIST100 (coef. = 0.116, p = 0.002) ve enflasyon (coef. = 0.255, p = 0.001) pozitif ve anlamlıdır. Sürdürülebilirlik endeksi (p = 0.276) ve döviz kuru (p = 0.199) ise doğrudan anlamlı değildir. Dolaylı etkiler kısmında, kurumsal yönetimin yabancı şirket sayısı üzerindeki aracılık yoluyla etkisi anlamsızdır (p = 0.329), benzer şekilde BIST 100 (p = 0.322), enflasyon (p = 0.294) ve döviz kuru ($\beta = -0.90$, p = 0.349) için de sürdürülebilirlik üzerinden anlamlı bir dolaylı etki bulunmamaktadır. Dolayısıyla, toplam etkiler esasen doğrudan etkilerden kaynaklanmaktadır. Kurumsal yönetimin yabancı şirket sayısı üzerindeki toplam etkisi negatif ve anlamlıdır (coef. = -0.141, p = 0.002), BIST100 (coef. = 0.124, p = 0.001) ve enflasyon ($\beta = 0.282$, p < 0.001) pozitif ve anlamlıdır, döviz kuru ise anlamsızdır. Bu bulgular, sürdürülebilirlik endeksinin modelde teorik olarak aracı olarak tanımlanmasına rağmen, istatistiksel açıdan aracılık rolünü oynamadığını, yabancı sermayeli şirket kuruluşlarının esas olarak kurumsal yönetim, piyasa performansı ve enflasyon değişkenlerinden doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Kurulan SEM modelinin çıktıları için çeşitli kriterler bulunmaktadır (χ^2 , RMSEA, CFI, TLI, SRMR, AIC, BIC gibi). Bu kriterlere ilişkin elde edilen değerler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: SEM Modeline İlişkin Uyum İndeksleri ve Bilgi Kriterleri

Uyum İstatistikleri	Değer	Tanım
Likelihood ratio		
chi2_ms(1)	3.409	model vs. saturated
p > chi2	0.065	
chi2_bs(11)	51.344	baseline vs. saturated
p > chi2	0.000	
Population error		
RMSEA	0.139	Root mean squared error of approximation
90% CI, lower bound	0.000	
upper bound	0.314	
pclose	0.107	Probability RMSEA <= 0.05
Information criteria		
AIC	9729.559	Akaike's information criterion
BIC	9769.155	Bayesian information criterion
Baseline comparison		
CFI	0.940	Comparative fit index
TLI	0.343	Tucker-Lewis index
Size of residuals		
SRMR	0.020	Standardized root mean squared residual
CD	0.285	Coefficient of determination

Tablo 5'e bakıldığında, $\chi^2_{ms}(1)=3.409$ ve $p=0.065$ olduğu görülmektedir. Bu durum mutlak uyumsuzluğun istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ve mutlak uyumun kabul edilebilir olduğu gösterir. $\chi^2_{bs}(11)=51.344$ ve $p=0.000$ değerleri ise modelin bağımsızlık varsayımına göre belirgin iyileşme sağladığını açıklamaktadır. RMSEA değeri (yaklaşık hatayı serbestlik derecesi başına ölçer) 0.139'dur ancak $df=1$ olduğundan RMSEA istikrarsız/şişmeye eğilimlidir ve temkinle yorumlanmalıdır. CFI (0.94) bağımsızlık modeline göre göreceli uyumun iyi olduğunu, TLI (0.343) ise düşük df 'de cezalandırıcı yapısı nedeniyle burada sınırlı yorum değeri taşıdığını ima eder. SRMR (0.020) değeri, standartlaştırılmış artıkların küçük olduğunu ve artık bazlı uyumun çok iyi olduğunu göstermektedir. AIC/BIC (9729.559/9769.155) değerleri yalnızca aynı veri üzerindeki alternatif modeller arasında karşılaştırma amacıyla raporlanmakta olup tek başına iyi veya kötü değerlendirmesi sağlamaz. Son olarak $CD=0.285$ değeri, modelin değişkenler arasındaki kovaryansın yaklaşık %29'unu açıkladığını (ılımlı/sınırlı açıklayıcılık) göstermektedir (Williams Jr., 2019; Huber, 2014; Shi vd., 2020; Cain, 2021; Çardak, 2024).

Analiz bulgularına bakıldığında kurumsal yönetim endeksinin doğrudan yabancı yatırımların vekili olarak kullanılan aylar itibariyle kurulan yabancı sermayeli anonim şirket sayısı ile negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Bu konuya ilişkin literatürde (Semenas, 2020) her ne kadar hükümetler düzeyinde kurumsal yönetim kalitesinin DYY'yi negatif etkilediğine dair kanıtlar elde edilmiş olsa da, diğer birçok çalışmada (Dobrowolska vd., 2023; Al-Dwiry vd., 2020; Bannour ve Abdelkawy, 2024) şirket düzeyinde kurumsal yönetim kalitesinin DYY girişlerini pozitif etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgunun teyit edilmesi amacıyla zaman serisi regresyonlarında sıkça kullanılan ARIMA analizi gerçekleştirilmiş olup analiz çıktıları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: ARIMA Regresyon Analiz Çıktıları

Log likelihood = -607.8004				Wald $\chi^2(6) = 39.96$		
Log likelihood = -607.8004				Prob > $\chi^2 = 0.0000$		
KurYabAS	Coefficient	std. err.	z	P> z	[95% conf. interval]	
Bist100	.1030875	.0421462	2.45	0.014	.0204825	.1856926
BistKRY	-.1178814	.0531601	-2.22	0.027	-.2220732	-.0136896
BistSurd	.0081396	.0071559	1.14	0.255	-.0058856	.0221649
usdkur	9.360019	9.400401	1.00	0.319	-9.064429	27.78447
ureticiENF	.3448115	.0899728	3.83	0.000	.168468	.521155
DYY	-.0088298	.0058788	-1.50	0.133	-.020352	.0026923
_cons	86.15718	4.69496	18.35	0.000	76.95523	95.35913
/sigma	31.29519	2.296486	13.63	0.000	26.79416	35.79622
Akaike's information criterion and Bayesian information criterion						
Model	N	ll(null)	ll(model)	df	AIC	BIC
.	125	.	-607.8004	8	1231.601	1254.227

Kurulan ARIMA regresyonu bulgularına bakıldığında SEM modeli çıktılarına benzer bulgular elde edildiği görülmektedir. ARIMA modeli sonuçları incelendiğinde, bağımlı değişken olan Kurulan Yabancı Sermayeli AŞ sayısı üzerinde en güçlü ve anlamlı etkilerin BIST 100 endeksi ile enflasyon oranı tarafından pozitif yönde, Kurumsal Yönetim Endeksi tarafından ise negatif yönde gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle BIST 100'ün istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif

katsayısı, borsa endeksindeki artışların yabancı sermayeli şirket kuruluşlarını teşvik ettiğini göstermektedir. Enflasyon oranındaki artış da beklentinin aksine pozitif etki göstermekte ve bu durum enflasyonist ortamda reel varlık arayışının yabancı sermayeyi girişimcilik kanalıyla ülkeye yönlendirmesiyle açıklanabilir. Buna karşılık, Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki artışın yabancı yatırımcıların şirket kuruluşlarını azalttığı bulgusu, kurumsal yönetim uygulamalarının sıkışmasının işlem maliyetlerini artırması veya bazı yatırımcılar açısından esnekliği sınırlamasıyla yorumlanabilir. Döviz kuru, sürdürülebilirlik endeksi ve DYY'ların katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir; bu değişkenler modele teorik katkı sağlasa da bu örnekte doğrudan etkileri tespit edilememiştir. Genel olarak modelin anlamlı Wald testi açıklayıcı gücün yüksek olduğunu göstermekte, AIC ve BIC bilgi kriterlerine göre modelin uyum iyiliğinin SEM modelinden daha iyi olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı, kurumsal yönetim uygulamalarının Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli anonim şirket sayısı üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve bu ilişkide BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nin olası aracılık rolünü test etmektir. Çalışmanın önemi, doğrudan yabancı yatırımların yalnızca makro düzeydeki sermaye akımlarıyla değil, firma kuruluş sayıları üzerinden "pazara giriş niyeti" boyutuyla da ölçülmesi gerektiğini vurgulamasından kaynaklanmaktadır. Böylece tek seferlik büyük yatırım işlemlerinin bozucu etkileri sınırlanmış ve daha mikro, davranışsal nitelikte bir ölçüm yaklaşımı geliştirilmiştir. Araştırma yöntemi açısından, Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) kullanımı, hem ölçüm hatalarını dikkate alması hem de karmaşık nedensel ilişkileri test edebilmesi bakımından literatüre metodolojik bir katkı sunmaktadır. Ayrıca serilerin seviyede durağan olmaması ve çok değişkenli normallik varsayımının sağlanamaması gibi durumlarda robust yöntemlerin (MLMV) kullanılması ve ardından ARIMA regresyonu ile bulguların teyit edilmesi çalışmanın sağlamlığını artıran önemli yöntemlerdir.

Elde edilen bulgular, kurumsal yönetim endeksindeki artışların, gerek sürdürülebilirlik göstergeleri gerekse yabancı sermayeli şirket kuruluşları üzerinde negatif etkiler yarattığını göstermektedir. Bu durum, yatırımcıların daha sıkı kurumsal düzenlemeleri uyum maliyetlerinin artışı ve esneklik kaybı şeklinde yorumladıklarını düşündürmektedir. Buna karşılık, BIST100 endeksindeki yükselişler ve enflasyon oranındaki artışlar yabancı şirket kuruluşlarını pozitif ve anlamlı biçimde etkilemiştir. Bu bulgu, piyasalardaki canlılığın ve enflasyonist ortamlarda reel varlık arayışının, yatırımcıların Türkiye'ye yönelmesini kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Döviz kuru, sürdürülebilirlik endeksi ve doğrudan yatırım stoklarının etkileri ise anlamsız kalmış ve yabancı sermaye girişlerinin bu örnekte esasen piyasa performansı ve kurumsal düzenlemelerden doğrudan etkilendiğini göstermiştir.

Sonuçların literatürle karşılaştırılması, ülke düzeyinde kurumsal yönetim kalitesinin yatırım kararlarını zaman zaman caydırıcı yönde etkilediğini, şirket düzeyindeki olumlu etkilerin her zaman makro düzeye yansımadağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye özelinde kurumsal yönetim uygulamalarının yatırımcı dostu esneklik ile şeffaflık arasında optimal bir denge kuracak biçimde tasarlanması gerekmektedir. Politika yapıcılar açısından en kritik çıkarım, yabancı yatırımcıların, yalnızca iyi kurumsal yönetim standartlarına değil, aynı zamanda piyasa dinamiklerine, öngörülebilir düzenlemelere ve istikrarlı fiyat ortamına duyarlı olduğudur. Dolayısıyla, yatırım ortamının cazibesini artırmak için yalnızca yönetim endekslerinin güçlendirilmesi değil, aynı zamanda borsadaki istikrarı destekleyici önlemler,

enflasyonla mücadelede güvenilir programlar ve bürokratik maliyetleri azaltıcı reformlar da hayata geçirilmelidir.

Çalışmanın bulguları, literatürde sıklıkla vurgulanan, “kurumsal yönetim kalitesi arttıkça DYY artar” yönündeki genel beklentiyle (Shleifer & Vishny, 1997; Dunning, 2000) Türkiye örneğinde tam örtüşmemekte, aksine kurumsal yönetim endeksindeki artışların yabancı sermayeli anonim şirket kuruluşlarını ve sürdürülebilirlik göstergelerini negatif etkilemesi, kurumsal düzenlemelerin yatırımcılar tarafından bazı dönemlerde uyum maliyeti artışı ve esneklik kaybı olarak algılanabildiğini düşündürmektedir. Bu sonuç, kurumsal düzenlemelerin işlem maliyetleri ve bürokratik yük kanalıyla yatırım kararlarını caydırabileceğini vurgulayan kurumsal/işlem maliyeti yaklaşımıyla tutarlı bir yorum imkânı sunarken (North, 1990; Williamson, 2000), BIST100’ün pozitif etkisi de piyasa dinamiklerinin “yatırım ortamı sinyali” olarak çalıştığını ileri süren Türkiye literatürünü desteklemektedir (Şahin ve Kaya, 2021). Enflasyonun pozitif ve anlamlı çıkması, nominal büyüme/varlık arayışı gibi dönemsel motivasyonların kuruluş kararlarını tetikleyebileceğine işaret ederken; döviz kuru, sürdürülebilirlik endeksi ve DYY stokunun anlamsız kalması, bu örnekte kuruluş dinamiklerinin tek bir makro değişken yerine piyasa performansı ve düzenleme algısının birlikte belirlediği, dolayısıyla sürdürülebilirliğin beklenen aracılık kanalının güçlü biçimde doğrulanmadığına işaret etmektedir (Eccles, Ioannou ve Serafeim, 2014).

Sonuç olarak, bu çalışma kurumsal yönetim-sürdürülebilirlik-yatırım ilişkisini zaman serisi verileri ve YEM yaklaşımıyla inceleyen ilk araştırmalardan biri olarak literatüre hem ölçüm yöntemi hem de bulgular bakımından katkı sağlamaktadır. Bulgular, yabancı yatırımcı davranışlarının yalnızca normatif yönetim kriterleriyle değil, piyasa göstergeleri ve makroekonomik koşullarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymakta ve böylece gelecekteki araştırmalar için kurumsal düzenlemelerin yatırım iklimi üzerindeki etkilerini daha derinlemesine analiz edecek karşılaştırmalı ülke çalışmalarına zemin hazırlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Agyemang, O. S., Gbettey, C., Gatsi, J. G., & Acquah, I. S. K. (2019). Country-level corporate governance and foreign direct investment in Africa. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 19(3), 534–551.
- Alamri, R., & Abuanza, A. (2024). Effect of corporate governance on increasing foreign direct investment in Saudi Arabia. *International Journal of Financial, Administrative, and Economic Sciences*.
- Al-Dwiry, A. M., Matar, A., & Al-Okaily, A. (2020). The impact of corporate governance on foreign direct investment: Evidence from emerging markets. *International Journal of Financial Studies*, 8(3), 52. <https://doi.org/10.3390/ijfs8030052>.
- Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., & Volosovych, V. (2008). Why doesn't capital flow from rich to poor countries? An empirical investigation. *The Review of Economics and Statistics*, 90(2), 347–368.
- Amuedo-Dorantes, C., & Pozo, S. (2001). Foreign exchange rates and foreign direct investment in emerging markets. *International Trade Journal*, 15(3), 323–348.
- Bannour, S., & Abdelkawy, N. A. (2024). Sovereign ESG and foreign direct investment in the GCC: the amplifying role of trade openness in economic diversification. *Sustainability*, 16(21), 9326.

- Bannour, W., & Abdelkawy, M. (2024). Corporate governance quality and foreign direct investment inflows: New evidence from developing countries. *Journal of Economic Studies*, 51(2), 389–406. <https://doi.org/10.1108/JES-05-2022-0283>.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>.
- Baskıcı, Ç. (2012). İç kontrol sisteminin kurumsal yönetim anlayışındaki yeri: İMKB şirketlerinde bir uygulama.
- Baskıcı, Ç. (2015). Kurumsal yönetim uygulamalarında iç kontrol sisteminin önemi: Borsa İstanbul şirketleri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 163–180.
- Bevan, A. A., & Estrin, S. (2004). The determinants of foreign direct investment into European transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 32(4), 775–787. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2004.08.006>
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: Wiley.
- Bozkurt, C., & Koç, E. (2020). Can stock market development boost foreign direct investment in Turkey? *Journal of Financial Economic Policy*, 12(2), 279–295.
- Busse, M., & Hefeker, C. (2007). Political risk, institutions and foreign direct investment. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 397–415.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Cain, M. (2021). Structural equation modeling using Stata. *Journal of Behavioral Data Science*, 1(2), 156–177.
- Cheng, EW. (2001). SEM being more effective than multiple regression in parsimonious model testing for management development research. *Journal of Management Development*, 20(7), 650–667.
- Chipalkatti, N., Le, A., & Rishi, M. (2021). Sustainability and society: Do environmental, social and governance (ESG) factors impact foreign direct investment inflows? *International Journal of Sustainable Economy*, 13(2), 103–122.
- Chou, C. P., Bentler, P. M., & Satorra, A. (1991). Scaled test statistics and robust standard errors for nonnormal data in covariance structure analysis. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 44(2), 347–357.
- Curran, P. J., West, S. G., & Finch, J. F. (1996). The robustness of test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological methods*, 1(1), 16.
- Çardak, D. (2024). Bağımsız Denetim Kalitesi Boyutları İle Kilit Denetim Konuları İlişkisi: Bist 100 Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Dobrowolska, B., Dorożyński, T., & Kuna-Marszałek, A. (2023). The quality of governance and its impact on FDI inflows. A comparative study of EU member states. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 26(3), 7-30.
- Doornik, J. A., & Hansen, H. (2008). An omnibus test for univariate and multivariate normality. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70, 927–939.
- Dunning, J. H. (1993). *The globalization of business: The challenge of the 1990s*. Routledge.
- Dunning, J. H. (2000). The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity. *International Business Review*, 9(2), 163–190.
- Dunning, J. H. (2004). Determinants of foreign direct investment: Globalization-induced changes and the role of policies. *Towards pro poor policies*, 279-90.
- Dunning, J. H. & Lundan, S. M. (2008). *Multinational enterprises and the global economy* (2nd ed.). Edward Elgar.
- Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 60(11), 2835–2857.
- Enders, W. (2015). *Applied Econometric Time Series* (4th ed.). Wiley.
- Ersoy, E., Bayraktaroglu, A., & Şamiloğlu, F. (2011). Türkiye’de kurumsal yönetim ve firma performansı (Tobin-Q ve anormal getiri) arasındaki ilişkinin analizi. *Corporate Finance: Valuation*.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Separation of ownership and control. *Journal of Law and Economics*, 26(2), 301–325.
- Fatemi, A., Glaum, M., & Kaiser, S. (2018). ESG performance and firm value: The moderating role of disclosure. *Global Finance Journal*, 38, 45–64. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2017.03.001>
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (4th ed.). London: Sage.
- Globerman, S., & Shapiro, D. (2002). Global foreign direct investment flows: The role of governance infrastructure. *World Development*, 30(11), 1899–1919.
- Goldberg, L. S., & Klein, M. W. (2006). Exchange rate and foreign direct investment. *The American Economic Review*, 96(2), 118–123.
- Gujarati, Damodar N. (2009). "Basic econometrics." The McGraw-Hill Series Economics. <https://zalamsyah.staff.unja.ac.id/wp-content/uploads/sites/286/2019/11/7-Basic-Econometrics-4th-Ed.-Gujarati.pdf>
- Henze, N., & Zirkler, B. (1990). A class of invariant consistent tests for multivariate normality. *Communications in Statistics – Theory and Methods*, 19(10), 3595–3617.
- Hossain, M. S., & Zayed, N. M. (2017). Corporate governance and foreign direct investment: Evidence from emerging economies. *Australian Academy of Accounting and Finance Review*, 3(2), 136–165.

- Huber, C. (2014). Introduction to structural equation modeling using Stata. California Association for Institutional Research, 3, 1-127.
- Hui, G. (2010). The influence of foreign capital inflows on Chinese inflation. *Asian Social Science*, 6(10), 3-9.
- Ioannou, I., & Serafeim, G. (2015). The impact of corporate social responsibility on investment recommendations: Analysts' perceptions and shifting institutional logics. *Strategic Management Journal*, 36(7), 1053-1081. <https://doi.org/10.1002/smj.2268>
- İlhan, B. (2021). Foreign direct investment and stock market performance in Turkey: Causality analysis. *Journal of Business, Economics and Finance*, 10(4), 512-524.
- Jensen, N. M. (2003). Democratic governance and multinational corporations: Political regimes and inflows of foreign direct investment. *International Organization*, 57(3), 587-616.
- Kim, H. (2010). Does corporate governance or transparency affect foreign direct investment? Evidence from 28 countries. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 39(3), 303-330.
- Kiyota, K., & Urata, S. (2004). Exchange rate, exchange rate volatility and foreign direct investment. *The World Economy*, 27(10), 1501-1536.
- Kline, R. B. (2023). Principles and practice of structural equation modeling. Guilford publications. USA.
- Liu, M. (2018). An analysis of the impact of China's foreign exchange reserves on PPI. *Modern Economy*, 9(11), 2007-2016.
- Lopez, M. V., Garcia, A., & Rodriguez, L. (2007). Sustainable development and corporate performance: A study based on the Dow Jones Sustainability Index. *Journal of Business Ethics*, 75(3), 285-300.
- MacDermott, R. (2008). Linking exchange rates to foreign direct investment in Latin America: A panel data study. *International Journal of Applied Economics*, 5(1), 1-13.
- Mardia, K. V. (1970). Measures of multivariate skewness and kurtosis with applications. *Biometrika*, 57(3), 519-530.
- Mecklin, C. J., & Mundfrom, D. J. (2003). On using asymptotic critical values in testing for multivariate normality. *InterStat*, 1(1-12), 152.
- Musil C.M., Jones S.L., & Warner CD (1998) Structural equation modeling and its relationship to multiple regression and factor analysis. *Research in Nursing and Health* 21(3): 271-281.
- Njoku, C. O., Nwaimo, C. E., & Okere, W. (2023). Effects of inflation on foreign direct investment in Nigeria. *International Journal of Financial Research*, 14(1), 45-56.
- North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press. UK.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. UK.

- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879–891. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.3.879>.
- Satorra, A., & Bentler, P. M. (1994). Corrections to test statistics and standard errors in covariance structure analysis. In A. von Eye & C. C. Clogg (Eds.), *Latent variables analysis: Applications for developmental research* (pp. 399–419). Sage.
- Sekmen, F., & Gökırmak, M. (2020). Inflation and foreign direct investment in Turkey: A time series analysis. *Journal of Economics and Financial Analysis*, 4(1), 67–80.
- Semenas, R. (2020). Does corporate governance affect foreign direct investment? Cross-country evidence. *International Journal of Emerging Markets*, 15(1), 24–45. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-03-2018-0169>.
- Semenas, S. (2020). Governance and Foreign Direct Investments: A panel gravity approach on emerging markets.
- Shi, D., Maydeu-Olivares, A., & Rosseel, Y. (2020). Assessing fit in ordinal factor analysis models: SRMR vs. RMSEA. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 27(1), 1-15.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). A survey of corporate governance. *The Journal of Finance*, 52(2), 737–783.
- Singh, P., & Kapuria, R. (2021). The effect of sustainability on foreign direct investment: Evidence from Asian economies. *International Journal of Emerging Markets*, 16(6), 1096–1114.
- StataCorp. (2011). *Stata Structural Equation Modeling Reference Manual: Release 12*. College Station, TX: Stata Press.
- Şahin, B., & Kaya, Y. (2021). The relationship between stock market index and foreign direct investment: Evidence from Turkey. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 12(1), 20–25.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). Panel zaman serileri analizi, stata uygulamalı, Beta yayınevi, İstanbul.
- Tong, T. W., Chen, X., Singh, T., & Li, B. (2022). Corporate governance and the outward foreign direct investment: Firm-level evidence from China. *Economic Analysis and Policy*, 75, 594–608.
- Udomkerdmongkol, M., Morrissey, O., & Görg, H. (2008). Exchange rates and outward foreign direct investment: US FDI in emerging economies. *Review of Development Economics*, 13(4), 754–765.
- Ugurlu, E. (2022). Does the quality of governance affect foreign direct investments? Evidence from selected OECD countries. *Journal of Yaşar University*, 17(Special Issue), 102–116.
- West, S. G., Finch, J. F., & Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. In R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (pp. 56–75). Sage.
- Williams Jr, T. O., Ernst, J. V., Kelly, D. P., & Clark, A. C. (2019). Confirmatory factor analyses of the PSVT: R with data from engineering design graphics students. *The Engineering Design Graphics Journal*, 83.

- Williamson, O. E. (2000). The new institutional economics: Taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595–613.
- Yavan, N. (2010). The location choices of foreign direct investment in developing countries: Evidence from Turkey. *European Planning Studies*, 18(9), 1675–1705. <https://doi.org/10.1080/09654313.2010.492586>.
- Yuan, K. H., & Bentler, P. M. (2000). Three likelihood-based methods for mean and covariance structure analysis with nonnormal missing data. *Sociological Methodology*, 30(1), 165–200.
- Zucker, L. G. (1986). Production of trust: Institutional sources of economic structure, 1840–1920. *Research in Organizational Behavior*, 8, 53–111.

Çalışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmacıların katkı oranları eşittir.

KURUCU/ŞEF PERSPEKTİFİNDEN ORDU FİLARMONİ ORKESTRASI: NİTEL BİR İNCELEME

THE ORDU PHILHARMONIC ORCHESTRA FROM THE FOUNDER/CONDUCTOR'S PERSPECTIVE:
A CASE STUDY

Gonca Görsev Kılıç¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi, goncagorsev@odu.edu.tr, 0000-0002-3390-6269

Geliş Tarihi / Date Applied
09.11.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
07.01.2026

ÖZET

Ordu ve Giresun illeri başta olmak üzere Doğu Karadeniz bölgesindeki çok sesli müzik faaliyetlerini artırmak adına Ordu Filarmoni Orkestrası 2025 yılında Ordu Filarmoni Derneği çatısı altında kurulmuştur. Kültür Bakanlığı sanatçısı Şef Tamer Şensoy tarafından kurulan orkestra kısa zamanda gerçekleştirilen başarılı konserlerle kentte ilgi odağı olmuştur. Günümüzde Karadeniz bölgesindeki tek aktif filarmoni orkestrası olma özelliğini taşıyan orkestranın yaklaşık 40 üyesi vardır.

Araştırma Ordu Filarmoni Orkestrasına yönelik bir durum tespiti çalışmasıdır. Orkestranın kuruluşu, yapısı ve gerçekleştirdiği konserler üzerine verilerin elde edilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğine başvurulmuş Şef ve Orkestranın Sanat Yönetmeni Tamer Şensoy'dan orkestrayla ilgili veriler elde edilmiş ve nitel süreç izlenmiştir. Elde edilen veriler bulgular bölümünde yorumlanmıştır.

Filarmoni Orkestrasının, gençlerin çok sesli müziğe ilgisini artırmak ve halkın canlı konser dinleyebilmesini sağlamak amacıyla kurulduğu tespit edilmiştir. Araştırma Ordu Filarmoni Orkestrasının kuruluşu ve etkinlikleri hakkında bilgi sunmak ve orkestranın görünürlüğünü artırmak açısından önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Filarmoni, Orkestra.

ABSTRACT

Ordu Philharmonic Orchestra was founded in 2025 by the Ordu Philharmonic Association to promote polyphonic music in the Eastern Black Sea region, particularly in Ordu and Giresun provinces. Since its establishment in 2025 by Tamer Şensoy, a Ministry of Culture artist, the orchestra has garnered significant attention in the city through its successful concerts. Today, the orchestra is the only active philharmonic in the Black Sea region and has approximately 40 members.

This research study assesses the situation of the Ordu Philharmonic Orchestra, which has existed for only a year but is thought to have significantly impacted the city's culture during this short period. Qualitative research methods, specifically interviews, were used to collect data on the orchestra's formation, organization, and performances. Data on the orchestra was obtained from conductor Tamer Şensoy using a qualitative approach. The data is interpreted in the findings section.

The Philharmonic Orchestra was established to increase young people's interest in polyphonic music and enable the public to enjoy live concerts. This research is important because it provides information about the Ordu Philharmonic Orchestra's establishment and activities, as well as increasing the orchestra's recognition.

Keywords: Ordu, Philharmonic, Orchestra.

1. GİRİŞ

Şehirlerin sanat yaşamını şekillendirmede kurumların önemi büyüktür. Bu kurumlar aynı zamanda şehirde yaşayan kitlenin kültürel faaliyetlere katılma konusundaki pratiklerini belirler. Bu anlamda Ordu ili büyük şehir statüsünde birtakım kültürel faaliyetlerin olduğu orta ölçekli bir il olmasına rağmen kentte Turizm ve Kültür Bakanlığına bağlı orkestra, koro, çalgı, ses ya da halk dansı topluluğu bulunmamaktadır. Kentte faaliyet gösteren ve genel olarak Türk Müziği icra eden bir takım dernek koroları bulunmaktadır. Ordu Güzel Sanatlar Lisesi ve Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi kentte örgün mesleki müzik eğitimi veren kurumlardır.

Ordu Filarmoni Orkestrası Ordu Filarmoni Derneği çatısı altında orkestranın şefliğini ve sanat yönetmenliğini de üstlenen Tamer Şensoy tarafından 2025 yılında kurulmuştur. Karadeniz bölgesinde aktif olarak konser veren tek filarmoni orkestrası olma özelliğini taşıyan orkestranın Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon ve Rize illerinden olmak üzere yaklaşık 40 üyesi vardır. Akademisyenler, sanatçılar, müzik öğretmenleri, müzik alanı mezunları ve öğrencilerden oluşan bu topluluk bölgedeki farklı kimlikteki bireyi çoksesli müzik yapma gayesiyle biraya getirmiştir.

Orkestranın 2025 yılında Ordu, Giresun ve Rize’de verdiği başarılı konserler büyük beğeni kazanmış, halk yoğun ilgi göstermiştir. Orkestranın Ordu kentinin kültür ve sanat hayatını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Araştırmada henüz genç olan ama kent kültürüne kısa süre içinde önemli derecede etki ettiği ve kültür-sanat yaşamına katkı sağladığı düşünülen Ordu Filarmoni Orkestrasının durumunu betimlemek amaçlanmıştır. Orkestranın Şefi Tamer Şensoy’dan orkestrayla ilgili veriler elde edilmiş ve elde edilen veriler bulgular bölümünde yorumlanmıştır. Bu çalışma ile Ordu Filarmoni Orkestrasının görünür kılmak amaçlanmıştır.

Şekil 1. Ordu Filarmoni Orkestrası

Kaynak: Kişisel Arşiv

2. ORDU İLİ TARİHİ

Ordu ili, M.Ö. 400 yılından önce günümüzdeki şehir merkezinin yaklaşık 5 km batısında, halk arasında Bozukkale olarak bilinen yerde "Kotyora (<Kutyöresi/Kutyorası)" adıyla kurulmuştur. Şehrin buraya kurulmasının tek nedeni bulunmaktadır: Çevredeki tek "Doğal Liman" oluşudur. Bu bölgeye, Hz. İsa'nın doğumundan çok önceleri bilmediğimiz tarihlerde Turan/Türk boyları gelip yerleşmiş; madencilik, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır (Demir, 2007: 179-180).

“Ordu yöresinin en eski çağlarıyla ilgili en kesin bilgileri Ksenophon’dan gelmektedir. MÖ. 400 yıllarında Kotyora’ ya (Ordu) gelerek bizzat buradaki durumu gördüğü için verdiği bilgiler çok değerlidir. Karadeniz kıyılarını Trabzon’dan itibaren Kotyora’ ya kadar büyük bir orduyla yürüyerek geçmiş ve uzun süre Ordu’da konaklayarak burası hakkında bilgiler vermiştir” (Oy, 2021: 12).

“Selçuklular tarafından Trabzon İmparatorluğu sınırına, Niksar, Reşadiye ve Mesudiye hattı üzerinde Kelkit vadisine ve Canik Dağları zirvelerine ve bu dağların güney yamaçlarına yerleştirilen ve bir uç beyliği yapısına sahip bulunan Hacıemiroğulları, hemen hemen yüz yıllık bir mücadeleden sonra Canik Dağları’ndan Karadeniz sahillerine ve Ünye’den Giresun’a kadar uzanan bölgeyi fethederek yurt edinmişlerdir. Sosyal yapıları gereği reisleri aynı zaman da asker olan on bin aileyi bu bölgeye iskân etmişlerdir. Yüz yıllık mücadele sonunda bölgede yerli halk pek kalmamıştır. Sadece 1380’lerde kesin fetih sırasında, Milas (Mesudiye), İskefsir (Reşadiye), Habsamana (Gölköy), Vona (Perşembe), 108 Ordu Tarihinden İzler Bolaman ve Öksün gibi kalelerde kendilerini koruyabilen ve daha sonra mecburen teslim olan yerliler, Müslüman Türklerin her zaman uygulayageldikleri ehl-i zimmet hukuku gereğince buldukları yerlerde yaşamaya devam etmişlerdir (Yediyıldız, 2018: 107-108).

“1380’lerde Hacı Emir ve oğullarının idaresi altında, Çepni, Döğer, Eymür, Karkın, Alayundlu, Bayadı, Bayındır ve İğdir gibi oğuz boyları tarafından fetih ve iskân edilen Ordu yöresi, 1427’lerde Osmanlılar tarafından ilhak edilmiş ve bir kaza statüsüne kavuşturularak önceleri Canik, daha sonraları da Şebinkarahisar sancaklarına bağlanmıştır. Ordu, Klasik Osmanlı Döneminde Canik-i Bayram diye de adlandırılmıştır (Yediyıldız, 2018: 191).

“Ordu ili 1920 yılına kadar Trabzon Vilayetine bağlı kaza iken 4 Nisan 1921 tarih ve 69 sayılı “Ordu Müstakil Livasının Teşkiline Dair Kanunla” merkezi Ordu olmak üzere Canik Sancağı’na bağlı olan Fatsa kazası da Ordu’ya bağlanmış ve Müstakil Ordu Livası teşkil edilmiştir. 1923 yılında “Sancak” adı “Vilayet” olarak değiştirilerek, bugünkü mülki taksimatta Ordu Vilayeti olarak yerini almıştır” (Ayan, 2021, s.162).

2. ORDU İLİ MÜZİK YAŞAMI

Ordu ili müzik kültürü bakımından genel anlamda Halk Müziği geleneğinin ön planda olduğu bir kenttir. Konumu dolayısıyla Karadeniz Bölgesinin müzikal karakteristik özelliklerini yansıtanın yanı sıra komşu olduğu Tokat ve Sivas gibi iç kesim illeriyle de kültürel alışveriş içinde olmuştur.

Ordu Türkülerinde günlük hayat, sosyal ilişkiler, doğa, tarım, aşk, özlem gibi konular başlıca öğelerdir. Sıtkı Çebi’ye göre ise: “Ordu, folklor bakımından zengin bir ildir. Yeşillikler diyarı Ordu’nun türkülerinde, ‘Ordu ağzı’ kadar, mahalli özellikler de geniş yer tutar. Bu türkülerini dinleyenler, kulağa hoş gelen ‘bağlama’ nağmeleri arasında Ordu’nun tepelerini, derelerini, fındık bahçelerini, yayla yüzlerindeki öbek öbek koyun sürülerini, yeşilliklerle örtülü ıssız koylarında hafif şıprırtılı dalgaların sahilleri okşayan mavi denizini hayal etmekten kendilerini alıkoyamazlar” (Akt. Can ve Turhan, 2007: 14).

Yener (2015) araştırmasında Ordu ilinde faaliyet gösteren amatör koroları sıralamıştır. Buna göre bu topluluklar; Ordu Valiliği Kültür Müdürlüğü Türk Halk Müziği Korosu, Ordu Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı Türk Halk Müziği Korosu, Ordu Musiki Derneği Türk Sanat Müziği Korosu, 19 Eylül Musiki Derneği Türk Sanat Müziği Korosu, Ordu Valiliği Kültür Müdürlüğü Türk Sanat Müziği Korosu’dur.

Ayrıca ilde 2012 yılında açılan Ordu Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi: Çalgı Eğitimi, Müzikoloji, Türk Müziği ve Tiyatro bölümlerinde eğitim faaliyetlerine devam etmekte olup, kentten sanat hayatına önemli katkılar sağlamaktadır.

3. FİLMARMONİ ORKESTRALARI

Filarmoni kelime anlamı olarak güçlü müzik sevgisi demektir (TDK, 2025). Sözer ise filarmoniyi müzik alanında konserler düzenleyerek ve topluluklar oluşturarak etkinlik gösteren dernek şeklinde tanımlamıştır (2005: 274).

İlk müzik derneği 1543 yılında "Accademia filarmonica di Verona" adı altında İtalya'da kurulmuştur. Konser etkinliklerinin düzenlenmesinde 16. Yüzyıldan başlayarak İtalya'daki akademiler ve Almanya'daki collegium musicum kuruluşları rol oynamışlardır. Çağımızın tanınmış, düzeyli orkestraları ise kurucu ve geliştirici rol oynayan filarmoni derneklerinin desteğiyle başarı kazanmışlardır. Günümüzün önde gelen filarmoni orkestralarının kuruluş tarihleri şöyledir; Londra Filarmoni (1813), Berlin Filarmoni (1826), Viyana Filarmoni (1842), New York Filarmoni (1842) (Say, 2002: 198).

Türkiye'de ilk filarmoni derneği, kurucusu Cemal Reşit Rey olan İstanbul Filarmoni Cemiyeti'dir. Bunu ise 1953 yılında Ankara'da kurulan Ankara Filarmoni Derneği izlemiştir. Atatürk devrimlerine koşut olarak, müzik kültürünün ülke çapında yaygınlaşmasını amaç eden bu dernek, 1958 yılında bakanlar kurulu kararıyla, kamu yararına çalışan kurum niteliği kazanmış ve adı Ankara Türk Filarmoni Derneği olmuştur (Say, 2005: 274). Yine Say kitabında (2002: 198) Cumhuriyet döneminde büyük şehirlerde kurulmaya başlanan filarmoni derneklerinin, orkestra ve opera kuruluşları için birer dayanışma örneği olduğunu, buldukları kentte konser etkinlikleri düzenlemeye öncülük ettiğini belirtmiştir.

Ülkemizde de kentsel düzeyde filarmoni dernekleri ve bu derneklere bağlı filarmoni orkestraları kurulmuştur. İstanbul Filarmoni Derneği, İzmir Filarmoni Derneği, Adana Filarmoni Derneği, Bursa Filarmoni Derneği, Mersin Filarmoni Derneği, Antalya Filarmoni Derneği bunlardandır. Ayrıca Güneydoğu bölgesindeki ilk filarmoni derneği olan Adıyaman Filarmoni Derneğine bağlı olan Adıyaman Filarmoni Orkestrası da bulunmaktadır (Say, 2005: 590).

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1 Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı Ordu ili ve Doğu Karadeniz Bölgesi sanat hayatı açısından önemli görülen Ordu Filarmoni Orkestrası hakkında durum tespiti yapmak ve orkestranın görünürlüğüne katkı sağlamaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Matematik, biyoloji, kimya, fizik, mühendislik gibi bilimleri alanlarında araştırmalar gözlem ve ölçmeye yani deneye dayanır. Gözlem ve ölçmelerin tekrarlanabildiği ve objektif yapıldığı araştırmalar niceliksel araştırmalardır. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve eğitim gibi sosyal bilim alanlarında insan ve toplum davranışları incelenmektedir (Aydın, 2018).

Bu çalışma, genelleme amacı taşımayan, Ordu Filarmoni Orkestrasını kendi bağlamı içerisinde ele alan nitel bir örnek olay (vaka) çalışması olarak tasarlanmıştır. "Araştırmada, Ordu Filarmoni

Orkestrasının kuruluş süreci, sanatsal vizyonu ve işleyişine ilişkin en kapsamlı bilgiye sahip olması nedeniyle orkestranın kurucusu/şefi ile amaçlı örnekleme yöntemiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşülen katılımcı, araştırma konusu olan yapının karar alıcı, kurucu ve uygulayıcı konumunda olması sebebiyle bilgi açısından kritik (anahtar) kişi niteliğindedir. “Nitel araştırmalarda, özellikle örnek olay çalışmalarında, araştırma konusu hakkında derin bilgiye sahip tek bir anahtar kişiyle yapılan görüşmeler yeterli ve geçerli kabul edilmektedir (Yin, 2018; Patton, 2015). “Çalışmanın sınırlılığı, verilerin tek bir katılımcıdan elde edilmiş olmasıdır. Ancak çalışmanın amacı, farklı görüşleri karşılaştırmak değil, Ordu Filarmoni Orkestrasının kuruluş ve gelişim sürecini derinlemesine betimlemek olduğundan, bu sınırlılık araştırmanın doğasıyla uyumluluk arz etmektedir”.

Orkestra hakkında veri elde etmek amacıyla Şef Tamer Şensoy ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. “Görüşme en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen bir iletişim sürecidir... Araştırmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir. Görüşme belirli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlar (Büyüköztürk vd. 2013: 150). Görüşmede Ordu Filarmoni Orkestrasının kuruluşu, derneğin yönetim kadrosu, orkestra üyeleri, orkestranın Ordu'nun ve bölgenin sanat hayatına etkisi, gerçekleştirilen konserler, orkestrada çalmanın üyelerin sanat hayatına katkısı, yakın vadeli ve uzun vadeli konser planları, orkestranın repertuarı, çocuklara ve gençlere yönelik faaliyetler, çalışma sıklığı ve prova mekanı hakkında sorular yöneltilmiştir.

3.2. Bulgular

3.2.1. Oluşum süreci ve kuruluşu

Ordu Filarmoni Orkestrasının kurucusu olan ve şefliğini yapan Tamer Şensoy aslen Orduludur. Uzun yıllar Çukurova Devlet Senfoni Orkestrasında keman sanatçısı olarak görev yapmış ve halen Samsun Devlet Opera Balesi Orkestrasında görevine devam etmektedir.

Sanatçı'ya göre; filarmoni orkestrasının kuruluşunun temel amacı Ordulu çocuklar ve gençler için müzik faaliyetleri yapmak ve genç nüfusun klasik batı müziğine yönelik ilgisini artırmaktır. Ordu ilinde ve Doğu Karadeniz bölgesinde şimdiye kadar çok fazla gerçekleşmemiş olan orkestra konserlerinin yapılmasıyla bölgenin sanat hayatına canlılık katmak ve insanlara canlı konser dinleyebilme olanağı sunmak ise orkestranın diğer amaçlarındandır. Bunlara ek olarak üniversite öğrencilerinin mesleki deneyim kazanacakları, eğitimlerini destekleyecek bir ortam olması bakımından filarmoni orkestrası önemli bir iş üstlenmiştir.

“Memleketim Ordu'dan 1983 yılında ayrıldıktan sonra eğitim hayatım ve iş hayatım için yaz tatilleri hariç Ordu'da olmadım ve Ordulu çocuklar ve gençler için bir şey yapamadım. Kızlarım yurt dışına eğitime gittikten sonra bu imkanı değerlendirmek için Ordu'da bir filarmoni derneği kurma kararı aldım. Başta derneğimizin başkanı Kenan Çebi olmak üzere Ordu'ya mal olmuş değerli iş insanlarını, akademisyenleri, politikacıları, aktivistleri, öğretmenleri, sanatçıları ve kısacası tüm müzik severleri bünyemizde toplayıp hangi faaliyetleri yapabileceğimiz konusunda fikir alışverişi içine girdik. Özellikle Samsun Devlet Opera ve Balesi Orkestrasına geldikten sonra düşündüğüm bir şey vardı: bu bölgede çok sesli müzik, klasik müzik, çocuklar ve gençler arasında nasıl yayılabilir, nasıl daha fazla sevilebilir. Çok fazla imkan yok Doğu Karadeniz bölgesinde. Gençler müziği televizyondan ya da dijital platformlardan dinliyorlar ama aslında canlı olarak görmedikleri şeyi dinlemeyi çok fazla tercih etmiyorlar. Sadece bu bölgede değil, İç Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da da gençlerin canlı konserlere gidemediği böyle şehirler var. Ama Karadeniz bölgesinin aslında öncesinde bu anlamda

bir alt yapısı vardı. Yıllar önce buralara büyük senfoni orkestraları, dünyaca ünlü virtüözler geldi, konser verdiler. Biz resitaller izledik burada ama son 40 yıldır falan çok fazla konser olmadı bölgede Kuruluştaki amaçlardan birisi de şuydu; Giresun, Ordu, Trabzon, Samsun'da üniversitelerin müzik bölümlerinde ve eğitim fakültelerinde öğrenciler alınıyor ama bazı alanlarda hoca konusunda kadro sıkıntısı var. Mesela kontrbas hocası sadece 1 tane var bu bölgedeki üniversitelerde, o da Samsun'da var. Doğu Karadeniz bölgesindeki tek kontrbas hocasını orkestramız adına değerlendiriyoruz. Viyolonsel ve viyola hocaları yok bazılarında. Bu şekilde büyük orkestra kurulamayacağını gördüğüm içinde bu işe girişmek istedim. Hemen olacak bir şey değil bir orkestrayı kurmak, yıllar alacak diye düşünüyorum. 20-30 seneyi bile bulabilir ama bir an önce başlatmak istedim. Anlaşabileceğim meslektaş arkadaşlarımla beraber orkestrayı kurduk ki herkes burada toplansın, en azından haftada bir gün orkestra çalışması yapabilsinler ve ortaya bir ürün çıkarabilsinler diye.

3.2.2. Orkestranın yönetim kadrosu

Ordu Filarmoni Orkestrasının yönetsel olarak henüz yapılaşmadığı fakat Kültür Bakanlığına yapılacak başvuru sonrasında yönetim kurulu ve teknik kurul olmak üzere birtakım düzenlemelerin yapılacağı anlaşılmaktadır. Orkestranın bağlı bulunduğu Ordu Filarmoni Derneğinin başkanı ise Ordulu tanınmış Avukat Kenan Çebi'dir. Derneğin yönetim kadrosunda ise Ordu ilinin önde gelen iş adamları bulunmaktadır. Şef Tamer Şensoy, orkestrayı kurmada yerelde tanınan ve bilinen, kültür sanata yatırım yapabilecek isimlerin desteğini almanın önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca filarmoni orkestrasının gelecek yıllarda da etkinliklerini sürdürülebilmesi açısından yerel anlamda bu desteğin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

"Orkestramızın yönetim kadrosunu henüz oluşturamadık. Çünkü orkestranın bir numarası olması gerekiyor, yani Kültür Bakanlığı'na kaydedilmesi gerekiyor. Bu alınacak numara ile isim hakkımızı kullanabiliyoruz. O işlemlere başladık, sonrasında bir müdür, iki tane müdür yardımcısı olması gerekiyor. Teknik kurul ve yönetim kurulu da olacak fakat tüm bunlar biraz zaman alacak. Biz bir konser vererek bir an önce işe başlamış olduk ki halk yavaş yavaş benimsesin. Orkestraya ilgi duysunlar istedik ve başarılı olduğunu düşünüyoruz. Konserlere %130 katılım var, yani dışarıda kalan, salona giremeyenler oldu her konserde. O yüzden ne demek ki doğru yolda gidiyoruz diye düşünüyorum. Derneğin yönetim kurulunda ise; Ordunun önüne gelen iş adamları ve de kültür ve sanatla ilgilenen tanınmış, sosyal çevresi olan isimler var. Bu isimlerin de desteğini alarak başladık. Çünkü konserleri planlarken bazı kapıları açmak çok zordu, bu isimlerin bize yardımcı olması avantaj sağladı. Diğer türlü filarmoni orkestrası kapanırdı yani uzun soluklu bir sanat hayatına sahip olamazdı. Dolayısıyla bu isimlerin desteği önemliydi. Dernek başkanı ise şu anda Ordunun tanınan avukatlarından Kenan Çebi, derneği kurarken başkanlık yapmasını ben kendisinden rica etmiştim".

3.2.3. Orkestra Üyeleri

Ordu Filarmoni Orkestrasının üyeleri Ordu başta olmak üzere, Giresun, Trabzon, Rize ve de Samsun'dan akademisyenler, sanatçılar, lisans ve yüksek lisans düzeyinde öğrencilerden ve mezunlardan oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda orkestra birçok farklı ildeki sanatçı, akademisyen, öğretmen ve öğrenciyi bir araya getirip, beraber müzik yapma fırsatı sunmaktadır. Ayrıca Şef Tamer Şensoy orta öğretim düzeyinde mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin de orkestraya katılmasını arzu etmektedir. Fakat öğrencilerin çekingen davranıp katılmadıklarını

belirtmiştir. 2026 yılı içinde bir Gençlik Filarmoni Orkestrası kurulmasının planlandığı anlaşılmaktadır. Bu orkestraya lisans öğrencilerinin yanı sıra Ordu, Giresun, Samsun ve Trabzon Güzel Sanatlar Liselerinde öğrenim gören ve çalgısında iyi düzeyde olan öğrencilerin katılması beklenmektedir.

“Orkestrada Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon ve Rize illerinden akademisyenler, sanatçılar, lisans ve yüksek lisans öğrencileri, müzik öğretmenleri ve mezunlar var. Ben istiyorum ki lise seviyesinde de katılsınlar orkestraya. Örneğin güzel sanatlar lisesinden de gelsinler. Fakat orkestranın isminden mi büyüklüğünden mi kaynaklı bilmiyorum gençler pek yanaşmıyorlar. Çekiniyorlar orkestrada çalmaya. Geçmişteki deneyimlerimi göz önünde bulundurduğumda; geçmiş yıllarda güzel sanatlar liselerinde öğrenim gören öğrencilerin bu tarz oluşumlara daha çok katıldığını söyleyebilirim ama şimdi gençleri daha çekingен buluyorum. Öğretmenleriyle konuşuyorum ve bu durumu dile getiriyorum. İstiyorum ki gelsin orkestranın içinde yer alsınlar ama onlar istemiyorlar. O açıdan önemli mi problemimiz var. Fakat 2026 yılında gençlik filarmoni orkestrasını kuracağız. Bünyesinde hem üniversite hem de lise öğrencileri olacak. Giresun, Ordu, Trabzon ve Samsun’daki Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerini bu orkestrada toplamayı düşünüyorum. Her bir şehirde mutlaka 2-3 tane çalgısında iyi düzeyde olan öğrenci vardır. Bu orkestrayı kurarken bu öğrencilerinden de faydalanıp, bu yolda beraber yürümek istiyoruz. İnşallah 2026 yılındaki amaçlarımızdan biri de bu”.

3.2.4. Orkestranın Ordu ili kültür ve sanat hayatına katkısı

Orkestranın Ordu ilinin sanat hayatına 2025 yılında gerçekleştirilen 3 farklı içerikli konser ile önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Bu konserler; 5 Mart 2025’te düzenlenmiş olan ve kısa senfonik eserlerin seslendirildiği “Ordu Filarmoni Orkestrası Açılış Konseri” (Şekil 2.), 23 Nisan 2025 Çocuk Korusu ve Solistler Konseri” ve “Atatürk’ün Orduya Gelişinin 101. Yılı Anısına” Sanatçı Bahar Sarıboğa solistliğinde gerçekleştirilen “Türk Tangoları Konseri”dir. Konserlerin tümü Altınordu Belediyesinin katkısı ile Ordu Üniversitesi ev sahipliğinde Morfoloji Binası Konferans Salonunda gerçekleşmiştir. Şef Tamer Şensoy Ordu ili halkının yapılan konserlere büyük ilgi gösterdiğini dile getirmiştir. Ordu halkı konserler sonrasında böyle bir orkestranın Ordu’da var olmasının önemini farkına varmıştır. Ayrıca Ordu ve Giresun illeri için filarmoni orkestrasını adeta önemli bir ihtiyaç olarak görmeye başlamışlardır. Şef Şensoy Ordu ilinin Türkiye Kültür Yolu Festivali kapsamına alınmasıyla beraber 2026 yılında filarmoni orkestranın festivalde bir konser vermesinin planlandığını belirtmiştir.

“Orkestranın Ordunun kültür ve sanat hayatına oldukça önemli katkısı oldu şimdiye kadar. Yani Ordu ili için çok büyük bir ihtiyaçmış filarmoni orkestrası bunu gördük. Tabiri caizse insanlar açmış bu tarz konserlere. Hem Giresun’da hem Ordu’dan büyük bir gereksinim olduğunu zaten biliyordum ama yani halka görsel olarak bir şey sunulmayınca özlemini anlayamıyor ve hissedemiyor. Keşke olsa da burada da olsa izlese diye düşünüyorlar sadece. Konserler sonrasında böyle bir orkestranın Ordu ve Giresun için gerekliliğini gördüler. Farklı konseptlerde konserler verdik. “Açılış Konseri”nde minyatür parçalardan oluşan klasik müzik konseri yaptık. Zor olmayan parçalarla orkestra ısındı ve üyelerine güven geldi Sonrasında “23 Nisan Konseri” oldu ve bu konserde çocukları da kattık işin içine. Çocuklar orkestrayı gördüler ve tanıdılar. Orkestrayla birlikte şarkı söyleme fırsatına eriştiler tıpkı Ankara, İstanbul ve İzmir’de yapılan konserlerdeki gibi. O da çok başarılı bir konser oldu ve çok beğenildi. Sonrasında, Atatürk’ün Orduya gelişinin 101. Yılına ithafen bir “Türkçe Tangolar” konserimiz oldu. Bu bağlamda müzik düzenlemelerin çalındığı çok sesli müzik orkestrasıyla neler yapılabileceğini görmüş oldu Ordu halkı. Ayrıca bu konseri Rize Fındıklı Belediyesinin davetiyle Fındıklı’da gerçekleştirdik. Sırada ise senfonik bir konser projemiz var onu yapacağız. Bu konser ile

2026 yılı için kültür yolu festivaline dahil olursak konserimizi diğer illere de götürmek istiyoruz. En azından festival kapsamında Samsun'da ya da Trabzon'da da kesin bir turne konseri de olur diye düşünüyorum. Bunun yanında eğer davet olursa da tabii ki senfonik konseri başka illerde çalmak isteriz”.

Şekil 2. Ordu Filarmoni Orkestrası Açılış Konseri Afişi

Kaynak: <https://www.facebook.com/people/Ordu-Filarmoni-Derne%C4%9Fi/61559732983555/>.

3.2.4. Orkestranın Üyelerinin Sanat Hayatına Katkısı

Filarmoni orkestrasının başta öğrenciler olmak üzere üyelerinin mesleki gelişimine önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir. Orkestrada üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin, Samsun Devlet Opera Balesi Orkestra sanatçılarının ve müzik öğretmenlerinin de yer almaktadır. Dolayısıyla öğrenciler profesyonel sanatçılar, akademisyenler ve eğitimcilerle aynı orkestrada çalarak deneyim kazanmaktadır. Profesyoneller ile etkileşimde bulunabilmeleri mesleki gelişimleri açısından son derece önemli görülmektedir. Bu anlamda da filarmoni orkestrasının öğrencilerin mesleki deneyimlerini destekleme konusunda önemli bir görev üstlendiği anlaşılmaktadır.

“Orkestranın özellikle öğrencilerin eğitim hayatına katkı ve mesleki gelişim işte böyle orkestralarla olabilir. Bu orkestra bu anlamda büyük bir bence iş ve görev üstleniyor. Çok fazla bürokrasisinden destek alamamak da aslında çok zor ulaşacağız yani yılmadan devam etmek lazım. Öğrenciler adına da çok büyük nimet”.

3.2.5. Orkestranın Repertuarı

Orkestranın repertuarına bakıldığında şimdiye kadar vermiş olduğu konserlerde klasik batı müziği eserlerine ve düzenlemelere yer verildiği anlaşılmaktadır. Şef Tamer Şensoy' a göre gelecekte senfonik müzik ve rock müzik öğelerinin birleştiği Senfonik Rock türünde ve de Caz müziği yapan Big Band grubunun filarmoni orkestrası ile birleşeceği türde konserlerin yapılması

planlanmaktadır. Ayrıca yine bir barok dönem repertuarının seslendirileceği bir konserin yapılması düşünülmektedir. Buna göre, orkestranın konserlerinin her birinde farklı türde müziklerden oluşan bir repertuarın seslendirilmesi amaçlanmaktadır.

“Orkestranın repertuarı klasik batı müziği odaklı ama düzenlemeler de çaldık şimdiye kadar. Sadece klasik müzik repertuarı olsun istemedik. Ülkemizde sürekli dinlediğimiz müzikleri, halk müziğine ait türkülerini de çokseslendirerek yani orkestrasyonunun yapılmasıyla seslendirmek istiyoruz. Zaten son konserimiz olan tango konserimiz de buna bir örnekti. Sonrasında SenfoRock diye de bilinen bir Senfonik Rock müzik konseri yapmayı planlıyoruz. Ayrıca 8 ya da 10 tane bakır nefesli çalgının da olacağı Big Band konserimiz olacak. Tabii ki yine klasik batı müzik repertuarından konserler de devam edecek bu süreçte. Barok konseri de olsun istiyoruz ama barok repertuar biraz daha ciddiyet istiyor zor ve rafine bir müzik olduğu için ama barok repertuarın da olması lazım. Yani sürekli aynı türde konserler yapamayız. Farklı konseptlerde konserler olsun istiyoruz”.

3.2.6. Orkestranın çalışma mekânı

Şef Tamer Şensoy’un belirttiği üzere filarmoni orkestrasının kendine ait bir prova salonunun olmadığı anlaşılmaktadır. Provalar her haftanın pazar günü yapılmaktadır. Öncesinde bir sene boyunca Ordu ilinin ilçesi olan Gülyalı Belediye binasında çalışılmıştır. İzleyen süreçte Ordu Büyükşehir Belediyesinin desteğiyle şehir merkezindeki Davet Konferans Salonu kullanılmaya başlanmıştır. Orkestranın kendine ait bir çalışma mekânı olması için bazı girişimlerde bulunulsa da, bu girişimlerin sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır.

“Biz pazar günü olmak üzere haftada bir gün 3-4 saat çalışıyoruz. Ordu Büyükşehir Belediyesinin Davet konferans salonunu çalışma mekânı olarak kullanıyoruz şu anda. Bizim için bu salonu kullanmak tesadüf oldu. Çünkü aslında biz kültür sanat merkezinin altındaki sergi salonunu istemiştik çünkü konserlerimizi orada vermeyi düşünüyorduk. Kullandığımız büyük aletlerin kapalı bir ortamda kalması ve ortamın akustiğinin güzel olması gerekiyor. 24 saat güvenliğinin olması, işte elektriğin, suyun, kaloriferinin, klimasının olması gerekir. Otoparkın olması önemliydi. Sebepini bilmiyoruz ama olmadı orası sergi salonu olarak kullanılıyormuş ve öyle kalması gerekiyormuş. Biz şimdi Büyükşehir Belediyesi’nin davet merkezinde eski kongre merkezi var toplantı salonu ve mükemmel bir akustiğe var. Bu sezon burada başladık ve de memnunuz buradan. Burasının akustik açıdan beğeniyoruz. Burada devam edeceğiz bir süre daha. Daha öncesinde de onu bir sene bir sene boyunca Gülyalı ilçesinde çalıştık. Eski belediye başkanlık binasıydı orası ama şimdi pek kullanılmıyor. Binada başkanın makam odası vardı böyle 5 metreye 10 metrelik bir salonda Uzun bir süre orada çalışmalarımızı yaptık. Orkestranın temeli orada o küçük salonda atıldı. Sonrasında şehir merkezinde olmak ulaşım açısından çok daha kolay oldu. İnşallah kendimize ait bir salon olana kadar buradayız”.

3. SONUÇ

Orkestra Ordu Filarmoni Derneğine bağlı olarak kültür bakanlığı keman sanatçısı ve aynı zamanda orkestranın şefliğini ve sanat yönetmenliğini de yapan Tamer Şensoy’un girişimiyle 2025 yılında sanat hayatına adım atmıştır. Şensoy, orkestranın kurulmasındaki en önemli amacın çocukların ve gençlerin çok sesli müziğe olan ilgisini artırmak olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca diğer bir amaç ise Ordu ve bölge halkına canlı konser dinleyebilme olanağı sunmaktır. Ordu Filarmoni Orkestrası henüz bir yıl kadar önce kurulmasına rağmen gerçekleştirilen başarılı konserlerle kentte ve bölgede ses getirmiştir.

Derneğin başkanı Ordulu tanınmış Avukat Kenan Çebi'dir fakat filarmoni orkestrasının hali hazırda bir yönetim kadrosunun olmadığı ama yerel yönetimin ve Ordulu iş insanlarının destek verdiği anlaşılmaktadır.

Orkestra üyeleri; Samsun Devlet Opera ve Balesi Sanatçıları, Ordu, Giresun, Samsun, Trabzon ve Rize illerinde görev yapan akademisyenler ve müzik öğretmenleri, müzik alanı mezunları, lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Özellikle öğrencilerin orkestrada yer almaları mesleki deneyim kazanmaları adına önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Orkestra üyeleri her hafta pazar günü olmak üzere haftada bir gün prova yapmaktadır. Orkestranın kendine ait bir çalışma mekanı olmamakla beraber, Ordu Büyükşehir Belediyesi Davet Konferans Salonu her pazar günü öğleden sonrası için orkestraya tahsis edilmiştir.

Orkestra 2025 yılı içerisinde Ordu, Giresun ve Rize illerinde senfonik repertuarın icra edildiği "Açılış Konseri" olmak üzere, "23 Nisan Çocuk Solistler ve Koro Konseri" ve "Türk Tangoları Konseri" temalı beş başarılı konser gerçekleştirmiş ve bu konserler halkın büyük ilgisini çekmiştir. Filarmoni Orkestrasının 2026 yılında Kültür Yolu Festivali kapsamında yine senfonik repertuarın seslendirileceği bir konser vermesi planlanmaktadır. Orkestra genel olarak klasik batı müziği repertuarından eserler seslendirmektedir. Fakat, izleyen süreçte Senfonik Rock ve Caz temalı Big Band konserlerinin de verilmesi planlanmaktadır. Ayrıca yine derneğe bağlı olarak bölgedeki Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinden oluşan bir Gençlik Filarmoni Orkestrasının kurulması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ayan, E. (2021). "Ordu adınının manası ve mahiyeti" Edt. Gülten., S., Özcan., T., Yavuz., K. (2021). *'Tarihi ve kültürel boyutlarıyla ordu 1'* (s.162). 1.Baskı. Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Aydın, N. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 60-71.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can T., Turhan S. (2007). Ordu Türküleri. Ankara: Ordu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Demir, N. (2007). Ordu ilinin eski adı" Kotyora" ve tarihî alt yapısı. *Turkish Studies*, 2(2), 179.
- Gündüz, Ş. (2019). Adıyaman Filarmoni Orkestrasının Sanat Faaliyetlerinin Kent İnsanın Yaşamına Olan Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 37-52.
- Oy, H. (2021). "Eskiçağ'da Ordu ve Yöresi" Edt. Gülten., S., Özcan., T., Yavuz., K. (2021). *'Tarihi ve kültürel boyutlarıyla ordu 1'* (s.12). 1.Baskı. Ankara: Fenomen Yayıncılık.
- Patton, M.Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Say, A. (2002). *Müzik sözlüğü*. 1.Basım. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (2005). Filarmoni, Müzik Ansiklopedisi, Ankara: Cilt I, s.590,
- Yediyıldız, B. (2000). *Ordu tarihinden izler*. İstanbul: Fast Yayıncılık.
- Yener, A. S. (2015). Ordu İli Altınordu İlçesi Şehir Müzik Kültürü.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications* (Vol. 6). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 3.11.2025)
- Erişim Adresi: <https://www.facebook.com/people/Ordu-Filarmoni-%C4%9Fi/61559732983555/>. (Erişim tarihi: 4.11.2025)

Çatışma Beyanı: Yazar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışmasının söz konusu olmadığını beyan etmektedir.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu'nun 29.12.2025 tarihli ve 2025/203 sayılı kararı doğrultusunda bu çalışmanın etik yönden uygun olduğuna, toplantıya katılanların oy birliğiyle karar verilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

İNSAN HAKLARI ÖLÇEĞİ TÜRKÇE GEÇERLİK GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE TURKISH HUMAN RIGHTS QUESTIONNAIRE

Nur OKUTAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, nurokutan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0388-7677

Geliş Tarihi / Date Applied
06.11.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
21.01.2026

ÖZET

İnsan hakları, özgürlük, adalet ve barışın temelidir. Bu hakların korunması, bireylerin düşünce ve değer sistemlerindeki değişimle mümkündür. Ancak süregelen ihlaller, bu alandaki tutumların psikolojik temellerinin yeterince anlaşılmadığını göstermektedir. Bu çalışma, Türkçeye uyarlanan İnsan Hakları Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirliğini incelemektedir. Ankara ve Samsun'dan 384 katılımcıdan elde edilen verilerle yapılan açımlayıcı faktör analizi, özgün formdaki dört faktörlü yapı (Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama, Özel Yaşam) ile uyumlu bir model ortaya koymuştur. Düşük faktör yükü ve binişik madde sorunları nedeniyle on altı madde çıkarılmış, ölçek 22 maddeye indirilmiştir. Ölçüt geçerliği analizleri, sosyal baskınlık yönelimi ve vatanseverlik ile anlamlı ilişkilere işaret etmiştir. McDonald Omega (.83) ve alt boyutlara ait katsayılar (.62-.83), ölçeğin güvenilirliğini göstermektedir. Test-tekrar test analizleri, zaman içindeki tutarlılığı desteklemiştir. Bulgular, Türkçe formun insan haklarına yönelik tutumları değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları Tutumları, Psikometrik Değerlendirme, Açımlayıcı Faktör Analizi.

ABSTRACT

Human rights constitute the foundation of freedom, justice, and peace. The protection of these rights depends on transformations in individuals' cognitive frameworks and value systems. However, persistent human rights violations suggest that the psychological foundations of attitudes toward human rights remain insufficiently understood. This study examines the validity and reliability of the Turkish adaptation of the Human Rights Questionnaire. Data were collected from 384 participants residing in Ankara and Samsun. Exploratory factor analysis supported a structure consistent with the original four-factor model- social security, equality, civil restraint, and privacy. Sixteen items were removed due to low factor loadings or cross-loadings, resulting in a 22-item scale. Criterion validity was supported by significant associations with social dominance orientation and patriotism. Internal consistency ranged from adequate to good (McDonald's $\omega = .83$ for the total scale; subscales = .62-.83), and test-retest analyses demonstrated temporal stability. Overall, the findings indicate that the Turkish version of the Human Rights Questionnaire is a valid and reliable instrument for assessing attitudes toward human rights.

Keywords: Human Rights Attitudes, Psychometric Evaluation, Exploratory Factor Analysis.

1. GİRİŞ

İnsan hakları, Birleşmiş Milletler tarafından, “doğamızın temelinde yer alan ve onlar olmaksızın insanca yaşayamayacağımız haklar” olarak tanımlanmaktadır. Bu haklar, bireylerin yeteneklerini geliştirmesine, potansiyellerini gerçekleştirmesine ve insan onurunun korunmasına imkân sağlamaktadır (United Nations, 1987: 4). Bu bağlamda, medeni ve siyasi haklar; özgürlük, güvenlik ile bedensel ve psikolojik bütünlüğün korunması gibi hakları içerir. Medeni haklar arasında yaşam hakkı, işkence ve insanlık dışı muameleden korunma, adil yargılanma, özel yaşam ile din ve vicdan özgürlüğü yer alır. Siyasi haklar ise ifade özgürlüğü, toplantı yapma, dernek kurma ve seçme-seçilme hakkını kapsar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, insan onuruna yakışır yaşam standardının sağlanmasını ve toplumsal, ekonomik ilerlemenin güvence altına alınmasını amaçlamaktadır (Diaz-Veizades, Widaman, Little ve Gibbs, 1995). 1948’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu hakların birbirine bağımlı ve bölünmez bir bütün olduğunu vurgulamakta (United Nations, 1994); insan haklarının korunmasını özgürlük, adalet ve barışın temel koşulu olarak ele almaktadır. Bu hakların hayata geçmesi ise bireylerin düşünce ve değer sistemlerinde yaşanacak değişimlerle ilişkili görülmektedir (Erim, 1969).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin kabulünden bu yana temel hak ve özgürlüklerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak dünya genelinde insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Bu durum, yasal düzenlemelerin tek başına yeterli olmadığını, bireysel tutum ve değerlerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir (McFarland ve Mathews, 2005; Carriere, 2019). Bildirge ve diğer uluslararası metinlerde vurgulandığı üzere, insan haklarının etkin biçimde uygulanmasında bireylerin rolü büyüktür. Bireylerin hak bilgisi, bu haklara atfettikleri değer ve ihlaller karşısında savunuculuk eğilimleri, hakların hayata geçirilmesinde belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır (United Nations, 2002; Stellmacher, Sommer ve Brähler, 2005). İnsan hakları eğitimleri, bu bağlamda yalnızca bilgi vermeyi içermemekte, aynı zamanda bireylerin hak talep etme, ihlallere karşı durma ve savunuculuk yeterliklerini geliştirmeyi hedeflemektedir (Agudelo-Hernández, Vélez-Botero ve Guapacha-Montoya, 2025). Nitekim çalışmalar insan hakları bilgisi, bu haklara verilen önem ve bazı ideolojik yönelimlerin (örneğin sağ kanat yetkiciliği ve sosyal baskınlık yönelimi) insan haklarına yönelik savunuculuk isteğinin en güçlü yordayıcıları arasında yer aldığını göstermektedir (Stellmacher, Sommer ve Imbeck, 2003, aktaran Stellmacher vd., 2005). Bu bilgiler, insan haklarına yönelik tutumların yalnızca yasal / kurumsal değil, bireysel (psikolojik) düzeyde de incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir (Carriere, 2019).

Araştırmalar, insan haklarına dair bu tutumların tek boyutlu olmadığını, aksine bilgi, değer, ideolojik yönelim ve kişilik özelliklerinin bir araya gelmesiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ahlaki akıl yürütme, tüm insanlıkla özdeşleşme ve empati gibi eğilimlerin insan haklarına yönelik olumlu tutumla ilişkili olduğu, buna karşılık tutucu dini inançlar, kadercilik, etnosentrizm, sosyal baskınlık yönelimi (SBY) ve otoriterlik gibi özelliklerin olumsuz tutumlarla bağlantılı olduğu bildirilmektedir (Moghaddam ve Vuksanovic, 1990; Chiu, Dweck, Tong ve Fu, 1997; Cohrs, Maes, Moschner ve Kielmann, 2007; McFarland, 2010; Swami vd., 2012; Hackett, Omoto ve Matthews, 2015; Dunwoody ve McFarland, 2018). Kamuoyu araştırmaları, insan hakları bilgisinin genel olarak düşük olduğunu; medeni ve siyasi hakların, ekonomik ve sosyal haklara kıyasla daha çok bilindiğini göstermektedir (Stellmacher vd., 2005). Ayrıca bireylerin insan haklarına ilişkin genel ilkelere yüksek düzeyde destek verirken, belirli hak ihlallerini bazı koşullarda meşru görebildikleri; bu durumun ise tutumların bağlamsal ve zaman zaman çelişkili bir nitelik taşıdığı belirtilmektedir (Staerklé ve Clémence, 2004). Bu bulgular, bireylerin bazı

haklara diğerlerinden daha fazla değer verdiğini ve insan haklarına desteğin genel bir tutumdan ziyade içerik temelli farklılıklar taşıdığını göstermektedir.

Haklar arasında gözlenen bu “bölünme” eğilimi, genel insan hakları desteğini ölçen araçların yüzeysel kalabileceği yönünde yöntemsel bir uyarı anlamına gelebilir. Bu nedenle, insan haklarına ilişkin alt boyutları ayrı ayrı ele alan ölçümlerin geliştirilmesi gerekli görünmektedir. Farklı ülkelerde yürütülen bazı çalışmalarda, bireylerin bir hak kategorisine verdikleri desteğin diğer haklara da yansıdığı gözlemlenmiştir. Ancak bu bulgular, haklar arasında ortaya çıkan bu sistematik farklılıkları açıklamada yetersiz kalmaktadır (Doise, Spini ve Clémence, 1999). Dolayısıyla, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde haklar bölünmez bir bütün olarak tanımlansa da bu bütünlüğün psikolojik ve ideolojik düzeyde nasıl yapılandığını anlamak için alt boyutların ayrı ayrı incelenmesi önem taşımaktadır. Hak kategorilerine yönelik tutumların hangi bireysel ve ideolojik değişkenlerle bağlantılı olduğunu ortaya koymak, aynı zamanda etkili insan hakları politikaları ve eğitim stratejileri geliştirmek açısından önemlidir.

Alt boyut temelli ölçümler arasında, Diaz-Veizades vd. (1995) tarafından geliştirilen İnsan Hakları Ölçeği (İHÖ) alan yazında önemli bir yere sahiptir (Crowson, 2004; Cohrs, Kielmann, Maes, ve Moschner, 2005; Cohrs vd., 2007). Ölçek, insan haklarına yönelik tutumları dört alt boyutta değerlendirmektedir: Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama ve Özel Yaşam. Sosyal Güvenlik boyutu, onurlu bir yaşam için sağlık, beslenme, barınma, çalışma koşulları ve gelir güvencesi gibi temel hakların devlet güvencesi altında olmasını ifade etmektedir. Eşitlik boyutu, bireylerin cinsiyet, ırk, din ve uyruk gibi farklılıklarına bakılmaksızın temel haklardan ve yaşam fırsatlarından eşit biçimde yararlanmasını kapsamaktadır. Sivil Kısıtlama boyutu, kamu düzeni, güvenlik veya yerleşik değerleri koruma gereğiyle ifade özgürlüğü, mülkiyet ve vatandaşlık gibi hakların devlet tarafından sınırlandırılmasına yönelik tutumları ölçmektedir. Özel Yaşam boyutu ise bireylerin inanç ve düşüncelerini özgürce yaşama hakkını ve kişisel mahremiyetin korunmasını içermektedir. Bu dört alt boyut, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde (United Nations, 1978) tanımlanan hak kategorileriyle örtüşmekte ve ölçeğin kuramsal temellerini güçlendirmektedir (Diaz-Veizades vd., 1995).

Bu bağlamda, İHÖ’nün dört faktörlü yapısı, haklar arasındaki içeriksel farkları görünür kılmakta ve ideolojik ya da psikolojik mekanizmaların hangi hak kategorileriyle daha güçlü biçimde ilişkili olduğunu analiz etme olanağı sunmaktadır (Cohrs vd., 2005; Crowson, 2004). Genel “insan haklarına destek” göstergelerinin yanı sıra bu içerik temelli ölçüm, yukarıda değinilen “haklar arasında bölünme” eğilimini ve belirli hak ihlallerine yönelik gerekçeleri daha derinlemesine anlamayı mümkün kılmaktadır. Ayrıca, ölçüm aracının çok faktörlü yapısı, kültürlerarası karşılaştırmalı çalışmalar için de kuramsal ve yöntemsel açıdan güvenilir bir temel oluşturmaktadır (bk. Cohrs vd., 2007).

Türkiye’de yetişkin örnekleme yürütülmüş, farklı alt grupları kapsayan psikometrik açıdan kapsamlı bir İnsan Hakları Ölçeği (İHÖ) uyarlaması bulunmamaktadır. Mevcut çalışmaların bir kısmı farklı yaş gruplarına odaklanmakta; diğerleri kapsam ve analitik derinlik açısından sınırlılıklar taşımaktadır. Örneğin Demir ve Koç (2009), ilköğretim öğrencilerinin evrensel değerlere yönelik tutumlarını incelemiştir; Kepenekçi (1999) ise insan hakları eğitimine ilişkin tutumların değerlendirilmesine odaklanmıştır. Göregenli vd. (2012), Diaz-Veizades vd. (1995) tarafından geliştirilen İHÖ’den alınan bazı maddeleri ek ifadelerle birleştirerek üç faktörlü, 16 maddelik bir form önermiştir. Bu form, MATRA alan araştırması raporunda temel bileşenler analizine dayalı olarak iki faktörlü bir yapı (Eşitlik ve Sosyal Güvenlik; İfade Özgürlüğü) üzerinden sunulmuştur. Ancak söz konusu çalışmada, kapsamlı güvenilirlik testlerine yer

verilmemiştir (Türkiye Adalet Akademisi, 2013). Bu sınırlılıklar, Diaz-Veizades vd. (1995) tarafından geliştirilen dört boyutlu özgün yapının (Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama, Özel Yaşam) Türkçe yetişkin örnekleminde yeniden incelenmesini önemli kılmaktadır.

Ölçüt geçerliği açısından seçilen değişkenlerin kuramsal temeli, elde edilecek ilişkilerin yorumlanması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, sosyal baskınlık yönelimi, grup temelli hiyerarşi ve üstünlük düşüncesini meşrulaştırma eğilimini ölçen temel bir yapıdır (Sidanius ve Pratto, 1999). Hiyerarşiyi ve grup ayrıcalıklarına haklı gören bu yönelimin, İHÖ alt ölçeklerinden Sosyal Güvenlik ve Eşitlik boyutlarıyla negatif; güvenlik ve kamu düzeni gerekçeleriyle hakların sınırlandırılmasını içeren Sivil Kısıtlama boyutuyla pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir (Cohrs vd., 2007; Crowson ve DeBacker, 2008). Bu beklenti, sosyal baskınlık yöneliminin grup temelli hiyerarşileri destekleme eğilimine dair kuramsal ve görgül bulgularla da tutarlıdır (Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle, 1994; McFarland ve Mathews, 2005; McFarland, 2010; Sidanius, Cotterill, Sheehy-Skeffington, Kteily ve Carvacho, 2017). Bu nedenle SBY'nin İHÖ alt boyutlarıyla olan ilişkisini bağımsız olarak test etmek, grup temelli hiyerarşilerin hangi hak kategorileri ile daha güçlü ilişkiler kurduğunu anlamak açısından önemli görünmektedir (Cohrs vd., 2007).

Bununla birlikte, insan haklarına yönelik tutumlarla ilişkisi incelenirken vatanseverlik ile milliyetçilik arasındaki kuramsal ayrımın dikkatle ele alınması gerekmektedir. Vatandaşlık temelli, sevgi ve bağlılık unsurlarını içeren kapsayıcı vatanseverlik; ait olunan ulusa duygusal bağlılığı belirtirken, dışlayıcı ve üstünlük inançlarını odağına alan milliyetçilikten ayrılmaktadır. Bu doğrultuda, yüksek vatanseverlik düzeyinin Sivil Kısıtlama boyutuyla pozitif; İHÖ toplam puanı ve Özel Yaşam alt ölçeğiyle negatif ilişki göstermesi kuramsal olarak öngörülmektedir (Simmons, 2017).

Bu bilgiler ışığında, bu çalışma Diaz-Veizades ve arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen İnsan Hakları Ölçeği'nin dört faktörlü yapısını Türkçeye uyarlayarak 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşan bir örneklem üzerinde psikometrik açıdan test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, (i) açıklayıcı faktör analizi ile dört faktörlü yapının geçerliliği sınanacak, (ii) alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları hesaplanacak, (iii) test-tekrar test yöntemiyle zaman içindeki tutarlılık değerlendirilecek ve (iv) ölçüt geçerliği sosyal baskınlık yönelimi ve vatanseverlik değişkenleriyle olan ilişkilerle incelenecektir.

Ölçüt geçerliği kapsamında test edilecek hipotezler aşağıda sunulmaktadır:

H1: Sosyal baskınlık yönelimi puanlarının, İnsan Hakları Ölçeği toplam puanı ile Sosyal Güvenlik, Eşitlik ve Özel Yaşam alt ölçekleriyle negatif; Sivil Kısıtlama alt ölçeğiyle pozitif ilişkili olması beklenmektedir.

H2: Vatanseverlik puanlarının, Sivil Kısıtlama alt ölçeğiyle pozitif; toplam puan ve özellikle Özel Yaşam alt ölçeğiyle negatif ilişkili olması öngörülmektedir.

Elde edilecek bulgularla çalışma, Türkiye'deki yetişkin örneklem için insan haklarına yönelik tutumları farklı boyutlarıyla değerlendiren, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı sunmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, insan haklarına ilişkin tutumların ideolojik belirleyicileri (SBY ve vatanseverlik) ile haklar arası ayrım konusunda görgül veriler sağlayarak politika yapımcılar ve eğitim programları için kuramsal ve uygulamalı düzeyde rehberlik etmeyi hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Çalışmaya, kolayda örnekleme yoluyla ulaşılan, Ankara ve Samsun illerinde yaşayan 433 kişi katılmıştır. Analizler, aykırı puanlar çıkarıldıktan sonra 384 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların yaşları 18 ile 63 arasında değişmektedir ($\bar{X} = 24.01$, $S = 6.75$). Örnekleme ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	259	67.40
	Erkek	125	32.60
Eğitim düzeyi	Üniversite öğrencisi	290	75.50
	Üniversite mezunu	47	12.20
	Lisansüstü	26	6.80
	Lise	17	4.40
	İlk ve ortaokul	4	1.10
Dindarlık algısı	Düşük düzey	78	20.30
	Orta düzey	223	58
	Yüksek düzey	79	20.60
Siyasal görüş	Sol görüşlü	29	7.50
	İlimli	240	62.40
	Sağ görüşlü	107	27.90
Yerleşim yeri	Şehir	327	85.20
	Köy	26	6.80
	Kasaba	30	7.80

Not. $N = 384$. Dindarlık değişkeninde 4; siyasi görüş değişkeninde 8 ve yerleşim yeri değişkeninde 1 kayıp değer bulunmaktadır. Yüzdeler geçerli yanıtlar üzerinden hesaplanmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, İnsan Hakları Ölçeği, Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği, Vatanseverlik Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği ve Vatanseverlik Ölçeği, İnsan Hakları Ölçeği'nin ölçüt geçerliğini sınamak amacıyla kullanılmıştır.

2.2.1. İnsan Hakları Ölçeği

İnsan haklarına yönelik tutumları belirlemek üzere Diaz-Veizades vd. (1995) tarafından geliştirilen ölçek 38 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 7 basamakta değerlendirilmektedir. Ölçeğin bir ucunda yer alan “kesinlikle katılmıyorum” ifadesi 1 puan, diğer ucunda yer alan “tamamen katılıyorum” ifadesi 7 puan almaktadır. Ölçeğin özgün formunda, Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama ve Özel Yaşam olmak üzere dört alt boyut bulunmaktadır. Alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .81, .76, .83 ve .78’dir. Ölçeğin tamamı için iç tutarlılık değeri .85’tir. Şimdiki çalışmada ölçeğin tamamı için McDonald omega değeri .83 bulunmuştur. Özgün ölçekte yer alan üç madde (9, 12, 31) ters kodlanmaktadır. Sosyal Güvenlik, Eşitlik ve Özel Yaşam alt ölçeklerinden alınan yüksek puanlar, evrensel insan haklarının desteklendiğine işaret etmektedir. Sivil Kısıtlama alt ölçeğindeki artan puanlar ise sivil hakların kısıtlanmasına yönelik bir tutumu göstermektedir.

2.2.2. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Sidanius ve Pratto (1999) tarafından 16 maddeyle geliştirilen ölçek, 1 (Hiç katılmıyorum.) ile 7 (Tamamen katılıyorum.) arasında değer almaktadır. Ölçeğin, Türkçeye uyarlaması Karaçanta (2002) tarafından yapılmıştır (iç tutarlılık katsayısı .85). Ölçekteki sekiz madde (2, 4, 7, 9, 10, 12, 14, 15) tersine puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, yüksek sosyal baskınlık

yönelimini göstermektedir. Ölçeğin şimdiki çalışmadaki McDonald omega güvenirlik değeri .85'tir.

2.2.3. Vatanseverlik Ölçeği

Kosterman ve Feshbach (1989) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Karaçanta (2002) tarafından yapılmıştır (iç tutarlılık katsayısı .90). Toplam 8 maddeden oluşan ölçek 1 (Tamamen katılmıyorum.) ile 7 (Tamamen katılıyorum.) arasında derecelendirilmektedir. Ölçekte yer alan 3, 4, 7 ve 8. maddeler tersine çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanların artması, vatanseverlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin şimdiki çalışmadaki McDonald omega güvenirlik değeri .76'dır.

2.2.4. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda, katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri yer, dindarlık düzeyleri ve siyasal görüşleriyle ilgili sorular yer almıştır.

2.3. İşlem

Çalışmada ilk olarak özgün ölçek yazarlarından (Diaz-Veizades vd., 1995) ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması için izin alınmıştır. Daha sonra, ölçek, üç psikolog tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Elde edilen çeviriler karşılaştırılarak ortak bir Türkçe form oluşturulmuştur. Bu form, bir yabancı dil uzmanı tarafından Türkçeden İngilizceye geri çevrilmiştir. Bu işlemin ardından gerekli görülen dilsel düzenlemeler yapılmış ve ölçeğin Türkçe formu oluşturulmuştur. Uygulamalar için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır (Karar No: 26/04/2012-122/489). Veriler, ilgili etik kurul onayının alındığı dönemde, 2012-2013 yılları arasında toplanmıştır. Ölçekler, çalışmaya gönüllü katılmayı kabul eden katılımcılara, yüz yüze kağıt-kalem formu şeklinde bireysel olarak uygulanmıştır. Katılımcılara, araştırmacının kişisel ve akademik çevreleri aracılığıyla ulaşılmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgisi alınmamış, uygulamalar, 20-25 dakikalık sürelerde tamamlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler, ters kodlamalar, kayıp değer analizleri, tek değişkenli ve çok değişkenli uç değerlerin belirlenerek ayıklanması gibi temel işlemlerin ardından analizler için hazırlanmıştır. Örneklem büyüklüğü madde başına 10 katılımcı düşmesi koşuluna göre belirlenmiştir (Ho, 2006). Ölçeğin geçerliği, açıklayıcı faktör analizi ve ölçüt geçerliği analizleriyle test edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi, temel eksenler ve oblimin rotasyon tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Ölçüt geçerliği, sosyal baskınlık ve vatanseverlik ölçekleri ile İnsan Hakları Ölçeği puanları arasındaki ilişki katsayıları ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin güvenirliliği, madde-test korelasyonu, test-tekrar test tekniği ve McDonald Omega (ω) katsayısı ile ölçülmüştür. Analizlerde, IBM SPSS 27 ve Jamovi 2.7.4 istatistik programlarından yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Faktör Geçerliği

Açıklayıcı faktör analizi varsayım kontrolleri yapıldıktan sonra özgün ölçek yapısındaki gibi dört faktörle sınırlandırılarak yürütülmüştür. Bartlett Küresellik Testi ($\chi^2 = 2962$; serbestlik derecesi (sd) = 231, $p < .001$) ve Kaiser-Meyer-Olkin sonuçları (.82) verinin açıklayıcı faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir (Carpenter, 2018; Tavşancıl, 2019). Faktör sayısı, özgün formun yapısına uygunluğunun yanı sıra çizgi grafiği sonuçları, faktörün açıkladığı varyans yüzdesine ($> \%5$) bakılarak kararlaştırılmıştır (Can, 2014). Faktör yapısı, maddelerin ilgili

faktörde .40 ve üzeri yük almasına (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012), binişik maddelerin olmamasına (Büyüköztürk, 2004) ve bir faktörde en az üç madde yer alması koşullarına göre belirlenmiştir (Aksu, Eser ve Güzeller, 2017). Bu koşullara göre sonuçlar 22 maddeden oluşan dört boyutlu bir modele işaret etmiştir (Tablo 2). Modelde yer alan maddeler, özgün ölçekteki madde kombinasyonları ile benzerdir.

Tablo 2’den de izlenebileceği gibi ilk faktörde yedi madde yük almıştır. Özgün formdaki madde 1 eşik faktör yük değerinin (.40) altında kaldığından ölçekten çıkarılmıştır. Bu faktörün açıkladığı varyans, %13.98’dir. İkinci faktör, beş maddeden oluşmuştur. 21, 22, 24, 28, 29, 31 ve 32. maddeler düşük yük değerlerinden (< .40) ölçekte yer almamıştır. Faktörün açıkladığı varyans, %11.79’dur. Modelin üçüncü faktörü yedi madde içermiştir. Bu maddelerden 15, 17 ve 18. maddeler eşik değer altında kaldıkları; 9 ve 12. ifadeler birden fazla faktörde kabul düzeyinin üzerinde yük aldıklarından (yük değerleri arasındaki fark < .10) ölçekten çıkarılmıştır. Bu yapının açıkladığı varyans %11.40 olarak bulunmuştur. Modeldeki dördüncü faktör, üç maddeden oluşmuştur. Bu maddelerden 33 ve 34 (< .40) ile 35. maddeler (binişik) ön koşulları sağlamadıklarından ölçekten çıkarılmıştır. Faktörün açıkladığı varyans yüzdesi 5.24’tür. Dört boyutun toplam varyans miktarı %42.41’dir. Faktör yapısına karar verilirken, ilk olarak binişik madde sorunu gösteren maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Bu işlemin ardından eşik yük değerinin altında olan ifadeler model dışında tutulmuştur. Madde çıkarma işlemleri tek tek gerçekleştirilmiş, bu işlemlerin her aşamasında model yeniden test edilmiştir (Çokluk vd., 2012). Faktörler, özgün ölçek deseninde olduğu gibi sırasıyla Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama ve Özel Yaşam olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 2. İnsan Hakları Ölçeği’nin Eğik Rotasyon Sonrası Açıklayıcı Faktör Analizi

İHÖ maddeler	Faktör Yükleri			
	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
Faktör 1: Sosyal güvenlik				
Madde 4	.74	-.00	.06	.08
Madde 6	.70	-.04	-.03	.03
Madde 5	.68	-.01	-.01	-.02
Madde 7	.67	.03	-.02	-.03
Madde 8	.58	.21	.00	-.04
Madde 3	.53	.05	.00	.12
Madde 2	.48	-.17	-.07	.05
Faktör 2: Eşitlik				
Madde 25	-.01	.96	-.01	.01
Madde 26	-.00	.91	.02	-.00
Madde 27	.08	.47	-.02	-.08
Madde 30	.04	.46	-.06	.04
Madde 23	.18	.43	-.05	.00
Faktör 3: Sivil kısıtlama				
Madde 13	.03	.04	.64	-.10
Madde 19	-.02	-.01	.64	.09
Madde 20	.05	-.05	.60	-.00
Madde 10	-.15	-.01	.60	.12
Madde 14	.01	.06	.58	-.09
Madde 11	.14	-.06	.56	-.12
Madde 16	-.15	-.10	.46	.05
Faktör 4: Özel yaşam				
Madde 38	.06	.12	.01	.66

Madde 37	.08	-.09	-.13	.57
Madde 36	.04	.05	.13	.42
Varyans yüzdeleri	13.98	11.79	11.40	5.24

Not. N = 384. Faktörler, temel eksenler ve eğik döndürme tekniği seçilerek belirlenmiştir.
İHÖ: İnsan Hakları Ölçeği

Ölçeğin tüm faktörleri arasındaki bağıntı katsayıları Tablo 3'ten takip edileceği gibi anlamlıdır. Sosyal Güvenlik, Eşitlik ve Özel Yaşam alt boyutları arasındaki ilişkiler pozitif yönlüken, Sivil Kısıtlama alt ölçeğinin diğer alt faktörlerle olan korelasyon değerleri negatif işarete sahiptir.

Tablo 3. İnsan Hakları Ölçeği Alt Faktörleri Arasındaki Korelasyonlar

	N	\bar{X}	S	1	2	3	4
1. Sosyal Güvenlik	384	6.59	.50	-			
2. Eşitlik	384	6.77	.50	.29*	-		
3. Sivil Kısıtlama	384	3.04	1.30	-.17*	-.18*	-	
4. Özel Yaşam	384	6.23	.91	.35*	.22*	-.17*	-

*p < .05.

3.2. Ölçüt Geçerliği

İnsan Hakları Ölçeği'nin ölçüt geçerliği analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Bulgular, İHÖ Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama ve Özel Yaşam alt boyutlarından elde edilen puanlar ile Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği puanlarının anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu ilişkiler, Sosyal Güvenlik, Eşitlik ve Özel Yaşam alt ölçekleriyle negatif; Sivil Kısıtlama alt boyutuyla pozitif yönlüdür. Sosyal Baskınlık Yönelimi ölçek puanları, aynı zamanda İHÖ toplam puanıyla negatif yönde bir ilişkiye işaret etmiştir. Vatansızlık ölçek puanları ile yapılan korelasyon analizleri ise yalnızca Sivil Kısıtlama ve İHÖ toplam puanıyla anlamlı katsayıya sahiptir.

Tablo 4. İHÖ Toplam Puanı ile Alt Faktör Puanlarının Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Vatansızlık Ölçek Puanları Arasındaki Korelasyon Katsayıları

İnsan Hakları Ölçeği Alt Boyutları	Ölçüt alınan değişkenler	
	Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği	Vatansızlık Ölçeği
Sosyal Güvenlik	-.34*	-.01
Eşitlik	-.31*	.05
Sivil Kısıtlama	.46*	.40*
Özel Yaşam	-.24*	-.07
İnsan Hakları Ölçeği Toplam	-.55*	-.28*

*p < .05.

3.3. Güvenirlik

İnsan Hakları Ölçeği son formunun McDonald omega ve madde-toplam puan korelasyonuna dayalı güvenirlik analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Tüm maddelerin ilgili faktör toplam puanıyla ilişki katsayıları .30'un üzerindedir. İlk faktördeki düzeltilmiş madde toplam korelasyonları .43 ile .68 arasındaki değerlere, ikinci faktörde .44 ile .79, üçüncü faktörde .43 ile .57, dördüncü faktörde .32 ile .49 arasındaki katsayılara işaret etmiştir.

Faktörlerin McDonald omega güvenirlik katsayıları Sosyal Güvenlik alt ölçeğinde .83, Eşitlik alt ölçeğinde .82, Sivil Kısıtlama alt ölçeğinde .79 ve Özel Yaşam alt ölçeğinde .62 bulunmuştur.

Ölçeğin güvenilirlik düzeyi aynı zamanda test-tekrar test tekniğiyle incelenmiştir. Bunun için 90 katılımcıya İnsan Hakları Ölçeği üç hafta arayla bir kez daha uygulanmıştır. Uç değer analizinden sonra analize dahil edilen 80 verinin (59 kadın, 21 erkek katılımcı) tekrar test puanları hesaplanmıştır. Sonuçlar, tüm faktörlerde, ilk ve son ölçümler arasında anlamlı düzeyde ilişkiler olduğunu göstermiştir. Buna göre Sosyal Güvenlik faktörü iki ölçüm arasındaki korelasyon .47, Eşitlik alt faktörü için .70, Sivil Kısıtlama faktörü için .82 ve Özel Yaşam alt faktörü için .63 olarak elde edilmiştir (tüm katsayılar için $p < .05$). Bu değer ölçeğin tamamı için .73'tür ($p < .05$).

Tablo 5. İnsan Hakları Ölçeği Son Formunun Güvenirlik Analizi Sonuçları

İnsan Hakları Ölçeği maddeler	Düzeltilmiş madde- toplam korelasyonları	Madde Çıkarıldığında McDonald ω
Faktör 1: Sosyal güvenlik		
Madde 2	.43	.83
Madde 3	.54	.81
Madde 4	.68	.79
Madde 5	.57	.80
Madde 6	.61	.80
Madde 7	.58	.80
Madde 8	.52	.81
Faktör 2: Eşitlik		
Madde 23	.45	.83
Madde 25	.79	.70
Madde 26	.76	.72
Madde 27	.47	.83
Madde 30	.44	.83
Faktör 3: Sivil kısıtlama		
Madde 10	.52	.76
Madde 11	.49	.77
Madde 13	.57	.75
Madde 14	.50	.76
Madde 16	.43	.78
Madde 19	.54	.76
Madde 20	.53	.76
Faktör 4: Özel yaşam		
Madde 36	.32	.60
Madde 37	.38	.51
Madde 38	.49	.38

Not. $N = 384$.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, İnsan Hakları Ölçeği Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Ölçeğin özgün formu Sosyal Güvenlik, Eşitlik, Sivil Kısıtlama ve Özel Yaşam olmak üzere dört faktörden oluşmaktadır (Diaz-Veizades vd., 1995). Yapısal geçerlik analizlerinde özgün formdaki bu dört boyut büyük ölçüde desteklenmiştir. Madde kümelerinin oluşturduğu yapı da özgün ölçekle uyumludur. Bu sonuç, ölçeğin kültürlerarası uyarlamasının temel yapıyı koruduğunu göstermektedir. Ancak, Türkçe versiyonda 13 maddenin ilgili faktörlerle kabul edilir düzeyde yük almadıkları saptanmıştır. Bu sonuç, söz konusu maddelerin ölçülmek istenilen özelliği yeterli düzeyde temsil edemediğine işaret etmektedir (Çokluk vd., 2012). Bu nedenle, ilgili maddeler analiz sürecinde ölçekten çıkarılmıştır.

Ayrıca ölçekte yer alan üç madde, birden fazla alt boyutta yakın düzeylerde yük alarak binişik madde sorununa işaret etmiştir. Söz gelimi, özgün formdaki 35. madde (“Herkes görüşlerini ifade etmede özgür olmalıdır.”) Özel Yaşam ve Eşitlik alt ölçekleriyle benzer katsayılarda ilişki göstermiştir. Faktör analizinde bir maddenin tek bir boyutla yüksek, diğer boyutlarla düşük düzeyde ilişki katsayıları göstermesi beklenmektedir; aksi durumda, madde birden fazla özelliği ölçüyor kabul edilmektedir. Bu nedenle, bir maddenin farklı faktörlerde aldığı yük değerleri arasındaki farkın büyük olması tercih edilir. Genel kabul gören ölçüt, bu farkın en az .10 olmasıdır (Büyüköztürk, 2004). Bu ölçütü karşılamayan maddeler, ölçeğin geçerliğini zayıflatabileceği için binişik madde olarak değerlendirilmiş ve analiz dışında bırakılmıştır.

22 maddelik ölçeğin alt boyutları incelendiğinde, madde yük değerleri şu aralıklarda bulunmuştur: Sosyal Güvenlik .48-.74, Eşitlik .43-.96, Sivil Kısıtlama .46-.64 ve Özel Yaşam .42-.66. Bu değerler, maddelerin ilgili kavramları geçerli biçimde ölçtüğüne (Büyüköztürk, 2004) ve bu ölçümün özgün formdakine benzer olduğuna işaret etmektedir (Diaz-Veizades vd., 1995). Ayrıca modeldeki dört faktör arasındaki bağıntı katsayıları, beklenen yönde ve anlamlıdır. Bu da İHÖ Türkçe formunun yapısal geçerliğini desteklemektedir (Can, 2014).

Bununla birlikte, özgün formdaki bazı maddelerin binişik özellik göstermesi ve ilgili faktörde düşük yük alması, birden çok yönetsel ve bağlamsal etkenle ilişkili olabilir. Binişik maddeler incelendiğinde, siyasal nedenlerle gözetli ve tutuklamalara ilişkin 9 ve 12. maddelerin, Sivil Kısıtlama boyutunun yanı sıra Özel Yaşam ölçeğiyle de ilişkilendiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye bağlamında siyasal görüş ya da eylemlerin bireyin mahremiyetine ilişkin bir alan olarak algılanabildiğini göstermektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 25. maddesinde yer alan “kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” hükmü, düşünce ve kanaatlerin özel yaşam kapsamında değerlendirildiğini göstermektedir. Bu çerçevede, söz konusu maddelerin özel yaşam hakkıyla ilişkilmesi, Türkiye’de sivil haklar ile özel yaşam algıları arasındaki sınırların geçirgenliğiyle açıklanabilir.

Düşük faktör yükleri açısından değerlendirildiğinde, kültürel anlamla ilişkili olabilecek bir diğer madde, özgün ölçekte Eşitlik boyutunda yer alan 31. maddedir (“Eşler arasında bir anlaşmazlık varsa son söz kadının olmalıdır.”). Bu ifadenin, Türkçede yaygın olarak kullanılan ataerkil söylemlerle (örn., “son söz erkeğindir”) ve hâkim toplumsal cinsiyet normlarıyla örtüşmemesi, katılımcıların tutumlarını açık ve tutarlı biçimde ifade etmelerini güçleştirmiş olabilir. Nitekim Türkiye bağlamında yapılan geniş ölçekli çalışmalar, kadın erkek ilişkilerinde, karar verme yetkisinin ağırlıklı olarak erkeğe atfedildiğini göstermektedir (Vatandaş, 2003; Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi, 2022).

Düşük yük değeri gösteren bazı maddelerin ise ifade yapısı bakımından tutum ölçekleri için önerilen ölçütleri sınırlı ölçüde karşıladığı görülmektedir. Likert tipi tutum ölçeklerinde, maddelerin tek bir yargı içermesi önerilmektedir (Tezbaşaran, 1997). Bu bağlamda, özgün formdaki birinci madde (“Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır.”) hem “anne” hem de “çocuk” kategorilerini aynı cümlede birleştirerek, katılımcıların hangi öğeye yanıt verdiğini belirsizleştirmiş ve bu nedenle maddenin ölçme gücünü zayıflatmış olabilir.

Bazı maddelerin ise genel ya da soyut bir anlatım içerdiği görülmektedir. Örneğin, “Herkes özel yaşam hakkına sahiptir” ifadesi Türkçe formda düşük faktör yükü alırken, özel yaşamın gizliliğini yasal güvenceyle somutlaştıran ifade daha yüksek yük değeri almıştır. Bu durum, genel ilkelere somut anlatımların tutum farklılıklarını ayırt etmede daha etkili olabileceğine işaret etmektedir (Likert, 1932). Benzer biçimde, “Herkes kendi ülkesi dâhil herhangi bir ülkeden ayrılma hakkına sahip olmalıdır.” maddesinde geçen “herhangi bir ülke” gibi geniş nitelermeler,

ifadenin kavramsal netliğini zayıflatarak katılımcılar açısından belirsizlik yaratmış olabilir. Ayrıca, ölçekte anlam yönünden yakın ifadelerin bulunması, maddelerin ayırt edicilik düzeyini etkilemiş görünmektedir. Örneğin, “düşünce özgürlüğü” ve “düşünceyi ifade etme özgürlüğü” ifadeleri, katılımcılar tarafından benzer içerikte algılanarak, ilgili maddelerin faktör yük değerini düşürmüş olabilir.

Özetle, ölçekten çıkarılan maddeler Türkçe örnekleme benzer psikometrik özellikler sergilememiştir. Bu sonuç, insan haklarına ilişkin tutumların kültürlerarası uyarlamalarında dilsel ve bağlamsal öğelerin birlikte değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Geçerlik analizleri aynı zamanda ölçüt bağıntılı geçerlik analizleri ile incelenmiştir. Sonuçlar, -.24 ile .46 arasında değişen korelasyon katsayılarına işaret etmektedir. Genel faktör modeli de anlamlı ilişkiler ortaya koymuştur (-.28 ile -.55). Bu değerler, ölçeğin ölçüt geçerliğinin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Sonuçlara ayrı ayrı bakıldığında, sosyal güvenlik, eşitlik ve özel yaşam haklarına yönelik olumlu tutumların düşük sosyal baskınlık yönelimiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Öte yandan, sivil haklara yönelik kısıtlamaları onaylayan görüşlerin, yüksek sosyal baskınlık yönelimiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Başka söyleyişle, sosyal baskın yönelimi düşük olanlar, sosyal güvenlik, eşitlik ve özel yaşam alanlarındaki insan haklarını daha fazla desteklemektedirler. Buna karşılık, sosyal gruplar arasındaki eşitsizliği daha fazla savunanlar, sivil hakların kısıtlanması yönünde daha fazla görüş bildirmektedirler. Bu bulgular, giriş bölümünde yer verilen alan yazın bilgisiyle tutarlıdır. Benzer biçimde, önceki araştırmalar da sosyal baskınlık yönelimi yüksek bireylerin temel insan haklarına daha olumsuz yaklaştığını göstermektedir (McFarland ve Mathews, 2005; Cohrs vd., 2007; McFarland, 2010).

Ölçüt geçerliği analizleri, vatanseverlik açısından farklı sonuçlara işaret etmiştir. Ölçeğin üç alt boyutu (Sosyal Güvenlik, Eşitlik ve Özel Yaşam) vatanseverlik puanlarıyla anlamlı bir ilişki göstermemiştir. Bu sonuç, ulusa bağlılığın; barınma, sağlık gibi toplumsal refah; cinsiyet ve inanç eşitliği gibi adalet ya da mahremiyet gibi bireysel haklara yönelik tutumlarla doğrudan ilişkili olmayabileceğini düşündürmektedir. Bu bulgu, insan haklarına verilen desteğin otorite, sadakat ve kutsallık gibi bağlayıcı (grup düzeyinde bağlılık) olmaktan ziyade özen ve adalet gibi bireyci ahlaki temellerle ilişkili olduğunu savunan Stolerman ve Lagnado'nun (2020) çalışmasıyla örtüşmektedir. Araştırmacılara göre, sosyal güvenlik hakkı “özen”, eşitlik hakkı “adalet ve hakkaniyet” ilkeleriyle; özel yaşam ise mahremiyetin korunması yönüyle bireyci temellerle ilişkilidir. Vatanseverlik, bireyci temellerden daha çok bağlayıcı temellerle örtüşen bir tutum olarak değerlendirildiğinde, bu üç boyutla zayıf ya da hiç ilişki göstermemesi beklenen bir sonuçtur.

Nitekim, çalışmada Sivil Hakların Kısıtlanması faktörü vatanseverlikle anlamlı ve pozitif yönde bağlantılı bulunmuştur. Bu bulgu, bazı bireylerin ifade özgürlüğü ve politik muhalefet gibi hakların sınırlandırılmasını vatanseverlik çerçevesinde meşru görebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Diaz-Veizades vd. (1995) de vatanseverliğin sivil hakların kısıtlanmasıyla pozitif ilişkili olduğunu saptamıştır. Bu örüntü, bireysel haklardan çok devletin veya mevcut sistemin (hükümetin) korunmasına yönelik tutumların vatanseverlikle bağlantılı olabileceğine işaret etmektedir (Diaz-Veizades vd., 1995). Bireye karşı sistemin korunması yönündeki bu eğilim, milliyetçi ve otoriter tutumlarla ilişkilidir (Diaz-Veizades vd., 1995; Cohrs vd., 2007). Örneğin otoriter eğilimli bireyler, terör tehdidi algıladıklarında gözetim önlemlerine daha fazla destek vermektedirler (Cohrs vd., 2005).

İnsan Hakları Ölçeği'nin toplam puanı ise vatanseverlikle negatif ilişkilidir. Bu örüntü, yalnızca Sivil Hakların Kısıtlanması faktörünün vatanseverlikle anlamlı ve pozitif ilişki göstermesiyle

açıklanabilir. Bu boyut ters kodlandığı için, vatanseverlik arttıkça sivil özgürlüklere verilen destek azalmakta ve ölçek toplam puanı düşmektedir. Diğer üç boyut (Sosyal Güvenlik, Eşitlik ve Özel Yaşam) vatanseverlikle ilişkisizdir. Bu da sivil haklar boyutunun toplam puan üzerindeki etkisini daha belirgin hale getirmektedir. Bu sonuç, insan hakları tutumlarının genel bir toplam puanın yanı sıra alt boyutlar düzeyinde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim her alt boyut, farklı siyasal tutumlarla ve ahlaki temellerle ilişkili olabilir. Simmons'ın (2017) vurguladığı gibi, vatanseverlik dışlayıcı bir üstünlük hissi içermese de ulusal bağlılık, bazı bireylerde, evrensel insan haklarına karşı mesafeli bir tutumu besleyebilir. Bu bağlamda, vatanseverlik çoğu zaman insan haklarına koşulsuz destekten daha çok, bu hakların ulusal güvenlik ve toplumsal düzen çerçevesinde değerlendirilmesiyle ilişkilidir.

İHÖ Türkçe formu aynı zamanda güvenilir sonuçlara işaret etmiştir. Ölçek modelinin tamamı iyi düzeyde güvenilirlik değerine sahiptir (.83). Alt boyutlar da kabul edilir düzeyde güvenilir katsayılar göstermiştir (.62 ile .83). Bu boyutlardan Özel Yaşam faktörünün güvenilirlik katsayısı, diğer faktörlere oranla biraz daha düşüktür. Bu bulgu, ilgili alt ölçeğin yalnızca üç madde içermesiyle ilişkili olabilir (Field, 2009). Ayrıca madde-toplam test korelasyonları ölçekte yer alan maddelerin ilgili faktör puanıyla anlamlı ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Güvenirliğe dair bir diğer bulgu, test-tekrar test analizinden elde edilmiştir. Üç hafta arayla yapılan ölçümler arasındaki uyum, genel ölçek puanı ve alt ölçekler açısından psikometrik olarak istenilen düzeydedir (Tezbaşaran, 1997).

Sonuç olarak, bulgular İHÖ'nün Türkçe versiyonunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu çalışma Batı dışı bir örnekleme ölçeğin psikometrik özelliklerini sınavarak, insan haklarının evrensel niteliğini yansıtan ölçme çalışmalarına anlamlı bir katkı sunmaktadır. Bu yönüyle, Batılı örneklemelerin ağırlıkta olduğu alan yazına alternatif ve tamamlayıcı bir bakış açısı sağladığı düşünülmektedir (Carriere, 2019).

Bununla birlikte, örneklemin büyük ölçüde üniversite öğrencilerinden oluşması ve yaş ortalamasının görece düşük olması, bulguların yetişkin nüfusun tamamına genellenmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle, ölçeğin faktör yapısının doğrulayıcı faktör analiziyle farklı örneklemlerde ve yetişkin alt gruplarında test edilmesi, yapısal tutarlılığa ilişkin ek kanıtlar sunması ve bulguların genellenebilirliği açısından önerilmektedir. Ayrıca, insan haklarına yönelik tutumların bağlamsal ve zamansal bir nitelik taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda, verilerin toplandığı dönem üzerinden geçen süre, bulguların güncel toplumsal bağlamda dikkatle yorumlanmasının ve güncel verilerle desteklenmesinin önemine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Agudelo-Hernández, F., Vélez-Botero, H., & Guapacha-Montoya, M. (2025). Human rights engagement, stigma and attitudes towards mental health among Colombian social work and medical students. *Advances in Health Sciences Education* 30, 1085-1100.
- Aksu, G., Eser, M. T., & Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik modeli uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*, 4. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carpenter, S. (2018). Ten steps in scale development and reporting: A guide for researchers. *Commun Methods Meas*, 12, 25-44.

- Carriere, K. R. (2019). Threats to human rights: A general review. *Journal of Social and Political Psychology*, 7(1), 8-32.
- Chiu, C., Dweck, C. S., Tong, J. Y., & Fu, J. H. (1997). Implicit theories and conceptions of morality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 923-940.
- Cohrs, J. C., Maes, J., Moschner, B., & Kielmann, S. (2007). Determinants of human rights attitudes and behavior: A comparison and integration of psychological perspectives. *Political Psychology*, 28, 441-469.
- Cohrs, J. C., Kielmann, S., Maes, J., & Moschner, B. (2005). Effects of right-wing authoritarianism and threat from terrorism on the restriction of civil liberties. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 5(1), 263-276.
- Crowson, H. M. (2004). Human rights attitudes: Dimensionality and psychological correlates. *Ethics & Behavior*, 14(3), 235-253.
- Crowson, H. M., & DeBacker, T. K. (2008). Belief, motivational, and ideological correlates of human rights attitudes. *The Journal of Social Psychology*, 148(3), 293-310.
- Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, S. B., & Koç, K. (2009). Evrensel değerlere ilişkin bir tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu* içinde (s. 391-396).
- Diaz-Veizades, J., Widaman, K. F., Little, T. D., & Gibbs, K. W. (1995). The measurement and structure of human rights attitudes. *The Journal of Social Psychology*, 135(3), 313-328.
- Doise, W., Spini, D., & Clémence, A. (1999). Human rights studied as social representations in a cross-national context. *European Journal of Social Psychology*, 29(1), 1-29.
- Dunwoody, P. T., & McFarland, S. G. (2018). Support for anti-Muslim policies: The role of political traits and threat perception. *Political Psychology*, 39(1), 89-106.
- Erim, N. (1969). İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin yirminci yılı. *İnsan hakları* içinde (s. 25-42), UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage Publications.
- Göregenli, M., Umuroğlu, G. İ., Erdem, T., & Karakuş, P. (2012). Muhafazakarlıkla ilişkili sosyal psikolojik tutumlar: Bir başlangıç çalışması. *17. Ulusal Psikoloji Kongresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi
- Hackett, J. D., Omoto, A. M., & Matthews, M. (2015). Human rights: The role of psychological sense of global community. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 21(1), 47-67.
- Ho, R. (2006). *Handbook of univariate and multivariate data analysis and interpretation with SPSS*. Florida: Chapman & Hall/CRC.
- Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi. (2022). Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve kadın algısı araştırması 2022. <https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/TTCKAA2022-5.pdf>
- Karaçanta, H. (2002). *Üniversite öğrencilerinin sosyal baskınlık yönelimi ve başka bazı değişkenler açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kepenekçi, Y. K. (1999). İnsan hakları eğitimine yönelik bir tutum ölçeği. *Eğitim Araştırmaları*, 1, 51-58.
- Kosterman, R., & Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10(2), 257-274.

- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 22, 140, 55.
- McFarland, S. (2010). Personality and support for universal human rights: A review and test of a structural model. *Journal of Personality*, 78(6), 1735-1764.
- McFarland, S., & Mathews, M. (2005). Who cares about human rights? *Political Psychology*, 26(3), 365-385.
- Moghaddam, F. M., & Vuksanovic, V. (1990). Attitudes and behavior toward human rights across different contexts: The role of right-wing authoritarianism, political ideology, and religiosity. *International Journal of Psychology*, 25, 455-474.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741-763.
- Sidanius, J., Cotterill, S., Sheehy-Skeffington, J., Kteily, N., & Carvacho, H. (2017). Social Dominance Theory: Explorations in the psychology of oppression. C. G. Sibley ve F. K. Barlow (Ed.), *The Cambridge handbook of the psychology of prejudice* içinde (s. 149-188). Cambridge University Press.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social Dominance Theory: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simmons, A. J. (2017). Domestic attitudes towards international jurisdiction over human rights violations. *Human Rights Review* 18, 321-345.
- Staerklé, C., & Clémence, A. (2004). Why people are committed to human rights and still tolerate their violation: A contextual analysis of the principle-application gap. *Social Justice Research*, 17(4), 389-406.
- Stellmacher, J., Sommer, G., & Brähler, E. (2005). The cognitive representation of human rights: Knowledge, importance, and commitment. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 11(3), 267-292.
- Stolerman, D., & Lagnado, D. (2020). The moral foundations of human rights attitudes. *Political Psychology*, 41(3), 439-459.
- Swami, V., Nader, I. W., Pietschnig, J., Stieger, S., Tran, U. S., & Voracek, M. (2012). Personality and individual difference correlates of attitudes toward human rights and civil liberties. *Personality and Individual Differences*, 53(4), 443-447.
- Tavşancıl, E. (2019). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Türkiye Adalet Akademisi (2013). MATRA yargıda ifade özgürlüğüne yönelik farkındalığın artırılması projesi. (Yayın no. 19). Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Resmî Gazete (Sayı: 17863).
- United Nations (1978). *The international bill of human rights: Universal declaration of human rights; international covenant on economic, social and cultural rights; international covenant on civil and political rights and option protocol*. NY: United Nations, Office of Public Information.
- United Nations (1987). *Human rights: Questions and answers*. United Nations Department of Public Information, NY: United Nations.
- United Nations (1994). *Human rights and social works*. NY and Geneva: United Nations.
- United Nations. (2002). *Human Rights—A compilation of international instruments*. USA: New York.

Vatandaş, C. (2003). *Aile ve şiddet: Türkiye’de eşler arası şiddet*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın no: 58.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışmanın verileri Ankara Üniversitesi Etik Kurulu’nun 26.04.2012 tarihli ve 122/489 sayılı karar izniyle elde edilmiştir.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SINIF YÖNETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON CLASSROOM MANAGEMENT*

Zülfiye Gül ERCAN

Prof. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, zgulercan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7532-5251

Geliş Tarihi / Date Applied
23.10.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
26.01.2026

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf yönetimine ilişkin görüşlerini, aldıkları Sınıf Yönetimi dersi ile Öğretmenlik Uygulaması sürecindeki deneyimleri bağlamında incelemektir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninde yürütülen araştırma, Sınıf Yönetimi ve Öğretmenlik Uygulaması I derslerini almış beş öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış; içerik ve betimsel analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda, MB kodlu Sınıf Yönetimi dersinin çevrim içi ve teorik olarak işlenmesinin, teori-uygulama ilişkisini zayıflattığı, dersin farklı branştan öğrencilerle birlikte yürütülmesinin alana özgü becerilerin gelişimini sınırladığı bulunmuştur. Öğretmenlik uygulamasının haftada bir güne sınırlı olması, sınıfı ve çocukları tanımayı güçleştirmiş; bu durum sınıf yönetimi ile etkinlik planlama ve uygulama süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Süreç içerisinde öğretmen adaylarının çocukları daha iyi tanıyarak esnek, yaratıcı ve çocuk merkezli planlamalar yaptıkları; oyun ve müzik gibi yöntemlerle çocukların dikkatlerini toplamaya çalıştıkları belirlenmiştir.

Sınıflarda dikkat dağıtıcı, saldırgan ve etkinliğe katılmayı reddeden davranışların sıklıkla görüldüğü; bu davranışların sınıf ortamı, aile ve gelişimsel faktörlerle ilişkili olduğu saptanmıştır. Adayların sözel uyarılar, fiziksel yönlendirmeler, düzenleyici stratejiler ve olumlu davranışları pekiştirmeye yönelik önleyici yaklaşımlar kullandıkları bulunmuştur. Öğretmen adaylarının empatiye dayalı, çocuk merkezli iletişim benimsedikleri; fiziki koşullara bağlı sorunlara, esnek oturma düzenleri ve geçici merkezler oluşturarak çözüm ürettikleri belirlenmiştir. Öğretmenlik uygulamasının adayları daha planlı, özgüvenli ve çözüm odaklı hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Öğretmen adayları, Öğretmenlik uygulaması, Sınıf yönetimi.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine pre-service kindergarten teachers' views on classroom management in the context of their Classroom Management course and their experiences during the Teaching Practice process. Conducted as a case study using qualitative research methods, the study involved five pre-service teachers who had taken the Classroom Management and Teaching Practice I courses. Data were collected using a semi-structured interview form and analysed using content and descriptive analysis methods.

The results revealed that the online and theoretical delivery of the Classroom Management course, coded as MB, weakened the theory-practice relationship, and that conducting the course with students from different disciplines limited the development of field-specific skills. Limiting teaching practice to one day per week made it difficult to get to know the class and the children; this negatively affected classroom management and activity planning and implementation processes. During the process, it was determined that teacher candidates made flexible, creative, and child-centred plans by getting to know the children better and tried to focus the children's attention using methods such as games and music.

It was determined that distracting, aggressive, and non-participatory behaviours were frequently observed in classrooms and that these behaviours were related to the classroom environment, family, and developmental factors. It was found that the candidates used verbal warnings, physical guidance, regulatory strategies, and preventive approaches aimed at reinforcing positive behaviours. It was determined that teacher candidates adopted empathy-based, child-centred communication; they produced solutions to problems related to physical conditions by creating flexible seating arrangements and temporary centres. It was concluded that teaching practice made candidates more organised, confident, and solution-oriented.

Keywords: Preschool-Pre-service Teachers, Teaching practice, Classroom management,

* Bu çalışma Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenen 2023/79 numaralı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

1. GİRİŞ

Öğretmenlik Lisans programlarında okutulan Öğretmenlik Uygulaması I ve II dersleri adayların öğretmenlik mesleğini tanımaları ve edindikleri teorik bilgileri uygulamaya dökmeleri bakımından önemlidir. Öğretmenlik uygulaması dersleri, öğretmen adaylarının meslekle tanışmalarını sağlamanın yanı sıra teorik bilgilerini uygulamalarına da fırsat tanımaktadır (Şişman ve Acat, 2003). Tüm öğretmenlik lisans programlarında Öğretmenlik Uygulaması 1 ve 2 derslerinin içeriği büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte alanlara has “öğretim yöntem ve teknikleriyle ilgili gözlemler yapma; uygun öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı etkinlikler planlama ve uygulama, materyaller geliştirme; öğretim ortamlarını hazırlama, sınıfı yönetme, ölçme ve değerlendirme yapma” gibi unsurlar barındırmaktadır (YÖK, 2018).

Öğretmenlik uygulaması dersi, öğretmen adaylarını okul iklimine alıştırmak, okuldaki unsurları tanıtmak ve öğretmenlik için gerekli olan bilgi ve beceriyi kazandırmayı amaçlamaktadır (Harmandar, Bayrakçeken, Kıncal, Büyükkasap ve Kızılkaya, 2000). Teorik olarak edinilen bilgilerin, deneyimli öğretmenlerin gözetiminde ve sınıf ortamında planlı bir şekilde uygulanması öğretmen adayının öğretmenlik mesleğini doğru algılamasına ve benimsenmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda öğretmenlik uygulaması dersi, öğretmen adayları için büyük önem arz etmektedir (Özkan, Albayrak ve Berber, 2005). Öğretmenlik uygulaması aynı zamanda sınıf yönetimi dersinde edinilen teorik bilgilerin sınıf ortamında hayata geçmesine fırsat sağlamaktadır.

Sınıf yönetimi; Uygun öğrenme çevresi hazırlayarak bu çevredeki olanaklar bağlamında öğretimi tasarlamak, sınıf kuralları oluşturmak ve pekiştirmek, disiplini sağlamak, öğretmen ve öğrenci arasında etkili iletişimi sağlamak olarak tanımlanmaktadır (Marzano, 2003; Kwok 2021).

Sınıf yönetimi yeterliliği, öğretmenlerin öğrenme ortamını etkili bir şekilde yönetmek ve böylece öğrenci katılımını, öğrenmeyi ve gelişimi destekleyen olumlu ve üretken bir atmosfer sağlamak için sahip olmaları gereken bilgi ve becerileri ifade eder (Brandi, Sarah, Amy, Diane, ve George, 2008; Li Li, Yongbin Hu, Xianmin Yang, Meiling Wu, Pengrui Tao, Meitan Chen ve Chuanwen Yang, 2024).

Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinde sınıf yönetiminin önemli bir yeri vardır (Behroozi, 2017), çünkü sınıfta disiplin sorunları yaşamak ve sınıfı etkili bir şekilde organize edememek, öğretmenin stres ve tükenmişlik düzeyinin artmasına hatta mesleği bırakmasına varacak kadar önemli sorunlara sebep olabilmektedir (Brouwers ve Tomic, 2000; Oliver ve Reschly, 2007). Göreve yeni başlayan öğretmenlerde sınıf yönetiminde, özellikle öğrenci davranışlarının yönetiminde önemli sıkıntılar gözlemlenmektedir (Brouwers ve Tomic, 2000). Aynı şekilde öğretmen adaylarının da uygulama okullarında sınıf yönetimi adına birçok problemler yaşadıkları ve en önemli kaygılarının sınıfı etkili bir şekilde yönetememe olduğu bildirilmiştir (Brophy, 2006; Bullough ve Richardson, 2014; Evertson ve Weinstein, 2006; Hammerness, 2011; Meister ve Melnick, 2003; Nahal, 2010). Sınıf yönetimi becerisinin öğretmenler için önemi göz önünde bulundurulduğunda, sınıf yönetimi dersinin de öğretmen eğitim programlarının önemli bir parçası olduğu görülmektedir (Stough, Montague, Landmark ve Williams-Diehm, 2015). 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren Türkiye’de öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında sınıf yönetimi dersi zorunlu bir ders olarak yürütülmektedir (Çelik, 2008). Sınıf yönetimi dersini alan öğretmen adaylarından öğrenme öğretme sürecinde eğitim öğretim etkinliklerini nasıl planlayacakları, öğrencilerle nasıl iletişim kuracakları, öğrencileri nasıl motive edecekleri, sınıf yönetiminde hangi stratejileri kullanacakları, zamanı nasıl yönetecekleri, sınıfın fiziki düzenlemelerini nasıl yapacakları, istenmeyen öğrenci davranışlarına nasıl müdahale edeceklerine dair konuları teorik ve uygulamalı olarak öğrenmeleri beklenmektedir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının etkili bir öğretmen olmalarında hizmet öncesi dönemde sınıf yönetimi dersini almaları önemli görülmektedir.

YÖK'ün 1998 yılından itibaren Eğitim Fakülteleri için belirlediği Öğretmen Yetiştirme Programında 3 kredi olarak (2 saat teorik 2 saat uygulama) yer alan sınıf yönetimi dersi 2006 yılında 2 kredi olarak (2 saat teorik) yeniden düzenlenmiştir. 2018 yılında güncellenen çerçeve programında sınıf yönetimi dersi mevcut konumunu korurken, zorunlu alan dersleri kapsamında bulunan derslerin bir kısmı seçmeli alan derslerine ve genel kültür derslerine dönüştürülmüş, bazı uygulaması olan derslerin uygulamaları ve Okul deneyimi dersi kaldırılmıştır. Benzer durum Meslek Bilgisi derslerinde de yaşanmıştır. Öğretmenlik Uygulaması 1 ve 2 derslerinde ise herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak söz konusu bu değişiklikler, öğretmen adaylarının gözlem yapmasını ortadan kaldırırken, uygulama yapma fırsatlarının da azalmasına yol açmıştır (YÖK 2018).

Covid 19 pandemisinin getirdiği sınırlanmalar nedeniyle ülkemizde eğitimin tüm kademelerinde uzaktan eğitime geçilmiş, süreç içerisinde sınırlamaların kaldırılmasıyla birlikte ilk ve orta öğretimde yüz yüze eğitime geçilmiştir. Zaman ve mekan sınırlamasını ortadan kaldırması nedeniyle yüksek öğretim kurumlarında eğitim-öğretim hizmetlerinde uzaktan eğitime bir süre daha devam edilmiş, ancak sağlık, eğitim gibi uygulama alanı insanla doğrudan etkileşimi gerektiren lisans programlarında ise yüz yüze eğitime geçilmiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde yaşanan deprem felaketi sonrasında üniversiteler birtakım zaruriyetlerden dolayı hibrit eğitim modeline geçmişlerdir. Eğitim fakülteleri de bu süreçte meslek bilgisi, genel kültür ve alan derslerini uzaktan eğitim yoluyla, Öğretmenlik Uygulaması II dersinin teorik kısmını çevrimiçi yolla, uygulama kısmını ise staj okullarında yüz yüze olacak şekilde gerçekleştirmişlerdir.

Yaşanan bu deneyim, yaşamı etkileyebilecek olası durumlarda eğitimin devamlılığı için, yüz yüze eğitimin zaman-mekan ve materyal gibi zorunluluklarını ortadan kaldıracak, uzaktan eğitimin teknolojik alt yapı, uygulama, disiplin, motivasyon gibi yetersizliklerini çözümlenebilecek hibrit eğitim modelinin uygulanmasına zemin oluşturmuştur. Bazı araştırmacılar geleceğin eğitim şeklinin yüz yüze ya da tamamen çevrimiçi olmaktan ziyade hibrit eğitime dönüşeceğini iddia etmektedirler (Yamamoto ve Altun, 2020). Ancak insan yetiştirme sorumluluğunu üstlenen öğretmenlerin yetiştirilmesi adına hibrit model de yüzeysel ve sınırlı imkanlar yaratabilmektedir. Eğitimin her kademesinde öğretim faaliyetlerinin büyük bir kısmı sınıf ortamında gerçekleşmektedir. Eğitimcilerle, aynı ortamı paylaştığı öğrenci grubu arasında sadece mekanik bir bilgi alışverişi değil, duygu, düşünce, inanç, öz yeterlilik, tutum vb. birçok aktarım gerçekleşmektedir. Tüm bu aktarımların ekran yoluyla oluşmasını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir ve ancak karşılıklı etkileşimle, zamana dayalı bir şekilde özümşenerek olabilmektedir. Dolayısıyla sınıf yönetimi becerilerinin gelişimi için öğretmen adaylarının da sınıf ortamında gözlemleyebilecekleri, rol model alabilecekleri karşılıklı etkileşime girebilecekleri öğretim elemanlarıyla birlikte olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Önemi

Alan yazınında öğretmenlerin, öğretmen adaylarının sınıf yönetimine ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Deng, Zhu, Li, Xu, Rutter ve Rivera, 2018; Dicke, Parker, Marsh, Kunter, Schmeck ve Leutner, 2014; Glock ve Pit-ten Cate, 2021; Kwok, 2019; Kwok, 2021; Zakaria, Reupert ve Sharma, 2013). Araştırmaya konu olan "sınıf yönetimi" de eğitimin her kademesinde tekrar tekrar incelenmeye devam edilecektir. Çünkü teknolojik ve bilimsel gelişmeler, siyasi, ekonomik ve çevresel faktörleri etkileyerek toplumun yapısını daha kozmopolit bir hale getirmekte ve toplumun ihtiyaçlarını değiştirmekte, eğitim de bu değişimlerden etkilenmektedir. Eğitim açısından bakılacak olursa bu değişim, bir öğretmenin sınıfında tipik ve atipik gelişen, travmaya, ihmal/istismara uğramış, iklim-savaş-doğal afetler ya da ekonomik nedenler yüzünden göçmen hale gelmiş ya da korunmaya muhtaç çocukların olabileceği anlamına gelebileceği gibi, öğretmenin farklı özellikler gösteren çocuklar için eğitim öğretim etkinliklerinde iletişim ve sosyal etkileşimde, davranış yönetiminde, teknoloji kullanımında sınıfının fiziki şartlarında daha fazla değişim ve uyarılma yapması, farklı yaklaşımlar ve yöntem kullanması anlamına gelmektedir. İlk bakışta bu "ideal eğitimi

sağlayabilecek ideal öğretmen” modeli gibi görünüyor olsa da aslında, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini zorlayacak ya da olumsuz yönde etkileyebilecek çok farklı sorunlarla karşı karşıya kalacağı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin yukarıda bahsi geçen şartlara karşı mümkün olduğunca hazırlıklı hale gelmeleri, eğitim sistemlerinin de öğretmenleri destekleyecek şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Alanda görev yapan öğretmenlerin sınıf yönetimi hususunda görüşlerinin, ihtiyaçlarının, becerilerinin ve uygulamalarının incelenmesi, güncel bilgilerin ve uygulamaların seminerler ve çalıştaylarla öğretmenlere ve lisans eğitimi süresince de öğretmen adaylarına sunulması önem arz etmektedir. Öte yandan lisans öğrenimlerinin neredeyse tamamını uzaktan eğitim yoluyla tamamlamış olan, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan okul öncesi öğretmen adaylarının, öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında sınıf yönetimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi adayların bu konudaki güçlü ve zayıf yönlerini ve ihtiyaçlarını ortaya koyabilecektir. Ayrıca okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf yönetimi dersinde kazanmış oldukları bilgileri uygulamaya aktarıp aktaramadıklarına ilişkin bilgiler sunarak, sınıf yönetiminde nitelikli bir şekilde yetişmelerine katkıda bulunacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Görüş, bireyin bilgi, deneyim, değer ve inançlarına dayanarak bir konu hakkında geliştirdiği düşünce biçimidir. Görüş, bireyin bilgiyi nasıl algıladığı, değerlendirdiği ve yorumladığı süreçlerle başlar. Burada birey gözlem, okuma, dinleme vb. yollarla edindiği bilgiyi algılayarak, önceki bilgileriyle karşılaştırıp, kendi değerleri, inançları ve deneyimleriyle anlamlandırmaktadır. Medya, aile, okul, arkadaşlar, öğretmenler gibi kaynaklarla kurulan sosyal etkileşim ve edinilen deneyimler görüşü şekillendirmektedir. Görüş, yalnızca bilişsel bir düşünce olmayıp, duygular ve değerler üzerine kurulmaktadır (Braten ve Ferguson, 2015). Özetle bir bireyin görüşü, bilgisel birikimi, kişisel deneyimleri, duygusal tepkileri, değer sistemi ve sosyal çevresi arasında gerçekleşen etkileşimler sonucunda oluşan ve zamanla değişebilen bir düşünsel duruştur.

Erken çocukluk eğitiminde sınıf yönetimini, farklı gruplarla ve farklı boyutlarıyla ele almayı amaçlayan dört aşamalı uzun soluklu bir çalışmanın, ikinci aşamasını oluşturan bu çalışmada “okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf yönetimine ilişkin görüşleri”ni incelemek amaçlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi görüşlerin oluşmasında “bilgi, deneyim, değer ve inançlar” bulunmaktadır. Öğretmenlik uygulaması da “öğretmen olmaya” ilişkin görüşlerin oluşup, olgunlaştığı ve uygulamaya aktarıldığı bir saha çalışmasıdır. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasındaki uygulamaları, karşılaştıkları sorunlar, ürettikleri çözümler, kazanımları ve öz değerlendirmeleri, sınıf yönetimiyle ilgili görüşleri şekillendirebileceğinden önemli kaynak olarak düşünülmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının sınıf yönetimine ilişkin görüşlerinin öğretmenlik uygulaması bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf yönetimi dersine ilişkin algıları ve bu dersin öğretmenlik uygulaması sürecine katkılarına yönelik görüşleri nelerdir?
2. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecinde sınıf yönetiminin etkinlik, zaman, davranış, sosyal ilişkiler-iletişim ve fiziksel ortam yönetimiyle ilgili karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerle baş etme yolları nelerdir?
3. Öğretmenlik Uygulaması bağlamında öğretmen adaylarının sınıf yönetimi becerilerinin gelişimine ilişkin özdeğerlendirmeleri nasıldır ve bu konuda kendilerini geliştirme planları nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar bir problemin incelenmesi veya bir konunun içinde bulunduğu şartları ve içeriğini derinlemesine anlamak ve detaylı bir biçimde açıklamak için en uygun yöntemdir (Cresswell, 2023). Durum

çalışması; tek bir durum ya da olayın derinlemesine boyamsal olarak incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakıldığı bir yöntemdir ve elde edilen sonuçlarla olayın neden o şekilde oluştuğu ve gelecek çalışmalarda nelere odaklanılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Davey, 2009; Subaşı ve Okumuş 2017). Durum çalışması, bir konuyu kendi gerçek bağlamında, derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde incelemeye odaklanmaktadır. Bu çalışma okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf yönetimiyle ilgili görüşleri almış oldukları ders ve öğretmenlik uygulaması sürecindeki deneyimleri bağlamında incelemeyi amaçladığından "durum çalışmasının doğasına" uygun olmaktadır. Durum çalışması, çoklu veri kaynağı gerektirse de çalışmada öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerden elde edilen zengin anlatılar ve bakış açıları bir "durum" etrafında birleşebilmektedir. Ayrıca durum çalışması, görüşme formu kullanılarak derinlemesine, bağlam odaklı veri toplamanın önünde bir engel oluşturmamaktadır. Görüşmeler, öğretmen adaylarının deneyimlerini ve karşılaştıkları problemleri kendi seslerinden detaylıca ortaya çıkarmalarına olanak tanımaktadır. Öte yandan durum çalışmasında, olayların "nasıl" ve "niçin" meydana geldiği anlaşılmaya çalışıldığından, öğretmen adaylarının problemlerle nasıl başa çıktıkları ve hangi stratejileri kullandıkları gibi sorular, durum çalışmasının yanıtlamayı amaçladığı türden sorulardır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu ölçüt örnekleme yöntemine göre oluşturulmuştur. Ölçüt örnekleme önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılmasıdır (Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışma grubunun oluşturulmasında, öğretmen adaylarının Sınıf Yönetimi ve Öğretmenlik Uygulaması I derslerini almış olmaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Buna göre T.Ü. Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans programında öğrenim gören dördüncü sınıf öğrencilerinden, sınıf yönetimi dersini ve öğretmenlik uygulaması I dersini alan öğrencilerden beşi çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu, bahar döneminin başında Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı Öğretmenlik Uygulaması Koordinatörlüğü tarafından oluşturulan ve öğretim üyelerine atanan gruplardan birisidir. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarından dördü kız, biri erkektir. Öğretmen adaylarından ikisi Kız Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi Bölümünden, üçü Anadolu Lisesinden mezun olmuşlardır. Öğretmen adaylarının yaş ortalamaları 19-21 arasındadır. Öğretmen adayları, pandemi sonrasında üniversitelerin kullanmaya başladığı hibrit eğitim modeli ile 2022-2023 eğitim öğretim yılındaki "Meslek Bilgisi Zorunlu ve Seçmeli derslerini", "Genel Kültür Seçmeli derslerini" uzaktan eğitim yoluyla, "Alan derslerini" yüz yüze olacak şekilde almışlardır. 6 şubat 2023'teki büyük deprem felaketinden sonra Öğretmenlik Uygulaması II dersinin uygulamasını MEB'e bağlı Bağımsız bir Anaokulunda, teorik kısmını ise uzaktan eğitim yoluyla tamamlamışlardır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, öğretmen adaylarının demografik bilgilerine, sınıf yönetimi dersine ve birinci dönemki öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüşlerine, ikinci dönem katıldıkları öğretmenlik uygulamasındaki etkinlik yönetimi, zaman yönetimi, davranış yönetimi, sosyal ilişkiler ve iletişim, fiziksel ortam konularında yaşadıkları zorluklara, nedenlerine ve ürettikleri çözümlerle ilgili deneyimlerine ve öğretmenlik uygulaması II dersine ilişkin özdeğerlendirmelerine yönelik 30 sorudan oluşmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlanmasında I. dönemde öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerden edinilen izlenimlerden ve ilgili literatür taramasından faydalanılmıştır. Hazırlanan görüşme formu, üç alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda sorular yeniden düzenlenmiştir. Araştırmacının kendi grubunda olmayan Okul Öncesi Öğretmenliği dördüncü sınıfta okuyan, Öğretmenlik Uygulaması I dersini alan üç öğretmen adayına yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının görüşme sorularına verdikleri cevaplar değerlendirilmiş, soruların istenilen amaca hizmet ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma, T. Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 17.03.2023 tarih ve E-29563864-050.03.04-423590 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuş olup, araştırma verileri 2022-2023 eğitim öğretim yılı Bahar dönemi Öğretmenlik Uygulaması II dersi kapsamında toplanmıştır. Verilerin toplanmasından önce, tüm adaylara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmış ve verilerin gizliliği korunmuştur. Veriler bahar döneminin başında, ortasında ve sonunda olacak şekilde üç kez toplanmıştır. İlk oturumlarda öğretmen adaylarının sınıf yönetimi dersi ve öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüşleri ve deneyimleri ele alınmıştır. İkinci oturumlarda öğretmen adaylarının uygulama yaptıkları sınıflarda etkinlik yönetimi, zaman yönetimi, davranış yönetimi, sosyal ilişkiler ve iletişim, fiziksel ortam konularında yaşadıkları zorluklar, nedenleri konusunda görüşleri alınmıştır. Üçüncü oturumlarda ise öğretmen adaylarının yaşadıkları zorluklara yönelik ürettikleri çözümler, öğretmen adaylarının uygulamaları hakkındaki öz değerlendirmeleri, sınıf yönetimi konusunda kendilerini geliştirmeye yönelik planları ele alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler her bir adayla çevrim içi bir şekilde gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 50-60 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizlerinde içerik analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulması amaçlanmaktadır. Veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılıp, özetlenerek yorumlanmaktadır. İçerik analizinde toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlara ve ilişkilere ulaşılmak amaçlanmaktadır. Betimsel analizle özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analiziyle derinlemesine bir işleme tabi tutulur ve yeni kavramlar keşfedilir (Karataş 2015; Neuman 2012: 663, Yıldırım ve Şimşek, 2021). İçerik analizinde birbirine benzeyen birbiriyle ilişkisi olan veriler, belirli kavramlar, kategoriler ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanmaktadır. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının ifadeleri yazıya aktarılmış, birçok defa okunmuş ve adayların sınıf yönetimi üzerine deneyimlerine ilişkin notlar alınmış, sistematik bir hale getirilerek kategoriler, temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarına K1, K2, K3, K4, K5 gibi numaralar verilmiş, ifadeleri doğrudan alıntılanarak tablolar halinde sunulmuştur.

2.6. Geçerlik Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik-güvenirlik; inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik gibi kriterlerle değerlendirilmektedir (Arslan, 2022; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu çalışmada *inandırıcılığı* sağlamak için, yarı yapılandırılmış görüşme formu, I. dönemde öğretmen adaylarından alınan dönütlere ve ilgili literatür taramasından faydalanarak hazırlanmış ve alanında uzman üç akademisyenin görüşlerine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda sorular yeniden düzenlenmiştir. Pilot uygulama sonucunda soruların açık, anlaşılır ve amaca uygun olduğu belirlenmiştir. Görüşmeler çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş, katılımcıların izniyle ses kaydı alınmış ve veriler birebir yazıya aktarılmıştır. Kategoriler temalar oluşturulmuştur. Bulguların doğruluğunu artırmak amacıyla katılımcı doğrulaması yapılmış, belirlenen temalar ve örnek alıntılar katılımcılara sunularak görüşlerinin doğru yansıtılıp yansıtılmadığı teyit edilmiştir. Araştırmanın *aktarılabirliğini* sağlamak amacıyla çalışma grubu, veri toplama süreci, araştırma ortamı ve katılımcı özellikleri ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Bu sayede benzer bağlamlarda yürütülecek araştırmalar için okuyucuya karşılaştırma yapma olanağı sunulmuştur. Araştırmanın *tutarlılığını* sağlamak için veri toplama ve analiz süreçleri ayrıntılı biçimde belgelenmiş, aşamaları açıkça raporlanmıştır. Araştırmada kodlayıcılar arası güvenirlilik esas alınmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler araştırmacının dışında nitel araştırmalar konusunda uzman bir öğretim üyesi tarafından daha incelenmiş, iki araştırmacı tarafından bağımsız kodlamalar yapılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen "Güvenirlilik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100" ile hesaplanmış ve

güvenirlik formülü kullanılmıştır. Buna göre kodlayıcılar arasındaki uyum %95,5 olarak bulunmuştur. Bu oran araştırmada yeterli güvenilirlik düzeyi olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın *doğrulanabilirliği* için ham verilere dayalı olarak yürütülen analiz sonuçları açık bir şekilde paylaşılmış ve katılımcıların sorulan sorulara verdikleri yanıtlar doğrudan alıntı yapılarak aktarılmıştır (Arslan, 2022; Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2023; Cloutier ve Ravasi, 2020; Weaver-Hightower, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2021).

3. BULGULAR

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Sınıf Yönetimi Dersine İlişkin Görüşleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
SINIF YÖNETİMİ DERSİ	Dersle İlişkin Görüşler	Dersin İçeriği ve İşlenişi	<p>K1: "Sınıf yönetimine ilişkin teorik bilgilerin sunulduğu bir dersti. Online olmasaydı daha sağlıklı bir süreç ilerleyebilirdi..."</p> <p>K2: " Sınıf yönetimi dersimizi online aldık. Derste işlediğimiz başlıklarla ilgili sunumlar işlendi. Hocamız bizlere ödev verdi. Herkes kendi branşından bir öğretmen ya da akademisyen ile sınıf yönetimi hakkında röportaj yaptı de derste röportajları sunduk.</p> <p>K3: "Teorik işlenen, online bir ders olduğunu söyleyebilirim."</p> <p>K4: "Çevrim içiydi zaten. Vizelere kadar hocamız anlattı vizelerden sonra bizler sunum hazırlayıp anlattık."</p> <p>K5: " Online bir dersti. Ama ben bu dersti bir puzzle benzetebilirim. Her hafta sınıf yönetiminden bir konuyu ele aldık. Dönem sonunda ise bütüne ulaştık."</p>
		Dersin Uygulamaya Yansımaları	<p>K2: "... dersin çevrimiçi ve teorik ağırlıklı olmasından dolayı teorik bilgimi uygulamaya yeterince yansıtamadığımı düşünüyorum..."</p> <p>"Bu ders son sınıfta öğretmenlik uygulaması ile birlikte yürütülüyor olsaydı, bilgiler tazeyken ve sınıf içindeki sorunlarımız güncelken, bunları derste konuşmak tartışmak çok daha iyi olurdu."</p> <p>K5: "...sınıf yönetimi dersinde öğrendiğim teorik bilgileri pratiğe dökülebilmek isterdim." "...sınıf yönetimi dersini yüzyüze ve sadece kendi sınıf arkadaşlarımla işleysek kendi alanımıza özgü yöntem ve teknikler hakkında daha detaylı bilgi elde ederdik..."</p>

Tablo1, incelendiğinde öğretmen adaylarının sınıf yönetimi dersini teorik ve online işlenen bir ders olarak betimledikleri görülmektedir. Bazı adaylar teorik bilgilerin ders hocası tarafından sunulduğunu, derste "kendi branşlarından bir öğretmen ya da akademisyenle röportaj yaparak gruplar halinde sunduklarını da belirtmişlerdir. Dersle ilişkin katılımcıların görüşleri; dersin online ve teorik ağırlık işlenmesinin yüz yüze iletişimi, tartışmayı, etkileşimi sınırlandırdığı, uygulama örnekleriyle zenginleştirilebilecek konuların sadece teoride kalmasının öğretmenlik uygulamasına yansıtılmasını olumsuz yönde etkilediği yönündedir. Bu bulgu teorik bilginin pratikle bütünleşemediği bir öğrenme ortamının, dersin verimliliğini düşürdüğüne dikkat çekmektedir. Öğretmen adaylarının dersti farklı branşlardan öğrencilerle birlikte almaları, alana has bilgi ve yöntemlerin öğrenilmesini sınırlandırmış, bu da adayların uygulamalarında sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Öne çıkan bu görüş, öğretmenlik eğitiminde disipline özgü pedagojinin önemini ve sınıf yönetimi gibi konuların, her branşın kendine has ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi gerektiği vurgulamaktadır. Dersin öğretmenlik uygulamasıyla aynı dönemde koordineli şekilde işlenmesinin, uygulamada karşılaşılan sorunların çözümüne katkı sağlayabileceği görüşü ön plana çıkmaktadır. Öğretmen adaylarının vermiş oldukları bu yanıtlardan sınıf yönetimi dersinin, öğretmenlik uygulamasıyla bütünleşmesine önem verdikleri, bu bütünleşmenin dersin sadece teorik bir bilgi kaynağı olmaktan çıkıp, gerçek bir uygulama rehberine dönüşmesini sağlayacağını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Sürecine İlişkin Deneyimleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI SÜRECİ	Yaşanan Sorunlar	Danışman ve Rehberlik Sorunları	K1: "...danışman hocam alan dışından bir hocaydı süreci devam ettirmekte, uygulamalarımızla ilgili konularda iletişim kopuklukları yaşadık." K2: "...İlk dönem danışman hocamızın alanı başkaydı. Günlük plan uygulamalarımız, çocuklar ve geçişler gibi bazı noktalarda yardımcı olamadı." K3: "...Hocalarımızdan yeterli destek aldığımı söyleyemem..." K5: " Akademik danışmanımızın alan dışı bir hocamız olmasından kaynaklı eğitim akışı hazırlama açısından çok yetersiz olduğumu düşünmekteydim."
		Teorinin Uygulamaya Yansımaları	K1: "...Uygulamada karşılaştıklarım derste anlatılanlar gibiydi fakat beni en çok zorlayan detaylardı. Teorikte anlatılanları yapamadım." K2: "... Her sınıf yönteminin her çocuğa hitap etmediğini gözlemek beni en çok şaşırtan ve zorlayan konu oldu... Bazen bir sınıfta kullandığım teknikler diğer sınıfta işe yaramadı." K4: "Teorik bilgi yansıtın uygulamalar hakkında bilgimiz yok..."Uygulama yaparken çocuklar beni otorite olarak kabul etmedi." K5: "Sınıf yönetimi dersinde öğrendiğim teorik bilgileri pratiğe dökebilmek isterdim."
		Sınıf Yönetimi Sorunları	K2: "... İki dönem boyunca iki farklı öğrenci topluluğuyla etkinlikler yaptık. İki sınıfımın da bambaşka bir sınıf iklimi vardı. Bazen bir sınıfta kullandığım teknikler diğer sınıfta işe yaramadı." K3: "...Beni, çocukları etkinliklere dahil etmek ve dikkati dağılan çocukların dikkatlerini tekrar toplamak çok zorladı. Ayrıca çocukların sınıfta yaptığı istenmeyen davranışları nasıl söndüreceğim çok fazla düşündürdü." K4: İlk haftayı çocuklarla nasıl geçirmeliyim ve bireysel farklılıkları nasıl genele uyarlayacağım konusunda endişelendim. Çocuklarla iletişim kurmak da beni zorladı... Haftada bir gün gitmek sınıfın beni kabullenmesine ya da beni öğretmen olarak görmesine yetmedi..."
ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI SÜRECİ	Öğretmenlik Uygulamasının Öğrt. Adaylarına Katkıları	Kişisel Mesleki Gelişim	K1: "Öz düzenleme becerilerimin ve farkındalıklarımın arttığını düşünüyorum. Örneğin kolayca öfkelenebileceğim ve tepkisel davranacağım bir öğrenci davranışında daha farklı davranışlar sergileyebildim... Sınıfta her zaman beklenmeyen olayların oluşabileceğinin farkına vardım. Bu olaylara karşı hazırlıklı olabileceğimi düşünmüyorum. Bunun için deneyim gerekiyor." K3: "İyi ya da kötü olduğunu söyleyebileceğim bir yönü olduğunu düşünmüyorum. Daha çok göreve başladığımda geliştirebileceğim yönlerim olacak." K5: "Staja giderken hazırlıklı olarak gitmeye, sınıfta yaşadığım güçlük konusunda uygulama öğretmenimden dönütler alıp uygulamaya çalıştım. Benim güçlü yönüm bu bence."

Tablo 2’de katılımcılar öğretmenlik uygulaması sürecinde akademik danışmanlarının alan dışından olması nedeniyle etkinlik planlarının hazırlanmasında, etkinlik geçişleri ve çocuklarla ilgili konularda yeterli destek alamadıklarını, iletişim problemleri yaşadıklarını belirtmişlerdir. Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyelerinden birisinin yurt dışında bulunmasından dolayı, katılımcılar güz dönemindeki Öğretmenlik Uygulaması 1 dersini Eğitim Bilimleri Bölümünden bir öğretim üyesinin danışmanlığında yürütmüşlerdir. Bu durum, öğretmen adaylarının alana has konularda kendilerini yalnız ve yetersiz hissetmelerine neden olmuştur. Öğretmenlik uygulamasının haftada bir gün ile sınırlı olması, öğretmen adaylarının sınıf ortamını, çocukları ve uygulama öğretmenini yeterince gözlemleyip tanımlarını engellemektedir. Ayrıca, bu durum sınıf içinde otorite kurmayı ve sınıf yönetimi dersinde öğrenilen teorik bilgilerin uygulamaya aktarılmasını, davranış yönetimini, etkinlik yönetimini, zaman yönetimini vb birçok hususu zorlaştırmaktadır. Sınıf yönetimi, süreklilik ve istikrar gerektiren bir süreç olduğundan staj süresi bu hususta önemli bir faktör olmaktadır.

Bu zorlukların yanında öğretmen adayları öğretmenlik uygulamasının kendilerine kişisel ve mesleki açıdan olumlu katkılar sağladığını da belirtmişlerdir. Bunlar; öz düzenleme becerilerinin

ve farkındalıklarının artması, staja hazırlık yaparak gitme, sınıf içerisinde çocukların davranışlarına kontrollü tepkiler verme, çocuklarla ilgili deneyimler şeklinde sıralanmaktadır.

Genel olarak öğretmen adaylarının verdiği yanıtlar, öğretmenlik eğitiminde teorik bilginin uygulamalı deneyimler ile bütünleştiğinde etkili ve verimli olabileceğini, öğretmen adaylarının da bu gerçeğin farkında olduklarını, sınıf yönetiminin öğretmen adayının kişisel gelişimiyle de yakından ilgili olduğunu, "öğretmenlik" kimliğinin oluşumunun zaman ve uygulama gerektirdiğini göstermektedir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Etkinlik Yönetimine İlişkin Deneyimleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
ETKİNLİK YÖNETİMİ	Yaşanan Zorluklar	Planlama Sorunları	<p>K1: "Çocuklarla daha önceden deneyimim olmadığı için, aylık programda belirlenmiş konu, kavram ya da sözcükleri verirken bazen problem yaşadım. Bazı konu ve kavramlarla ilgili kazanım ve göstergeleri belirlerken zorlandım, ..."</p> <p>K4: Başlarda uygulama yapacağım sınıfı tanımadığımdan etkinlik planı hazırlamakta zorlandım. Çocukların ilgilerini çekebilecek etkinlikleri bulmakta ve zorluk derecelerini belirlemede zorlandım..."</p> <p>K1: "... bazen etkinlikler çocukların ilgisini çekmedi, bazen kolay geldi bazen de zorlandılar. Sınıfımın kalabalık olduğu zamanlarda etkinliklerim planladığımdan uzun sürdü."</p> <p>K2: "Benim çocuklarım genelde etkinlikleri manipüle etmeye çalışıyorlardı. Birkaç çocuk yapmak istemediğinde diğerlerini de kıskırtıyordu. Pasif etkinliklerde kalkıp dolaşıyorlardı, ya da gizlice oyuncak alıp etkinlik sırasında onunla ilgileniyorlardı. Sonra diğerleri de aynısını yapıyordu."</p> <p>K3: "Kesme-yırtma-yapıştırma gibi sanat etkinliklerinde çocuklardan bazıları etkinlik yapmak istemediğinde oyalanarak etkinliği tamamlamıyorlardı. Yavaş hareket edenler, arkadaşlarının eşyalarını alanlar, arkadaşlarının yanlış yaptığını söyleyip şikayet edenler, sonrasında sınıfı temizlemekten kaçınan çocuklarım da oluyordu."</p> <p>K4: "...Çocuklar çabuk sıkılıyorlardı, dikkatleri kolay dağılıyordu, pasif etkinliklere çocukları katmak zor oldu. Zorlandıklarında gayret bile göstermeden pes eden çocuklar da vardı..."</p> <p>K5: "Ben genel olarak günlük akışta problem yaşadım diyebilirim. Özellikle kahvaltı öncesinde ve sonrasında çocukları toparlamakta ve etkinliği başlatmakta zorlandım. Aynı anda hepsi tuvalete gitmek istiyordu, orada bir kalabalık oluşuyordu. El yıkamada çok oyalandıklarından orada kargaşa başlıyordu..."</p>
		Uygulamayla İlgili Sorunlar	<p>K1: "Etkinliklerimi planlarken çocuklarımın gelişimlerini ve ilgisini göz önünde bulundururum..."</p> <p>K3: "Çocuğun gelişimi benim için ön planda oluyor. Acaba yapabilirler mi? Sorusunu sürekli aklımdan geçiriyordum..."</p> <p>K4: "Sınıfımdaki çocukların ilgi alanları benim için en önemli kriter oluyor...hareket, oyun, drama gibi etkinlik türlerini sık sık etkinlik planlarımda kullanıyorum. Aktif pasif dengesini gözetmeye çalışıyorum..."</p>
		Planlama ile ilgili Çözümler	<p>K1: "Etkinliklerimi planlarken çocuklarımın gelişimlerini ve ilgisini göz önünde bulundururum..."</p> <p>K3: "Çocuğun gelişimi benim için ön planda oluyor. Acaba yapabilirler mi? Sorusunu sürekli aklımdan geçiriyordum..."</p> <p>K4: "Sınıfımdaki çocukların ilgi alanları benim için en önemli kriter oluyor...hareket, oyun, drama gibi etkinlik türlerini sık sık etkinlik planlarımda kullanıyorum. Aktif pasif dengesini gözetmeye çalışıyorum..."</p>

Üretilen Çözüm Yolları

Uygulama ile İlgili Çözümler

K1: “Aktif- pasif dengesini kullandım. Örneğin o gün masa başı bir etkinlikle başlıyorsak diğer etkinliğe oyunlarla geçerek aktif bir etkinlik koydum. Çocukların hareket edip enerjilerini atabilmelerini sağlamaya çalıştım.”

K2: Çok hareketli oldukları için hareketli etkinlikleri pasif etkinliklerden daha çok yapmaya çalışıyorum. Çabuk sıkıldıkları için etkinlikleri kısa tutuyorum. Bir şey anlatacaksam, kitap okuyacaksam en sakin ve oyuncaksız alanda okuyorum.”

K3: “...Bazen yapabilecekleri şeyleri yapamadıklarında hemen bozuntuya vermeden yapacakları şekilde değiştiriyordum.”

K4: “... Hareketli bir sınıfım var genelde hareket, oyun, drama gibi etkinlik türlerini sık sık etkinlik planlarımda kullanıyorum. Aktif pasif dengesini gözetmeye çalışıyorum. Kitap okuma gibi dikkat gerektiren etkinlikleri genelde günün en başında yapmaya çalışıyorum.”

K5: Bence serbest zamanda sohbet o günün akışı için çok önemli, her uygulamada yapıyorum. Çocukların güne başlamadan önce akıllarında ne varsa rahatça anlatmalarına, kuralları hatırlatmama fırsat sağlıyor. Geçişlerde tekerlemeler ve şarkılar çok işe yarıyor. Özellikle yemekten sonra, etkinlikten önce enerjilerini atmaları için dans ediyoruz bu da işe yarıyor. Etkinlikten önce tuvalet ve su içiliyor, etkinlik bölünmesin diye. Gün sonunda yapılan değerlendirme güzel oluyor bugün neler yaptığımızı tekrar hatırlıyoruz.

K2: “Oyunu kullandım. Çocukların katılımı en çok bunun sayesinde arttı...etkinliğe başlamadan önce ilgilerini çekmek için bir nesne ya da bir kuklayla hikaye anlattım. İlgiyi çekmek ya da canlı tutabilmek için tekerleme, bilmece ya da şaşırtıcı, komik sorular sordum diyebilirim.”

K3: “Çocukların dikkatleri dağıldığı zaman genellikle ya bir oyun başlatıyordum ya da bir şarkı veya tekerleme söylüyordum. Çocuklar çok fazla dağıldığı zaman etkinliğe ara verip sohbet tarzında konuşma başlatıyordum. Sohbeti bir şekilde etkinliğe bağlayıp devam ediyordum.”

K4: “... bazen dikkat süreleri oldukça kısa olabiliyordu. Onlara bir kitap okumak istediğimde genelde kukla yöntemi kullanıyordum. Yine kitap okurken, hikayedeki karakterlerin taklidini yapıyordum.”

K5: “...Komik espriler, sorular ya da hikâye anlatımlarıyla dikkatlerini çekmeye çalışıyordum. Oyunlar ve rondlar da işe yarıyordu.”

Etkili Katılım Stratejileri

Etkinlik Çeşitliliği ve Eğlenceli Yaklaşımlar

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adayları çocuklarla deneyimleri olmadığından ya da staj yapacakları sınıfı tanımadıklarından dolayı çocukların ilgi ve gelişim seviyelerini analiz edemediklerini ve etkinlik planlama süreçlerinde “kazanım ve göstergelerin seçilmesinde, etkinliklerin zorluk derecelerinin belirlenmesinde, çocukların ilgilerini çekebilecek etkinliklerin hazırlanmasında sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Planlamada yaşanan bu sorunlar etkinliklerin uygulanmasında da kendisini göstermiştir. Öğretmen adayları, hazırladıkları etkinliklerin çocuklara bazen kolay ya da zor geldiğini, etkinliklerin planlanan süreden uzun ya da kısa sürdüğünü, bazı etkinliklere katılmak istemediklerini, etkinlik sırasında dolaşarak, konuşarak, etkinlik dışı materyallerle ilgilenerek, uygunsuz davranarak hem etkinliği hem de arkadaşlarının dikkat ve motivasyonlarını dağıtarak etkinliği bozmaya çalıştığını ya da etkinlikte oyalandıklarını, sınıfla ilgili bazı görevleri yapmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Bu ifadeler küçük yaş grubunda problem davranışların tek bir çocukla sınırlı kalmadığını, hızla diğer çocuklara yayılabildiğini göstermektedir.

Öğretmen adayları, eğitim öğretim etkinliklerini hazırlarken çocukların gelişimleri ve ilgilerini dikkate alarak planlama yaptıklarını, sınıflarının hareketli olup olmamalarına göre etkinliklerini çeşitlendirdiklerini, günlük eğitim akışında aktif-pasif dengesine dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu beyanları, okul öncesi eğitim programının ilkelerini ve amaçlarını dikkate alan bir program hazırladıklarını ve etkinliklerini çocuk merkezli bir eğitim felsefesine göre planladıklarını göstermektedir.

Etkinliklerin uygulanmasına ilişkin olarak öğretmen adayları, sınıf içi gözlem ve deneyimlerine dayanarak çocukların hareketliliği, dikkat sürelerinin kısalığı ve çabuk sıkılmalarına göre etkinliklerin sürelerinde değişiklikler yaptıklarını, oyun temelli etkinliklere yer verdiklerini, konsantrasyon gerektiren etkinlikleri hareketli etkinliklerin öncesinde uyguladıklarını, ortam

ıçerik ya da materyal düzenlemesi yaptıklarını, günlük eğitim akışına çocukları hazırlamak için sohbetlere yer verdiklerini, etkinlikler arasında geçişlerde tekerlemelere şarkılara yer verdiklerini, çocukların bireysel ihtiyaçlarını dikkate alan bir yaklaşım sergilediklerini belirtmişlerdir. Bu da öğretmen adaylarının sınıf yönetimini yalnızca etkinlik anlarıyla değil, çocuğun okula geldiği andan ayrıldığı ana kadar tüm günlük akışı kapsayan bir kavram olarak gördüklerini düşündürmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının gözlem ve deneyime bağlı olarak sadece probleme değil çözüme de odaklandıklarını ortaya koymaktadır.

Etkinlikler sırasında öğretmen adaylarının çocukların dikkatini toplayabilmek ve motivasyonlarını arttırabilmek için oyundan, kuklalardan, kitaplardan, şarkılardan, tekerlemelerden, taklitlerden faydalandıkları, komik, ilginç sorular sordukları, mevcut şartlara göre etkinliklerin içeriğini, süresini esnettikleri ya da etkinliğe ara vererek, öğrencilerin o anki ihtiyaçlarına göre sohbet etme gibi esnek yaklaşımlar sergiledikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının bu beyanları çocukların ihtiyaçlarına duyarlı ve etkileşimli yaklaşımları tercih ettiklerini, planlarını uygularken sınıfın dinamiklerine göre esnetmeye ve anlık değişiklikler yapmaya, sınıf ortamındaki karmaşayı çözmeye odaklandıklarını göstermektedir. Özetle okul öncesi dönemde sınıf yönetimi, çocukların gelişim özelliklerini, ilgilerini ve öğrenme stillerini dikkate alarak esnek, yaratıcı ve dinamik stratejiler geliştirmekle mümkün olabilmektedir.

Sonuç olarak, bu bulgular, öğretmenlik uygulamasının, teorik bilginin ötesine geçen, esneklik, yaratıcılık ve durumsal uyum gerektiren bir süreç olduğunu kanıtlamaktadır. Öğretmen adayları, ilkin yaşadıkları planlama ve uygulama zorluklarına rağmen, pratik deneyim yoluyla çocukların ihtiyaçlarına duyarlı ve dinamik bir sınıf yönetimi anlayışı geliştirmeyi başarmışlardır. Bu durum, okul öncesi eğitimde başarının ancak teori ve pratiğin sürekli etkileşimiyle mümkün olabileceğini göstermektedir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Zaman Yönetimine İlişkin Deneyimleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
ZAMAN YÖNETİMİ	Yaşanan Sorunlar	Zaman Yönetimiyle İlgili Sorunlar	<p>K1: "İlk zamanlarda zaman planlaması konusunda çok zorluk çektim. Çocukların...neleri yapıp yamadıkları konusunda bilgim olmadığı için etkinlik sürelerini ayarlayamıyordum..."</p> <p>K2: "Çocukların davranışlarını ve becerilerini her zaman kestirmek zor. Örneğin makas gerektiren sanat faaliyetlerinde etkinlik çocukların bir kısmına zor ya da kolay gelebiliyor, bazen de çocuklar sıkılıp oyalanıyorlardı. Oyun etkinliklerinde ise çocuklar oyundan kopmak istemediklerinden sonraki etkinliğe başlayamıyorduk."</p> <p>K4: İlk dönem küçük yaş grubundaydım. Dikkatleri çok kısa ve kolay dağıldığından komutlara uyamıyorlardı. Biri ağlayınca diğerleri de ağlıyor, biri konuşmaya başlayınca diğerleri de konuşmaya başlıyordu, etkinlik sırasında dolaştıkları da oluyordu. Bu nedenle etkinlikleri uygulamak, zamanında başlamak ya da tamamlamak zor oluyordu"</p>
	Üretilen Çözümler	Geliştirilen Çözüm ve Stratejiler	<p>K1: "... Sınıfı tanıdıkça etkinliklerin sürelerini tahmin etmeye başladım."</p> <p>K3: "Genelde etkinliklerimi birbirlerine bağlantılı hazırlamaya çalışarak çocuklarda merak uyandırıp bitirme isteği uyandırıyordum. Etkinliğin kısa sürmesi durumunda ek etkinlikler yapıyordum. Uzun sürmesi durumunda ise ara veriyordum, çocukların dinlenmesini sağlıyordum. Tamamlayamamışlarsa bir sonraki buluşmamızda devam etmeye çalışıyordum."</p> <p>K5: "Günlük akışım genelde planladığım gibi oldu. Güne başlamaya ve serbest zamana değer veriyordum...Gün sonu değerlendirme ve dinlenmeye de önem veriyordum... Eğer etkinlik kısa sürerse hızlıca etkinliğe farklı bir aşama eklemeye ya da pekiştirmeye geçiyordum. Uzun sürerse de sonraki etkinlikte doğaçlama şekilde kısaltma yapmaya çalışıyordum."</p>

Tablo 4'te öğretmen adaylarının, öğretmenlik uygulamasının başlarında, etkinlik sürelerinin belirlenmesi, etkinliklerin zamanında başlaması ya da bitmesi, etkinlikler arası geçişlerde

karmaşalar yaşanması, günlük eğitim akışında zamanın verimli kullanılmasıyla ilgili sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Zaman yönetimiyle yaşanan sorunları, uygulama sınıflardaki çocuklar hakkında yeterli bilgiye ve deneyime sahip olmamaya atfetmişlerdir. Öğretmen adayları sınıflarını gözlemledikçe, tanıdıkça etkinlik sürelerini tahmin edebildiklerini, etkinlikleri birbirleriyle ilintili hazırlayarak bütünlük sağlamaya, çocuklarda merak ve motivasyonu arttırmaya, etkinliklerin kısa sürmesi ihtimaline karşın ek etkinlikler planlamaya, uzun sürmesi durumunda ise mola vererek çocukların dinlemesine fırsat verdiklerini belirtmişlerdir. Günlük eğitim akışında güne başlama ve değerlendirme zamanının, serbest zamanın, rutinlerin önemine de değinmişlerdir. Ayrıca öğrencileri etkinliklere dahil edebilmek için duruma göre esnek stratejiler geliştirme gibi becerileri kullanmaya başladıklarını da dile getirmişlerdir. Öğretmen adaylarının bu yanıtları zaman yönetiminin planlama meselesinden ziyade çocuk psikolojisi ve dinamikleriyle yakından ilgili olduğunu düşündürmektedir. Bir etkinliğin süresini belirlemek, çocukların dikkat sürelerini, motivasyonlarını ve bireysel becerilerini doğru analiz edebilmeyi gerektirmektedir. Öğretmen adaylarının bu yanıtları zaman yönetiminin planlama meselesinden ziyade çocuk psikolojisi ve dinamikleriyle yakından ilgili olduğunu düşündürmektedir. Bir etkinliğin süresini belirlemek, çocukların dikkat sürelerini, motivasyonlarını ve bireysel becerilerini doğru analiz edebilmeyi gerektirmektedir. Öğretmen adaylarının sınıflarını tanıdıkça etkinlik sürelerini belirleyebilmeleri, etkinlikleri uygularken esnek stratejiler geliştirebilmeleri, gelişim süreçlerinin somut göstergeleri olmuştur. Öte yandan günlük eğitim akışında etkinliklerin birbirleriyle bağlantılı olmasına ve rutinelere yapılan vurgu, öğretmen adaylarının günlük akışın pürüzsüz işlemesine, çocukların kendilerini güvende hissetmelerine verdikleri önemi de göstermektedir. Bu özen öğretmen adaylarının lisans dersleri kapsamında edindikleri bilgileri sınıf dinamikleri içinde yeniden şekillendirdiklerini, esnek ve çocuk odaklı yaklaşıma yöneldiklerini göstermektedir.

Özetle öğretmen adaylarının zaman yönetimi konusunda başlangıçta zorluklar yaşadığını, ancak deneyim kazandıkça bu sorunları aşmak için çeşitli stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Bu durum, zaman yönetiminin sadece bir planlama meselesi değil, aynı zamanda çocukları anlama ve esnek olma becerisi gerektiren dinamik bir süreç olduğunu, "öğretmenlik" becerisinin deneyimle geliştiğini ve sınıf ortamındaki gerçekliğe uyum sağlamayı gerektirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Davranış Yönetimine İlişkin Deneyimleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
DAVRANIŞ YÖNETİMİ	Gözlenen Olumsuz Davranışlar	Sınıf İçi ve Etkinliklerle İlgili Sorunlar	<p>K1: "...birbirinin oyununu bozma, ...etkinlik saatinde yerinde oturmayıp ayağa kalkma, okunan kitabı dinlememe ve yanındaki arkadaşıyla konuşma, söz almak için parmak kaldırmama, sanat vb. etkinlikleri yapmak istememe, etkinliği bitirmeme, oyuncakları toplama zamanı gelince ağlama, su içme, tuvalete kaçma, serbest oyunda oyun oynamama..."</p> <p>K2: "Sınıf içerisinde koştuıkları zaman, bağırdıkları zaman diğer arkadaşları rahatsızlık duyuyor...Etkinliklerin bölünmesine sebep oluyorlar. Diğer arkadaşlarının dikkatlerinin dağılmasına sebep oluyorlar..."</p> <p>K3: "...Sınıftaki birkaç çocuk yapılan her şeyde o kadar çok oyalanıyorlar ki bütün gün "hadi" demek zorunda kalıyorum.... Diğer çocuklar etkinliklerini tamamlayıp oyuna geçiyorlarken o yaptığı resimle oyalanıyor.... Bazı etkinliklerde çocuk yapabildiği halde hiç denemeden yapamıyorum dediği de oluyor."</p> <p>K5: "Çocukların etkinlik esnasında kullanmadıkları örneğin kesmediğini düşündüğü bir makası yere atması. Kendi hazırladığım/ sınıfa ait olan materyallere çocukların zarar vermesi..."</p>
		Sosyal ve İletişimsel Sorunlar	<p>K1: "... anlatılan şeyleri veya okunan kitabı dinlememe, yanındaki arkadaşıyla konuşma, söz almak için parmak kaldırmama,...sürekli kendini ilgilendirmeyen bir durumda arkadaşını öğretmene şikayet etme, sürekli dürterek iletişim kurma..."</p> <p>K2: "...arkadaşlarını itme, kötü söz kullanma gibi davranışlarda bulunuyorlar. Şikayetlere sebebiyet veriyorlar. Sınıfımda 3 bazen dört kişi arkadaşlarına karşı hiç kibarı davranmıyorlar..."</p> <p>K5: "...Sınıfın ortak eşyalarını paylaşma konusunda sorun yaşanması. Sıraya girme, söz hakkı isteme gibi sınıf kurallarının çocuklar tarafından benimsenmemiş olması. Çocukların problem çözme yöntemi olarak birbirlerine vurma davranışında bulunması."</p>
	Davranışın Nedenleri	Çevresel ve Sosyal Faktörler	<p>K1: "... oyun oynanacak alan dar olduğundan sürekli çarparak yaptıkları legoları, kuleleri deviriyorlar. İsteyerek yapılıyorsa oyuncağın fazla olmaması ve paylaşmak istememeleri sebebiyle olduğunu gözlemledim."</p> <p>K2: "... Küçük yaş grubu oldukları için daha sosyalleşemediler. Kuralları tam öğrenemediler diye düşünüyorum."</p> <p>K3: "...anne her şeyine izin veriyor o da canı nasıl isterse öyle yapıyor. Bir tanesi ailenin ilk torunu... o ne isterse yapıyormuş sanırım ondan..."</p> <p>K5: "...biri başlatınca diğerleri de yapmaya başlıyorlar,... Birbirlerinden görüyorlar. O başlatanlardan birisinin ilkokulda abisi varmış yani o da abisinden öğreniyormuş. Bir de internette oynadıkları oyunlardan kaynaklanıyor. Çünkü sürekli bir kavga ve savaş oyunu oynuyorlar..."</p>
	Olumsuz	Bireysel ve Gelişimsel Faktörler	<p>K2: "Küçük yaş grubu oldukları için daha sosyalleşemediler. Kuralları tam öğrenemediler diye düşünüyorum."</p> <p>K3: "Çocuklarda birisi çok sık hasta oluyor, o yüzden anne her şeyine izin veriyor o da canı nasıl isterse öyle yapıyor. Bir tanesi ailenin ilk torunu. Ailede herkes ona tapıyormuş adeta, o ne isterse yapıyormuş..."</p> <p>K4: "Ben bazı davranışların dikkat çekmek ya da etkinliği bozmak için yapıldığını düşünüyorum. Bazılarının ise gerçekten de dürtü kontrolü olmadığı için yapılıyor."</p>

Olumsuz Davranış Müdahale	Doğrudan Müdahale	<p>K1: "Çocukların ayağa kalkmasını ve arkadaşıyla konuşmasını genellikle sözlü uyarılarla engellemeye çalışıyorum....sadece parmak kaldıran çocuklara söz hakkı veriyorum. Etkinlikleri yapmak istemeyen çocukları bitirmeleri için güdülemeye çalışıyorum... başarabileceklerini anlatıyorum..."</p> <p>K2: "...Bazen de çocuklar etkinliği daha denemeden, yapamayacaklarını söylüyorlar, o zaman "bir dene yapabilirsin" diyorum."</p> <p>K3: "...Oturmayıp sınıfta koştuğu zaman ya da gezindiği zaman sözlü uyarıyorum. Yanına gidiyorum oturtuyorum ve etkinliğini yapmasına yardım ediyorum... Vurma gibi bazı davranışlar bu davranışları sergilediği an da çocuğun ayrı masaya geçmesini istiyorum..."Genelde görev veriyorum belli bir süre davranışın sergilenmesini erteliyor."</p>
Olumsuz Davranış Müdahale	Önleyici ve Yapısal Müdahale	<p>K2: "Sorunlu çocukların yan yana gelmemelerine dikkat etmeye çalışsam da bazen yan yana oturmak da ısrar edebiliyorlar."</p> <p>K5: " İstenmeyen davranışları yüzünden bazı çocuklar sınıfta dışlanıyorlar. Bu çocukların etkinliklerde arkadaşlarıyla birlikte çalışabilmeleri [için] kırmızı ve yeşil kartlar hazırladım... Böylelikle çocuklar farklı arkadaşlarıyla aynı masada çalışabiliyorlar."</p>
Davranış Teşvik	Teşvik ve Pekiştirme	<p>K1: "Olumlu davranış gösteren çocukları sınıfta görevli yapıyordum...O çocuk o günün başkanı gibi oluyordu. Ya da bana etkinlik boyunca yardımcı olacak öğretmen yardımcısı olarak seçiyordum."</p> <p>K2: Sınıfta olumlu davranış gösteren çocuklara o an olumlu pekiştireç vermeyi çok önemsiyorum. Bazen sevdikleri somut bir şeyi kullanıyordum. Teşvik etmek için olumlu davranış sistemleştirerek diğer çocuklarında bu davranışı göstermesine olanak sağlıyordum.</p> <p>K3: "... Çocuk herhangi bir olumlu davranış sergilediğinde örneğin söz hakkı olarak konuştuğunda sticker verdim. Buna benzer basit ödüllere diğer çocukları teşvik etmeye çalışıyordum."</p> <p>K4: "En çok yardım eden çocuğa olumlu dönütler veriyordum."</p>
Olumlu Davranış Müdahale	Sosyal Duygusal Gelişim	<p>K2:"Olumlu davranış sistemleştirerek diğer çocuklarında bu davranışı göstermesine olanak sağlıyordum."</p> <p>K4:"Göze çarparak olumlu dönütler verdiğimde sınıf içerisinde bu davranışların arttığını gözlemledim..."</p> <p>K5: "Daha çok olumlu davranışlara yönelmeye çalıştım... Birinin yaptığı olumlu bir davranışı kutlayarak onun çoğalmasını sağlıyordum... O davranış hakkında sorular sorarak pekişmesini sağlıyordum."</p>

Tablo 5'e göre öğretmen adayları uygulamaları süresince sınıflarında, etkinlikleri bölmeye/bozmaya yönelik; ayağa kalkarak, dolaşarak, koşarak, bağırarak rahatsızlık verme ve dikkat dağıtma, hikaye/sohbet sırasında dinlememe, kendi aralarında konuşma, izin almadan konuşma, etkinliği yapmayı/katılmayı reddetme, etkinliği yarım bırakma/bitirmeme, oyalanma, etkinlik-sınıf materyallerine zarar verme gibi sorunların yanı sıra oyuncakların toplanması sırasında ağlama, su içme, tuvalete kaçma gibi problem davranışlar gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adayları, çocukların birbirlerini şikayet etme, birbirlerine kaba davranma, vurma, itme, kötü söz söyleme, materyalleri/oyuncakları paylaşmama, sıraya girmeme, söz hakkı istemeden konuşma gibi sosyal ve iletişimsel problemlerle de karşılaşmışlardır.

Öğretmen adayları sınıfta karşılaştıkları bu problemlerin nedenlerini çevresel ve sosyal faktörlerle bireysel ve gelişimsel faktörlere bağlamışlardır. Sınıfta oyun oynanacak alanın dar olması, yeterli oyuncak bulunmaması, bazı ebeveynlerin aşırı hoşgörülü ve izin verici davranmasından dolayı çocuğun istediklerini yaptırmak için uygun olmayan davranışlar sergilemesi, sınıf ortamında çocukların olumsuz davranışları birbirlerinden görüp sergilemeleri, internetten ya da büyük kardeşlerden öğrenip sınıfta uygulamaları, yaşlarının küçük olması nedeniyle sosyal becerileri kazanamamaları, sık sık sağlık sorunu yaşayan çocuklara ailesi tarafından aşırı toleranslı davranılması, dikkat çekmek amacıyla olumsuz davranışların sergilenmesi ve dürtü kontrol bozukluğu öne çıkan faktörlerdir.

Öğretmen adayları, etkinlik sırasında ayağa kalkma, gezinme ya da koşma, izinsiz konuşma gibi etkinlikleri bozmaya yönelik davranışlara sözel uyarılarla, vurma, itme gibi saldırgan davranışlara sorunu ortadan kaldırmaya yönelik fiziksel yönlendirmelerle müdahale etmişlerdir. Birbirlerine saldırganca davranan ya da anlaşmazlık yaşayan çocukların birbirleriyle temaslarını sınırlandırarak, onları meşgul edecek görevler vererek ya da arkadaşlarıyla dışlanmış çocuklar için renkli kartlar kullanarak çocukların seçilmesini işbirliği içerisinde çalışmasını sağlayacak sistemler oluşturmuşlardır.

Öğretmen adayları olumsuz davranışlar kadar olumlu davranışlara da odaklanmışlardır. Olumlu davranışların daha görülebilir ya da fark edilebilir hale gelmesi, sınıfta yaygınlaşabilmesi için takdir ve pekiştirme vermişler, davranışı sistematik hale getirerek diğer çocuklarca da sergilenmesine zemin hazırlamışlar, olumlu davranış sergileyen çocuklara motive edici roller ve görevler vermişlerdir. Öğretmen adaylarının bu tutumları olumlu davranışların teşvik edilmesinin sadece bir davranış yönetimi stratejisi olmaktan öte, sınıfın sosyal ve duygusal iklimini iyileştirmeye yönelik bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Öğretmen adaylarının yanıtları, problem davranışların tek bir nedene bağlı olmadığını, çevresel, sosyal, ailevi ve bireysel faktörlerin karmaşık bir etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını düşündüklerini göstermektedir. Bu da öğretmenlerin sadece sınıf içindeki sorunlarla değil, daha geniş çevresel ve toplumsal faktörlerle de mücadele etmesi anlamına gelmektedir. Öğretmen adayları problem davranışların sadece görünen yüzüne değil, altında yatan nedenlere de odaklanarak çözüm arayışına da girmişlerdir. Problem davranışların nedenlerini anlamak, sadece tepkisel değil, aynı zamanda önleyici stratejilerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Nitekim öğretmen adaylarının da problem davranışlara yaklaşımda sözel- fiziksel müdahalelerle önleyici yaklaşımlara yer verdikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra adaylar olumlu davranışların arttırılmasına ve yayılmasına da odaklanmışlardır. Olumlu davranışı sınıfta övmek, ödüllendirmek, pekiştirmek, motive edici görevler ve sorumluluklar vermek, somut ödüller kullanmak, sözel takdirde bulunmak, davranışı sistematik hale getirerek yayılmasını sağlamak gibi yöntemleri de kullanmışlardır.

Öğretmen adaylarının yanıtları, davranış yönetiminin karmaşık ve bütüncül bir süreç olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Adaylar, problemlerin sadece görünen yüzüne değil, altında yatan nedenlere odaklanarak çözüm arayışına girmişlerdir. Bu durum, onların lisans derslerinde öğrendikleri teorik bilgileri, gerçek sınıf dinamikleri içinde yeniden şekillendirdiklerini ve esnek, çok boyutlu bir yaklaşıma yöneldiklerini kanıtlamaktadır. Tepkisel müdahalelerin yanı sıra önleyici ve olumlu davranışları teşvik edici yöntemleri kullanmaları, öğretmenlik mesleğinin sadece disiplin sağlamaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda sağlıklı bir sınıf kültürü oluşturmayı da içerdiğini anlamış olduklarını göstermektedir. Bu bulgular, öğretmen eğitiminde teori ve pratiğin bütünleşmesinin ne kadar hayati olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Sosyal İlişkiler ve İletişime Yönelik Deneyimleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
SOSYAL İLİŞKİLER VE İLETİŞİM	Çocuklarla	İletişim	Sözel Olmayan İletişim K1: "Her zaman çocuklar ile aynı boya gelmeye dikkat ettim. Göz teması kurdum." K3: Onların hal ve hareketlerini daha iyi yorumlamaya çalıştım. K5: "Göz teması kurmaya, çocuğun boyuna eğilip onu önemseydiğimi jest ve mimikler yardımıyla onlara hissettirmeye..."
		Sözel İletişim	K1: "...çocuk bir şey anlatırken arada ona "evet bu doğru, bunu iyi yapmışsın" gibi geri dönütler vererek..." K2: "...en etkili olacak şekilde ses tonumu ayarlayarak, hassas noktalarına dikkat ederek iletişim kurmaya ve diyalog halinde bulunmaya çalıştım." K3: "... ses tonu, konuşmanın içeriği gibi konulara dikkat ettim." K4: "Göz hizasında konuşmaya ve olabildiğince açık ve anlaşılır bir şekilde konuşmaya çalıştım. İletişimde sakın ve alçak bir ses tonumun olmasına çok dikkat ettim." K5: "... bana anlattığı şeyler üzerinden ona sorular sorarak dinlediğimi ve düşüncelerine değer verdiğimi onlara hissettirdim."
	ve Okul Personeliyle İletişim	Uygulama Öğretmeni ile İletişim	K1: "Uygulama Öğretmenimle herhangi bir problem yaşamadım... yol gösterecek bir ilişkimiz vardı diyebilirim." K2: Uygulama öğretmenim iyi bir insan...sınıf yönetimi konusunda benimle deneyimlerini paylaşırdı. K3: "Uygulama öğretmenim ...tüm süreç boyunca bana yol gösterici, eğitici ve geliştirici davranmıştı." K4: Uygulama öğretmenim ...etkinlikler ve sınıfta yapılacaklarla ilgili bana dönütler verdi." K5: "Sınıf öğretmenimle ilgili problemim olmadı. Müdahale etmedi, beni kendi haline bıraktı."
	Öğretmen	Okul Personeliyle İletişim	K2: "...Okuldaki diğer personelle pek fazla diyalogum olmadı." K3: "... Diğer personellerle görüşmedim." K4: "...Okul personelleri ile selamlaşırız iyiydi yani" K5: "...Okul personeli ile etkileşimim olmadı."

Tablo 6'ya göre öğretmen adayları, çocukların hal ve hareketlerini anlamaya çalışarak, çocukların boyuna inerek, göz teması kurarak, jest ve mimiklerle çocuğu dinlediğini ve önemli olduğunu hissettirerek, sözel olmayan ipuçlarının iletişimde etkili ve önemli olduğunu farkında olarak ilişki ve iletişim kurmuşlardır. Konuşurken ses tonunu ayarlamak, açık ve anlaşılır şekilde konuşmaya, beden diliyle ve sözlü geri dönütler vermeye, konuyla ilgili sorular sormaya vb. güvene dayalı, samimi ve etkin dinleme yapmaya çalışmışlardır. Bu da adayların iletişimde çocuk merkezli bir yaklaşımı benimsediklerini göstermektedir. Öğretmen adaylarının bu yanıtları iletişimin sadece yetiskinden çocuğa tek yönlü bir bilgi aktarımı olmadığını, karşılıklı saygı ve empatiye dayalı bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca sağlıklı bir iletişimin sadece ne söylendiğiyle ilgili olmadığını, aynı zamanda nasıl söylendiğiyle ve çocuğun duygusal dünyasının nasıl anlaşıldığıyla da ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğretmen adayları genel olarak uygulama öğretmenleriyle olan iletişimi ve ilişkilerini yol gösterici, deneyimlerini paylaşan, geri bildirimler sunan, rehberlik eden ya da özgür bırakan insanlar olarak olumlu bir şekilde betimlemişlerdir. Adaylardan bazılarının, uygulama öğretmenlerinin aktif bir şekilde rehberlik yaptığı görülürken bazılarının ise pasif bir rehberlik yaptığı görülmektedir. Aktif mentorluk alan öğretmen adayları, mesleki gelişimlerini daha net ifade ederken, bağımsız bırakılanlar bu süreci kendi başlarına yönetmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının yanıtları incelendiğinde okul personelleriyle ya hiç iletişim kurmadıkları ya da sınırlı iletişim kurdukları belirlenmiştir. Bu bulgu öğretmen adaylarının okulun genel kültürü, işleyişi ve yönetim dinamikleri hakkında yeterince bilgi edinemediklerini düşündürmektedir. Özetle öğretmenlik uygulaması sürecinde nitelikli mentorluğun öğretmen adaylarının mesleki kimliklerini oluşturulmasında kilit bir rol üstlendiği söylenebilir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Uygulama Yaptıkları Sınıfın Fiziksel Ortamına İlişkin Deneyimleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
ORTAM FİZİKSEL	Yapılan Sınıfın Etkisi	Mekansal Kısıtlamalar ve Uyarılar	<p>K1: "Sınıfın yeterince büyük olmadığını düşünüyorum... Çocuklar hareketli olduklarından enerjilerini boşaltamıyorlardı, bu yüzden etkinlikler ve oyunlar sırasında problemler yaşıyordu."</p> <p>K2: "Bana göre sınıfta çok uyarı vardı... Açık raf sistemi de çocukların dikkatlerinin dağılmasına sebep oluyordu."</p> <p>K3: "Sınıfın çocuk sayısına göre küçük olması sınıftaki kaosu ve istenmeyen davranışları artırıyor."</p> <p>K5: "Sınıf çok dolu ve süslüydü. Çocukların dikkat sürelerini etkiliyordu."</p>
	Uygulama	Materyal Düzenleme	<p>K5: "Öğrenme merkezleri uygun konumlanmamıştı. Merkezler de görseller veya materyaller konulmadığında çocuklar hangi materyalin hangi merkeze ait olduğunu bilemiyorlardı, sınıfı toplarken sıkıntılarla karşılaştım."</p>
	Düzenleme Stratejileri	Oturma Düzeni ve Alan Kullanımı	<p>K1: "Grup etkinliklerinde masaları birleştirmeyi tercih ettim... Bireysel etkinliklerde her masaya aynı sayıda öğrenci oturttum."</p> <p>K3: "Grup etkinlikleri için masaları ve sınıfın boş alanlarını, oyunlar için ilişki merkezleri kullandım. O günün konusuna göre geçici merkezler oluşturdum."</p> <p>K4: "...Bahçeye çıkmaya imkan olmadığından sınıfta alan açmak için sandalyeleri üstüste koydum, masaları kenarlara çektim."</p> <p>K5: "Örneğin kitap okuyacağımız zaman her çocuğun kendi minderinde çember şeklinde oturttum. Fen etkinliklerinde her çocuğun deneyi rahatça görmesi ve dikkatini toplaması için U düzeni kullandım... Hareketli oyunlarda sınıfta halıları kaldırarak, masaları duvarlara iterek, çocukların rahat hareket edebileceği bir alan açtım."</p>

Tablo 7'de Öğretmen adayları uygulama yaptıkları sınıfların yeterince büyük olmamasından dolayı etkinliklerde ve oyunlarda problem yaşadıklarını, istenmeyen davranışların arttığını, bunun kaosa yol açtığını belirtmişlerdir. Sınıfta uyarı sayısının çok olmasının ve açık raf sisteminin çocuklarda dikkat sürelerinin kısa ve dağınık olmasına, öğrenme merkezlerinin iyi konumlandırılmamasının, merkezleri tanıtan görsellerin bulunmamasının ise merkezlere ait materyallerin karıştırılmasına, yerleştirilememesine ve sınıfta düzeninin oluşmamasına sebep olduğuna dikkat çekmişlerdir. Öğretmen adayları kendi uygulamaları sırasında; etkinlik türlerine göre yerde çember ya da U şeklinde oturma, masa başı etkinliklerinde masaları birleştirme ya da küçük gruplar halinde oturtma, hareketli etkinliklerde sınıfta büyük boş alan oluşturmak için halıları kaldırma, sandalyeleri üst üste koyma masaları duvarlara yanaştırma, ya da etkinliği ilişkili öğrenme merkezlerinde yapma, geçici merkezler oluşturma gibi çözümler üretmişlerdir.

Öğretmen adaylarının yanıtları, uygulama sürecinde teorik olarak öğrendikleri ideal sınıf düzeni ile gerçek sınıf ortamı arasındaki farkı deneyimlediklerini, sınıfın fiziksel düzeninin, çocukların davranışları ve sınıf yönetimi üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu fark ettiklerini göstermektedir. Öğretmen adaylarının, sınıf ortamını yönetirken esnek ve duruma göre uyum sağlayabilen bir yaklaşım benimsedikleri, sabit bir düzenden ziyade, etkinliğin amacına, çocukların ihtiyaçlarına ve katılımını desteklemeye yönelik sürekli olarak yeni düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde fiziksel ortamın çocukların öğrenmelerini, odaklanmalarını, sosyalleşmelerini, kurallara uyum becerilerini etkilediği görülmektedir. Bu da sınıf yönetiminin sadece davranışsal stratejilerden ibaret olmadığını, aynı zamanda sınıfın fiziksel ortamını optimize etmeyi de kapsayan bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğini göstermektedir. Dikkat dağıtıcı unsurları azaltmak, materyalleri düzenlemek ve yeterli alan sağlamak, çocukları etkinliğe katmada, olumsuz davranışları önlemede en az doğrudan müdahale kadar etkilidir. Bu sonuç öğretmen adaylarının, çocukların gelişimini destekleyecek fiziksel ortamlar hazırlama konusunda daha donanımlı hale getirmek açısından önem arz etmektedir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Özdeğerlendirmeleri ve Gelişimleri Üzerine Görüşleri

Kategori	Tema	Alt Tema	Öne Çıkan Katılımcı Görüşleri
VE GELİŞİM	Gelişen Alanlar	Deneyim, Kişisel Gelişim ve Özgüven	K1: "Önceden çocukları kırmamaya özen gösteriyor ve her istediklerini yapmaya çalışıyordum. Şimdi ise planlarıma göre hareket ediyorum." K2: "Bu konuda artık o kadar sorun yaşamıyorum kendi yöntemlerimi oluşturmaya başladım." K3: "Problem çözme konusunda kendimi geliştirdiğimi düşünüyorum." K4: "İkinci dönem stajımda sınıf yönetiminde çok daha kendime güveniyorum ve daha fazla tecrübe sahibiyim." K5: "Kesinlikle geliştiğini düşünüyorum. En başında sınıfı kontrol edemezken şu an kendimi daha özgüvenli hissediyorum bu konuda."
		Sınıf Yönetimi ve Problem Çözme	K2: "Çocukların aralarındaki sorunları daha rahat çözmelerinde yardımcı olabiliyorum. Artık bana her seferinde gelip şikayet etmiyorlar." K3: "Ama şu an problemleri çözmek için aklıma gelen yapabileceğim yöntemleri uyguluyorum."
ÖZDEĞERLEN DIRME	Becerilerini Planlar	Gözlem ve Araştırma	K1: "Sınıftaki çocukları gözlemleyip ortada olan istenmeyen davranışlar, sorunları fark edip bu sorunlara yönelik çözüm yolları bularak bu konulara yönelik kendi merkezlerimizi oluşturmayı planlıyorum." K2: "Daha çok araştırma yapmayı düşünüyorum ve sınıf yönetiminin daha çok tecrübe olduğunu düşünüyorum." K5: "Bunun için çok fazla gözlem yapıp, kitap okuyorum. Videolar seyrediyorum, konu hakkında notlar alıyorum."
		Yönetimi Yönelik	K4: "Etkinlik geçişlerinde kullanılabilir farklı materyaller tasarlamayı planlıyorum." K5: "Kendime ait yöntemler oluşturmaya çalışıyorum."
		Sınıf Geliştir.	K3: "Özellikle meslekte ilerleyen yıllarda ilgimi de çektiği için özel vakalar üzerinde çalışmayı planlıyorum."

Tablo 8'e göre öğretmen adaylarının yanıtları öğretmenlik uygulamasının başlarında sınıf yönetiminde zorlanmalarına rağmen süreç içerisinde ciddi bir gelişim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Verilen yanıtlardan öğretmen adaylarının çocukların isteklerine göre davrandıkları, sınır koyamadıkları, çatışmalardan kaçındıkları ve kontrol sağlamakta güçlük çektikleri anlaşılmaktadır. Zamanla adaylar planlı hareket etmeye, kendi yöntemlerini oluşturmaya ve sınıf içinde kendilerine daha fazla güvenmeye başladıklarını ifade etmişlerdir. Yani öğretmen adayları, uygulama süreci boyunca pasif ve kaygılı bir durumdan, aktif, özgüvenli ve çözüm üreten bir duruma dönüşmeye başlamışlardır. Süreç içerisinde öz-yeterlik algıları güçlenmiş ve kendi yöntemlerini de geliştirmeye başlamışlardır.

Süreç, öğretmen adaylarının problem çözme becerilerini desteklediği gibi yeni stratejiler geliştirmelerine de imkan vermiş ve çocuklar arasındaki çatışmalara daha işlevsel çözümler üretebilmelerini, çocuklara rehberlik edebilmelerini sağlamıştır. Farklı bir ifadeyle öğretmenlik uygulaması öğretmen adaylarının sınıf yönetimi becerilerini geliştirmekle kalmayıp, küçük çocukların problem çözme ve sosyal beceri kazandırma sürecine de katkıda bulunmuştur. Öğretmen adaylarının çoğu, sınıf yönetimi becerilerini geliştirmek için gözlem yapmayı, konuyla ilgili kitaplar okuyarak, videolar izleyerek, araştırmalar yaparak kendilerini geliştirmeyi planlamaktadırlar. Ayrıca, uygulamalarında kullanmak üzere materyal ve yöntemler geliştirmeyi planlamaktadırlar. Mesleğin ilerleyen yıllarında ise özel vakalar üzerinde çalışmayı da istemektedirler.

Özetle, öğretmenlik uygulaması, öğretmen adayları için sadece teorik bilgiyi pratiğe dökme süreci olmaktan öte, kişisel ve mesleki bir dönüşüm süreci haline gelmiştir. Adaylar, başlangıçtaki belirsizlik ve kaygıları deneyim ve öz-yansıtma yoluyla aşarak, proaktif, çözüm odaklı ve özgüvenli profesyonellere dönüşmüşlerdir. Bu bulgular, pratik deneyimin ve öz değerlendirilmenin, bir öğretmenin mesleki kimliğini oluşturmasında ve öz-yeterlik algısını güçlendirmesinde ne kadar hayati bir rol oynadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu süreç, öğretmen adaylarının çocuk merkezli ve dinamik bir yaklaşımla mesleklerine ömür boyu bağlı kalacaklarını da düşündürmektedir.

4. SONUÇ

Öğretmen adaylarınca MB kodlu sınıf yönetimi dersinin teorik ve çevrim içi olarak işlenmesi, yüz yüze etkileşimi, tartışma ve uygulama ilişkisini azaltmış, farklı branşlardan öğrencilerle birlikte ders işlenmesi de alana özgü bilgi ve becerilerin gelişimini sınırlandırmıştır. Örneğin, Düzgün ve Sulak (2020) araştırmaya katılan öğretmen adaylarının uzaktan eğitim uygulamalarının öğretici ancak etkili bulmadıklarını, uygulama ağırlıklı derslerin uzaktan eğitim yoluyla sağlıklı yürütülemeyeceğini düşündüklerini bulmuşlardır. Almuraqap (2020), Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki üniversite öğrencilerinin %55'inin uzaktan eğitimin zaman ve mekan farketmeksizin eğitime erişim sağlamasından dolayı tercih ettiklerini ve memnun olduklarını belirtirken, %45'i iletişim ve motivasyonu düşürmesinden dolayı memnun olmadıklarını beyan ettiklerini tespit etmiştir. Utomo, Sudaryanto ve Saddhono (2020) Endonezya'daki üniversite öğrencilerinin %53'ünün uzaktan eğitim sürecinden memnun olmadıklarını bulmuştur. Kan ve Fidan (2016) uzaktan eğitimde derslerin teorik bilgi temelli yürütülmesinin, uygulama ve iletişim eksikliği yaşanmasına, dersten soğumaya, dikkatin toplanamamasına, öğrencilerin not almamalarına sebep olduğunu, bunların da dersi sıkıcı ve verimsiz kıldığını, kalıcılığı olumsuz etkilediğini, uygulama eksikliğine yol açtığını bildirmiştir. Taşkın ve Aksoy (2021) öğretmenlerin uzaktan eğitimin atölye ve uygulamalı alanlarda sınırlı kaldığını düşündüklerine dikkat çekmiştir. Yukarıda bahsedilen araştırma sonuçları, çalışmanın bu bulgusunu desteklemektedir.

Çalışmada öğretmen adayları, sınıf yönetimi dersinin öğretmenlik uygulamasıyla eş zamanlı ve koordineli biçimde yürütülmesinin öğrenme sürecini güçlendireceğini, teorinin uygulamayla bütünleşerek daha işlevsel hale geleceğini vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarınca, Öğretmenlik Uygulamasının haftada bir günle sınırlı olması, sınıfın, çocukların ve öğretmenin tanınmasını güçleştirmiş ve sınıf yönetimiyle ilgili becerilerin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Li, Zhao, Huang ve Ma (2008) aday öğretmenlerin edindikleri teorik bilgiyi ne zaman, nasıl ve nerede uygulayacaklarını bilmemelerinin eğitim uygulamalarını zorlaştırdığını, öğretmen adaylarının "neyi nasıl öğreteceklerini de öğrenmelerinin gerektiğini belirtmektedirler. Benzer şekilde Aytacı (2012) da öğretmen adaylarının kuramsal bilgiyi uygulama ile bütünleştirmede sıkıntı yaşadıklarını belirtmiştir. Tonga ve Tantekin Erden (2021) eğitimlerinin son yılına gelen öğretmen adaylarının sınıf yönetiminde zorluk çekmelerinin nedenini lisans eğitiminde uygulamaya yönelik derslerinin yeterli olmamasına atfetmektedirler. Boz ve Boz (2006) ve Eraslan (2009) öğretmen adaylarının uygulama için verilen zamanın yeterli bulmadıklarını, Taşdere'nin (2014) öğretmen adaylarının daha fazla öğretmenlik uygulaması yapmalarının önemli olduğunu belirttikleri görülmüştür. Altıntaş ve Görgeç (2014) öğretmen adaylarının sadece son sene değil önceki dönemlerde de bu uygulamaya dahil olması gerektiğini, Aslan ve Sağlam (2018) öğretmenlik uygulamasının birinci sınıftan itibaren başlanarak, aşama aşama, sürece yayılarak verilmesi gerektiğini, Bay, Şeker ve Alisinanoğlu (2020) öğretmenlik misyonunun öğretmen adaylarına son sınıfa gelmeden önce uygulama yaptırılarak kazandırılması gerektiğini, Memduhoğlu ve Tan (2023) öğretmenlik uygulaması dersinin son sınıfla sınırlandırılmayıp, daha alt sınıflara ve yıllara yayılmasının önemine vurgulamışlardır. McIntyre, Pedder ve Rudduck (2005) yaptıkları araştırmanın sonuçlarında, öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarına daha uzun uygulama zamanı verilmesinin önemini

vurgulamışlardır. Polat ve Niran (2021), öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının süresinin daha uzun olması ve farklı yaş gruplarında uygulamaya imkân verecek şekilde bir planlanması gerektiğini, Yavuz Tabak, Yenel, Tabak ve Şahin, (2021) öğretmen adaylarının, farklı öğretmenlerin sınıflarında uygulama yapma fırsatları olmasının öğretmenlik becerileri açısından kendilerine daha fazla katkı sağlayacağı görüşünü dile getirmişlerdir. Sınıf yönetiminin kapsamının hemen hemen tüm derslerle ilişkili olduğu düşünüldüğünde öğretmenlik eğitiminde öğretmenlik uygulamasının süresinin uzamasının aynı zamanda sınıf yönetimi becerilerini de geliştireceği açıkça görülmektedir.

Adaylar, etkinlik planlama sürecinde çocukların gelişimlerine uygun kazanım seçiminde, etkinlik tasarlamada sorun yaşamışlar zorlanmışlar ve bu sorunlar uygulama sürecinde dikkat, katılım ve davranış problemleri olarak kendini göstermiştir. Özkılıç, Bilgin ve Kartal (2008) öğretmen adaylarının çocukların bireysel farklılıklarını dikkate almada kendilerini yetersiz gördüklerini, Akgül, Ezmeci ve Akman (2020) öğretmen adaylarının plan yazmakta, çocukların seviyesine uygun plan hazırlamakta, etkinlikleri çeşitlendirmekte, küçük grup etkinlikleri hazırlamada, etkinlikler arası geçişlerde, teorik bilgiyi uygulamaya dökmede, problem davranışa müdahale etmede ve sınıf yönetiminde zorluklar yaşadıklarını bulmuşlardır. Kanbay-Ak, Yıldırım ve Kadioğlu-Ateş (2016), bunun temel nedenini öğretmen adaylarının daha önce uygulamaya dönük deneyimlerinin olmamasına, Yılmaz, Akbaba, Halıpınar, Oral ve Ünlü (2021) de öğretmen adaylarının planlama yaparken çocuk merkezli düşünmekten çok etkinliğin kendisine odaklanmalarına, Taşdere (2014) de öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasındayken yetkin olmadıklarından dolayı heyecan, korku ya da güvensizlik hissetmelerine bağlamaktadır. Sınıf yönetiminin önemli alt boyutunu oluşturan etkinliklerin planlanmasında yukarıda bahsi geçen faktörlerin etkisinin azaltılması adayların daha etkili ve verimli etkinlikler hazırlamasına ve çocukların katılımının artırılmasına hizmet edecektir.

Çalışmada öğretmen adayları süreç içerisinde çocukları ve sınıf dinamiklerini tanıdıkça çocukların gelişim, ilgi ve ihtiyaçlarına göre esnek, yaratıcı ve çocuk merkezli planlamalar yapmışlar, etkinliklerde oyun, müzik, kukla, tekerleme ve sohbet gibi yöntemlerle çocukların dikkatini toplamaya, süre ve içeriklerde esnek olmaya, etkinlikler arası bütünlük sağlamaya ve gerektiğinde ek etkinlikler ya da molalar vermeye başlamışlardır. Bu sınırlı uygulamaya rağmen adaylar, uygulama sürecinde öz düzenleme, farkındalık, çocuklarla iletişim ve mesleki gelişim açısından kazanımlar elde etmişlerdir ki bu kazanımların sınıf yönetimi konusunda karşılaşılan sorunların çözümünde olumlu katkıları olduğu söylenebilir. Hascher ve Wepf'in (2007) öğretmenlik uygulaması sürecinde öğretmen adaylarının planlama, etkinliği gerçekleştirme, disiplin sağlama, kuralları oluşturma ve uygulama ve değerlendirme becerilerini kazandıklarını bildirmiştir. Koçak, Karakuş ve Soylu (2020) öğretmen adaylarının uygulama sürecinde etkili iletişim kurma açısından gelişim gösterdiklerini, bunu teorik bilgilerin sağlamlaşması, ders anlatma becerilerinin gelişmesi ve tecrübenin artmasının izlediğini ifade etmişlerdir. Poulou, (2007), teorik bilgilerin sağlamlaşmasının, öğretmen adaylarının edindikleri teorik bilgilerle gerçek yaşamdaki uygulamalar arasındaki bağlantıyı fark etmelerine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Benzer sonuç All-sopp, De Marie, Alvarez-McHatton ve Doone (2006), pilot çalışmalarında, öğretmen adaylarının yüzde 94'ünün teorik ve saha uygulamaları arasında somut bağlantılar kurmasıyla elde edilmiştir. Özetle öğretmenlik uygulaması süreci öğretmen adaylarının edindikleri bilgiyi uygulamalarına aktarmalarına hizmet eden önemli bir fırsat olarak yorumlanabilir.

Öğretmen adayları uygulama sürecinde sıklıkla çocukların dikkat dağıtıcı, saldırgan veya katılımı reddedici davranışlarıyla karşılaşmışlardır. Bu problem davranışların nedenlerini sınıf ortamına, aile tutumlarına, sosyal ve gelişimsel faktörlere atfetmişlerdir. Konuyla ilgili alan yazınında okul öncesi dönem çocuklarında içe kapanıklık, aşırı hareketlilik ve hiperaktivite bozukluğu, iştahsızlık, saldırganlık, öfke nöbeti, ağlama, bağırma, inatçılık gibi davranışlar görülebildiği, sınıf

ortamında ise; ilgisizlik, gürültü, sınıf içinde dolaşma, yalan söyleme, izin almadan başkalarının eşyasını alma, alay etme, zorbalık, ağlama, kıskançlık, hırçınlık ve küfür etme gibi davranışlarla, zamanı aksatma/gecikme, söz almadan konuşma, birbirlerini dinlememe, etkinlik dışı şeylerle ilgilenme, etkinliği yarıda kesme, etkinliklere karşı isteksiz olma, etkinliğe katılmak istememe gibi eğitim sürecini aksatan problem davranışlar sergiledikleri vurgulanmıştır (Akman, Baydemir, Akyol, Arslan ve Kükütçü, 2011; Doğanay ve Sadık 2007: 540; Erdem ve Egemen, 2016; Güner, Alabay ve Güder 2018; Gürbüz Türk ve Çalış, 2019; Özbey, 2010; Özbey ve Alisinanoğlu, 2009; Sadık, 2004; Taner Derman ve Asude Başal, 2013; Uysal, Akbaba-Altun ve Akgün, 2010).

Öğretmen adayları bu davranışlara karşı sözel uyarılar, fiziksel yönlendirmeler, görev verme, grup çalışması düzenleme gibi tepkisel ve düzenleyici stratejiler kullanmışlardır. Bunun yanında olumlu davranışları ödüllendirme, övme, sorumluluk verme ve sistematik pekiştirme gibi önleyici ve motive edici yaklaşımları da benimsemişlerdir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin problem davranışlarda yüksek sesle uyarma, etkinliği sonlandırma, anlaşmazlık yaşanan oyuncağı ortadan kaldırma, etkinlikten men etme gibi olumsuz stratejiler kullandıkları gibi, çocukla göz teması, kurma, görmezden gelme, jest ve mimikle uyarma, çocuğa yaklaşma, yakınına oturtma gibi sözel olmayan yöntemler denedikleri, sözlü uyarma, çocukla konuşma, çocuğun davranışı üzerine düşünmesi için sınıfta sakın bir köşeye oturtma gibi yöntemler kullandıkları bulunmuştur (Akgün, Yazar ve Dinçer, 2011; Öztürk ve Gangal, 2016). Öte yandan, alan yazında öğretmenlerin pek çoğunun var olan problem davranışlara ilişkin olarak sözlü olarak uyarma, kuralları hatırlatma, olması gereken davranışları çocuklara ifade ettirme gibi sözel tekniklerle, görev ve sorumluluk verme gibi stratejileri kullandıkları da görülmektedir (Gangal ve Öztürk, 2019; Güven ve Cevher, 2005; Öngören Özdemir ve Tepeli, 2016; Uysal, Akbaba Altun ve Akgün, 2010). Yapılan bu çalışmada ise öğretmen adaylarının daha çok olumlu disiplin yöntemlerine yöneldikleri bulunmuştur.

Öğretmen adaylarının, çocuklarla iletişimlerinde empati, göz teması, jest-mimik kullandıkları, uygun ses tonu ve etkin dinleme gibi becerilere önem verdikleri, çocuk merkezli ve duygusal farkındalığı yüksek bir iletişim tarzı benimsedikleri görülmüştür. Okul öncesi eğitimi lisans programındaki derslerin birçoğunda küçük çocuklarla ve aileleriyle olumlu iletişim kurma konusunda çeşitli bilgiler verilmektedir. Öğretmen adayları öğretmenlik uygulamasına bu bilgilere nispeten hazırlanarak gelmektedirler. Ayrıca adayların küçük çocuklarla iletişimlerinde etkili iletişim yöntemlerini tercih etmeleri de sevindirici ve umutlandırıcı bir husus olmaktadır. Nitekim öğretmenlik uygulamalarının dolaylı bir şekilde bu becerileri desteklediği de vurgulanmaktadır. Becit, Kurt ve Kabakçı-Yurdakul (2009) öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğinin hak ve sorumluluklarına ilişkin farkındalık kazandırmaya hizmet ettiğini belirtmişlerdir. Ayvacı, Özbek ve Bülbül (2019) öğretmen adaylarının çocuğun seviyesine inmede zamanla gelişim gösterdiklerini ve deneyim kazandıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmen adayların uygulama öğretmenleriyle genellikle olumlu ilişkiler kurdukları, bazı adayların rehberlik ve geri bildirim aldıkları, mesleki gelişimlerinin desteklediği, bazı adaylar, pasif mentorluk nedeniyle süreci kendi başlarına yönetmek zorunda kaldıkları, okul personeliyle sınırlı iletişim kurdukları bulunmuştur. Alan yazınında uygulama öğretmenlerinin amaca uygun çalışmadıkları ve adayları öğretmenlikten uzaklaştırdığı (Eraslan, 2009), öğretmen adaylarına yeterli yardımda bulunmadıkları, raporlarına gerekli dönütü vermedikleri (Baştürk, 2009; Gökçe ve Demirhan, 2005; Karadüz, Eser, Şahin ve İlbay, 2009; Özmen, 2008), öğretim yöntem ve tekniklerini uygulamada yetersiz oldukları için adaylara gerekli rehberliği sağlayamadıkları (Katrancı, 2008), öğretmen adaylarına ilgisiz davrandıkları (Aytaçlı, 2012) belirtilmiştir. Bay, Şeker ve Alisinanoğlu (2019), öğretmen adaylarının okul çalışanlarıyla sorun yaşamadıklarını ve onlardan destek gördüklerini, öğretmenlerin müdahalelerinin, öğretmenlerin uygulamalarının, adayların kendi planlarını uygulayamamalarına yol açtığını belirtmişlerdir. Yapılan bu çalışmada

ise alan yazınından farklı olarak, bazı uygulama öğretmenlerinin adaylara destek oldukları bazılarının ise pasif mentörlük yaptıkları bulunmuştur.

Araştırmada uygulama yapılan sınıfların fiziki yetersizliklerinin, sınıf yönetimini ve çocuk davranışlarını olumsuz etkilediği bulunmuştur. Sınıfların küçük, kalabalık ve uyaran açısından fazla olması dikkat dağınıklığına, düzensizliğe ve istenmeyen davranışlara yol açmıştır. Adaylar, etkinlik türlerine göre oturma düzenini değiştirme, alanı genişletme veya geçici merkezler oluşturma gibi esnek çözümler geliştirmişlerdir. Tonga ve Tantekin Erden (2021) öğretmen adaylarının sınıf düzeni uygun olmadığı için uygulayacakları etkinlikleri değiştirmek zorunda kaldıkları ifade edilmiştir. Karadüz vd. (2009) öğretmenlik uygulamasında öğretmen adaylarının alan eğitimi, iletişim ve sınıf yönetimi gibi bazı mesleki becerilerde sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Selvi, Doğru, Gençosman ve Saka, (2017) öğretmen adaylarının sınıf ortamının yetersizliğinden ve sınıfta birden fazla öğretmen adayının olmasından kaynaklı uygulamada sınıf yönetimiyle ilgili sorunlar yaşandığını ortaya koymuştur.

Öğretmen adaylarının, uygulama sürecinin başında sınır koymada ve kontrol sağlamada güçlük çektikleri, süreç içerisinde planlı, özgüvenli ve çözüm odaklı bir tutum geliştirdikleri, deneyim kazandıkça öz-yeterliliklerinin arttığı, kendi yöntemlerini oluşturmaya ve problem çözme becerilerini geliştirmeye başladıkları bulunmuştur. Adaylar sınıf yönetimi stratejilerini geliştirmek adına araştırma yapma, gözlem, materyal üretimi ve özel vakalarla çalışmayı planlamışlardır. Birçok araştırmacı, öğretmenlik uygulamasının öğretmen adaylarının gerçek okul ve sınıf ortamını daha yakından tanımalarına katkı sağladığını, (Eraslan, 2009) güçlü öğrenme deneyimi oluşturduğunu, öğretmenliğe ilişkin olumsuz önyargıları yıkma, adayların kendi düzeylerinin farkına varma, bilgiyi pratiğe dökme, öğrenci seviyesine inme, özgüvenli olma, iletişim becerisinde gelişme, farklı öğretim yöntem ve tekniklerini uygulama gibi sınıf yönetimi becerilerinin gelişmesine katkı sağladığını vurgulamışlardır (Altıntaş ve Görgeç, 2014; Avcı ve İbret, 2016; Baran, Yaşar ve Maskan, 2015).

Öğretmen adayları, öğretmenlik uygulamasıyla ilgili olumlu deneyimlerin; öğretmenlik mesleğine farkındalık sağlama, önyargıları yıkma, kendi düzeylerinin farkına varma, deneyim kazandırma, bilgiyi pratiğe dökme, öğrenci seviyesine inme, özgüvende artma, sınıf yönetimi sağlama, iletişim becerisinde gelişme, farklı öğretim yöntem ve tekniklerini uygulamanın önemini görme olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum öğretmenlik uygulamalarının öğretmen adayları için oldukça faydalı görüldüğünün göstergesidir

4.1. Öneriler

Araştırmanın amaç bölümünde de belirtildiği gibi, erken çocukluk eğitiminde sınıf yönetimini, farklı gruplarla ve farklı boyutlarıyla ele almayı amaçlayan dört aşamalı uzun soluklu bir çalışmanın, ikinci aşamasını oluşturan bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda eğitimcilere, araştırmacılara ilişkin şu önerilerde bulunmaktadır.

4.1.1. Eğitimcilere Yönelik Öneriler

Sınıf yönetimi dersleri, alana has bilgi ve yöntemleri içerecek şekilde düzenlenerek, öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamalarına yansıtılmalarına fırsat verilmelidir.

Öğretmen adaylarına sınıf yönetiminin; etkinlik yönetimi, zaman yönetimi, davranış yönetimi, sosyal ilişkiler ve iletişim gibi alt boyutlarında karşılaşılabilecek sorunlar için çözüm üretmeye yönelik mikro öğretimler yapılmalıdır.

Öğretmen adaylarına sınıfın fiziksel düzeninin çocuk davranışları üzerindeki etkisi uygulamalı etkinliklerle gösterilerek, sınıf düzenleme, materyal seçimi ve yerleşimi ve uyaran kontrolü konularında rehberlik verilmelidir.

Öğretmenlik Uygulaması kapsamında öğretmen adayları uygulama okullarındaki mentörleri ve akademik danışmanları tarafından gözlenmekte ve değerlendirilmektedir. Ancak edinilen bilgi ve deneyimin öğretmen adayları tarafından nasıl yorumlandığı ve ileride mesleki becerilerine nasıl yansıtacağı daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle öğretmen adaylarının deneyimlerini analiz etmelerine, güçlü ve zayıf yönlerini fark etmelerine ve kendi gelişim planlarını oluşturmalarına fırsat tanıyan özdeğerlendirme çalışmalarına yer verilmelidir.

Öğretmen adayları küçük çocukların ilgi ihtiyaç ve gelişimlerine uygun program ve etkinlikler hazırlamaya yönelik eğitimler almakta ve nispeten uygulamalarına yansıtılabilmektedirler. Öğretmen adaylarına erken çocukluk döneminde küçük çocukların yüksek menfaatlerini ön plana koyan, esnek, değişen koşullara uyum sağlayabilen, çözüm odaklı ve yaratıcı sınıf yönetimi yaklaşımlarını destekleyen becerilerin kazandırılmasına öncelik verilmelidir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ve deneyimler sonucunda;

T. Ü. Senatosunun 19.09.2023 tarih ve Karar No:19 sayılı yazısı ile araştırmacı tarafından Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans programında 4. Sınıf öğrencileri için Öğretmenlik Uygulaması I ve II dersleriyle koordineli bir şekilde işlenmek üzere Alan Seçmeli olarak "Erken Çocukluk Eğitiminde Sınıf Yönetimi" dersi açılmış ve 2023-2024 eğitim öğretim yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Dersin içeriği YÖK 2018 Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programının temel çerçevesi ve çalışmanın bulguları doğrultusunda alana has teorik bilgilerin ve yöntemlerin uygulamaya yansıtılabileceği şekilde planlanmıştır. Ders kapsamında öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasında karşılaştıkları sorunlar, "okulların, öğretmenlerin ve çocukların gizliliğine" dikkat edilerek, bilimsel temellere dayalı olgu sunuları şeklinde çözüme yönelik bilgi ve uygulamalarla işlenmeye başlanmıştır.

Yine ders kapsamında; sınıfın fiziki ortamı, eğitim materyallerinin yerleşimi ve sunumu, uyaran kontrolü, çocukta davranış yönetimi, sınıf içerisinde ve dışında çocukların kendi zamanlarının yönetimi, çocuklar ve aileleriyle etkili ve verimli bir iletişim kurma ve olumlu disiplin yöntemlerine, çocukların ihtiyaç, ilgi ve gelişimine hizmet eden ve sınıfın değişen koşullarına uyum sağlayabilen eğitim etkinliklerini tasarlama, öğretmenin çözüm odaklı ve yaratıcı sınıf yönetimi yaklaşımlarını destekleyecek uygulamalara yer verilmeye çalışılmaktadır.

Dersin gerek işleyiş gerekse içeriklerinin de güncellenebilmesi için düzenli olarak öğretmen adaylarından dönütler alınmakta ve dersle ilgili bu dönütlerin sürekliliğinin sağlanması planlanmaktadır.

Öğretmen adaylarının bu konuda kendilerini geliştirebilmeleri için öğretmenlik uygulamasıyla edindikleri ya da edinecekleri deneyimlerini analiz etmelerine, güçlü ve zayıf yönlerini fark etmelerine ve kendi gelişim planlarını oluşturmalarına yönelik kaynak kitaplar, eğitim videoları, filmler önerilmektedir. Aynı zamanda, çok kültürlü ortamlarda sınıf yönetimi, kaynaştırılmış ortamlarda sınıf yönetimi, travmaya duyarlı sınıf yönetimi gibi konularda öğretmen adaylarını desteklemek üzere, çok kültürlülük, özel gereksinimli çocuklar, çocuk ruh sağlığı vb. konusunda MEB'de ve T.Ü.'de görev yapan uzmanlar derse konuk olarak davet edilmektedir.

Bu araştırmadan elde edilen vurgulanması gereken önemli bir sonuç, öğretmen adaylarınca öğretmenlik uygulamasının süresinin çocukların, mentör öğretmenin ve sınıfın koşullarının yeterince tanınmasına izin vermediği, bundan dolayı etkinliklerin planlanması, uygulanması,

davranış yönetimi, zaman yönetimi gibi bazı alanlarda problemlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda öğretmenlik lisans programlarında uygulamaya yönelik derslerin sayısının ve süresinin yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

4.1.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu çalışmada öğretmen adaylarının teorik bilgilerini uygulamaya yansıtmayla ilgili sorunlar yaşadıkları ve yeterli bilgiye sahip olmadıkları ilk göze çarpan husus olmuştur. Bu konuda çalışacak araştırmacıların öğretmen adaylarının sınıf yönetimi becerilerinin uygulamaya hizmet edecek programları geliştirecekleri araştırmaları planlanması önerilmektedir.

Erken çocukluk eğitimindeki sınıf düzeni, mekânsal tasarım ve öğrenme merkezlerinin yerleşimi gibi fiziksel ortamın çocuk davranışları üzerindeki etkisi derinlemesine incelenmelidir. Benzer şekilde sınıf yönetiminde öğretmen-çocuk, çocuk-çocuk, öğretmen-aile arasındaki iletişim faktörü de kapsamlı bir şekilde incelenmelidir.

Küçük çocuklar tablet, telefon bilgisayar yoluyla görsel ve sosyal medyada faydalı ve zararlı birçok içeriğe maruz kalmakta ve bunları sınıflarına yansıtabilmektedirler. Bu konuda öncelikle okul-aile-sınıf üçgeninde görsel-sosyal medyanın sınıf yönetimi üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, mevcut durumun ortaya konmasına ve gerekli müdahale programlarının hazırlanmasına önemli katkılar sağlayabilir.

Son yıllarda ekonomik faktörler, savaş, deprem, sel gibi, doğal felaketler, göç vb. nedenlerle kozmopolit bir toplum yapısı belirgin bir şekilde oluşmaya başlamıştır. Sınıflar da bu yapıyı en iyi yansıtan topluluklar haline gelmişlerdir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin özel gereksinimli çocuklar, gelişimsel risk taşıyan çocuklar, travmaya maruz kalmış çocuklar ya da ihmal/istismara uğramış çocuklar ile karşılaşma ihtimalleri de artmaktadır. Yapılacak çalışmalarda çok kültürlü ortamlarda sınıf yönetimi ya da dezavantajlı ortamlarda yaşayan, travmaya maruz kalmış ya da tanık olmuş çocukların da bulunduğu sınıf ortamlarında öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve öğretmenleri desteklemeye yönelik uygulamaların yer alacağı kapsamlı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Sonuçları sunulmakta olan bu çalışmanın üçüncü ve dördüncü aşamalarında çok kültürlü ortamlarda sınıf yönetimi ve farklı açılardan olumsuz yaşam şartlarında bulunan çocukların da bulunduğu sınıf ortamlarında sınıf yönetimine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Konuyla ilgilenen araştırmacıların da bu konulara yönelmeleri başta küçük çocuklar, öğretmenler, aileler ve öğretmen adayları için desteklemeye yönelik önemli adımlar olacak, öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, E., Ezmeci, F. ve Akman, B. (2020). Okul öncesi öğretmen adaylarının, öğretmenlerinin ve öğretim elemanlarının öğretmenlik uygulaması sürecinde yaşadıkları zorlukların incelenmesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7, 167-184. doi:10.30900/kafkasegt.701585
- Akgün, E., Yazar, M. ve Dinçer, Ç. (2011). Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerde kullandıkları sınıf yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 1-9.
- Akman, B., Baydemir, G., Akyol, T., Arslan, A. Ç. ve Kükütçü, S. K. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıfta karşılaştıkları sorun davranışlara ilişkin düşünceleri. *E-Journal Of New World Sciences Academy Education Sciences*, 6(2), 1715-1731.

- Allsopp, D. H., De Marie, D., Alvarez-McHatton, P. & Doone, E. (2006). Bridging the gap between theory and practice: Connecting courses with field experiences. *Teacher Education Quarterly*, 33(1), 19-35.
- Almuraqab, N. A. S. (2020) Shall Universities at the UAE Continue Distance Learning after the COVID-19 Pandemic? Revealing Students' Perspective. *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET)*, 11(5), 226-233.
- Altıntaş, S. ve Görgeç, İ. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması üzerine görüşleri (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi örneği). *Turkish Studies*, 9(8), 197-208.
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51(Özel Sayı 1), 395-407.
- Aslan, M. ve Sağlam, M. (2018). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 144-162.
- Avcı, E. K. ve İbret, B. Ü. (2016). Öğretmenlik uygulaması-II dersine ilişkin okul öncesi öğretmen adaylarının görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2519-2536.
- Aytaçlı, B. (2012). İlköğretim matematik öğretmenliği lisans programında yer alan okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ayvacı, H. Ş. Özbek, D., ve Bülbül, S. (2019). Bir öğretmenlik uygulaması sürecinin farklı katılımcılar tarafından değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 57-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/667952>
- Baran, M., Yaşar, Ş. ve Maskan, A. (2015). Fizik öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 230-248.
- Baştürk, S. (2009). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının görüşlerine göre incelenmesi. *Elementary Education Online*, 8(2), 439-456.
- Bay, D. N., Şeker, P. T. ve Alisinanoğlu, F. (2020). Öğretmenlik Uygulaması Dersine İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 4(1), 1-20. <https://doi.org/10.34056/aujef.625497>
- Becit, G., Kurt, A. A. ve Kabakçı, I. (2009). Bilgisayar öğretmen adaylarının okul uygulama derslerinin yararlarına ilişkin görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 169-184.
- Behroozi, M. (2017). Evaluating the quality of professors' teaching process based on students' views and professors of Persian Gulf University. *Contemporary Educational Researches Journal*, 7(4), 167-173. <https://doi.org/10.18844/cej.v7i4.2719>
- Boz, N. ve Boz, Y. (2006). Do prospective teachers get enough experience in school placements? *Journal of Education for Teaching*, 32(4), 353-368.
- Brandi, S., Sarah F., Amy B., Diane, M. & George, S. (2008) Evidence-based practices in classroom management: considerations for research to practice. *Educ Treat Child* 31(1):351-380. <https://doi.org/10.1353/etc.0.0007>
- Bråten, I., & Ferguson, L. E. (2015). Beliefs about sources of knowledge predict motivation for learning in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 50, 13-23. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.04.003>
- Brouwers, A., & Tomic, W. (2000). A longitudinal study of teacher burnout and perceived self-efficacy in classroom management. *Teaching and Teacher Education*, 16(2), 239-253. [http://dx.doi.org/10.1016/S0742-051X\(99\)00057-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0742-051X(99)00057-8)
- Bullough, R. V., Jr., & Richardson, M. (2014). Teacher perspectives on classroom management. In E. T. Emmer & E. J. Sabornie (Eds.), *Handbook of classroom management* (pp. 283-300). New York, NY: Routledge.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., ve Demirel, F. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (34. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cloutier, C., & Ravasi, D. (2020). Using tables to enhance trustworthiness in qualitative research. *Strategic Organization*, 19(1), 113-133.

- Creswell, J. W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelik, V. (2008). *Sınıf yönetimi* (4. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Davey, L. (2009). The application of case study evaluations (T. Gökçek, Çev.). *Elementary Education Online*, 8(2), 1-3.
- Deng L, Zhu G, Li G, Xu Z, Rutter A & Rivera H (2018) Student teachers' emotions, dilemmas, and professional identity formation amid the teaching practicum. *Asia Pac Educ Res* 27(6):441-453. <https://doi.org/10.1007/s40299-018-0404-3>
- Dicke T, Parker PD, Marsh HW, Kunter M, Schmeck A, & Leutner D. (2014). Self-efficacy in classroom management, classroom disturbances, and emotional exhaustion: a moderated mediation analysis of teacher candidates. *J Educ Psychol* 106(2): 569-583. <https://doi.org/10.1037/a0035504>
- Doğanay, A. ve Sadık, F. (2007) Sınıf içi istenmeyen davranışlarla ilgili öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerinin karşılaştırılması, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 539-560.
- Düzgün, S., ve Sulak, S. E. (2020). Öğretmen adaylarının covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(Özel Sayı), 619-633.
- Erarslan, A. (2009). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının 'öğretmenlik uygulaması' üzerine görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(1), 207-221.
- Erdem, A. R. ve Egemen, Ö. (2016) Sınıf öğretmenlerinin davranış yönetiminde karşılaştığı sorun davranışlar, Kadir Beycioğlu, Niyazi Özer, Didem Koşar, İdris Şahin (Editörler), Eğitim yönetimi araştırmaları (e-kitap) içinde 193-204, 1. Baskı, Ankara: PEGEM AKADEMİ Yayıncılık, E-ISBN 978-605-318-393-8, DOI 10.14527/978-605-318-393-8
- Evertson, C. M., & Weinstein, C. S. (2006). *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues*. New York, NY: Routledge.
- Gangal, M. ve Öztürk, Y. (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında İstenmeyen Davranışlar ve Başa Çıkma Yolları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 1100-1118.
- Glock, S. & Pit-ten Cate IM (2021) What's in a diagnosis: the effect of externalizing and internalizing students' behaviour on pre-service teachers' classroom management and interaction strategies. *Br J Educ Psychol* 91(4):1185-1201. <https://doi.org/10.1111/bjep.12412>
- Gökçe, E. ve Demirhan, C. (2005). Öğretmen adaylarının ve ilköğretim okullarında görev yapan uygulama öğretmenlerinin öğretmenlik uygulaması etkinliklerine ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(1), 43-71.
- Güder, S. Y., Alabay, E., ve Güner, E. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıflarında Karşılaştıkları Davranış Problemleri ve Kullandıkları Stratejiler. *İlköğretim Online*, 17(1), 414-430. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.413792>
- Gürbültürk, O. & Çalış, N. (2019). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulamasında Karşılaştıkları Sorunlar (İnönü Üniversitesi Örneği). *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 108-122.
- Hammerness, K. (2011). Classroom management in the United States: A view from New York City. *Teaching Education*, 22(2), 151-167. <https://doi.org/10.1080/10476.210.2011.567844>
- Harmandar, M., Bayrakçeken, S., Kıncal, R. Y., Büyükkasap, E. ve Kızılkaya, S. (2000). Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde okul deneyimi uygulaması ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 148, 3-6.
- Hascher, T. & Wepf, L. (2007). Lerntagebücher im praktikum von lehramtstudierenden. *Empirische Paedagogik*, 21(2), 101-118.
- Kan, A. Ü., & Fidan, E. K. (2016). Student Perceptions of Distance Education on Turkish Language Courses. *Turkish Journal of Educational Studies*, 3(2), 23-45.
- Kanbay-Ak, G., Yıldırım, B., & Kadioğlu-Ateş, H. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki yeterlilik algılarının incelenmesi (Başakşehir ilçesi örneği). *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 89-108.

- Karadüz A., Eser, Y., Şahin, C. & İlbaý, A.B. (2009). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin görüşlerine göre öğretmenlik uygulaması dersinin etkililik düzeyi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 442-455.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kesicioğlu, O. S. (2015). Investigation of preschool children's interpersonal problem solving skills. *Education and Science*, 40(177), 327-342.
- Koçak, M., Karakuş, D. ve Soylu, Y. (2020). Matematik öğretmeni adaylarının mesleki bilgilerinin gelişimleri ile ilgili farkındalıklarının incelenmesi: öğretmenlik uygulaması örneği. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 7(2), 39-56.
- Kwok, A., 2019, What are Teachers' Classroom Management Actions Throughout Their First Year? *Urban Education*, 54(3), 339-367.
- Kwok, A. (2021) Pre-service teachers' classroom management beliefs and associated teacher characteristics, *Educational Studies*, 47(5), 609-626, <https://doi.org/10.1080/03055698.2020.1717932>
- Li Li, Yongbin Hu, Xianmin Yang, Meiling Wu, Pengrui Tao, Meitan Chen & Chuanwen Yang(2024). Enhancing pre-service teachers' classroom management competency in a large class context: the role of fully immersive virtual reality. *Humanit Soc Sci Commun* 11, 1050 <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03538-9>
- Li, Y., Zhao, D., Huang, R. & Ma, Y. (2008). Mathematical preparation of elementary teachers in China: Changes and issues. *J Math Teacher Education*, 11, 417-430.
- Marzano, R. J. (2003). *What works in schools: Translating research into action*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- McIntyre, D., Pedder, D. & Rudduck, J. (2005). Pupil Voice: Comfortable and Uncomfortable Learnings for Teachers. *Research Papers In Education*, 20 (2), 149-168. <https://doi:10.1080/02671520500077970>
- Meister, D. G., & Melnick, S. A. (2003). National new teacher study: Beginning teachers' concerns. *Action in Teacher Education*, 24(4), 87-94. <https://doi.org/10.1080/01626620.2003.10463283>
- Memduhoğlu, H.B. ve Tan, S. (2023). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulamasına Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Spor, Sağlık ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1),1-16
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nahal, S. P. (2010). Voices from the field: Perspectives of first-year teachers on the disconnect between teacher preparation programs and the realities of the classroom. *Research in Higher Education*, 8, 1-19. <http://m.aabri.com/manuscripts/10446.pdf>
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar I-II. Cilt* (5. basım). İstanbul: Yayın Odası.
- Oliver, J. M., & Reschly, D. J. (2007). Effective classroom management: Teacher preparation and professional development. *National Comprehensive Center for Teacher Quality*, 1-19. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED543769.pdf>
- Öngören Özdemir, S. ve Tepeli, S. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin saldırgan davranışlarla baş etme stratejilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* (KEFAD), 17(2), 51-70.
- Özbey, S. ve Alisinanoğlu, F. (2009). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-72 aylık çocukların problem davranışlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 493-517.
- Özkan, H. H., Albayrak, M., ve Berber, K. (2005). Öğretmen adaylarının ilköğretim okullarında yaptıkları öğretmenlik uygulamasının yetişmelerindeki rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(168).
- Özkılıç, R., Bilgin, A. Ve Kartal, H. (2008). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 7(3), 726-737.
- Özmen, H. (2008). Okul deneyimi-I ve okul deneyimi-II derslerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 25-37.

- Öztürk, Y. ve Gangal, M. (2016). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin disiplin, sınıf yönetimi ve istenmeyen davranışlar hakkındaki inançları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 593-608.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Polat, Ö., ve Niran, Ş. (2021). Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüşleri ve uygulamada karşılaştıkları sorunlar. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 40-57.
- Poulou, M. (2007). Student - teachers' concerns about teaching practice. *European Journal of Teacher Education*, 30(1), 91-110. <https://doi.org/10.1080/02619760600944993>
- Stough, L. M., Montague, M. L., Landmark, L. J., & Williams-Diehm, K. W. (2015). Persistent classroom management training needs of experienced teachers. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 15(5), 36-48. <https://doi.org/10.14434/josotl.v15i5.13784>
- Sadık, F. (2004). Okul öncesi sınıflarda gözlenen problem davranışlar ve bu davranışlarla baş etmede öğretmenlerin kullandıkları yöntemler. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(13), 88-97.
- Selvi, M., Doğru, M., Gencosman, T. ve Saka, D. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine ilişkin görüşlerinin etkinlik kuramına göre incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 175-194.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Şişman, M., ve Acat, M. B. (2003). Öğretmenlik uygulaması çalışmalarının öğretmenlik mesleğinin algılanmasındaki etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 235-250.
- Taner Derman, M. ve Asûde Başal, H. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2(1), 115-144.
- Taşdere, A. (2014). Sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine yönelik yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1477-1497.
- Taşkın, G. ve Aksoy, G. (2021). Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (52), 622-647. <https://doi.org/10.53444/deubefd.970496>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Uygulama öğrencilerinin Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında yapacakları öğretmenlik uygulamasına ilişkin yönerge*. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/25172143_Yonerge.pdf
- Tonga, F. E. & Tantekin Erden, F. (2021). Okul öncesi öğretmen adaylarının ve uygulama öğretmenlerinin öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 20-37.
- Uysal, H., Akbaba-Altun, S. ve Akgün, E. (2010). Okulöncesi öğretmenlerinin çocukların istenmeyen davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler. Bu çalışma, Ege Üniversitesi 18. Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda bildiri olarak sunulmuştur, Kuşadası, Aydın.
- Weaver-Hightower, M. B. (2018). *How to write qualitative research*. New York, NY: Routledge.
- Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A., Akbaba, F. D., Halıpınar, F. M., Oral, S., ve Ünlü, A. U. (2021). Okul Öncesi Eğitim Etkinlik Kitabının yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 343-385.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2018). *Öğretmen yetiştirme lisans programları*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.

Zakaria N., Reupert, A. & Sharma, U. (2013) Malaysian primary pre-service teachers' perceptions of students' disruptive behaviour. *Asia Pac Educ Rev* 14(3): 371-380. <https://doi.org/10.1007/s12564-013-9268-7>

Çatışma Beyanı: Bu araştırma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşla finansal ilişkim bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırma Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenen 2023/79 numaralı "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sınıf Yönetimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi" projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 17.03.2023 tarih ve E-29563864-050.03.04-423590 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuş ve gerçekleştirilmiştir.

THE EVALUATION OF THE HUMAN ANATOMY IN QAZWINI'S AJA'IB AL-MAKHLUQAT FROM THE PERSPECTIVE OF DIVINE ORDER AND WISDOM

KAZVİNÎ'NİN 'ACÂİBÜ'L-MAHLÛKÂT'INDA İNSAN ANATOMİSİNİN İLÂHÎ DÜZEN VE HİKMET AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hayri ALKAN¹

¹Dr., Bir Kuruma Bağlı Değil, asilhayri6527@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3035-8367.

Geliş Tarihi / Date Applied
16.10.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
27.01.2026

ABSTRACT

Qazwini was one of the most influential scholars of the thirteenth century, distinguished by his encyclopedic knowledge of the natural sciences. Among his two major works, 'Aja'ib al-Makhlûqat wa Ghara'ib al-Mawjudat stands out for its scope and enduring impact. Widely circulated in both the Islamic world and the West, the work has been translated and annotated into numerous languages over the centuries. Although fundamentally cosmographic in conception, it offers a comprehensive portrayal of nature, addressing the order of the universe, celestial bodies, climates, and terrestrial elements. In addition to these topics, the work incorporates observations and explanations from diverse scientific fields, including geography, biology, geology, mineralogy, astrology, and zoology, while also engaging with cultural and religious elements such as historical events, mythological narratives, and theological perspectives. A particularly noteworthy aspect of 'Aja'ib al-Makhlûqat is its detailed treatment of human anatomy. Qazwini approaches the human body not merely as a physical structure but as an integral component of a divinely ordained order, created with wisdom and purpose. While describing the structure and functions of bodily organs, he simultaneously interprets each part within a metaphysical framework that emphasizes divine wisdom alongside physiological utility. This article examines Qazwini's understanding of human anatomy in relation to the medical and scientific knowledge of his time and explores how his anatomical explanations reflect broader concepts of divine order and wisdom. In doing so, the study aims to highlight the significance of 'Aja'ib al-Makhlûqat for the history of medicine and for discussions concerning the relationship between religion and science.

Keywords: Qazwini; 'Aja'ib al-Makhlûqat, human anatomy, history of medicine.

ÖZET

Kazvinî, 13. yüzyılın önemli âlimlerinden biri olup doğa bilimleri ile ilgilenen ansiklopedik birikimiyle dikkat çekmektedir. Müellifin iki temel eserinden biri olan 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât, hem kapsamı hem de etkisi bakımından diğerinden daha fazla bilinmektedir. Bu eser, İslâm dünyasında olduğu kadar Batı'da da geniş yankı uyandırmış, yüzyıllar boyunca birçok dile çevrilmiş ve şerhedilmiştir. Bu eser, temelde kozmografik bir anlayışla kaleme alınmış olmakla birlikte, evrenin düzeni, gök cisimleri, iklimler ve yeryüzü unsurlarını açıklayan kapsamlı bir doğa tasvirini içermektedir. Bununla da sınırlı kalmayarak coğrafya, biyoloji, jeoloji, mineraloji, astroloji ve zooloji gibi birçok bilim dalına ilişkin gözlem ve açıklamalar sunmakta; aynı zamanda tarihî olaylar, mitolojik unsurlar, dinî metinlerden alınan kıssalar ve teolojik yaklaşımlar gibi kültürel unsurlara da yer vermektedir. Özellikle dikkat çeken bir diğer yönü ise, eserin insan anatomisine dair içerdiği ayrıntılı bilgiler ve bu bilgilerin aktarım biçimidir. Kazvinî, insan bedenini sadece fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda ilâhî bir düzenin parçası ve hikmetle yaratılmış bir bütünlük olarak ele alır. Organların yapısı ve işleyişi detaylı bir şekilde betimlenirken, her bir uzvun yaratılışındaki hikmet, işlevselliğiyle birlikte metafiziksel bir bağlamda değerlendirilmektedir. Bu makale, Kazvinî'nin söz konusu eserinde insan anatomisine dair sunduğu bilgiler ışığında, onun anatomik anlayışını, dönemin tıbbî ve ilmî perspektifiyle olan ilişkisini ve ilâhî hikmete dayalı açıklamalarını inceleyerek, eserin tıp tarihi ve din-bilim ilişkileri açısından taşıdığı önemi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Keywords: Kazvinî, 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât, İnsan Anatomisi, Tıp.

1. THE LIFE OF QAZWINI

Abu Yahya Jemaluddin Zakariyya ibn Muhammad ibn Mahmud ibn Yahya was born in 598/1202 in the city of Qazwin, south of the Caspian Sea (al-Hasan, 1981, 126). Qazwini known by the name of Zakariyya ibn Muhammad ibn Mahmud belongs to the Ansari Neccari family, descended from the companion Anas ibn Malik (Qazwini, 2000, 3; Alkan, 2025, 910). The author, who spent his childhood in Qazwin (al-Ahmad, d.n.) grew up in a period when there were both internal conflicts and external invasions, while science and culture were still advanced (Hayashi, 2017, 4701). After the Mongol invasion of Qazwin in 616/1220, he went to Damascus to continue his education. While he was here in 631/1233, he met Muhyiddin Ibn al-Arabi (d. 638/1240), one of the prominent figures in Sufism and Islamic thought. He was influenced by ibn al-Arabi regarding the concept of the *insan-i kamil* (perfect human), the notion of wisdom, and the relationship between the body and the cosmos in Islamic cosmology (Qazwini, d.n., 497). During the same period, he went to Mosul and met with Ziyaeddin ibn al-Athir (d. 637/1239) and Asiruddin al-Abhari (d. 663/1265), two of the leading figures of Arabic literature (al-Azzavi, 1957; Qazwini, d.n.) and took lessons from Abhari (Lewicki, 1997, 865).

Towards the end of the Abbasid caliph al-Mustansir-Billah's period (623-640/1226-1242), Qazwini went to Baghdad and there he served as the judge of Hille. During the reign of Caliph al-Musta'sim-Billah (640-656/1242-1258), he served as the judge of Wasit in 652/1254 (al-Azzavi, 1957, 115; al-Hasan, 1981, 126). However, after the Mongols captured Baghdad in 656/1258, he withdrew from his official duties and devoted himself to scientific studies. In the following years, he worked as a teacher at the Sharabiyya Madrasa in Wasit (al-Azzavi, 1957, 115). The body of Qazwini, who died in Wasit on April 7, 1283, was taken to Baghdad and buried there (Qazwini, 2000, 3; Ağarı, 2009, 3; al-Azzavi, 1957, 116).

2. THE WORKS OF QAZWINI

Qazwini, who is considered the greatest of the Arab cosmographers in the scientific world, is also known as a geographer, mineralogist, astronomer, zoologist, geologist, botanist and ethnographer. The author has two works. The first one is *Athar al-Bilad and Akhbar al-'Ibad* (Works of the Cities and News of the Servants), the other is *'Aja'ib al-Makhlukat and Ghara'ib al-Mawjudat* (The Wonders of Creation and the Strangeness of Beings) (Qazwini, 2000, 3; Qazwini, d.n., 5-621).

The work named *Athar al-Bilad and Akhbar al-'Ibad* was written in 674/1275 (al-Azzavi, 1957, 115). This work has an important place in the field of regional geography. This study, built on a preface, three introductions and seven climates, is important for understanding the Islamic geography. Approximately 120 different sources were used in the work, including those that have survived to the present day and those that have not, those whose authors are not specified, hadith narrators, and those whose sources are not clearly stated (al-Azzavi, 1957, 115).

The preface of the work includes general information about climate types, landforms, countries and nations. While the first introduction focuses on the situation of cities and villages (Qazwini, d.n., 7-8), The second introduction deals with the geographical and social characteristics of different regions (Qazwini, d.n., 9-11). In the third introduction, information about the climates of the earth is given (Qazwini, d.n., 12-15).

Following the introductions, the work is organized according to seven climate classifications. The main cities in each climate zone are discussed together with their latitudes and longitudes, and the local time differences of the cities are also mentioned. Then, the cities were introduced

in alphabetical order, and the historical and geographical features of each were discussed in detail (Qazwini, d.n., 9-621).

Athar, not only presents the historical and geographical features of the cities, It also contains information about prophets, caliphs, companions, rulers, statesmen, religious scholars, poets, scientists and even false prophets. Topics such as the religions and sects of the people, the origins of city names and their founders, as well as cities and holy places mentioned in the Quran are also discussed with details in the work (Qazwini, d.n., 9-621).

Qazwini's second and most famous work is '*Aja'ib al-Makhlūqat and Ghara'ib al-Mawjudat* is a cosmography book that has attracted great attention for centuries both in the Islamic world and in Europe. This work consists of four introductions, two main articles and a conclusion (hatime) and has an important place in the fields of cosmography and geography. The second article is broader than the first article in terms of its content and scope (Qazwini, 2000, 5-390).

The first of the introductions is devoted to the explanation of the marvels (Qazwini, 2000, 10-13), the second to the classification of creatures (Qazwini, 2000, 13-15), the third to the explanation of the strange (Qazwini, 2000,15-18), and the fourth to the classification of beings (Qazwini, 2000, 18). After these four introductions, Qazwini provides detailed information about the superlunar world (ulviyyat) in the main subject, in the First Article (Qazwini, 2000, 19-86).

The First Article examines the superlunar realm from thirteen different perspectives: At first glance, the nature, structure, location and movements of the universe, the moon in the second glance, in the third Utarid (Mercury), in the fourth Zuhre (Venus), in the fifth Sun, in the sixth Mars, in the seventh Jupiter, in the eighth Zuhal (Saturn), the ninth deals with the fixed star spheres, the tenth with the zodiac signs, the eleventh with the heavenly spheres, the twelfth with the inhabitants of the sky, and the thirteenth with the concept of time (Qazwini, 2000, 19-86).

The Second Article is based on the sublunary world (sufliyyat) and consists of four elements (anasır-ı erbaa) and chapters with various perspectives. This section also includes information about seas, islands, mountains, rivers, springs, wells, mines, demons, giants, trees, humans, birds and reptiles (Qazwini, 2000, 87-382).

In the conclusion, interesting tribes and unusual animal species that live on land and in the sea and whose external appearances are different from the usual human and animal types are described, and the characteristics of these creatures and the similarities and differences between them are mentioned (Qazwini, 2000, 382).

Qazwini is a versatile scholar. This situation can be best understood when we examine his work titled '*Aja'ib al-Makhlūqat*. The work has a truly encyclopedic quality with the comprehensive and diverse information it contains. It contains not only geographical and cosmographic information but also extremely detailed descriptions of human anatomy. Qazwini considered the structures that make up the human body as a whole and provided detailed information about basic anatomical elements such as bones, cartilages, nervous system, connective tissues (ligaments), muscles, suet, arteries and veins. In addition, external and internal structures such as membrane structures, skin, brain, eye, ear, nose, lips, mouth, lower and upper jaw, hair, neck, chest, hands, nails, abdomen and back are also explained in detail. Almost all systems of the human body are introduced, including the lungs and the surrounding pleural membrane, heart, liver, gallbladder, spleen, stomach, intestines, kidneys, bladder and reproductive organs (Qazwini, 2000, 261-279). These comprehensive explanations show that Qazwini was not only a

nature observer or a cosmographer, but also a scientist who compiled and conveyed the medical knowledge of his time.

3. THE ANATOMY HUMAN IN THE *AL-MAKHLUQAT*

Anatomy of Human Organs

Know that the anatomy of human organs is one of the miracles/strangeness that has astonished the minds of those before and after, and some of them could not [fully] comprehend how this creation occurred. To those who are amazed by its many extraordinary features, Allah Almighty says: "*As also in your own selves: Will ye not then see?*" (Qur'an, Zâriyât, 51/21). Taking this verse into consideration, Qazwini says: "Organs are bodies composed of a mixture of primary fluids and are divided into two parts: that is, they are similar and composite (Qazwini, 2000, 261). In this context, the classical distinction between simple and compound organs partially aligns with the modern medical understanding that tissues are composed either of uniform cellular structures or a combination of different tissue types.

3.1. Similar Organs

Its only limit is the limit of its exit. There are also varieties of these.

3.1.1. Bones

These are hard bodies that form the skeleton of the human body and support it. Moistures are formed from it and extend from some organs to others, strengthening them and providing support for their movements. These things are not completed with soft organs, meat, etc. Divine power created bones for these kind of benefits. Qazwini makes the following claims about the bones: Some of them are like the spine that forms the foundation of the body. Undoubtedly, the body is built on this. It is like the wood/plank that the ship is built from. Some of these, like the fontanelle bone, function as a shield. One part is like the spine, which is the foundation of the body, and repels those who would torment it. Another part is like the sesamoideum bones that serve to close the gap between the reproductive organs and protect the tendons. Another part is the bones created for support and protection, to meet the need for strength. There are bones created as concave/hollows that allow for easy movement between them. The reason they are empty is for the lightness of the body. Its void, its nourishment, is the brain, and it nourishes and moistens the brain so that it does not break into pieces. The wisdom is that each organ is created not from a single bone but from different bones. Because if a disaster/lesion hits one of them, the other one is protected and saved. However, if even one side/small part of it is damaged, all organs suffer. Also, if there is a need for movement, not all of them need to move. There are two hundred and forty-eight bones in the body, excluding the sesamoid bone and the throat bone, which resembles the letter lam (ل) (Qazwini, 2000, 261-262). Indeed, his assessments from that time are similar to those of today.

3.1.2. Cartilage

It is a medium-sized structure that resembles bone and flesh, but is between flesh and bone in terms of hardness and softness. It forms at the edges of the bone, as these are designed to provide easy access to the flesh and bones when needed. Cartilage prevents the flesh from being damaged by the hardness of the bone or the bone from being damaged by the moisture of the flesh. Between the bones It is located there. Furthermore, bones, which are the means of movement and friction, disrupt dryness and moisture. It is stated that cartilage was designed to

meet the need for a means that does not break and does not lose moisture (Qazwini, 2000, 262). It is expressed that such a design is not accidental but the work of divine design.

3.1.3. Nerves

According to Qazwini, the brain and spinal cord are like a source and a flowing river, both being soft and flexible structures. The brain is the source, and the spinal cord is the river. Their benefit to other organs is sensitivity and movement. The existence of these channels and this ability belong to Almighty God. Each has a different function. Indeed, the nerves in the head region are beneficial for the sensory perception and movement of the face and internal organs, as well as other organs. However, he states that the spinal cord benefits the movement and sensitivity of visible organs (Qazwini, 2000, 262). Indeed, evaluations from that period show a remarkable parallel with contemporary assessments.

3.1.4. Ligaments

It is shaped like nerve, but it is harder and more durable. It consists of bones and connects them to each other. Voluntary movement occurs with a force coming from the brain through the nervous system, and since the nerve is soft and flexible, it does not have a good connection with the bones. Therefore, Divine Power (God) created a structure that resembles nerves, but is more durable and softer than bones. The connection between the nerve and the bone is established through it (Qazwini, 2000, 262). It is evident that the evaluations made at that time correspond closely with modern perspectives.

3.1.5. Meat

It is a hot and humid structure. Nerves, arteries and veins are cold and dry. Meat is beneficial by giving them warmth. If the meat did not have a [specific] temperature, the air coming from outside would spoil it. Meat is the carrier of spirit and food. When meat needs to be digested, it is not the only one who is done with it. Therefore, God created the flesh surrounding it to aid digestion. One of the benefits of meat is to fill the gaps between bone joints. Thus, just as a building is corrected and becomes more beautiful with plaster, the body is also corrected and becomes more beautiful (Qazwini, 2000, 262). There is a striking similarity between past assessments and current evaluations.

3.1.6. Tallow (Suet)

It is a warm and gentle structure located on the edges of nerves and muscles, which are the mechanisms of sensitivity and movement. It lacks the values of action and emotion. This can only be accomplished with heat and humidity. Since the nerves are cold and dry, tallow is created to keep them warm. It helps body in digesting food and developing it. It does not have the same effect as meat on the veins, because the digestion of meat only occurs in the veins. The purpose of suet is to keep the nerves warm so as not to deprive them of rapid movement. If it were supported by a hard structure such as meat, its movement would be difficult and it would coagulate. Just as plaster is needed for the beautification of a building, so is meat needed for the body. Likewise, tallow is like the paint of a building (Qazwini, 2000, 262-263). The evaluative approach of that period largely aligns with contemporary assessments.

3.1.7. Arteries

They are empowered channels because they are the vessel of the soul. It was created in two types. Undoubtedly, the veins carry the life spirit distributed from the heart to the other parts of

the body. Just like a lamp needs olive oil. It is designed in two varieties for the continuous repair and protection of the soul. Two branches/arms come out of the heart. One of these is composed of a single layer and goes to the lungs to facilitate expansion and contraction during breathing. The other branch is divided into two parts: one goes upwards, the other goes downwards to cover the whole body (Qazwini, 2000, 263). Remarkably, evaluations from that time correspond closely with those made today.

3.1.8. Veins

They are channels similar to arteries, but consist of a single layer. Because the blood carried by arteries is thicker/denser. It originates from the liver and transports nutrients to other organs. It occurs in two places in the liver: One of them is on the convex side and its benefit is to receive food from the liver. This is called the gate. The second is in the arc-shaped part, and its function is to establish communication between nutrients that will go from the liver to other organs. This is called *Ecvef* (inward collapse) (Qazwini, 2000, 263). Remarkably, the evaluations made in the past correspond closely with the approach taken in modern medicine.

3.1.9. Caul Fat as Thin as a Sheet

Caul fat is a lipid-rich membrane. It is specifically attached to the anterior portion of the stomach and serves a thermoregulatory and soothing function when the stomach is distended with food. Its primary role is to provide localized warmth and facilitate digestive comfort (Qazwini, 2000, 263). It should be particularly emphasized that the evaluations made at that time display a notable parallel with those conducted today.

3.1.10. Caul Fat

Caul fat is a structure formed on the surfaces of organs that lack sensitivity to nerve fibers. It resembles the glitter on clothing. It gently and softly protects the tissue, maintaining its shape and integrity. Additionally, it serves as a warning mechanism against potential harm to the organ (Qazwini, 2000, 263). Strikingly, the evaluations from that period show an almost exact resemblance to contemporary assessments.

3.1.11. Skin

The skin is a complex structure composed of capillaries, connective tissues, and nerves, all intricately interconnected. Due to its rigidity and durability, it serves as a protective barrier for the body's internal components. Equipped with sensory functions, the skin perceives and discriminates between appropriate and harmful stimuli. Additionally, it facilitates the excretion of bodily impurities through perspiration (Qazwini, 2000, 263). It is evident that the evaluations made at that time correspond closely with modern perspectives.

3.1.12. Brain

The brain, in harmony with the nature of the bone, is formed within the concave cavities of the skull to receive adequate nourishment. The warmth and moisture of the blood are moderated by the coolness and dryness of the bone, creating an optimal environment for the bone's sustenance. Ultimately, the true knowledge of these processes belongs to God (Qazwini, 2000, 264). Remarkably, evaluations from that time correspond closely with those made today.

3.2. Compound Organs

Compound organs are categorized into two types: external and internal. External organs are diverse, with the foremost being the head. Since the head houses the sensory organs of hearing

and vision, it requires an elevated position to serve as an observation point. The head, positioned at the top of the body, facilitates perceiving distant occurrences and, through divine wisdom, making judgments. It is designed in a rounded shape to maximize the field of view, as circular forms can observe wider areas compared to angular shapes, which have blind spots. The sphere is considered the most optimal shape, resilient to impacts unlike angular forms. The origins of the cranial nerves are embedded within this spherical structure. The skull is created solidly, akin to a protective shell around an egg, ensuring the brain's safety from external hazards. Furthermore, this composite structure plays a vital role in maintaining the health of other organs in the event of damage to any particular organ (Qazwini, 2000, 264).

3.2.1. External Organs

3.2.1.1. Eye

Due to its essential nature, divine wisdom has ordained the eye to be extremely delicate and soft, protecting it against all potential harms through various mechanisms. The eye is positioned within a bony cavity, which is reinforced by surrounding rigid bones. It is covered by eyelids and shielded by eyelashes. Created as a pair, the eyes ensure that if one is damaged or impaired, the other remains healthy. Moreover, the eyes are placed atop the head because the sense of sight serves as a means of observation. The higher the eye is situated, the wider and farther its field of vision extends.

The nerves, which constitute the essence of visual capability, are very delicate and fine. These nerves descend slightly from the brain, and their length is not extensive. The eye is located at the front of the body to protect vulnerable organs such as the abdomen and to oversee the movements of external limbs like hands and feet. The eye is composed of seven layers, structured as follows: nerves originating from the concave surface of the brain beneath the skull extend to the base of the eye. These nerves are enveloped by two membranes—one thin and one thick. Upon reaching the bony structure of the eye, the thick membrane separates and serves as the protective outer layer known as the sclera. The thin membrane also separates, forming another protective layer called the choroid. Between these two membranes, the nerves create an additional layer called the retina.

Furthermore, a soft, moist, transparent layer resembling glass is formed at the center of the eye. Inside this transparent body lies another circular structure, resembling ice in terms of its broadness and clarity, capable of expanding, opening, and flattening. This is referred to as the vitreous humor. Half of the transparent layer is surrounded by this vitreous substance, while the other half, positioned higher and more anteriorly, is covered by a clear, pure layer resembling a spider web. On top of this structure lies a white, viscous substance known as the "white humor," comparable in consistency and color to egg white. Above the white humor is a smooth and thin membrane, whose color varies among individuals, ranging from dark to light black. When aligned parallel to the vitreous layer, a central aperture forms that constricts or dilates depending on light intensity—narrowing in bright conditions and widening in darkness. This aperture is called the pupil, and the membrane surrounding it is referred to as the iris.

Covering the iris is a transparent, thin, and smooth layer called the cornea, a thick structure formed in conjunction with the underlying iris. Surrounding the iris and extending up to the sclera which is the white, rigid outer layer is the conjunctiva, commonly known as the "white of the eye." The source of this conjunctival tissue is outside the skull, referred to as the sclera. The cornea derives its strength from the sclera, while its transparency is maintained by a thin

membrane. The origin of the delicate, web-like structure known as the retina also lies within these layers.

The Perceiving Soul (Ruhu'l-Basir) within the brain, two ventricles give rise to a pair of nerves originating from their cavities—one on the right and one on the left. These ventricles subsequently converge at the spinal joints. The right ventricle extends to the right pupil, while the left ventricle extends to the left pupil. This bilateral crossover offers distinct advantages: the fluidic soul descending into one pupil is not obstructed by the other. If a lesion or damage occurs in one eye, the *Ruhu'n-Nazir* (the observing soul) can reach the healthy eye via two pathways. Consequently, one pupil may exhibit superior visual strength compared to the other. The multiple layers and fluids of the eye provide numerous benefits, although detailed medical explanations fall beyond the scope of our current text. The eyelid, composed of skin, is located in the cranial region. It contains three muscles: two originating from the lacrimal glands that pull the eyelid downward, and one responsible for opening the eyelid. The opening muscle arises centrally within the eyelid and spreads towards its edges.

The eyelid opens upon command. The lower eyelid lacks muscles and is smaller than the upper eyelid because the upper eyelid sometimes covers the pupil and sometimes moves it to reveal the eye, making the eye visible. The lower eyelid remains immobile; if it were larger, it would continuously cover part of the pupil. This would cause tear accumulation without proper drainage. The eyelid serves as a barrier against external traps and harmful substances. When closed, it blocks dust, smoke, and light, helping to keep the pupil clear at all times. It protects the eye from debris and foreign particles. Eyelashes act like fences around the eye, shielding the pupil from certain particles that the eyelids cannot block when the eye is open. During strong winds or when debris and dirt are present, the eye does not open widely. The upper and lower eyelashes come together to form a window-like structure, allowing vision while providing protection. Thus, even while defending against various hazards, the act of seeing continues uninterrupted (Qazwini, 2000, 264-266). Remarkably, the evaluations made in the past correspond closely with the approach taken in modern medicine.

3.2.1.2. Ears

The ability to hear arises only when sound waves collide with the air and subsequently reach the brain. By divine wisdom, hearing is designed to commence from a solid, hollow bone and to terminate in two nerves originating from the brain, traversing numerous folds and pathways along the way. If these nerves were exposed, cold air would damage them, disrupting their balance. Due to their inherently cold nature, the system operates cautiously to withstand even minimal cold exposure; hence, these nerves are concealed within the brain. The auditory canal remains continuously open to allow the incoming air carrying sound waves to reach it. The ear can perceive both desired and undesired sounds. To protect against damage caused by cold, dust, and sound impact, the auditory canal is constructed with curved, wave-like structures. This design prevents the air from reaching the auditory sense abruptly; instead, the air gradually progresses through the curves, while its intensity diminishes within the cavities. To facilitate the reflection and moderation of sound waves, a pearly structure is embedded within the canal. This structure impedes excessive sound propagation. Composed of cartilage, this material serves as the optimal medium for sound transmission (Qazwini, 2000, 266). It should be particularly emphasized that the evaluations made at that time display a notable parallel with those conducted today.

3.2.1.3. Nose

The nose is prominently and outwardly shaped on the face due to its essential functions and aesthetic significance. The nasal tip serves as an aperture for inhaling air. Since breathing is a continuous necessity, the nostrils remain constantly open. The presence of two nostrils is a functional redundancy; if one becomes obstructed or damaged, the other facilitates respiration. To protect the face against impacts and trauma, the nasal bone is rigidly constructed, while the nasal tip remains soft to enable smooth airflow. As the nostrils extend upward, they bifurcate into two passages: one leading toward the oral cavity and the other ascending to a sensory region housed within a bony structure resembling a sieve. One of these passages is responsible for olfaction (smell), while the other primarily functions for respiration. These passages are not straight but curved; a straight passage would allow air to reach the brain too rapidly, causing potential disturbances. The curvature ensures air remains within the nasal cavity long enough to moderate coldness, delivering air at a temperate state to the brain. The exit points of the nostrils are arranged parallel to the cheek and throat, facilitating easier airflow. If this structural design were absent, it would be impossible to keep the mouth closed for extended periods. Breathing solely through the mouth would cause dryness due to continuous air exchange, impairing taste perception, reducing tongue mobility, and hindering chewing and swallowing (Qazwini, 2000, 267-268). Remarkably, evaluations from that time correspond closely with those made today.

3.2.1.4. Lips

The lips, located at the forefront of the mouth, serve multiple essential functions including covering the gums, aiding in food intake, enabling suction, facilitating taste perception, and ensuring clear articulation of speech. Composed of a mixture of muscle and skin, the two lips are anatomically integrated with the surrounding muscles: the cheek muscles from above, the chin muscles from below, and the muscles of the upper and lower jaws from the side. Structurally, the lips consist primarily of muscular tissue, allowing them to perform various movements such as motion, sensation, extension, closure, bending, and curling through the coordination of nerves and connective fibers. The inclusion of skin provides softness alongside enhanced durability. The lips are capable of adopting different shapes as necessitated by functional demands (Qazwini, 2000, 268). Indeed, evaluations from that period show a remarkable parallel with contemporary assessments.

3.2.1.5. The Mouth

The mouth was created due to the human need for external nourishment. Since food is not required continuously but intermittently, the mouth is designed to open and close accordingly. In contrast, the nostrils remain constantly open to ensure uninterrupted respiration. The throat is not shaped as a straight, hollow tube like the trachea or esophagus. Rather, the mouth contains a cavity in which food is gathered and prepared for swallowing, and where the taste mechanism assesses its suitability. If the food is deemed beneficial, the chewing mechanism processes it; if not, it is expelled. The lips remain closed to prevent moisture from evaporating due to external air exposure, as is the case with other organs. This retained moisture aids in both the swallowing of food and the movement of the tongue necessary for speech. One of the other functions of the mouth is to facilitate the entry of air into the respiratory tract. Since human survival is not possible without breathing, the Almighty Creator has provided two pathways for respiration: the nasal passages and the mouth. In the event that one of these pathways becomes obstructed due to illness or discomfort, the other ensures the continuation of breathing.

The tongue is composed of soft tissue. Beneath it are two glands that secrete saliva and facilitate the breakdown of food. It plays a crucial role in speech production. During mastication, the tongue manipulates and repositions food, ensuring effective chewing. It is large enough to reach all corners of the oral cavity. To maintain stability, the root of the tongue is structured to be thicker, while the edges are thinner to allow for greater mobility during speech, the repositioning of food, and the cleaning of food particles from between the teeth.

Teeth are composed of a substance distinct from other bones. When compared to general bone tissue, the material composition of bones, particularly in males, is relatively more hydrated than that of teeth. The anterior (front) teeth are sharper, specifically designed for cutting and biting. The tips of the teeth are hardened and sharpened for efficient gripping and tearing of food. In contrast, the molars are broader and serve the function of grinding. The roots of the upper teeth are more numerous than those of the lower teeth. This is because upper teeth are suspended within the maxilla and require additional anchorage to remain stable. Lower teeth, by contrast, are embedded in the mandible and rely on the support of the ground structure, thus needing less extensive root systems, minimal support is sufficient for their stability (Qazwini, 2000, 267-268). Remarkably, evaluations from that time correspond closely with those made today.

3.2.1.6. The Lower and Upper Jaws

According to Qazwini, divine wisdom ordained the lower jaw to be mobile because the mouth needs to remain mobile for chewing and speaking, and occasionally open for breathing. Moving the lower jaw is both easier and more functional than moving the upper jaw. This ease of movement stems from the lower jaw's smaller size and greater flexibility. As for its functional benefit, the upper jaw is structurally connected to the skull and sensory centers. If the upper jaw moved along with the brain and sensory organs, it would cause significant disruption. Therefore, the upper jaw is fixed, while the lower jaw is designed to be mobile. Anatomically, the lower jaw hangs in two large sockets near the temporal bones of the skull, allowing for smooth opening and closing movements. Modern findings also confirm this (Qazwini, 2000, 268). Strikingly, the evaluations from that period show an almost exact resemblance to contemporary assessments.

3.2.1.7. Hair

It is said that the remnants of food, when affected by heat intensity and expelled from the skin, dissolve lightly in the fine sensory pores, melt in the thicker pores, and condense to form hair or fur. Some of these serve as adornments and protective tools, such as the hair on the head, while others, like the eyebrows, are created to prevent substances from the forehead from entering the eyes. Additionally, eyelashes function as ornaments that protect the eyes from debris carried by the wind. These are visible adornments that embellish the body, such as the mustache and beard, which add beauty and dignity; one without a beard lacks this sense of stature or display. Among these are those that grow in warm and moist areas like the armpits and the groin, resembling plants that grow in moist soil. In humans, hair growth occurs due to excess substances, whereas in animals, hair serves as their clothing and adornment (Qazwini, 2000, 269). It should be particularly emphasized that the evaluations made at that time display a notable parallel with those conducted today.

3.2.1.8. The Neck

Since the head is the source of the senses, the ears and eyes must be positioned at a high place. Divine wisdom has ordained that the head be placed atop an elevated organ, which is the neck. This organ is reinforced with muscles that enable upward and downward, forward and

backward extension, as well as lateral rotation and circular movement. Its function is to encompass and support all sensory functions. Structurally, it consists of seven vertebrae arranged so that the trachea and esophagus, although aligned in different directions, run parallel within the neck. The cervical vertebrae are smaller because they are supported by the lower vertebrae. Since it is the point of exit for the spinal cord, the vertebral foramen is larger than the spinal cord itself. The body's slender structure cannot support a large foramen centrally, so divine wisdom has positioned it laterally, resulting in each vertebra having two halves of the foramen. The bone marrow and the surrounding membranes require nourishment; therefore, each vertebra has two foramina on the right and left sides through which nerves pass. Within these nerves run an artery and a vein. Each foramen serves three important functions. The esophagus, located in the neck cavity, provides nourishment. The trachea's role is to facilitate airflow to the lungs. To prevent food or drink from entering the respiratory tract during excessive consumption, a thin membrane has been created to cover the trachea (Qazwini, 2000, 269). Remarkably, the evaluations made in the past correspond closely with the approach taken in modern medicine.

3.2.1.9. The Chest

The chest, which serves as the protector of the heart, is an organ composed of eleven vertebrae characterized by hardness, flexibility, and breadth. In addition to safeguarding the heart, it also encloses the respiratory organs. No bone has been created without purpose. Furthermore, the ribs possess a flexible structure to assist the respiratory organs during the processes of contraction and expansion (Qazwini, 2000, 270). The evaluative approach of that period largely aligns with contemporary assessments.

3.2.1.10. Hands

According to divine wisdom, hands are created as instruments for the human soul to perceive what is beneficial or harmful through the senses, and to acquire what is useful and abandon what is harmful for the body's stability. The arm consists of three parts: the upper arm, forearm, and hand (palm). The upper arm is composed of a single strong bone, extending from the elbow to the wrist, and is joined by a joint to allow movement in all directions. The shoulder is spherical in shape and positioned in such a way that it faces in all directions, resting on the back. Hands are tools used for various tasks. The shoulders are placed on either side of the body, without touching the ribs. The hands are aligned in a straight manner on both the right and left sides, though their positions do not match each other. However, they meet in the front and back, allowing for easy reach in all directions. The forearm is made up of two long, symmetrical bones, with the upper arm corresponding to the thumb. The bone next to the thumb is thinner, and is referred to as the "high elbow." The bone leading to the little finger is thicker, as it is a supporting bone. The benefit of the upper ulna is that it allows the forearm to bend and contract; the benefit of the lower ulna is that it enables the contraction and extension movement of the forearm. The palm consists of four separate and spaced bones, which allow the four fingers to be attached to it and positioned upon it. The wrist bone is strong and rigid, as it connects the metacarpus and the four fingers. The thumb is oriented to face the other fingers, and the other four fingers are created with the same characteristics. The thumb is as strong and thick as the other fingers, matching their strength. The fingers vary in size to have an equal impact and function in the opening and closing of the hands. The four fingers are like protective boxes, while the thumb is considered the key. Sometimes, the thumb serves as a weapon for striking enemies. If the former and the latter were to come together to do better, they would not succeed.

The fingers are created from solid bones to ensure they merge with one another. If they were made of flesh, their actions would become weak and ineffective. For this reason, they are not made of a single bone, but rather from various bones with different characteristics. If the hands had no more than three fingers and fingertips, they would undoubtedly be weak. If they were created from only two fingertips, their connection would be more substantial, and in that case, the movements would be insufficient. The need for perfect, precise movements is greater than the need for connection. To enhance the ratio of the carrier to the carried, the base is created from a wider bone, while the tips are made thinner. To keep them safe from harm, the bones are rounded, and the outer part is made solid for strength. The inner part is fleshy to allow for gripping and holding, while also serving as a painful weapon. The phrase "painful weapon" can be explained (Qazwini, 2000, 270-271). Indeed, evaluations from that period show a remarkable parallel with contemporary assessments.

3.2.1.11. Nail

Just as the claws of a bird, the hoof of a horse, and the hooves of other animals are created to protect their feet, the nail is similarly designed for humans with the same purpose. Nails assist the fingers in gripping, making it possible to hold delicate objects. They are tools used for plucking, scratching, and many other tasks. To be functional and beneficial to the body, they sometimes acquire hardness and sometimes softness. To protect against harm and to avoid being attacked, they are surrounded by flesh (Qazwini, 2000, 271). It is evident that the evaluations made at that time correspond closely with modern perspectives.

3.2.1.12. Abdomen

It is a round sac that extends from the chest to the testes, created to protect each of the internal organs beneath the diaphragm. This sac contains no bones, as the internal organs are located in a more sensitive area, unlike the back and brain. When the stomach fills and empties, it may experience expansion and contraction (Qazwini, 2000, 271). There is a striking similarity between past assessments and current evaluations.

3.2.1.13. Back

The back, which is devoid of senses, is strengthened with hard bones and the spinal cord, which are shaped like wings and possess a protective nature, according to divine design. This is because the lungs, heart, and stomach are located behind it. The spinal cord is created in a column shape to support other bones and to carry out this task. All bones in the fingers, head, arms, and legs are connected to the spinal cord. To enable the bending movement, the middle parts of this supportive bone contain marrow, and the spinal cord is designed in such a way as to protect the marrow from damage. For each vertebra, a fixed bone is connected in a wing-like shape from both sides. These connections are made through nerves. To protect itself from any external impact, the spinal cord is covered with a tough membrane. This ensures the protection of the vertebrae. The reason for being covered by this membrane is to prevent it from breaking when it strikes hard objects.

The spine is tightly connected with nerves, thus forming a single piece. The wing-shaped bones on the spine help the muscle tendons enter and protect the vertebrae from the sides. These bones serve as a shield against potential dangers coming from behind. The reason the vertebrae are created in the form of joints is so that if one is damaged, the others can remain intact. The body bends forward more than it moves backward. The connections and wing-like bones are positioned at the back of the body, making it easier for movement to occur from the front. For all

these reasons, the back has been created as a single, unified piece and has become one of the most exquisite structures. The structure of the spine is round, and to protect against external threats, the tips of the upper vertebrae are directed downward, while the tips of the lower vertebrae are directed upward. The tenth vertebra, located in the center, is jointed and not very high. All openings above and below it are oriented toward it, as the human body is in need of flexibility. For this reason, the lower and upper vertebrae should be opposites of each other. The edges of the back vertebrae connect the bones together, while the central part bends in the opposite direction. This is similar to a bowstring being stretched and pulled during archery. For the sensation to be clearly perceived, the nerve endings must reach it. The brain and these organs are distant from each other, and due to their thinness, it is impossible for the brain's nerves to reach here. The brain does not possess strong nerves capable of reaching the entire body. For this reason, divine wisdom has decreed that the spinal cord be created from the back of the brain, extending the length of the body. Additionally, to protect the marrow, strong bones have been placed around it. In order to enable movement and sensation, nerves have been created connecting the spinal cord and its marrow. These act like the base of a sacrum steel and serve as support. Moreover, they function as a support, holder, and nurturer for the pubic bone and the nerves of the male (Qazwini, 2000, 271-272). Indeed, evaluations from that period show a remarkable parallel with contemporary assessments.

3.2.1.14. Lung (Pleura) Membrane

The pleura consists of ribs, which are filled with thin flesh and surrounded by respiratory and digestive organs. To prevent damage and avoid being too heavy, it contains no bones. Each curved vertebra has a cavity in which two excess parts fit. The back possesses everything. The ribs serve as branches, and the flesh in the cavities acts like tendons. Since it surrounds the lungs, liver, and heart, it must be protected. For this reason, seven upper ribs have been created to surround it. The remaining ribs are located at the back, as there is nothing to protect in that area. They are not attached to the front but gradually separate from it. This arrangement provides protection for the lungs and spleen. When the stomach fills, it will not experience any compression or strain; rather, it will expand. To prevent fracture during impact or collision, the heads of five vertebrae are connected with a moderately hard and soft body, and their ends are joined by cartilage (Qazwini, 2000, 272-273). Remarkably, the evaluations made in the past correspond closely with the approach taken in modern medicine.

3.2.1.15. Feet

Standing up, sitting down, walking, carrying the body in motion or stillness, and enabling various sitting positions are all functions of the feet. To achieve these purposes, the feet are designed in such a way that their form, number, position, and the junction of the thigh bone with the shin bone at the knee and hip joint, as well as the closing of the leg bone towards the back of the thigh bone, are aligned. They are arranged to facilitate standing, walking, sitting cross-legged, and bending in different positions. The length, arch, and width of the foot are designed for stability and balance. The toes are slightly different from the fingers in structure, as they are designed to climb stairs, descend ramps, and ascend slopes. To carry the body, the muscles and nerves of the foot are made of a firmer structure. The heel is located between the shin bone and the ankle. The ankle, in turn, helps the foot contract during walking and movement, applying pressure to the ground and expanding (Qazwini, 2000, 273). It should be particularly emphasized that the evaluations made at that time display a notable parallel with those conducted today.

3.2.2. Internal Organs

3.2.2.1. Brain

The brain is a soft structure located within two membranes, and it is the source of the psychic soul. Nerves radiate from it to the rest of the body. Since the substance of the brain is very soft, divine wisdom has placed it within a delicate membrane. This membrane serves as its protector and origin. A thick membrane has been created between the skull and the brain, functioning as a lining for the inside of the skull. This membrane protects the brain from foreign substances. Because the brain's substance is soft and easily affected by even the smallest things, it is enclosed by a hard bone structure. This structure is called the skull, and it protects the brain from impacts. The brain maps itself without touching the skull. If they were too close, the hard skull would damage the brain, causing constant pressure on it.

The brain has three ventricles, each consisting of two parts in width.¹ The front ventricle is divided into two large sections: the right and the left. This area helps with breathing and the expulsion of excess air through sneezing. The remaining third ventricle is also large, being the exit point for mucus, but it is smaller than the front ventricle. The middle ventricle is a passageway from the front to the back (the nerve path from the brain to the rectum). Between them lies a sort of corridor, which is conducive to imagination and memory. This makes it the most suitable place for contemplation and recollection. Divine wisdom has decreed that the front part of the brain be very soft, as it is the source of sensory input, while the interior serves as the space for feelings and dreams.² Its softness makes it conducive to sleep and quick acceptance. The back part of the brain is firmer than the front. This is because its exterior is the point of origin for the brainstem and major branches. The inner part is designed to be suitable for memorization. It is firm and compatible with these functions (Qazwini, 2000, 273-274). Strikingly, the evaluations from that period show an almost exact resemblance to contemporary assessments.

3.2.2.2. Lungs

The lungs are a loose and porous structure, resembling a complex foam. They have the ability to relax and contract, serving as a tool for the heart's relaxation. The purpose of this relaxation is to send fresh air to the heart. The air exits in a heated or burning state because the heart's temperature has scorched it. The entry and exit of air occur through the bronchial tube. This tube is made of cartilage and is wide to allow the flow of air. It is connected in a throat-like manner. The tube is designed to allow air to exit quickly. Since breathing is a necessary function, the tube remains open continuously and does not require another structure for support, being made entirely of cartilage. When the sound is loud or soft, the bronchial tube has the ability to expand and contract. Therefore, its rings are not perfectly whole. If they were, it would not be able to expand as required in certain situations. Three-quarters of it is made of cartilage, and the remaining part is completed by a membrane. The membrane-covered part is shifted towards the esophagus, while the cartilage part faces outward. The cartilage is harder, making it resistant to external impact. When the bronchial tube reaches the clavicle and the thoracic cavity, it divides into two parts: right and left. Each part is divided into different sections according to the nature of the arteries and veins. During the heart's expansion, air flows from the arteries, and during

¹ The second brain in the abdomen refers to the intestinal microbiota. The enteric nervous system, which contains over a hundred million neurons and is capable of functioning independently from the central nervous system, has led to its designation as the "second brain. (Koca and Dönmez, 2020, 188).

² They are talking about the first brain.

contraction, smoke enters the lungs. If the air inhaled by the lungs is not beneficial to the heart, the tubes hold and store it. They preserve the air and, in such cases, prepare the appropriate and beneficial air. This is because the soul is made from it. The chylus ore³ is trapped in the liver. The liver matures this essence and makes it beneficial. It produces it within itself to prevent it from dissolving in other organs. The lungs are protected by the heart. They are divided into two parts: one is in the right chest, and the other is in the left chest cavity. Thus, as long as one lung remains healthy, it benefits both lungs. If an issue arises on one side, the other will counteract and prevent it, fulfilling its role to ensure the body remains unharmed and relaxed (Qazwini, 2000, 274-275). Remarkably, evaluations from that time correspond closely with those made today.

3.2.2.3. The Heart

The heart is cone-shaped and composed of muscular tissue. It contains a hollow chamber that holds blood. The vital spirit originates from the heart and is distributed to the rest of the body through the arteries. Its muscular nature protects it from external harm. Since it is the origin of the arteries, its upper part is thicker. Its lower part is thinner so that it can remain distant from the chest bones and avoid injury. Also this structure is known as the pericardium, which serves to protect the heart. The heart is considered the source of the life spirit; therefore, it is positioned at the center of the body in a well-protected location. This protective space is intentionally left hollow to prevent anything from coming into direct contact with it.

Whenever needed, the liver pumps, refines, and warms the blood. A cavity within the heart is designed to re-circulate this blood, in order to empower life and sustain the body's functions. The heart both nourishes itself and distributes nourishment to other parts of the body. Like other organs, the heart requires nourishment, which is provided by the liver. A large vein extends from the liver to enter the right cavity of the heart, while the remaining nutrients are distributed to other organs through the arteries.

To prevent the heart from being disturbed by harmful sensations, a special branch connected to the membrane adjacent to the heart has been formed. This structure serves a dual function: first, to protect the heart from potential pain transmitted through the brain's membrane; second, to preserve the strength of the vital spirit residing in the heart. This vital force is activated by emotional states such as anger, fear, joy, and sadness. These emotions are triggered by external circumstances, perceived through the senses and transmitted to the soul, eventually affecting the heart. Thus, there must be a connection between the brain and the heart. To ensure this interaction, the brain's communicative branch is anchored within the heart's cavity (Qazwini, 2000, 275). It is evident that the evaluations made at that time correspond closely with modern perspectives.

3.2.2.4. The Liver

The liver is a softer and more moist tissue compared to the heart. It carries a natural spirit and nourishes the other organs by transporting blood through its network of vessels. Located on the right side of the body, just below the upper part of the back ribs, the liver has a crescent-like shape with a concave area facing the stomach. One end extends near the diaphragm, and it is attached by a membrane covering its surface. Within its internal cavity, the liver contains channels that are divided into sections and connected to the digestive tract, extending from the stomach to the intestines. These channels draw in nutrients, which the liver then processes and

³ The secretion of digested food from the intestines, containing fat droplets composed of the fats of the food.

refines. This function is carried out by the veins connected to the liver, which transport blood to other organs. The liver is designed to transform the dense, coagulated portion of the blood into a substance called *chyle*, which is essential for nourishment and further metabolic processes (Qazwini, 2000, 275). Indeed, evaluations from that period show a remarkable parallel with contemporary assessments.

3.2.2.5. The Gallbladder

The gallbladder is located above the liver and is connected to other organs at two points: one at the lower part of the liver, and another that branches out toward the upper intestines and the lower part of the stomach. It stores bile produced by the liver and delivers it to the intestines. When the gallbladder draws bile inward, it helps purify the blood. When it releases bile, it cleanses the intestines of waste materials. The stomach and intestines require assistance in eliminating the residual waste from digested food. For this reason, the gallbladder secretes bile into the stomach through a narrow passage, cleansing it of the phlegmatic mixture contained within. This phlegm tends to form when the stomach is empty or during periods of intense hunger. If bile were to be released while the stomach is full, it would mix with the food and spoil it (Qazwini, 2000, 276). Remarkably, the evaluations made in the past correspond closely with the approach taken in modern medicine.

3.2.2.6. The Spleen

The spleen is a fleshy, elongated organ located on the left side of the body, and it contains black bile. Two channels extend from it: one connects to the lower part of the liver and functions to draw in the dark components of the blood. These mixed substances are filtered here to prevent them from circulating with the blood. The second channel connects to the upper part of the stomach and helps regulate the body's appetite. Through divine design, the spleen filters out black bile and yellow bile to ensure that food becomes healthy and beneficial for the body. This process results in two major benefits: one is to regulate appetite, and the other is to stimulate the elimination of excess substances from the body (Qazwini, 2000, 276). Remarkably, evaluations from that time correspond closely with those made today.

3.2.2.7. Stomach

The stomach is an internal organ resembling a long-necked pumpkin, composed of three layers arranged in thin sheets like nerve fragments known as fibers, surrounded by muscle tissue. These fiber layers run in three directions: longitudinal, transverse, and oblique. The longitudinal fibers pull the food inward; the transverse ones push it along; and the oblique fibers grip it. It is possible that heat affects the food, aiding in its ripening or digestion.

The stomach is positioned below the heart, nestled between the liver on the right and the spleen on the left. It benefits from the warmth of these surrounding organs, and the spine behind it supports the digestive process. It is located in front of the abdominal membrane to allow for expansion when filled with food. Because it holds a large quantity of food, it is rounded in shape. The lower part is wider than the upper part, as the human body is upright in structure. The consumed food and drink are heavy and naturally settle toward the bottom, necessitating a broader lower region.

The mouth of the stomach is situated at the top and remains open in such a way that nothing can escape back out. Food in the stomach does not return to the mouth. Instead, it is passed along to the intestines through a passageway that opens and closes at specific intervals. Since the

stomach lies at the bottom, food remains there until it is fully digested. If this passageway were always open, food would pass downward before digestion was complete. Once digestion occurs, the food is moved by a mechanism that pushes it toward the intestines.

The stomach is covered by a membrane and a creamy substance. The membrane serves as a protective layer, encasing the stomach and surrounding organs. The creamy substance helps warm and dissolve fatty foods and is found more abundantly at the front of the stomach, as that side is more exposed to cold. The opening of the stomach is composed of nerve tissues, allowing it to strongly perceive the need for nourishment. The lower part of the stomach is made of flesh to facilitate digestion through its warmth (Qazwini, 2000, 276-277). It should be particularly emphasized that the evaluations made at that time display a notable parallel with those conducted today.

3.2.2.8. Intestine

The intestine is formed from the same essential substance as the stomach, and it is hollow, though its hollow space is not particularly wide. It has long, wide, and angled extensions lined with fine hair-like structures. The food that has been digested in the stomach passes into it. As it moves through the intestine, the food travels through multiple folds. These folds are followed by numerous narrow vessels branching from the liver.

The reason it is made from the same essence as the stomach is to help digest what the stomach cannot fully process. Its narrow structure ensures that undigested food stays longer and continues to break down. Its length allows for ongoing digestion along its course, even if that process doesn't begin immediately in the first section.

Once emptied, no food remains inside. The hair-like lining helps draw food inward. The wider parts help push the food along, while the angled sections serve to hold it in place. In total, there are six sections of the intestine. At the end of the intestines, there is a wide cavity. Just as urine is collected in the bladder, waste is collected here. However, near the edge of the intestine, there is a muscle that controls release—allowing for voluntary expulsion, much like with urination (Qazwini, 2000, 277). There is a striking similarity between past assessments and current evaluations.

3.2.2.9. Kidney

The kidney is a solid, muscular organ responsible for filtering the blood. It draws out fluids and directs this waste toward the bladder. There are two kidneys, located on either side of the spine near the liver. Each kidney has two extensions: one connected to a vessel coming from the liver, and the other leading to the bladder.

For nutrients to pass into delicate vessels, a fine tissue structure is necessary. The kidney absorbs what the body needs and sends the excess to the bladder. It was created in a pair; if there had been only one kidney, it would have had to be larger, potentially causing the body to lean toward that side. And if it were positioned in the center, it would be impacted by the spine and could become dislodged (Qazwini, 2000, 277). Remarkably, the evaluations made in the past correspond closely with the approach taken in modern medicine.

3.2.2.10. Bladder

The bladder is a muscular organ with a hollow cavity, composed entirely of muscle tissue. It consists of two layers. At its opening, there is a muscle that holds it closed, opens it when

necessary, and prevents urine from being released involuntarily. This same muscle also enables the release of urine delivered from the kidneys.

The bladder is primarily responsive to the sensation of fullness. Inside, there are three types of muscle fibers. One is longitudinal and helps draw excess fluid from the kidneys. The second is transverse and pushes out the excess. The third is oblique, holding the contents until a significant amount accumulates, then releasing it all at once.

There is also a voluntary muscle that allows the bladder to open and close according to the person's will (Qazwini, 2000, 277-278). Indeed, evaluations from that period show a remarkable parallel with contemporary assessments.

3.2.2.11. Reproductive Organs

They are equal in both men and women. However, due to the intense heat of controlling power, the male organ has protruded outward, while the female organ, being less hot, has remained internal. If an external organ is imposed on females, it is understood that the scrotum⁴ which containing the testicles, is located within the uterus. The urinary tract corresponds to the cervix. In men, the testicles are enclosed within the scrotum. In women, however, some structures also extend outward from the uterus to allow room for the developing fetus. The testicles in both men and women are composed of glandular, firm flesh. The semen produced by men flows from their testicles into the scrotal structure located within the uterus of the woman. The penis is a neural structure that originates from the pubic bone, contains many cavities, and includes multiple vessels through which semen passes in two distinct flows toward the testicles or urethra. From there, semen is transferred into the woman's urinary tract, which resembles the cervix. For the penis to deliver semen to the entrance of the uterus, it must be rigid and enlarged; otherwise, it remains small. The ruling force, or divine will, has created it from a solid material containing cavities. These cavities fill with air during erection, making the structure firm; when the air leaves, it becomes soft. In order to properly experience sensation and pleasure, the essence of the uterus is composed of nerves. Furthermore, the uterus possesses the ability to expand and elongate as the fetus develops. When it is empty, it contracts. The uterus consists of two parts—right and left. The right side is associated with male offspring, while the left side corresponds to female offspring. Just as the uterus has a neck that extends toward the penis, it also has a passage extending toward the anus.⁵

Qazwini took into account the descriptions of some wise thinkers of the time who likened the human body to a city created by the Almighty God. Indeed, when God shaped the human body, he breathed His own spirit into it. This was like building a city with foundations and various sections made of iron, wood, ash, lime, mud, plaster, adobe, tiles, and various stones. He firmly constructed and raised its buildings, protected its walls, and arranged its streets and markets. He divided it into neighborhoods, adorned its houses, filled its treasuries, allowed rivers to flow, opened canals, employed craftsmen, settled merchants, regulated property, and made it serve its ruler. He created nine different substances with different shapes and forms. The true owner and builder arranged these substances in ten layers stacked one on top of the other. Then he supported the building with two hundred and forty-eight columns or pillars. He surrounded it with seven hundred and twenty bands, binding everything together by stretching nails and ropes. After determining the dimensions of the houses and dividing their sides, he placed eleven

⁴ It is a reproductive organ found in men.

⁵ The exit hole at the end of the alimentary canal.

treasures filled with jewels of various colors. He planned the main streets, paved the side streets, built roads, and opened three hundred and thirty gates for the inhabitants. He brought forth springs and created three hundred and sixty rivers flowing through the city with different currents. The city walls had twelve gates, each leading to different treasures. Eight craftsmen, helping and serving each other, strengthened the buildings. Five special guards were appointed to protect the city. Then, he lifted this city into the air on two pillars, moved it in six directions with two wings, and placed three groups there: angels, humans, and jinn. Finally, he appointed a leader to protect the city and live among its inhabitants. He sees all this as a sign that it was done as a divine gift.

The interpretation of the above is as follows: The nine substances refer to bones, head, nerves, veins, blood, flesh, skin, nails, and hair. The ten layers are the head, neck, chest, abdomen, thoracic cavity, upper and lower back, two hips, two thigh bones, two legs, and two feet. The pillars are the bones, while the dampness represents the nerves. The eleven parts include the brain, marrow, lungs, heart, liver, spleen, gallbladder, stomach, intestines, kidneys, and testicles. The streets and roads correspond to the arteries, and the rivers represent the veins. The twelve gates are the two eyes, two ears, the nose, two breasts, two exits (anus and penis), the mouth, and the navel. The eight craftsmen symbolize the forces of pulling and holding, digestion and propulsion, nourishment and growth, and the forces of creation and formation. The five special guards protecting the city are the five sense organs: touch, taste, smell, sight, and hearing. The feet are the two pillars, and the wings are the two arms. There are six known directions, and the three groups are: the lustful soul like jinn, the animal soul like humans, and the rational soul like angels. At the head of all these is the mind, serving as the leader (Qazwini, 2000, 278-279).

4. CONCLUSION

Qazwini's work *'Aja'ib al-Makhlūqat and Ghara'ib al-Mawjudat* go beyond being merely encyclopedic texts that compile cosmographic and natural descriptions or the anatomical knowledge of the period. They reflect a holistic conception of existence in classical Islamic thought, grounding the relationship between humans and the cosmos. In these works, the human body is not treated solely as a physiological or biological structure; rather, it is regarded as a microcosm that embodies the order of the universe. In this way, the Sufi principle summarized as "whatever exists in the cosmos exists in human" is given a concrete narrative expression.

Qazwini's detailed descriptions of human anatomy provide an epistemological framework through which divine wisdom and the order of creation can be discerned via the structure and function of organs. From bones to the nervous system, and from internal organs to external limbs, each part of the body is understood as a reflection of the cosmic order. This approach presents the human body as a miniature model of the universe, integrating anatomical knowledge with metaphysical significance. Thus, the body is positioned not merely as an object of medical study but also as a domain for contemplating divine power and cosmic order.

In the work, the human body is likened to a city or a state organization, which stands as one of the most striking examples of this holistic conception. The intellect is positioned at the center as the governing principle, while organs and faculties function within a hierarchical order. This allegory reflects a system of thought that addresses both the harmony within the human body and the order of the cosmos on the same ontological plane. In this way, Qazwini integrates anatomy and cosmology, blending scientific observation with metaphysical interpretation within a single narrative.

In conclusion, *‘Aja’ib al-Makhlūqat* represents a strong example of classical Islamic thought, viewing humans not as beings separate from the cosmos but rather as its summary and mirror. The anatomical knowledge presented in the work not only reflects the medical understanding of the period but also offers a profound perspective on humanity’s place within existence, framed within Islamic ontology and epistemology. This holistic approach elevates Qazwini’s work beyond a text confined to the history of medicine, rendering it an indispensable source for Sufism, philosophy, cosmology, and cultural history.

REFERENCES

- Ağarı, M. (2009). *Kazvinî'nin Âsârü'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd'ı (İnceleme-Değerlendirme)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Al-Ahmad, A. R. (d.n.). *Rihletü ve'r-rahhaletü'l-müslimun*. Jeddah.
- Al-Azzavi, A. (1957). *Ta'rif bi'l-müerrihin fi ahdi'l-mogul ve't-türkman*. Baghdad: Seriketü't-Ticare.
- Al-Hasan, Z. M. (1981). *Rehhaletü'l-müslimun fi usuri'l-vusta*. Beirut: Darü'r-Raidi'l-Arabi.
- Alkan, H. (2025). “Kazvinî ve İbnü'l-Verdî'nin kozmografya eserlerinde şifalı bitkiler: karşılaştırmalı bir inceleme”. *Academic Journal of History and Idea*. 12(4), 909-928.
- Hayashi, N. (2017). “Scientific or Narrative? the tradition of illustration of the al-qazwini’s ajaib al-mahluqat in the late 15th century persian manuscripts”. *Journal of Computational and Theoretical Nanoscience*. 23(5), 4701-4704.
- Koca, O., & Dönmez, N. (2020). “İkinci beyin: Bağırsak”. *Atatürk University Journal of Veterinary Sciences and Practices*. 15(2), 187-195.
- Lewicki, T. (1997). “Al-Kazwini”. *The Encyclopaedia of Islam*. 4, 865-866.
- Qazwini (2000). *‘Aja’ib al-makhlūqat and ghara’ib al-mawjudat*. Beirut: Matbaatü'l-Alami.
- Qazwini (d.n.). *Athar al-bilad and akhbar al-‘ibad*. Beirut: Daru Sadır.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir kişi kurum veya kuruluşla çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada hiçbir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

SAKİN ŞEHİR (CİTTASLOW) DESTİNASYONLARINDA YEREL HALKIN TURİZM ALGISI VE DESTEĞİ: MUDURNU ÖRNEĞİ*

LOCAL RESIDENTS' PERCEPTION OF AND SUPPORT FOR TOURISM IN CİTTASLOW DESTINATIONS: THE CASE OF MUDURNU

Emrah KIRMACI¹

Nilgün SANALAN BİLİCİ²

¹ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, emrahkirmaci@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9786-0167

² Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nilgun.bilici@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8318-7250

Geliş Tarihi / Date Applied
06.01.2026

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.02.2026

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sakin şehir (Cittaslow) unvanına sahip Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halkın, turizm gelişiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarını ve turizm gelişimine verdikleri desteği incelemektir. Araştırma kapsamında yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve tutumlarının demografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma, nicel araştırma şeklinde tasarlanmış ve veriler anketler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmaya Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halk olan ve toplamda 393 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algılarını ölçmeye yönelik "Algılanan Turizm Etkileri Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde güvenilirlik analizi, faktör analizi ve non-parametrik testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri kullanılmıştır. Araştırma bulguları, yerel halkın turizm gelişiminin ekonomik ve kültürel etkilerini genel olarak olumlu algıladığını, sosyal ve çevresel etkiler konusunda ise daha temkinli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Ayrıca yerel halkın turizm gelişimine yönelik destek düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Demografik değişkenlere göre yapılan analizlerde ise yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu ve destinasyonda yaşama süresi değişkenlerine göre turizm algılarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar sakin şehir destinasyonlarında turizm gelişiminin sürdürülebilirliği açısından yerel halkın algı ve beklentilerinin dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel halk tutumları, sürdürülebilir turizm, destinasyon yönetimi, turizm etkileri, alternatif turizm, Mudurnu.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the perceptions of local residents living in the Mudurnu district, which holds the Cittaslow (Slow City) designation, regarding the economic, social, cultural, and environmental impacts of tourism, as well as their level of support for tourism development. The study also investigates whether residents' perceptions and support differ significantly according to demographic characteristics. Designed as a quantitative study, data were collected through a survey administered to 393 local residents of Mudurnu. Residents' perceptions of tourism impacts were measured using the Perceived Tourism Impacts Scale. Data analysis included reliability and factor analyses, as well as non-parametric tests, namely the Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis H tests. The findings indicate that local residents generally perceive the economic and cultural impacts of tourism positively, while demonstrating a more cautious attitude toward its social and environmental impacts. In addition, the overall level of support for tourism development among local residents was found to be high. Analyses based on demographic variables revealed that residents' perceptions of tourism impacts differ significantly according to age, education level, employment status, and length of residence in the destination. The results underscore the importance of incorporating local residents' perceptions and expectations into tourism planning and management processes in order to ensure the sustainability of tourism development in Cittaslow destinations.

Keywords: Local residents' attitudes, sustainable tourism, destination management, tourism impacts, alternative tourism, Mudurnu.

* Bu makale 2019 yılından hazırlanan, "Sakin şehir (cittaslow) Mudurnu halkının turizm gelişimine yönelik algısı" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Turizm, ortaya çıktığı her destinasyonda ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarıyla çok yönlü etkiler yaratan dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte destinasyonlarda yalnızca ekonomik hareketlilik değil, aynı zamanda yerel halkın yaşam biçimi, sosyal ilişkileri ve kültürel yapısı üzerinde de önemli değişimleri ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı turizm faaliyetlerinin bir bölgede sürdürülebilir bir şekilde gelişebilmesi, büyük ölçüde yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik algılarına ve bu faaliyetlere verdikleri destekle paralellik göstermektedir. Bu yaklaşım, uluslararası literatürde özellikle sosyal değişim kuramı çerçevesinde ele alınmakta ve yerel halkın algıladığı fayda ve maliyetlerin turizme verilen desteğin temel belirleyicisi olduğu vurgulanmaktadır (Ap, 1992; Gursoy vd., 2002; Nunkoo ve Ramkissoon, 2011; Kozak vd., 2014; Tayfun ve Kılıçlar, 2004).

Bu destek yerel halk ile turizm arasındaki etkileşim ile ortaya çıkabilmekte ve turizmin sosyo-kültürel etkilerinin temelini oluşturmaktadır. Turistlerle yerel halk arasında gerçekleşen temas ve etkileşimler, zaman içerisinde yerel değerlerin, toplumsal normların ve sosyal yapının dönüşmesine neden olmaktadır. Bazı durumlarda bu süreç ekonomik ve kültürel canlanmayı beraberinde getirirken, bazı durumlarda ise sosyal çözülme, çevresel baskı ve kültürel bozulma gibi olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir (Beckley, 2003; Besculides vd., 2002). Dolayısıyla turizm gelişiminin olumlu veya olumsuz olarak algılanması, yerel halkın demografik özellikleri, yaşam deneyimleri ve destinasyonla kurduğu bağlara göre değişiklikler gösterebilmektedir. Turizmin yerel halk üzerindeki etkilerine yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmalarda turizm gelişiminin ekonomik etkilerinin genellikle olumlu algılandığı (Deniz, 2016), diğer yandan çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin daha eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiği görülmektedir (Çetin, 2009; Gümüş ve Özüpekçe, 2009; Keskin ve Çontu, 2011). Yerel halkın turizm algıları aynı zamanda destinasyonda yürütülen turizm politikalarının başarısını ve uzun vadeli sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu bağlamda yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumlarının ölçülmesi, belirlenmesi ve tespit edilmesi destinasyon yönetimi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Günümüzde sürdürülebilirlik temelli alternatif turizm yaklaşımları ortaya çıkmış ve bu yerel halkın algısını olumlu yönde etkilemiştir. Bu yaklaşımlardan en günceli ise Sakin Şehir (Cittaslow) hareketidir. Sakin şehir hareketinde turizm gelişiminin yerel değerler korunarak ve yerel halkın yaşam kalitesi gözetilerek gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır (Bekar vd., 2015). Cittaslow yaklaşımı; yerel kimliğin korunması, çevresel sürdürülebilirlik, yerel üretimin desteklenmesi ve toplumsal uyumun güçlendirilmesi gibi ilkeleri temel alarak, küreselleşmenin yarattığı tek tipleşmeye karşı yerel özgünlüğü ön plana çıkarmaktadır (Miele, 2013). Bu yönüyle sakin şehirler, turizm gelişiminin yerel halk tarafından nasıl algılandığının incelenmesi açısından önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Alan incelendiğinde sakin şehirler cenneti olan Türkiye’de bu destinasyonlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin, yerel halk üzerindeki etkilerine yönelik ampirik çalışmaların sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Özellikle küçük ölçekli yerleşimlerde turizm gelişiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarının yerel halk tarafından nasıl algılandığı ve bu algıların turizm gelişimine verilen destekle nasıl ilişkilendiği yeterince ortaya konulamamıştır. Bu bağlamda, Bolu iline bağlı sakin şehir unvanına sahip Mudurnu ilçesi, yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve tutumlarının incelenmesi açısından önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik algıları ve bu faaliyetlere verdikleri destek, sürdürülebilir turizm gelişiminin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda literatürde, yerel halkın turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarını inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak söz konusu çalışmaların önemli bir bölümünün, turizmin görece yoğun olduğu veya kitlesel turizm özellikleri gösteren destinasyonlara odaklandığı; yaşam kalitesi, yerel kimlik ve sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde şekillenen sakin şehir (Cittaslow) destinasyonlarında yerel halk algılarını ele alan ampirik araştırmaların ise sınırlı kaldığı görülmektedir.

Bu çalışma, Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halkın, sakin şehir kapsamında gelişen turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarını ve turizm gelişimine verdikleri desteği ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın özgün değeri, yerel halkın turizm algı ve tutumlarını Cittaslow yaklaşımı çerçevesinde ele alması ve bu algıların demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyarak, sakin şehir destinasyonlarında uygulanacak turizm politikalarına yönelik bağlamsal ve uygulamaya dönük çıkarımlar sunmasından kaynaklanmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yerel Halk – Turizm İlişkisi

Turizm faaliyetlerinin geliştiği destinasyonlarda yerel halk turizm sisteminin en temel paydaşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Turizm olgusu, yapısı gereği yerel halk ile ziyaretçiler arasında sürekli bir karşılaşma ve etkileşim süreci oluşturmaktadır. Bu etkileşim sürecinde destinasyonun sosyal yapısı, kültürel değerleri ve günlük yaşam pratikleri üzerinde çeşitli değişimlere sebep olmaktadır (Radstrom, 2014). Bu yüzden yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve tutumları, turizmin uzun vadeli başarısı ve sürdürülebilirliği için belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Tayfun, 2002; Teye vd., 2002).

Yerel halk ile turizm arasındaki ilişki iki grubun karşılıklı etkileşimi temeline dayanmaktadır. Turizm faaliyetlerinden ekonomik veya sosyal fayda sağlayan bireylerin, turizme yönelik daha olumlu algılar geliştirdiği; buna karşın turizmin olumsuz etkilerini daha yoğun hisseden bireylerin ise daha eleştirel ve temkinli tutumlar gösterdiği literatürde sıkça vurgulanmaktadır (Kozak vd., 2014; Zaidan, 2016). Bu durum yerel halkın turizm gelişimini tek tip bir bakış açısıyla ele alınmadığı bunun yerine kişisel deneyimler ve beklentiler doğrultusunda geliştiğini göstermektedir. Tüm bunlar yerel halk üzerindeki etkilerinin algılanma biçimi, destinasyonun gelişim düzeyi, turizm türü ve yerel halkın sosyo-demografik özellikleriyle yakından ilişkilidir. Turizmin henüz gelişme aşamasına olduğu bölgelerde yerel halk, turizmi genellikle ekonomik fırsatlar ve kalkınma aracı olarak görmekte ve desteklemekteyken; turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı destinasyonlarda çevresel baskılar ve sosyal değişimlere yönelik eleştirilerin arttığı görülmektedir (Tichaawa ve Mhlanga, 2015). Bunlar göz önünde bulundurulduğunda yerel halkın turizm gelişimine yönelik algılarının doğru şekilde ölçülmesi ve belirlenmesi yerel bölgedeki destinasyon yönetimi, planlama süreçleri ve sürdürülebilir bir turizm gelişimi için stratejik öneme sahiptir.

Bu çerçevede yapılan uluslararası çalışmalar, yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumlarının destinasyonun gelişim sürecine paralel olarak zaman içerisinde değişebildiğini ortaya koymaktadır. Turizmin erken gelişim evrelerinde olumlu algılar ön plana çıkarken, turizm yoğunluğunun artmasıyla birlikte çevresel bozulma, yaşam alanlarının dönüşümü ve sosyal yapıdaki değişimlere ilişkin kaygıların güçlendiği belirtilmektedir (Butler, 1980; Doxey, 1975; Sharpley, 2014; Pavlic ve Portolan, 2015). Bu nedenle yerel halkın turizm gelişimine yönelik algılarının belirlenmesi, yalnızca mevcut durumu ortaya koymakla kalmamakta; aynı zamanda destinasyonun gelecekte karşılaşılabileceği potansiyel sorunların öngörülmesine de katkı sağlamaktadır. Bu durum, yerel halk algılarını merkeze alan araştırmaların destinasyon yönetimi, planlama süreçleri ve sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesi açısından stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.Turizmin Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Çevresel Etkileri

Turizmin destinasyonlar üzerindeki etkileri literatürde uzun süredir ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlar altında incelenmektedir. Özellikle erken dönem çalışmalarda, turizmin ekonomik etkileri; istihdam olanaklarının artması, yerel gelir düzeyinin yükselmesi ve ticari faaliyetlerin canlanması gibi unsurlar üzerinden ele alınmıştır (Mathieson ve Wall, 1982). Bu bağlamda turizm, özellikle küçük ölçekli yerleşimlerde ve yerel bölgelerde ekonomik kalkınmayı destekleyen önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir (Sharpley ve Telfer, 2002). Daha sonraki çalışmalarda ise bu ekonomik etkilerin destinasyonun gelişim düzeyine ve turizm faaliyetlerinin yoğunluğuna bağlı olarak farklılaştığı vurgulanmış; ekonomik faydaların her zaman yerel halk arasında eşit biçimde dağılmadığı da ortaya konulmuştur (Andereck vd., 2005). Bu yönüyle turizm faaliyetleri, yerel kalkınma açısından önemli fırsatlar sunmakla birlikte, etkilerinin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Kervankıran, 2014).

Diğer yandan turizmin ekonomik etkilerinin her zaman eşit şekilde dağılmadığı, bazı kesimlerin turizmden daha fazla fayda sağlarken bazı kesimlerin sınırlı düzeyde fayda elde ettiği literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu durum, yerel halkın turizme yönelik algılarının farklılaşmasına neden olabilmektedir. Turizm faaliyetlerinden doğrudan gelir elde eden bireylerin turizme yönelik daha olumlu tutumlar sergilediği, ekonomik faydanın sınırlı olduğu durumlarda ise turizme yönelik eleştirilerin arttığı görülmektedir (Gümüş ve Özüpekçe, 2009). Ancak turizmin yerel halk üzerindeki etkileri yalnızca ekonomik boyutla sınırlı olmayıp, sosyal ve kültürel dinamiklerle birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda turizmin sosyal ve kültürel etkileri, yerel halk ile turistler arasında gerçekleşen etkileşimler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Söz konusu etkileşimler, kültürel alışverişi ve yerel değerlerin tanıtımını teşvik edebildiği gibi, bazı durumlarda sosyal yapının bozulmasına ve kültürel yozlaşmaya da yol açabilmektedir. Brunt ve Courtney (1999) turizmin sosyo-kültürel etkilerinin aile yapısı, toplumsal ilişkiler ve ahlaki normlar üzerinde doğrudan ve dolaylı sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Besculides vd., (2002), turizm faaliyetlerinin yerel kültürün ticarileşmesine ve geleneksel değerlerin zaman içerisinde dönüşmesine neden olabileceğini vurgulamaktadır. Bu durum, turizmin sosyo-kültürel etkilerinin yerel halk tarafından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir boyut olduğunu göstermektedir.

Turizmin yerel halk üzerindeki etkileri yalnızca sosyo-kültürel boyutla sınırlı kalmamakta, çevresel etkiler de bu değerlendirme sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çevresel etkiler, turizmin doğal kaynaklar üzerindeki baskısı, çevresel kirlilik ve mekânsal dönüşüm gibi unsurlar üzerinden ele alınmaktadır (Topal vd., 2016). Özellikle turizm faaliyetlerinin plansız ve kontrolsüz bir biçimde geliştiği destinasyonlarda, doğal çevrenin zarar gördüğü ve buna bağlı olarak yaşam kalitesinin olumsuz etkilendiği sıklıkla dile getirilmektedir. Bu bağlamda literatürde, yerel halkın çevresel etkilere karşı daha duyarlı ve eleştirel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir (Çetin, 2009).

Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algılarını inceleyen çalışmalarda, ekonomik etkilerin genellikle daha olumlu algılandığı (Huh ve Vogt, 2008); buna karşın sosyal, kültürel ve özellikle çevresel etkiler konusunda daha temkinli değerlendirmelerin öne çıktığı tespit edilmiştir (Keskin ve Çontu, 2011). Bu durum, turizm gelişiminin yerel halk tarafından tek boyutlu bir bakış açısıyla değil, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel unsurların birlikte ele alındığı çok boyutlu bir değerlendirme süreci çerçevesinde algılandığını göstermektedir. Dolayısıyla yerel halkın turizm gelişimine verdiği desteğin, yalnızca ekonomik faydalarla açıklanamayacağı öngörülmektedir.

2.3. Sakin Şehir (Cittaslow) Kavramının Turizmle İlişkisi

Sakin Şehir (Cittaslow) hareketi, küreselleşmenin yarattığı hızlı yaşam biçimine karşı yerel kimliğin korunmasını ve yaşam kalitesinin artırılmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır(Miele, 2013). Bu yaklaşım; çevresel sürdürülebilirlik, yerel üretimin desteklenmesi ve toplumsal uyumun güçlendirilmesi gibi ilkeleri temel alarak, turizm gelişiminin yerel halkın yaşamını olumsuz etkilemeden gerçekleştirilmesini hedeflemektedir(Radstrom, 2014). Bu yönüyle Cittaslow, turizmin yalnızca ekonomik kazanımlar üzerinden değil, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarıyla birlikte ele alınmasını öngören bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Cittaslow yaklaşımı, turizmi kitlesel bir faaliyet olmaktan ziyade, yerel değerlere saygılı ve sürdürülebilir bir gelişim süreci olarak ele almaktadır (Topal vd., 2016). Bu doğrultuda sakın şehirlerde turizm faaliyetlerinin, yerel halkın beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda planlanması ve yürütülmesi önem kazanmaktadır. Yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve tutumları, sakın şehir yaklaşımının yerel düzeyde ne ölçüde benimsendiğinin ve uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinde temel bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de sakın şehir unvanına sahip destinasyonlarda yürütülen turizm faaliyetlerinin yerel halk üzerindeki etkilerini ele alan ampirik çalışmaların sınırlı olması, bu alandaki araştırmaların önemini artırmaktadır (Acuner, 2015; Topal vd., 2016). Özellikle küçük ölçekli yerleşimlerde, turizm gelişiminin yerel halk tarafından nasıl algılandığının ve bu algıların turizm gelişimine verilen destek üzerindeki rolünün ortaya konulması hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik önemli bir araştırma ihtiyacına işaret etmektedir. Turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarının yerel halkın günlük yaşamına daha doğrudan yansıdığı bu tür destinasyonlarda, yerel halk algılarının çok boyutlu biçimde incelenmesi sürdürülebilir turizm planlaması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda Mudurnu örneği, sakın şehir yaklaşımının yerel ölçekte uygulanmakta olduğu, turizm faaliyetlerinin görece sınırlı ancak etkilerinin yerel halk tarafından doğrudan deneyimlendiği bir destinasyon olması nedeniyle anlamlı ve özgün bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halkın, sakın şehir kapsamında gelişen turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarını ve turizm gelişimine verdikleri desteği birlikte ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın özgün değeri, yerel halkın turizm algı ve tutumlarını Cittaslow yaklaşımı çerçevesinde bütüncül olarak incelemesi ve bu algıların demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyarak, sakın şehir destinasyonlarında uygulanacak turizm politikalarına yönelik bağlamsal ve uygulamaya dönük çıkarımlar sunmasından kaynaklanmaktadır.

2.4.Araştırma Bölgesi: Mudurnu

Bu araştırmanın uygulama alanını, Bolu iline bağlı ve 17 Mart 2018 tarihinde Sakin Şehir (Cittaslow) unvanı almış olan Mudurnu ilçesi oluşturmaktadır. Mudurnu; sahip olduğu tarihsel dokusu, geleneksel mimarisi ve yerel kültürel değerleriyle öne çıkan, küçük ölçekli bir yerleşim yeridir. İlçe, sakın şehir yaklaşımının temel ilkeleri doğrultusunda yerel kimliğin korunması, çevresel sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik uygulamalarıyla dikkat çekmektedir. Bu özellikleriyle Mudurnu, turizm gelişiminin yerel halkın günlük yaşamı üzerindeki etkilerinin daha görünür ve doğrudan gözlemlenebildiği bir destinasyon niteliği taşımaktadır.

Mudurnu’nun sakın şehir unvanı almasıyla birlikte ilçede turizm faaliyetlerinde belirli bir artış gözlemlenmiş; bu gelişme yerel halkın ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamı üzerinde çeşitli

etkiler yaratmıştır. İlçede turizm faaliyetlerinin ağırlıklı olarak kültür turizmi, gastronomi ve günübirlik ziyaretler kapsamında gelişmesi, turizm ile yerel halk arasındaki etkileşimin yoğun ve doğrudan olmasına yol açmaktadır. Bu durum, yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algılarını ve turizm gelişimine verdikleri desteği şekillendiren unsurların daha net biçimde ortaya konulabilmesine olanak tanımaktadır.

Bu bağlamda Mudurnu'nun araştırma alanı olarak seçilmesinin temel gerekçesi, sakin şehir yaklaşımının yerel ölçekte uygulanmakta olduğu bir destinasyonda, turizm gelişiminin yerel halk algıları ve turizm gelişimine verilen destek üzerindeki etkilerini birlikte incelemeye elverişli bir örnek sunmasıdır. Dolayısıyla Mudurnu örneği, çalışmanın araştırma problemiyle doğrudan ilişkili olup, sakin şehir destinasyonlarında yerel halk turizm ilişkisini anlamaya yönelik ampirik bulgular üretme açısından uygun bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup, betimsel ve karşılaştırmalı bir araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırmanın betimsel boyutunda, sakin şehir unvanına sahip Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halkın, turizm gelişiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algı düzeyleri ile turizm gelişimine verdikleri destek düzeyi ortaya konulmuştur. Araştırmanın karşılaştırmalı boyutunda ise, söz konusu algı ve destek düzeylerinin yerel halkın demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma durumu ve Mudurnu'da yaşama süresi) göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda, algılanan turizm etkileri boyutları ile turizm gelişimine verilen destek, demografik değişkenler temelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, anket tekniği kullanılarak toplanmış ve istatistiksel analizler yoluyla değerlendirilmiştir. Araştırma modeli, yerel halkın turizm gelişimine yönelik algılarının ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlar çerçevesinde çok boyutlu bir yapı sergilediği varsayımına dayanmaktadır. Bu kapsamda araştırmada, yerel halkın turizmin farklı boyutlardaki etkilerine yönelik algıları ile turizm gelişimine verdikleri destek düzeyi birlikte ele alınmış; söz konusu algı ve destek düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın evrenini, Bolu iline bağlı Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Mudurnu'nun 2018 yılı nüfus verilerine göre toplam nüfusu 19.066 olup, bu nüfusun 5.036'sı ilçe merkezinde, 14.030'u ise köylerde ikamet etmektedir(Mudurnu Kaymakamlığı, 2018). Araştırmada örneklem seçiminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada örneklem seçiminde, araştırma alanının sınırlı coğrafi yapısı, evrenin tamamına ulaşmanın güçlüğü ve zaman ile maliyet kısıtları nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda toplam 420 anket formu dağıtılmış; eksik veya hatalı doldurulan anketlerin ayıklanması sonucunda 393 anket formu analizlere dâhil edilmiştir. Anketlerin büyük bir kısmı yüz yüze yöntemle uygulanmış, kalan kısmı ise çevrim içi ortamda toplanmıştır. Veri toplama sürecinde, örneklem evreni temsil edebilirliğini artırma amacıyla, ilçeye bağlı köylerden ilçe merkezine yoğun katılımın olduğu günler tercih edilmiştir.

3.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer alırken, ikinci bölümde yerel halkın turizm gelişimine yönelik algılarını ölçmek amacıyla "Algılanan Turizm Etkileri Ölçeği" kullanılmıştır.

Söz konusu ölçek, Yoon YooShik vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olup, yerel halkın turizmin etkilerine yönelik algılarını ölçmeye yönelik çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçek; ekonomik etkiler, sosyal etkiler, kültürel etkiler, çevresel etkiler, turizm gelişimine destek ve toplam etki boyutlarından oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan “Algılanan Turizm Etkileri” ölçeği, Türkiye örnekleminde daha önce uygulanmış ve Türkçe formu literatürde yer alan çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur (Cengiz ve Kırkibir, 2007; GÜDÜ Demirebulat ve Aydemir, 2015; Türker ve Türker, 2014). Bu çalışma kapsamında ölçek maddeleri temel yapısı korunarak kullanılmış; yalnızca ifadelerde geçen destinasyon adları, araştırmanın uygulama alanına uygun olacak şekilde “Mudurnu” ve “sakin şehir (Cittaslow)” bağlamına uyarlanmıştır. Ölçek maddelerinde içerik veya anlam düzeyinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ölçeğin bu çalışma örneklemindeki geçerlik ve güvenilirliği, gerçekleştirilen güvenilirlik ve faktör analizi sonuçlarıyla yeniden değerlendirilmiştir

3.2. Veri Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde SPSS istatistiksel paket programından yararlanılmıştır. Öncelikle veri setinin analizlere uygunluğunu değerlendirmek amacıyla güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Ardından, kullanılan ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak amacıyla açımlayıcı faktör analizi (Exploratory Factor Analysis – EFA) uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi öncesinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Bartlett küresellik testi ile veri setinin faktör analizine uygunluğu değerlendirilmiştir.

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov normallik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre verilerin normal dağılım varsayımını karşılamadığı tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu doğrultuda, demografik değişkenlere göre gruplar arasında anlamlı farklılıkların belirlenmesinde non-parametrik testler tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, demografik değişkenlere göre gruplar arasında anlamlı farklılıkların belirlenmesinde parametrik olmayan testler tercih edilmiştir. İki gruplu karşılaştırmalarda Mann-Whitney U Testi (McKnight ve Najab, 2010), ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis H Testi (Arslan vd., 2018) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, araştırma soruları doğrultusunda yorumlanmış ve yerel halkın turizm gelişimine yönelik algı ve tutumları çok boyutlu bir çerçevede değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırma ölçeğine ilişkin, KMO ve Bartlett Testleri, Güvenirlik Analizi, Faktör Analizi ve Ortalama Değerler

Tablo.1. Ölçeğin Alt Boyutları, Faktör Yükleri, Açıklanan Varyans ve Güvenirlik Değerleri

Boyut	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Ekonomik Etkiler	8	0.797
Sosyal Etkiler	6	0.855
Kültürel Etkiler	4	0.909
Çevresel Etkiler	5	0.757
Turizm Gelişimine Destek	5	0.940
Genel Ölçek	30	0.853
KMO		0.870
Barlett Testi Ki Kare		5658.019
Sd		435
p		.000
Toplam Açıklanan Varyans		59.903

Tablo 1’de ölçek için KMO değeri 0.870, Bartlett Küresellik Testi sonucu $\chi^2=5658.019$; $sd=435$; $p < 0.001$, toplam açıklanan varyans %59.903 olarak belirlenmiştir.

Bu ölçekte toplamda 30 madde olup yapılan faktör analizi sonucunda bu maddeler ekonomik etki, sosyal etki, turizm desteği, kültürel etki, çevresel etki ve toplam etki olmak üzere 6 boyutta değerlendirilmiştir. Toplam açıklanmış olduğu Varyans %59.903'tür. KMO değeri ölçeğin analizler için örneklem yeterliliğini ifade etmektedir. Bu değer genel olarak .80'in üzerinde olduğunda analiz için iyi bir örnekleme sahip bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla araştırmada elde edilen .87 değeri verilerin analiz için yeterli örnekleme sahip olduğunu göstermektedir.

4.1. Normallik Testi Sonuçları

Tablo 2. Normallik Testi Sonuçları

Boyutlar	Kolmogorov-Smirnov Testi			
	N	Statistic	Ortalama	p
Ekonomik Etki	393	.164	28.80	.00
Sosyal Etki	393	.147	14.33	.00
Turizm Desteği	393	.244	20.71	.00
Kültürel Etki	393	.202	15.16	.00
Çevresel Etki	393	.116	14.11	.00
Toplam Etki	393	.294	8.01	.00

Araştırma verilerini dağılımı Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda araştırma verilerini bütün alt boyutlarda normal dağılım göstermediği ($p \leq .05$) tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma verilerinin analizinde parametrik olmayan istatistik yöntemler olan iki veya daha çok örneklem ortalamasının farklılık sergileyip sergilemediğini gösteren Kruskal Wallis testi ile sonuçların anlamlı çıkması sonucu farkın hangi gruplar içinde meydana geldiğini belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Bu bölümde, Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halkın turizm gelişiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algıları ile turizm gelişimine verdikleri destek düzeyi ve bu algıların demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgular sunulmaktadır.

4.2. Yerel Halkın Turizm Gelişiminin Etkilerine Yönelik Algıları

Tablo 2. Yerel Halkın Turizm Gelişiminin Etkilerine Yönelik Algı Düzeyleri

Boyut	Ortalama (\bar{x})	Standart Sapma
Ekonomik Etkiler	3.60	1.10
Sosyal Etkiler	2.38	1.12
Kültürel Etkiler	3.78	1.04
Çevresel Etkiler	2.82	1.16
Toplam Etki	4.01	1.01

Yerel halkın turizm gelişiminin etkilerine yönelik algılarını belirlemek amacıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etki boyutları ile toplam etkiye ilişkin ortalama değerler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Mudurnu'da yaşayan yerel halkın turizm gelişiminin ekonomik etkilerini genel olarak olumlu algıladığını göstermektedir. Turizmin yerel ekonomiye katkı sağladığı, istihdam olanaklarını artırdığı ve yerel ürünlerin değerlendirilmesine katkı sunduğu yönündeki ifadeler katılımcılar tarafından yüksek düzeyde desteklenmiştir.

Sosyal ve kültürel etkilere ilişkin algılar incelendiğinde, yerel halkın turizmin sosyal yaşamı canlandırdığı ve kültürel değerlerin tanıtımına katkı sağladığı yönünde olumlu bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte, bazı sosyal ve kültürel etkiler konusunda katılımcıların daha temkinli bir yaklaşım sergilediği tespit edilmiştir. Bu durum, turizmin sosyo-kültürel etkilerinin yerel halk tarafından tek boyutlu değil, dengeli bir bakış açısıyla değerlendirildiğini göstermektedir.

Çevresel etkilere yönelik algılar incelendiğinde ise, yerel halkın turizmin çevre üzerinde oluşturabileceği baskılara karşı daha duyarlı olduğu görülmektedir. Turizm faaliyetlerinin artmasıyla birlikte çevresel kirlilik, doğal alanların kullanımı ve altyapı baskısı gibi konulara yönelik endişelerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Buna rağmen, genel değerlendirmede turizmin çevresel etkilerinin tamamen olumsuz olarak algılanmadığı, kontrollü ve planlı bir turizm gelişiminin çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayabileceği yönünde bir algının var olduğu söylenebilir.

4.3. Yerel Halkın Turizm Gelişimine Yönelik Destek Düzeyi

Tablo 3. Yerel Halkın Turizm Gelişimine Yönelik Destek Düzeyi

İfade	Ortalama	Std. Sapma
Turizm faaliyetlerinin geliştirilmesini destekliyorum	3.87	1.06
Kültürel ve tarih temelli turizm faaliyetlerini destekliyorum	3.94	1.02
Rekreasyon, festival ve etkinlikleri destekliyorum	3.89	1.01
Turizm yatırımlarının artırılmasını destekliyorum	3.81	1.07
Hizmet işletmelerinin gelişimini destekliyorum	3.85	1.03

Yerel halkın turizm gelişimine yönelik destek düzeyini belirlemek amacıyla ölçülen ifadeler incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun Mudurnu'da turizm faaliyetlerinin geliştirilmesini desteklediği görülmektedir. Yerel halk, sakin şehir unvanı ile birlikte gelişen turizmin ilçenin tanınırlığını artırdığı ve yerel kalkınmaya katkı sunduğu görüşünü benimsemektedir.

Elde edilen bulgular, yerel halkın turizm gelişimine verdiği desteğin, turizmin algılanan olumlu etkileriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle ekonomik ve kültürel katkıların ön plana çıktığı algılar, turizm gelişimine yönelik destek düzeyinin artmasında etkili olmaktadır. Bu durum, yerel halkın turizme yönelik tutumlarının rasyonel bir değerlendirme sürecine dayandığını ortaya koymaktadır.

4.4. Demografik Değişkenlere Göre Turizm Algılarındaki Farklılıklar

Yerel halkın turizm gelişiminin etkilerine yönelik algılarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla non-parametrik testler uygulanmıştır. İki gruplu karşılaştırmalarda Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis H Testi kullanılmıştır.

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Turizm Algılarındaki Farklılıklar (Kruskal-Wallis H)

Boyut	χ^2	sd	p
Sosyal Etkiler	9.418	3	0.022*
Çevresel Etkiler	11.327	3	0.008*
Toplam Etki	8.641	3	0.022*

*p<0.05

Analiz sonuçlarına göre, yaş değişkenine göre yerel halkın turizm gelişiminin sosyal, çevresel ve toplam etki boyutlarına yönelik algılarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yaş grupları arasındaki bu farklılıklar, bireylerin yaşam deneyimleri ve destinasyonla kurdukları bağların turizm algılarını etkilediğini göstermektedir.

Tablo 5. Eğitim Düzeyine Göre Turizm Algılarındaki Farklılıklar

Boyut	Test	p
Sosyal Etkiler	Mann-Whitney U	0.024*
Kültürel Etkiler	Mann-Whitney U	0.036*

*p<0.05

Eğitim düzeyi değişkenine göre yapılan analizlerde, özellikle turizmin kültürel etkileri ve turizm gelişimine yönelik destek boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça, turizmin kültürel boyutuna yönelik farkındalığın ve eleştirel değerlendirmenin arttığı görülmektedir.

Tablo 6. Çalışma Durumuna Göre Turizm Algılarındaki Farklılıklar

Boyut	χ^2	sd	p
Ekonomik Etkiler	14.610	10	0.147
Çevresel Etkiler	18.522	10	0.047*
Toplam Etki	19.384	10	0.036*

Çalışma durumu değişkenine göre yapılan karşılaştırmalarda, turizmin ekonomik etkileri, çevresel etkileri ve toplam etki boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Turizmle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili işlerde çalışan bireylerin, turizm gelişimine yönelik daha olumlu algılara sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Mudurnu'da Yaşama Süresine Göre Turizm Algılarındaki Farklılıklar

Boyut	Test	p
Sosyal Etkiler	Mann-Whitney U	0.021*
Turizm Desteği	Mann-Whitney U	0.001*
Toplam Etki	Mann-Whitney U	0.015*

Mudurnu'da yaşama süresi değişkeni açısından elde edilen bulgular, destinasyonda daha uzun süredir yaşayan bireylerin turizm gelişiminin etkilerini daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu gruptaki bireylerin, turizmin hem olumlu hem de olası olumsuz etkilerine yönelik daha dengeli algılara sahip olduğu görülmektedir.

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, Mudurnu'da yaşayan yerel halkın sakin şehir kapsamında gelişen turizmi olumlu algıladığı ve turizm gelişimini desteklediği sonucuna

ulaşmıştır. Bununla birlikte, demografik özelliklere bağlı olarak algı ve tutumların farklılaştığı; özellikle çevresel ve sosyo-kültürel etkiler konusunda yerel halkın daha temkinli bir yaklaşım benimsediği tespit edilmiştir.

Bu bulgular, sakin şehir destinasyonlarında turizm gelişiminin yerel halkın beklenti ve algıları dikkate alınarak planlanmasının önemini ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, sakin şehir unvanına sahip Mudurnu ilçesinde turizm gelişiminin yerel halk tarafından genel olarak olumlu algılandığını, ancak bu desteğin homojen ve koşulsuz bir yapıya sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar, yerel halkın turizme yönelik algılarının destinasyonun gelişim düzeyi, turizm yoğunluğu ve yerel bağlamla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan önceki çalışmalarla örtüşmektedir (Ap, 1992; Gursoy ve Rutherford, 2004). Bununla birlikte Mudurnu örneğinde söz konusu benzerlikler, sakin şehir yaklaşımının temel ilkeleri ve ilçenin küçük ölçekli yapısı dikkate alındığında daha açıklayıcı bir nitelik kazanmaktadır.

Yerel halkın turizmin ekonomik etkilerine yönelik algılarının görece yüksek düzeyde olması, turizmin Mudurnu gibi küçük ölçekli destinasyonlarda istihdam yaratma, yerel üretimi destekleme ve küçük işletmelere doğrudan katkı sağlama potansiyeliyle ilişkilendirilebilir. Turizm faaliyetlerinin henüz kitlesel bir yapıya ulaşmamış olması, ekonomik faydaların yerel halk tarafından daha görünür ve somut biçimde algılanmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, turizmin erken gelişim aşamalarında yerel halk tarafından daha güçlü biçimde desteklendiğini ortaya koyan literatürle uyumludur (Teye vd., 2002; Gümüş ve Özüpekçe, 2009). Dolayısıyla elde edilen bulgular, yalnızca literatürle paralellik göstermekle kalmamakta; turizmin gelişim düzeyi ile ekonomik algılar arasındaki ilişkinin Mudurnu bağlamında da geçerli olduğunu teyit etmektedir.

Turizmin kültürel etkilerine yönelik olumlu algılar, Mudurnu'da turizmin ağırlıklı olarak kültür turizmi, gastronomi ve günübirlik ziyaretler şeklinde gelişmesiyle yakından ilişkilidir. Turizm faaliyetlerinin yerel kültürü ticarileştiren yoğun bir yapıya dönüşmemiş olması, yerel halkın kültürel kimliğini tehdit altında hissetmemesine ve turizmi kültürel tanıtım açısından bir fırsat olarak değerlendirmesine imkân tanımaktadır. Bu bulgu, turizmin uygun biçimde yönetildiği destinasyonlarda kültürel farkındalığı artırabileceğini ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir (Besculides vd., 2002; Doğan, 2012). Bununla birlikte eğitim düzeyi yükseldikçe kültürel etkilere yönelik daha eleştirel bir yaklaşımın ortaya çıkması, kültürel sürdürülebilirlik ve kimlik kaybı gibi konulara ilişkin farkındalığın eğitimle birlikte artmasıyla açıklanabilir (Oviedo-García vd., 2008).

Sosyal ve çevresel etkilere yönelik algıların daha temkinli olması, sakin şehir yaklaşımının temelinde yer alan yaşam kalitesi, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. Mudurnu'da turizm faaliyetlerinin henüz yüksek yoğunluklu olmamasına rağmen, yerel halkın çevresel etkiler konusunda dikkatli bir tutum sergilemesi, olası çevresel risklere yönelik önleyici bir farkındalığın varlığına işaret etmektedir. Bu durum, çevresel etkilerin yalnızca mevcut sorunlar üzerinden değil, potansiyel tehditler üzerinden de değerlendirildiğini ortaya koyan literatürle uyumludur (Dyer vd., 2007; Duran, 2013).

Yerel halkın turizm gelişimine yönelik destek düzeyinin yüksek olması, ancak bu desteğin "kontrollü ve planlı gelişim" koşuluna bağlanması, Mudurnu örneğinde turizmin koşullu bir kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bulgu, algılanan olumlu turizm etkilerinin yerel halk

desteğini artırdığını(Dyer vd., 2007); buna karşın sosyal ve çevresel risklere ilişkin kaygıların desteğin sınırlarını belirlediğini göstermektedir (Tayfun ve Kılıçlar, 2004; Tichaawa ve Mhlanga, 2015). Dolayısıyla sakin şehir destinasyonlarında turizmin otomatik bir kabul görmediği, yerel halkın turizmi seçici ve temkinli bir bakış açısıyla değerlendirdiği söylenebilir.

Demografik değişkenlere göre elde edilen farklılıklar, yerel halkın turizm algılarının sosyolojik ve davranışsal faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Yaş değişkenine göre ortaya çıkan farklılıklar, bireylerin yaşam deneyimleri ve turizmden beklentilerinin yaşla birlikte değişmesiyle ilişkilendirilebilir(Oviedo-Garcia vd., 2008). Genç bireylerin turizmin sosyal etkilerine daha olumlu yaklaşması, turizmi sosyal etkileşim ve hareketlilik fırsatı olarak görmeleriyle açıklanabilirken; ileri yaş gruplarının çevresel ve sosyal etkilere karşı daha temkinli olması, mevcut yaşam düzeninin korunmasına yönelik hassasiyetle ilişkilendirilebilir (Deniz, 2016).

Eğitim düzeyi ve çalışma durumu gibi değişkenlere bağlı farklılıklar ise bireylerin turizmle kurdukları ekonomik ve bilişsel ilişkinin algıları şekillendirdiğini göstermektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe turizmin potansiyel olumsuz etkilerine yönelik farkındalığın artması, yerel halkın turizmi daha eleştirel bir perspektiften değerlendirmesine yol açmaktadır. Benzer şekilde, turizmle doğrudan ya da dolaylı ekonomik ilişkisi bulunan bireylerin turizme yönelik daha olumlu tutumlar sergilemesi, algıların kişisel deneyimler ve beklentiler doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır (Fullagar vd., 2012; Gursoy vd., 2002).

Bu araştırma, sakin şehir destinasyonlarında turizm gelişiminin yerel halk tarafından tek boyutlu bir destekle değil; ekonomik ve kültürel faydalarla güçlenen, ancak sosyal ve çevresel hassasiyetlerle sınırlandırılan çok boyutlu ve koşullu bir destek yapısı içinde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, literatürde yer alan bulguları yalnızca doğrulamakla kalmamakta; bu bulguların hangi bağlamsal ve sosyolojik mekanizmalarla ortaya çıktığını Mudurnu örneği üzerinden açıklayarak literatüre özgün ve bağlamsal bir katkı sunmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışma, sakin şehir (Cittaslow) unvanına sahip Mudurnu ilçesinde yaşayan yerel halkın, turizm gelişiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik algılarını ve turizm gelişimine verdikleri destek düzeyini incelemiştir. Elde edilen bulgular, Mudurnu'da yerel halkın turizmi genel olarak olumlu algıladığını ve turizm gelişimini desteklediğini, ancak bu desteğin özellikle sosyal ve çevresel boyutlarda temkinli ve koşullu bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, yerel halkın turizmi yalnızca ekonomik bir kalkınma aracı olarak değil, yaşam kalitesi ve çevresel sürdürülebilirlik bağlamında da değerlendirdiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları, turizmin ekonomik etkilerinin yerel halk tarafından daha belirgin ve olumlu algılandığını ortaya koymaktadır. Turizmin yerel ekonomiye katkı sağlaması, istihdam olanaklarını artırması ve küçük ölçekli yerel girişimleri desteklemesi, yerel halkın turizm gelişimine yönelik desteğinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Bu durum, turizmin erken gelişim aşamalarında ekonomik faydaların yerel halk algıları üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koyan literatürle uyumludur (Ap, 1992; Gursoy ve Rutherford, 2004). Bununla birlikte sosyal ve çevresel etkilere yönelik daha temkinli algılar, yerel halkın turizmin olası olumsuz sonuçlarına karşı duyarlılık geliştirdiğini ve turizm gelişiminin kontrolsüz bir biçimde gerçekleşmesine yönelik kaygılar taşıdığını göstermektedir. Bu bulgu, çevresel ve sosyal etkilerin yerel halk desteğinin sınırlarını belirlediğini ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Dyer et al., 2007; Tichaawa ve Mhlanga, 2015).

Demografik değişkenlere göre elde edilen farklılıklar, yerel halkın turizm algılarının homojen bir yapıya sahip olmadığını ortaya koymuştur. Yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu ve destinasyonda yaşama süresi gibi değişkenlerin algıları anlamlı biçimde etkilemesi, turizm gelişiminin farklı toplumsal gruplar tarafından farklı beklenti ve deneyimler çerçevesinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bu sonuç, yerel halk algılarının tek tip bir yaklaşımla ele alınamayacağını ve turizm politikalarının toplumsal çeşitliliği dikkate alan bir anlayışla şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, politika yapıcılar ve yerel yöneticiler açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Öncelikle, sakin şehir destinasyonlarında turizm planlamasının yalnızca ekonomik büyümeye odaklanmaması; çevresel koruma, kültürel sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi unsurlarını bütüncül bir çerçevede ele alması gerekmektedir. Yerel halkın sosyal ve çevresel etkiler konusundaki hassasiyeti dikkate alınarak, turizm faaliyetlerinin ölçeği ve türü konusunda kontrollü ve planlı bir gelişim anlayışı benimsenmelidir. Ayrıca yerel halkın turizm karar alma süreçlerine aktif katılımının sağlanması, turizm gelişimine yönelik desteğin uzun vadede sürdürülebilirliğini güçlendirecektir. Özellikle eğitim düzeyi ve yaş grupları arasındaki algı farklılıkları dikkate alınarak, bilinçlendirme ve katılım mekanizmalarının farklı toplumsal gruplara yönelik olarak çeşitlendirilmesi önerilmektedir.

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde bu çalışma, yerel halkın turizme yönelik algıları ile turizm gelişimine verilen destek arasındaki ilişkiyi esas alan algı-etki-destek yaklaşımına bağlamsal bir katkı sunmaktadır. Bulgular, söz konusu ilişkinin sakin şehir destinasyonlarında otomatik bir destek üretmediğini; aksine ekonomik ve kültürel faydalarla güçlenen, ancak sosyal ve çevresel hassasiyetlerle sınırlandırılan koşullu bir destek yapısı içerisinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, literatürde yer alan bulguları yalnızca doğrulamakla kalmamakta; bu bulguların küçük ölçekli ve sakin şehir bağlamında nasıl anlam kazandığını açıklayarak literatüre özgün ve bağlamsal bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma, sakin şehir destinasyonlarında sürdürülebilir turizm gelişiminin başarısının, yerel halkın algı ve beklentilerinin dikkate alındığı katılımcı ve dengeli bir planlama anlayışına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Mudurnu örneği, sakin şehir yaklaşımının yerel halk tarafından benimsendiğini, ancak bu benimsemenin sosyal ve çevresel duyarlılıklarla şekillenen seçici bir destek yapısı içerisinde gerçekleştiğini göstermesi bakımından literatür ve uygulama açısından önemli bir örnek sunmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar

Bu araştırmanın bazı yöntemsel sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, örneklem seçiminde kolayda örnekleme yönteminin kullanılması, örneklemin evreni temsil gücünü sınırlayabilmektedir. Bu nedenle elde edilen bulgular Mudurnu ilçesi bağlamında değerlendirilmiş olup, sonuçların tüm sakin şehir destinasyonlarına doğrudan genellenmesi konusunda temkinli olunmalıdır. Örneklem büyüklüğü (n=393) genel analizler için yeterli olmakla birlikte, bazı demografik alt grupların görece düşük temsil edilmesi karşılaştırmalı analizlerin istatistiksel gücünü sınırlamış olabilir.

Araştırmada kullanılan ölçekler, Türkiye örnekleminde daha önce uygulanmış olmakla birlikte, yalnızca bağlama özgü (Mudurnu ve sakin şehir) sınırlı uyarlamalar içermektedir. Bu durum, ölçeklerin farklı kültürel ve mekânsal bağlamlarda yeniden test edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmanın kesitsel tasarımı, yerel halkın turizm algılarındaki zamansal değişimin izlenmesini mümkün kılmamaktadır. Gelecek araştırmalarda, farklı turizm gelişim

düzeylelerine sahip sakin şehir destinasyonlarının karşılaştırmalı olarak ele alınması; algılanan turizm etkileri, turizm gelişimine verilen destek ve yaşam kalitesi algısı gibi değişkenler arasındaki ilişkilerin bağlamsal farklılıklarını ortaya koyabilir. Bunun yanı sıra, nitel veya karma yöntemli çalışmalar aracılığıyla yerel halkın turizm algılarını şekillendiren sosyolojik ve davranışsal mekanizmaların derinlemesine incelenmesi, literatürdeki algı-etki-destek yaklaşımının açıklayıcılığını güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- Acuner, E. (2015). *Cittaslow olma yolunda ilk adım*. Trabzon: Celepler Yayıncılık.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C., & Vogt, C. A. (2005). Residents' perceptions of community tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076.
- Arslan, A. K., Yaşar, Ş., Çolak, C., & Yoloğlu, S. (2018). R Shiny paketi ile Kruskal Wallis H testi için interaktif bir web uygulaması. *Annals of Health Sciences Research*, 7(2), 49-55.
- Ap, J. (1992). Residents' perceptions on tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 19(4), 665-690. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0160-7383\(92\)90060-3](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0160-7383(92)90060-3)
- Bekar, A., Yozukmaz, N., Gövce, M., & Sürücü, Ç. (2015). The Concept of Cittaslow as a Marketing Tool for Destination Development: The Case of Mugla, Turkey. 4, 54-64.
- Beckley, T. M. (2003). The relative importance of sociocultural and ecological factors in attachment to place. *United States Department of Agriculture Forest Service General Technical Report PNW*, 105-126.
- Besculides, A., Lee, M. E., & McCormick, P. J. (2002). Residents' perceptions of the cultural benefits of tourism. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 303-319.
- Butler, R. W. (1980). THE CONCEPT OF A TOURIST AREA CYCLE OF EVOLUTION: IMPLICATIONS FOR MANAGEMENT OF RESOURCES. *Canadian Geographer / Le géographe canadien*, 24(1), 5-12. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Brunt, P., & Courtney, P. (1999). Host perceptions of sociocultural impacts. *Annals of Tourism Research*, 26(3), 493-515.
- Cengiz, E., & Kırkbir, F. (2007). Yerel halk tarafından algılanan toplam turizm etkisi ile turizm desteği arasındaki ilişkiye yönelik yapısal bir model önerisi.
- Çetin, T. (2009). Beypazarı'nda turist-yerli halk etkileşimi ve turizmin sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(1), 15-32.
- Deniz, M. (2016). Kayaagıl Köyünde (Uşak) Turizmin Etkileri Üzerine Yerel Halkın Turizm Algısı. *Journal of Turkish Studies*, 11, 57-57. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.9993>
- Doğan, H. (2012). Yerel halkın Isparta turizmine yönelik görüşleri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 103-122.
- Doxey, G. V. (1975). A causation theory of visitor-resident irritants: Methodology and research inferences. Travel and tourism research associations sixth annual conference proceedings,
- Duran, E. (2013). Yerel halkın sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik tutumları: Bozcaada örneği. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 2(3), 76-94.
- Dyer, P., Gursoy, D., Sharma, B., & Carter, J. (2007). Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia. *Tourism Management*, 28(2), 409-422. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tourman.2006.04.002>
- Fullagar, S., Wilson, E., & Markwell, K. (2012). Starting slow: Thinking through slow mobilities and experiences. *Slow tourism*, 1-10.

- Güdü Demirbulat, Ö., & Aydemir, B. (2015). Toplum Temelli Turizm (TTT) Çerçevesinde Kırsal Yörelerde Turizm Algısı (Macahel Yaylası/Camili Örneği). *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi (14-16 Mayıs) Bildiriler Kitabı*, 63-71.
- Gursoy, D., Jurowski, C., & Uysal, M. (2002). Resident attitudes: A Structural Modeling Approach. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79-105.
[https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00028-7](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00028-7)
- Gümüş, N., & Özüpekçe, S. (2009). Foça'da turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerine yönelik yerel halkın görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 398-417.
- Huh, C., & Vogt, C. A. (2008). Changes in residents' attitudes toward tourism over time: A cohort analytical approach. *Journal of Travel Research*, 46(4), 446-455.
- Mudurnu Kaymakamlığı. (2018). *Mudurnu*. <https://www.mudurnu.gov.tr/> (Erişim tarihi: 15.05.2018)
- Kervankıran, İ. (2014). Beypazarı/Ankara örneğinde turizmin ekonomik, toplumsal ve çevresel etkilerine yerel halkın yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 133-153.
- Keskin, E., & Çontu, M. (2011). Mustafapaşa Sinasos kasabasında yaşayan halkın turizme bakış açısını belirlemeye yönelik bir alan araştırması.
- Kozak, N., Kozak, M. A., & Kozak, M. (2014). *Genel turizm ilkeler ve kavramlar* (16. Baskı). Ankara: Detay.
- McKnight, P. E., & Najab, J. (2010). Mann-whitney U test. *The Corsini encyclopedia of psychology*, 1-1.
- Miele, M. (2013). Cittáslow: Producing slowness against the fast life. In *Citizens and borderwork in contemporary Europe* (pp. 135-156). Routledge.
<https://doi.org/10.1080/13562570801969572>
- Nunkoo, R., & Ramkissoon, H. (2011). Residents' Satisfaction With Community Attributes and Support for Tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 35(2), 171-190.
<https://doi.org/10.1177/1096348010384600>
- Oviedo-Garcia, M., Castellanos-Verdugo, M., & Ruiz, D. (2008). Gaining Residents' Support for Tourism and Planning. *International Journal of Tourism Research*, 10, 95-109.
<https://doi.org/10.1002/jtr.644>
- Pavlic, I., & Portolan, A. (2015). Irritation index, tourism. In (pp. 1-2).
https://doi.org/10.1007/978-3-319-01669-6_564-1
- Radstrom, S. (2014). A PlaceSustaining framework for local urban identity: An introduction and history of Cittaslow. *Italian Journal of Planning Practice*, 1(1), 90-113.
- Sharpley, R., & Telfer, D. J. (2014). *Tourism and development: Concepts and issues*, 2nd edition.
- Tayfun, A. (2002). Turist yerli halk etkileşimi üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Tayfun, A., & Kılıçlar, A. (2004). Turizmin sosyal etkileri ve yerli halkın turiste bakışı. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*(1), 1-17.
- Teye, V., Sirakaya, E., & Sönmez, S. F. (2002). Residents' attitudes toward tourism development. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 668-688.
- Tichaawa, T. M., & Mhlanga, O. (2015). Community perceptions of a community-based tourism project: A case study of the CAMPFIRE programme in Zimbabwe. *African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance*, 21(sup-2), 55-67.
- Topal, T. Ü., Korkut, A., & Kiper, T. (2016). Yerel kimliğin kent ile buluşması: Cittaslow-Yavaş şehirler. In: İdil.

- Türker, G. Ö., & Türker, A. (2014). Yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi turizm desteğini nasıl etkiler: dalyan destinasyonu örneği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(1), 81-98.
- Yoon, Y., Gursoy, D., & Chen, J. S. (2001). Validating a tourism development theory with structural equation modeling. *Tourism Management*, 22(4), 363-372. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(00\)00062-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(00)00062-5)
- Zaidan, E. (2016). TOURISM Original scientific paper the impact of cultural distance on local residents' perception of tourism development: The case of Dubai in UAE. *Tourism*, 64, 109-126.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Arş. Gör. Emrah Kırmacı katkı oranı %51, Prof. Dr. Nilgün Sanalan Bilici katkı oranı %49'dur

EBEVEYNLERİN EKOLOJİK AYAK İZİ FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ

DETERMINING PARENTS' AWARENESS OF ECOLOGICAL FOOTPRINT

Hülya ALTUNBEY¹

Dilek ÇELİKLER²

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, hulyaaltunbey@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1528-8900

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dilekc@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9945-7195

Geliş Tarihi / Date Applied
12.10.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.02.2026

ÖZET

Her yıl Global Footprint Network (Küresel Ayak izi Ağı) tarafından hesaplanan ekolojik ayak izi verilerine göre kaynakların sürdürülebilirliğinin önünde engeller olduğu ve ilerleyen yıllarda daha fazla sayıda dünya kaynağına ihtiyaç duyulacağı görülmektedir. Dolayısıyla ekolojik ayak izinin nedenleri ve bileşenlerinin ele alınması önemlidir. Bu doğrultuda araştırmada ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunun 114 ebeveynden oluştuğu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak "Demografik Bilgi Formu" ve "Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği" uygulanmıştır. Demografik bilgi formu, katılımcıların ebeveynlik durumları, öğrenim, meslek ve gelir durumuna ilişkin bilgiler edinmeyi amaçlayan dört sorudan oluşmaktadır. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği ise beşli likert tipinde 30 maddeden oluşarak "Enerji", "Yasalar Kapsamında", "Geri Dönüşüm", "Ulaşım", "Su Tüketimi" ve "Gıda" olmak üzere 6 alt boyutu içermektedir. Alt boyutlara ilişkin betimsel istatistikler SPSS paket programı ile, alt boyutlara ait her bir madde ise yüzde (%) ve frekans (f) olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda ebeveynlik durumlarına göre Ekolojik Ayak İzi farkındalık düzeyleri, ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında; öğrenim durumları, meslekleri ve gelir durumlarına göre de alt boyutlara ait ortalamalar arasında anlamlı farklar tespit edilmemiştir. Ebeveynlerin ekolojik ayak izine etkisinin en fazla "Enerji", en az "Yasalar Kapsamında"ki alt boyutta olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, Ekolojik Ayak İzi, Sürdürülebilirlik, Farkındalık.

ABSTRACT

According to ecological footprint data published annually by the Global Footprint Network, the sustainability of natural resources is under increasing pressure, suggesting that the consumption levels of future years will exceed the capacity of a single Earth. This situation highlights the importance of examining the components and underlying causes of ecological footprints, particularly in relation to public awareness. In this context, the present study aimed to determine parents' awareness levels regarding ecological footprints. The study adopted a quantitative research design using a relational survey model. The study group consisted of 114 parents. Data were collected through a Demographic Information Form and the Ecological Footprint Awareness Scale. The demographic form included four items related to participants' education level, occupation, income level, and parenting-related characteristics. The Ecological Footprint Awareness Scale comprises 30 items rated on a five-point Likert scale and includes six sub-dimensions: Energy, Legal Dimension, Recycling, Transportation, Water Consumption, and Food. Descriptive statistics were analyzed using the SPSS statistical package, and item-level analyses were conducted using frequency and percentage values. The findings revealed that parents' ecological footprint awareness levels did not differ significantly across the overall scale or its sub-dimensions with respect to demographic variables such as education level, occupation, income level, or parenting-related characteristics. Among the sub-dimensions, the highest level of awareness was observed in the Energy dimension, whereas the lowest awareness was found in the Legal dimension.

Keywords: Parents, Ecological Footprint, Sustainability, Awareness.

1. GİRİŞ

Çevre, içinde her türlü canlı ve cansız faktörleri barındıran canlıların yaşamsal faaliyetlerini sürdürdüğü ortamdır (Uzun, 2007; Yücel ve Morgil,1999). İnsan ve çevre sürekli birbiri ile etkileşim halindedir. Çevre ile insan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda çevre sorunlarının oluşmasında insanların olumsuz davranışlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Küresel ısınma, su, hava ve toprak kirliliği, doğal kaynakların azalması, ozon tabakasının incilmesi ve biyolojik çeşitliliğin azalması insan faaliyetlerinin etkileri arasında yer almaktadır (MEGEP, 2011).

Sanayileşme ve nüfus artışı ile birlikte kaynak tüketimi, tüketim artışına bağlı olarak artan atık oluşumu ve bu atıkların çevreye bilinçsizce bırakılması insan kaynaklı çevre sorunlarının en önemli nedenlerinden biridir. Bunun neticesinde hem çevre kirliliği hem de doğal kaynakların israfı gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sebepten çevre kirliliğinin önlenmesi, doğal kaynakların ve gelecek nesillerin yaşam alanlarının korunup çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi toplumsal, hatta küresel bir nitelik kazanmaktadır.

Sürdürülebilirliği ekonomik, sosyal ve çevresel boyut ile kapsayan sürdürülebilir kalkınma; (Seydioğulları, 2013), ekosistemin korunup doğal kaynakların doğru kullanılabilmesi, ekonomiye bağlı olarak ortaya çıkan çevresel baskıların belirlenmesi ve yaşam kalitesinin artırılması konuları ile ilişkilidir (Moldan ve Hak, 2012).

Nüfus artışı, ticaret ve teknolojiye bağlı olarak son 50 yılda kaynak kullanımına yönelik talebin arttığı görülmektedir. Artan talep doğrultusunda da iklimi, hava ve su kalitesini, tatlı su miktarını, tozlaşmayı, tohumların yayılmasını, toprağın ve habitatların oluşumunu düzenleyen ekosistemde bozulmalar meydana gelmektedir. Yaşadığımız bu dönemde bozulan çevre koşulları neticesinde de doğa kaybı ve iklim değişikliğinin etkileri hissedilmektedir. Sık sık meydana gelen aşırı hava olayları, buna bağlı olarak yaşanan yer değişiklikleri ve ölümler, artan gıda sorunu, özelliğini kaybeden topraklar, tatlı su sıkıntısı ve zootonik hastalıkların yayılması karşı karşıya kaldığımız etkilerden sadece birkaçıdır (WWF, 2022). Bu durum Dünya'daki ekolojik dengenin bozulmasındaki en büyük etkenin insan faaliyetleri olduğunu göstermektedir. Dünya nüfusu artmaya devam ettikçe çevre koruma faaliyetleri de daha önemli hale gelmektedir (Chan, 1996).

Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için bireylerin doğal çevre ve denge üzerindeki olumsuz etkilerinin belirlenmesi bugün ve gelecek için daha yaşanabilir ortamların oluşturulmasında etkili olacaktır. Bu noktada ekolojik ayak izinin belirlenmesi önemlidir.

Küresel hektar (kha) ile ifade edilen ekolojik ayak izi, var olan teknoloji ve kaynak yönetimi ile tüketilen kaynakların üretilmesi ve oluşan atığın bertaraf edilmesi için gereken verimli toprak ve su alanıdır (WWF, 2012). Dünya çapında ekolojik ayak izi fazla olan ülkelerin başında Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt ve İrlanda'nın geldiği görülmektedir (WWF, 2010). Çin'in ise 2030 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşan atık miktarının iki katından daha fazla atık üreteceği (Altuntop, Bozlu ve Karabıyık, 2014), küresel boyutta oluşan atıkların 2050 yılına kadar 3,40 milyar ton olacağı düşünülmektedir (WB, 2018). Türkiye'ye bakıldığında ise su sıkıntısı olan ülke statüsünde olduğu görülmektedir. Ayrıca son 50 yılda üç adet Van Gölü büyüklüğündeki sulak alanın ekolojik fonksiyonunu yitirdiği tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'de doğa ve insan için gerekli olan temiz su miktarının azaldığını göstermektedir (WWF, 2020). Türkiye'nin ekolojik ayak izinin çevresel bozulmaya yol açmasının yanı sıra doğal kaynakların da tükenmesine yol açtığı görülmektedir (Han, 2024).

Çocukların en yakın ve en uzun süre etkileşimde bulunduğu çevre ailedir. Aileler çocukların bilişsel, fiziksel, davranışsal, psikososyal, kişilik ve ahlak gelişimleri üzerinde önemli etkilere sahiptir (Bağartarhan ve Nazlı, 2013). Yaşadığımız yüzyılda toplumun her alanında köklü değişiklikler meydana gelse de temelde değişikliğe uğramayan tek şey ailelerin çocukların hayatının merkezinde olması ve onların hayatına olumlu ya da olumsuz yön veriyor olmalarıdır (Şahin ve Özbey, 2007). Ebeveyn tutumlarının, doğaya verdikleri değerlerin ve ekolojik bilinç düzeylerinin gençlerin ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerini etkilediği düşünülmektedir (Karataş ve Keleş, 2023). Literatür incelendiğinde ilkökul ve ortaokulda öğrenim görmekte olan öğrenci ebeveynlerinin ekolojik ayak izi farkındalıklarının belirlenmesine yönelik araştırmalara yeteri kadar yer verilmediği, yapılan araştırmaların öğrenciler (Ajiboye ve Adekojo Olatundun, 2010; McNichol, Davis ve O'Brien, 2011; Güngör ve Kalburan, 2018; Güleç ve Orhan, 2022; Ayhan ve Töman, 2024), öğretmen adayları (Coşkun ve Sarıkaya, 2014; Caba, 2021; Karataş ve Keleş, 2023), öğretmenler (Tuncel, 2024; Engin, Demiriz ve Koçyiğit, 2023; Ercan ve Palaz, 2025) ve kadınlar (Kılavuz ve Nalbant, 2024; Hacımuhittinoğulları, Karaman, Yıldırım, Ünal ve Öztürk, 2024) ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Vural ve Yıldız (2025) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da çocukları okul öncesi eğitime devam eden ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının incelendiği tespit edilmiştir. Bu durum aktif olarak çocuk yetiştiren ve çocuklara rol model olan ebeveyn grubu ile yürütülen çalışmaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışma grubu göz önünde bulundurulduğunda bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı cinsiyet, eğitim, meslek ve gelir durumuna sahip ebeveynlerin karşılaştırmalı analizi özellikle Karadeniz Bölgesi gibi bir coğrafi örnekleme eksiktir. Bu çalışma ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıklarını Enerji, Yasalar Kapsamında, Geri Dönüşüm, Ulaşım, Su Tüketimi ve Gıda alt boyutlarında inceleyerek bu farkındalığın demografik değişkenlerle olan ilişkisini istatistiksel olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın amacına uygun olarak şu sorulara cevap aranmıştır.

1. Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıklarına yönelik enerji, yasalar kapsamında, geri dönüşüm, ulaşım, su tüketimi ve gıda alt boyutundaki eğilimleri nasıldır?
2. Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıkları demografik özelliklere göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, var olan durumu betimlemeyi ve değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modeli birden fazla özelliğe yönelik verilerin toplanarak bunlar arasındaki ilişkilerin sorgulanabildiği modeldir (Can, 2017). Araştırmada kullanılan bu model ebeveynlerin demografik özellikleri ile ekolojik ayak izi farkındalık alt boyutları arasındaki nedensel ilişkileri ve farklılıkları ortaya koymak için en uygun desen olarak belirlenmiştir.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ilkökul ve bir ortaokulda öğrenim görmekte olan 114 öğrencinin ebeveynleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubu, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Kolayda örnekleme, ana kütle içerisinde seçilen örnek kesimin araştırmacı tarafından belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir (Kıraç, 2019:190). Bu örnekleme yönteminde araştırmacı, yakın ve erişilmesi kolay durumları seçmektedir. Bu durum az maliyetli olup, araştırmaya hız ve pratiklik kazandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu doğrultuda çalışma; Karadeniz Bölgesi'ndeki bir ilkokul ve bir ortaokulda öğrenim gören 114 öğrencinin ebeveynleri ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışma grubunun %61.40'ı anne, %38.60'ı babadır. Ebeveynlerin %39.47'si ilkokul, %34.21'i ortaokul, %18.42'si lise ve %5,25'i lisans/lisansüstü mezundur. Çalışma grubunun %41.22'si çalışmazken %33.33'ü işçi grubundadır ve %49.12'si 10 bin TL altı, %44.73'ü 10-20 bin TL gelire sahiptir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, ebeveynlerin Ekolojik ayak izi farkındalıklarına yönelik nicel veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan 'Demografik Bilgi Formu' ile Tekindal, Zabzun, Özel, Demirsöz ve Tekindal (2021) tarafından geliştirilen 'Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği' uygulanarak toplanmıştır.

Demografik bilgi formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, katılımcıların ebeveynlik durumları, öğrenim, meslek ve gelir durumuna ilişkin bilgiler edinmeyi amaçlayan dört sorudan oluşmaktadır.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği

Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının belirlenmesi için (Tekindal, Zabzun, Özel, Demirsöz ve Tekindal, 2021) tarafından geliştirilen "Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği" uygulanmıştır. Beşli likert tipinde 30 maddeden oluşan ölçek 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Enerji alt boyutunda 8, yasalar kapsamında alt boyutunda 4, geri dönüşüm ve ulaşım alt boyutunda 5, gıda ve su tüketimi alt boyutunda ise 4 madde bulunmaktadır. Ölçeği oluşturan alt boyutlara ait Cronbach Alpha değerleri; Enerji 0.940, Yasalar Kapsamında 0.920, Geri Dönüşüm 0.909, Ulaşım 0.819, Su Tüketimi 0.886 ve Gıda 0.814' tür. Ölçeğin Cronbach alfa değeri ise 0.960 olarak belirlenmiştir.

2.4. Veri Analizi

Ebeveynlerin ekolojik ayak izlerinin alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler SPSS paket programı ile, alt boyutlara ait her bir madde ise yüzde (%) ve frekans (f) olarak analiz edilmiştir. Demografik bilgi formundan ve Ekolojik Ayak İzi ölçeğinden elde edilen nicel veriler SPSS paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçek geneli ve alt boyutlara ait veriler analiz edilmeden önce bağımsız değişkenlerin (ebeveynlik durumu, öğrenim durumu, meslek ve gelir) bağımlı değişken (Ekolojik Ayak İzi farkındalığı) üzerinde normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Verilerin dağılımına karar verebilmek için katılımcı sayısının 30'un üzeri olduğu durumlarda Kolmogorov-Smirnov testine ait p değerine bakılması önerilmektedir. Teste ait p değerinin 0.05'ten büyük olması durumunda normalliğin sağlandığı söylenebilmektedir (Can, 2017). Yapılan test sonucunda Ekolojik Ayak İzi farkındalığı bağımlı değişkeninin ebeveynlik durumu değişkeni açısından manidar bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle parametrik testlerden biri olan bağımsız

örneklem t testi, öğrenim durumu, meslek ve gelir değişkenleri açısından manidar bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla da yine verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle parametrik testlerden biri olan tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği Maddelerine Göre Katılımcıların Eğilimi

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin “Enerji” alt boyutuna ait maddelere ebeveynlerin verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Ölçeğin “Enerji” Alt Boyutundaki Maddelere Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Temiz ve çevreye en az zarar veren enerji kaynakları ısınmada tercihimdir.	4	3.50	7	6.14	12	10.52	46	40.35	45	39.4
İklimlendirme cihazları açıkken pencerelerin kapalı olmasına dikkat ederim.	3	2.63	6	5.26	13	11.40	50	43.85	42	36.84
Elektrikli ev aletlerinin uzun süre açık kalmamasına dikkat ederim.	4	3.50	6	5.26	4	3.50	35	30.70	65	57.01
Tasarruflu aydınlatma ve ısıtma ürünlerini tercih ederim.	1	0.87	5	4.38	10	8.77	32	28.07	66	57.89
Pencerelerin çift camlı olmasının ısı yalıtımı sağladığı için tercih ederim.	4	3.50	2	1.75	8	7.01	47	41.22	53	46.49
Evde eski ampuller yerine led ampuller kullanırım.	5	4.38	13	11.40	13	11.40	39	34.21	44	38.59
PC, tablet ve televizyon gibi cihazların gereksiz açık kalmasına izin vermem.	1	0.87	2	1.75	2	1.75	37	32.45	72	63.15
Çamaşır, bulaşık, kurutma...gibi makineleri tam doldurmadan çalıştırmam.	-	-	4	3.50	7	6.14	30	26.31	73	64.03

Tabloya göre ebeveynlerin %40.35’inin temiz ve çevreye en az zarar veren enerji kaynakları ısınmada tercihimdir, % 43.85’inin iklimlendirme cihazları açıkken pencerelerin kapalı olmasına dikkat ederim maddelerine katıldığı; %57.01’inin elektrikli ev aletlerinin uzun süre açık kalmamasına dikkat ederim, %57.89’unun tasarruflu aydınlatma ve ısıtma ürünlerini tercih ederim, %46.49’unun pencerelerin çift camlı olmasının ısı yalıtımı sağladığı için tercih ederim, %38.59’unun evde eski ampuller yerine led ampuller kullanırım, %63.15’inin bilgisayar, tablet ve televizyon gibi cihazların gereksiz açık kalmasına izin vermem ve %64.03’ünün çamaşır, bulaşık, kurutma...gibi makineleri tam doldurmadan çalıştırmam maddelerine kesinlikle katıldığı belirlenmiştir.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin “Yasalar Kapsamında” alt boyutuna ait maddelere ebeveynlerin verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Ölçeğin “Yasalar Kapsamında” Alt Boyutundaki Maddelere Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kentsel yapılanmada güneş enerjisinin etkili kullanılabilir konumlandırılması çevre için faydalıdır.	2	1.75	2	1.75	11	9.64	49	42.98	50	43.85
Araçların, ekolojik dengenin bozulmasına etkisi en az olan araçların satışının devlet tarafından teşvik edilmesi gerektiğini düşünürüm.	3	2.63	4	3.50	23	20.17	35	30.70	49	42.98
Yeşil alanlardan şehirleşme ve sanayileşme amacıyla vazgeçilmemesi gerektiğini düşünürüm.	3	2.63	5	4.38	19	16.66	36	31.57	51	44.73
Endüstri kuruluşları çevre sağlığını koruyacak ve doğal kaynakların kirletilmesini önleyecek tedbirlerin yasal zorunluluk kapsamında olması gerektiğini düşünürüm.	1	0.87	2	1.75	16	14.03	40	35.08	55	48.24

Tabloya göre ebeveynlerin %43,85’inin kentsel yapılanmada güneş enerjisinin etkili kullanılabilir konumlandırılması çevre için faydalıdır, %42,98’inin araçların, ekolojik dengenin bozulmasına etkisi en az olan araçların satışının devlet tarafından teşvik edilmesi gerektiğini düşünürüm, %44,73’ünün yeşil alanlardan şehirleşme ve sanayileşme amacıyla vazgeçilmemesi gerektiğini düşünürüm ve %48,24’ünün endüstri kuruluşları çevre sağlığını koruyacak ve doğal kaynakların kirletilmesini önleyecek tedbirlerin yasal zorunluluk kapsamında olması gerektiğini düşünürüm maddelerine kesinlikle katıldığı belirlenmiştir.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin “Geri Dönüşüm” alt boyutuna ait maddelere ebeveynlerin verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçeğin “Geri Dönüşüm” Alt Boyutundaki Maddelere Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Elektronik atıkları geri dönüşüme kazandırırım.	1	0.87	6	5.26	13	11.40	41	35.96	53	46.49
Evsel atıkların geri dönüşüme kazandırmaya çalışırım.	2	1.75	1	0.87	15	13.15	53	46.49	43	37.71
Artan yemekleri çöpe atmak yerine farklı şekilde değerlendirmeye çalışırım.	-	-	4	3.50	8	7.01	42	36.84	60	52.63
Evdeki atıkları yapılarına göre ayrıştırarak çöpe atarım.	7	6.14	9	7.89	22	19.29	52	45.61	24	21.05
Alışverişte geri dönüşüme uygun paketleri kullanmayı tercih ederim.	2	1.75	5	4.38	26	22.80	37	32.45	44	38.59

Tabloya göre ebeveynlerin %46.49'unun evsel atıkların geri dönüşüme kazandırmaya, çalışırım, %45.61'inin evdeki atıkları yapılarına göre ayrıştırarak çöpe atarım maddesine katıldığı, %46.49'unun elektronik atıkları geri dönüşüme kazandırırım, %52.63'ünün artan yemekleri çöpe atmak yerine farklı şekilde değerlendirmeye çalışırım, %38.59'unun alışverişte geri dönüşüme uygun paketleri kullanmayı tercih ederim maddelerine kesinlikle katıldığı belirlenmiştir.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin “Ulaşım” alt boyutuna ait maddelere ebeveynlerin verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Ölçeğin “Ulaşım” Alt Boyutundaki Maddelere Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Aynı arabayı başkalarıyla ortaklaşa kullanmayı çevreye daha az zarar verdiğinden tercih ederim.	9	7.89	14	12.28	32	28.07	31	27.19	28	24.56
Toplu taşıma araçlarını kullanmayı çevreye daha az zarar verdiğinden tercih ederim.	4	3.50	9	7.89	27	23.68	32	28.07	42	36.84
Ginger, scooter, elektrikli kayak gibi araçları çevreye daha az zarar verdiğinden tercih ederim.	7	6.14	12	10.52	26	22.80	35	30.70	34	29.82
Bisiklet sürmeyi, araç kullanmaya tercih ederim.	13	11.40	19	16.66	22	19.29	36	31.57	24	21.05
Mesafe uygunsa yürümeyi, araç kullanmaya tercih ederim.	3	2.63	3	2.63	8	7.01	38	33.33	62	54.38

Tabloya göre ebeveynlerin %28.07'sinin aynı arabayı başkalarıyla ortaklaşa kullanmayı çevreye daha az zarar verdiğinden tercih ederim maddesine kararsız kaldıkları, %30.70'inin ginger, scooter, elektrikli kayak gibi araçları çevreye daha az zarar verdiğinden tercih ederim, %31.57'sinin bisiklet sürmeyi, araç kullanmaya tercih ederim maddelerine katıldıkları, %36.84'ünün toplu taşıma araçlarını kullanmayı çevreye daha az zarar verdiğinden tercih ederim ve %54.38'inin mesafe uygunsa yürümeyi araç kullanmaya tercih ederim maddelerine kesinlikle katıldığı belirlenmiştir.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin "Gıda" alt boyutuna ait maddelere ebeveynlerin verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Ölçeğin "Gıda" Alt Boyutundaki Maddelere Verilen Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımı

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Mevsiminde olmayan yiyecekler yemem.	3	2.63	9	7.89	23	20.17	35	30.70	44	38.59
Gıda alırken ihtiyacım kadar satın alırım.	1	0.87	1	0.87	5	4.38	28	24.56	79	69.29
Tüketilebilecek kadar yemek pişiririm.	2	1.75	2	1.75	7	6.14	35	30.70	68	59.64
Gıda alışverişi yaparken yerli ürünleri tercih ederim.	1	0.87	4	3.50	25	21.92	41	35.96	43	37.71

Tabloya göre ebeveynlerin %38.59'unun mevsiminde olmayan yiyecekler yemem, %69.29'unun gıda alırken ihtiyacım kadar satın alırım, %59.64'ünün tüketilebilecek kadar yemek pişiririm ve %37.71'inin gıda alışverişi yaparken yerli ürünleri tercih ederim maddelerine kesinlikle katıldığı belirlenmiştir.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeğinin "Su Tüketimi" alt boyutuna ait maddelere ebeveynlerin verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Ölçeğin “Su Tüketimi” Alt Boyutundaki Maddelere Verilen Cevapların

Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Araba temizliğinde daha az su tüketimini sağlamak için yıkama yerine silme işlemi tercih ederim	1	0.87	10	8.77	27	23.68	40	35.08	36	31.57
Temizlik malzemelerinin içeriğinde çevreye zarar vermeyen kozmetik ürünleri tercih ederim.	-	-	5	4.38	9	7.89	53	46.49	47	41.22
Kişisel temizlik için gereğinden fazla su israfı yapmamaya özen gösteririm.	1	0.87	2	1.75	3	2.63	44	38.59	64	56.14
Evdeki/bahçedeki bitkileri doğru yöntemleri kullanarak sulamayı tercih ederim.	1	0.87	3	2.63	3	2.63	38	33.33	69	60.52
Alt Boyutlar	\bar{X}				SS					
Enerji	34.06				5.35					
Yasalar Kapsamında	16.72				2.74					
Geri Dönüşüm	20.47				3.18					
Ulaşım	18.71				3.71					
Gıda	17.06				2.64					
Su Tüketimi	17.09				2.50					

Frekans ve Yüzde Dağılımı

Tabloya göre ebeveynlerin %35.08'inin araba temizliğinde daha az su tüketimini sağlamak için yıkama yerine silme işlemi tercih ederim, %46.49'unun temizlik malzemelerinin içeriğinde çevreye zarar vermeyen kozmetik ürünleri tercih ederim maddelerine katıldıkları, %56.14'ünün kişisel temizlik için gereğinden fazla su israfı yapmamaya özen gösteririm ve %60.52'sinin evdeki/bahçedeki bitkileri doğru yöntemleri kullanarak sulamayı tercih ederim maddelerine kesinlikle katıldıkları belirlenmiştir.

3.2. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin İstatistikler

Ebeveynlerin ekolojik ayak izinin boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Ebeveynlerin Ekolojik Ayak İzinin Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Tabloya göre ekolojik ayak izi ölçeğinin “Enerji” alt boyutunun ortalaması = 34.06, “Yasalar Kapsamında” alt boyutunun ortalaması= 16.72, “Geri Dönüşüm” alt boyutunun ortalaması=20.47, “Ulaşım” alt boyutunun ortalaması=18.71, “Gıda” alt boyutunun ortalaması= 17.06, “Su tüketimi” alt boyutunun ortalaması=17.09 olarak tespit edilmiştir. Ebeveynlerin ekolojik ayak izine etkinin en fazla “Enerji” en az “Yasalar Kapsamında” alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin ebeveynlik durumuna göre incelendiği istatistikler Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Ebeveynlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Ebeveynlik Durumuna Göre t Testi Sonuçları

	Ebeveynlik Durumu	N	\bar{X}	ss	t	df	p
Ölçek Geneli	Anne	70	124.82	16.68	0.57	112	0.56
	Baba	44	123.02	15.59		96.11	
Enerji Alt Boyutu	Anne	70	34.05	5.42	-0.01	112	0.99
	Baba	44	34.06	5.28		93.28	
Yasalar Kapsamında Alt Boyutu	Anne	70	16.54	2.68	-0.90	112	0.36
	Baba	44	17.02	2.84		87.43	
Geri dönüşüm Alt Boyutu	Anne	70	20.37	3.22	-0.43	112	0.66
	Baba	44	20.63	3.14		93.20	
Ulaşım Alt Boyutu	Anne	70	19.15	3.76	1.63	112	0.10
	Baba	44	18.00	3.55		95.50	
Gıda Alt Boyutu	Anne	70	17.30	2.88	1.21	112	0.22
	Baba	44	16.68	2.20		107.54	
Su Tüketimi Alt Boyutu	Anne	70	17.40	2.35	1.64	112	0.10
	Baba	44	16.61	2.68		82.56	

Tabloya göre ebeveynlerin ölçek geneli ve ölçeği oluşturan alt boyutlarda puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını gösteren ilişkisiz örneklem için t testinin p değeri 0.05’ten büyük olarak tespit edildiği için gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin öğrenim durumuna göre incelendiği istatistikler Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Ebeveynlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Öğrenim Durumuna Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Enerji	Okur yazar değil	3	32.66	2.30	Gruplar arası	59.66	5	11.93	0.40	0.84
	İlkokul	45	33.77	5.93	Grup içi	3174.90	108	29.39		
	Ortaokul	39	33.69	5.92	Toplam	3234.570	113			
	Lise	21	34.95	3.55						
	Lisans	5	36.40	2.60						
	Lisans üstü	1	35.00	-						
Yasalar Kapsamında	Okur yazar değil	3	15.33	2.51	Gruplar arası	62.04	5	12.40	1.69	0.14
	İlkokul	45	16.35	2.90	Grup içi	790.56	108	7.32		
	Ortaokul	39	16.41	2.83	Toplam	852.57	113			
	Lise	21	17.95	2.01						
	Lisans	5	17.60	2.30						
	Lisans üstü	1	20.00	-						
Geri Dönüşüm	Okur yazar değil	3	17.00	1.00	Gruplar arası	70.39	5	14.80	1.41	0.22
	İlkokul	45	20.84	2.87	Grup içi	1076.02	108	9.96		
	Ortaokul	39	19.87	3.72	Toplam	1146	113			
	Lise	21	20.95	2.80						
	Lisans	5	21.80	2.58						
	Lisans üstü	1	21.00	-						

Ulaşım	Okur yazar değil	3	18.00	5.29	Gruplar arası	19.95	5	3.99	0.28	0.92
	İlkokul	45	18.80	3.96	Grup içi	1535.49	108	14.21		
	Ortaokul	39	18.76	3.35	Toplam	1555.44	113			
	Lise	21	18.14	3.91						
	Lisans	5	20.20	3.70						
	Lisans üstü	1	19.00	-						
Gıda	Okur yazar değil	3	14.66	2.08	Gruplar arası	22.09	5	4.42	0.62	0.68
	İlkokul	45	17.02	3.00	Grup içi	770.47	108	7.13		
	Ortaokul	39	17.10	2.54	Toplam	792.57	113			
	Lise	21	17.19	2.29						
	Lisans	5	18.00	1.87						
	Lisans üstü	1	17.00	-						
Su Tüketimi	Okur yazar değil	3	16.33	1.15	Gruplar arası	42.92	5	8.58	1.39	0.23
	İlkokul	45	17.15	2.54	Grup içi	667.02	108	6.17		
	Ortaokul	39	17.02	2.62	Toplam	709.93	113			
	Lise	21	17.33	2.28						
	Lisans	5	17.80	1.92						
	Lisans üstü	1	11.00	-						

Tabloda ebeveynlerin Ekolojik Ayak izi farkındalıklarının alt boyutlar kapsamında öğrenim durumlarına göre farklılaşma durumlarını saptamak üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonucu görülmektedir. Buna göre ortalamaları kıyaslanan farklı öğrenim durumuna sahip ebeveynin alt boyutlara ait ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($p>0.05$).

Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin mesleklerine göre incelendiği istatistikler Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. Ebeveynlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Mesleklerine Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Meslek	N	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Enerji	İşçi	38	33.63	5.86	Gruplar arası	125.47	6	20.91	0.72	0.63
	Esnaf	4	35.75	5.05	Grup içi	3109.09	107	29.05		
	Serbest Meslek	14	33.57	6.95	Toplam	3234.57	113			
	Çalışmıyor	47	34.19	4.81						
	Memur	2	30.00	1.41						
	Çiftçi	5	37.80	2.77						
	Emekli	4	34.00	3.36						
Yasalar Kapsamında	İşçi	38	16.34	2.93	Gruplar arası	34.51	6	5.75	0.75	0.61
	Esnaf	4	18.00	2.30	Grup içi	818.06	107	7.64		
	Serbest Meslek	14	17.00	3.63	Toplam	852.57	113			
	Çalışmıyor	47	16.85	2.41						
	Memur	2	14.00	1.41						
	Çiftçi	5	17.80	3.03						
	Emekli	4	16.75	1.25						
Geri Dönüşüm	İşçi	38	19.78	3.18	Gruplar arası	61.93	6	10.32	1.01	0.41
	Esnaf	4	22.00	2.58	Grup içi	1084.48	107	10.13		
	Serbest Meslek	14	20.92	3.38	Toplam	1146.42	113			
	Çalışmıyor	47	20.48	3.34						

	Memur	2	20.50	2.12						
	Çiftçi	5	23.00	2.12						
	Emekli	4	20.50	0.57						
Ulaşım	İşçi	38	18.52	3.33	Gruplar arası	60.67	6	10.11	0.72	0.63
	Esnaf	4	16.75	4.34	Grup içi	1494.77	107	13.97		
	Serbest Meslek	14	17.50	5.34	Toplam	1555.44	113			
	Çalışmıyor	47	19.36	3.60						
	Memur	2	18.00	1.41						
	Çiftçi	5	19.40	3.28						
	Emekli	4	18.50	2.08						
Gıda	İşçi	38	16.76	2.74	Gruplar arası	41.47	6	6.91	0.98	0.43
	Esnaf	4	16.00	2.44	Grup içi	751.09	107	7.02		
	Serbest Meslek	14	17.07	3.17	Toplam	792.57	113			
	Çalışmıyor	47	17.51	2.51						
	Memur	2	14.00	1.41						
	Çiftçi	5	17.80	2.48						
	Emekli	4	16.25	1.25						
Su Tüketimi	İşçi	38	16.97	2.74	Gruplar arası	46.64	6	7.77	1.25	0.28
	Esnaf	4	17.25	2.21	Grup içi	663.29	107	6.19		
	Serbest Meslek	14	16.35	3.43	Toplam	709.93	113			
	Çalışmıyor	47	17.38	2.10						
	Memur	2	14.50	2.12						
	Çiftçi	5	19.00	1.22						
	Emekli	4	16.25	0.95						

Tabloda ebeveynlerin Ekolojik Ayak izi farklılıklarının alt boyutlar kapsamında meslek durumlarına göre farklılaşma durumlarını saptamak üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonucu görülmektedir. Buna göre ortalamaları kıyaslanan farklı meslek durumuna sahip ebeveynin alt boyutlara ait ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($p>0.05$).

Ebeveynlerin ekolojik ayak izi farklılık düzeylerinin gelirlerine göre incelendiği istatistikler Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Ebeveynlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Gelirlerine Göre

Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Gelir	N	\bar{X}	SS	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Enerji	<10 bin	56	34.25	5.68	Gruplar arası	26.70	2	13.35	0.46	0.63
	10-20 bin	51	33.64	5.26	Grup içi	3207.86	111	28.90		
	>20 bin	7	35.57	2.76	Toplam	3234.57	113			
Yasalar Kapsamı	<10 bin	56	17.00	2.71	Gruplar arası	30.53	2	15.26	2.06	0.13
	10-20 bin	51	16.23	2.82	Grup içi	822.03	111	7.40		
	>20 bin	7	18.14	1.67	Toplam	852.57	113			
Geri Dönüşüm	<10 bin	56	20.98	3.37	Gruplar arası	28.45	2	14.22	1.41	0.24
	10-20 bin	51	19.98	2.86	Grup içi	1117.96	111	10.07		
	>20 bin	7	20.00	3.74	Toplam	1146.42	113			
Ulaşım	<10 bin	56	19.08	4.00	Gruplar arası	20.86	2	10.43	0.75	0.47
	10-20 bin	51	18.23	3.32	Grup içi	1534.58	111	13.82		
	>20 bin	7	19.14	4.09	Toplam	1555.44	113			
Gıda	<10 bin	56	17.48	2.70	Gruplar arası	33.88	2	16.94	2.47	0.8
	10-20 bin	51	16.47	2.57	Grup içi	758.68	111	6.83		
	>20 bin	7	18.00	2.08	Toplam	792.57	113			
Su Tüketimi	<10 bin	56	17.39	2.75	Gruplar arası	20.93	2	10.46	1.68	0.19
	10-20 bin	51	16.64	2.21	Grup içi	689.00	111	6.20		
	>20 bin	7	19.00	2.08	Toplam	709.93	113			

Tabloda ebeveynlerin Ekolojik Ayak izi farkındalıklarının alt boyutlar kapsamında gelir durumlarına göre farklılaşma durumlarını saptamak üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonucu görülmektedir. Buna göre ortalamaları kıyaslanan farklı ekonomik duruma sahip ebeveynin alt boyutlara ait ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir ($p>0.05$).

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmada ebeveynlik durumlarına göre Ekolojik Ayak İzi farkındalık düzeyleri, ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Ebeveynlerin Ekolojik Ayak izi farkındalıklarının alt boyutlar kapsamında öğrenim durumları, meslekleri ve gelir durumlarına göre farklılaşmasını saptamak üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre de ebeveynlerin alt boyutlara ait ortalamaları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Ancak, ebeveynlerin çevre dostu davranışlar sergileyerek ekolojik ayak izlerini azaltma yönünde gösterdikleri eğilimlerin en fazla “Enerji” alt boyutunda olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları mühendislik ve biyoloji bölümünde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencileri (Günel, Işıldar ve Atik, 2018) ve öğretmen adayları ile yürütülen araştırma (Yiğitkaya, 2019) sonuçları ile benzer niteliktedir. Söz konusu araştırmalarda da ekolojik ayak izinin azaltılmasına yönelik eğilimlerin en fazla “Enerji” alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin, enerji tüketiminde çamaşır, bulaşık ve kurutma makinelerini tam doldurmadan

çalıştırmamaya özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu durum doğal kaynakların verimli kullanılmasına yönelik önemli bir davranış örneği teşkil ederken, söz konusu davranışlar ekonomik kaygılarla alışkanlığa dönüşmüş davranış olarak da nitelendirilmektedir (Şimşek, 2020). Isınmada, temiz ve çevreye daha az zarar veren yakıtları daha az tercih ediyor olmaları ise yenilenebilir enerji kaynakları konusunda hâlâ yeterli farkındalık düzeyine sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu tür alışkanlıkların çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu hale gelebilmesi için ebeveynlerin çevresel farkındalıklarının artırılması önemlidir. Bu sebepten ilgili konuda verilen eğitimlerin ve yürütülen farkındalık çalışmalarının geniş kitlelere ulaşması, bireylerin ekolojik ayak izlerinin azaltılması üzerinde etkili olacaktır (Yeğin, Bayam, Ergün ve Ayata, 2024). Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda yazılı ve görsel basında yer alan bilgilendirme çalışmalarının artırılması, enerji verimliliği konusunda ebeveynlerde olumlu eğilimlerin gelişmesini sağlayarak, sürdürülebilir bir çevre oluşturulmasına katkı sağlayacaktır (Şimşek, 2020).

Ebeveynlerin farkındalıklarının en düşük olduğu boyut ise “Yasalar Kapsamında” alt boyuttur. Endüstri kuruluşlarının çevre sağlığını ve doğal kaynakları koruyacak tedbirleri yasal zorunluluklar çerçevesinde ele almalarının gerektiği düşünülürken, çevre dostu araçların satışının devlet tarafından teşvik edilmesine yönelik görüşe daha düşük bir eğilim gösterdikleri tespit edilmiştir. Söz konusu eğilim (Yıldız ve Şenay, 2024) araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu durum, çevre politikaları doğrultusunda ortaya konan yasaların daha etkili şekilde geniş kitlelere yayılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Geri dönüşüm alt boyutundan elde edilen verilere göre, artan yemeklerin değerlendirilmesi konusuna dikkat edildiği; ancak alışverişlerde geri dönüşüme uygun paketlerin kullanımının daha az tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, tek kullanımlık plastiklerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine karşı toplumda daha fazla farkındalık oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Tek kullanımlık plastik poşetlerin daha az kullanılması ekolojik ayak izinin azaltılmasında önemlidir (Kılavuz ve Nalbant, 2024).

Ulaşım alt boyutunda, bireylerin mesafe uygunsuz yürümeyi tercih ettikleri ancak araçları başkaları ile ortak konusunda daha az duyarlı oldukları görülmektedir. Bu durum, bireysel araç kullanımının artmasıyla birlikte karbon salınımının artması ve iklim değişikliği gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu sebepten mümkün olduğunca toplu taşıma araçlarını tercih etmek ve bu davranışın toplum geneline yaygınlaştırmak küresel boyutta önemli bir adım olacaktır (Kılavuz ve Nalbant, 2024).

Gıda alt boyutunda, “ihtiyaç kadar satın alma” davranışının ön planda olduğu, ancak “yerli ürünleri tercih etme” davranışının daha az benimsendiği görülmektedir. Bu durum, ekolojik ayak izinin azaltılmasına yönelik davranışlarda aynı düzeyde duyarlılığa sahip olunmadığını ortaya koymaktadır. Yerli ürünleri tercih etmeye yönelik davranışların az benimsenmesinin, karbon ayak izinin azaltılması konusunda önemli bir etkisi söz konusudur. Bölgesel üretimin ekolojik ayak izi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır (WWF, 2010; Keleş, 2007). Gıda alışverişi yaparken yerli ürünlerin tercih edilmesi ve ihtiyaç kadar gıda alınması gibi davranışlar, karbon ayak izini önemli ölçüde azaltabilir. Bu duruma dikkat edilmezse söz konusu davranışların etkisiyle atmosfere salınan CO₂'nin tutulması için 2030 yılında 2 Dünya'ya, 2050 yılında ise 2,8 Dünya'ya ihtiyacımızın olacağı ön görülmektedir (WWF, 2010).

Su tüketimi alt boyutunda ise ebeveynlerin “bahçe sulamada” doğru yöntemleri tercih ettikleri görülürken, “araba temizliğinde” benzer bir duyarlılık sergilemedikleri tespit edilmiştir. Bu durum, su tasarrufu konusunda genel bir farkındalık olsa da bazı günlük alışkanlıkların hala su

israfına yol açabileceğini göstermektedir. Literatürde bireylerin ekonomik kaygılarla suyu daha dikkatli kullandıkları görülmektedir (Gökşan, 2023). Araştırmada yer alan ebeveynlerin büyük oranda çalışmadığı ve 10 binin altında gelir düzeyinde olması göz önünde bulundurulduğunda gelir düzeylerinin çevre dostu davranışlar üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin ekolojik ayak izi değerlerinin en yüksek 'Enerji', en düşük ise 'Yasalar' alt boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin çevreye duyarlı davranışlar sergileme potansiyeline sahip oldukları belirlenmiş olsa da belirli alanlarda farkındalık düzeylerinin artırılması gerektiği görülmüştür. Bu doğrultuda; ebeveynlere yönelik eğitim ve farkındalık projelerinin yürütülmesi, sürdürülebilir yaşam tarzını teşvik eden politikaların yaygınlaştırılması, yenilenebilir enerji kullanımına ilişkin medya içeriklerinin artırılması ve atık yönetimi çalışmalarının toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilmektedir.

Ebeveynlerin enerji tüketimi konusunda hassasiyet göstermelerine rağmen, çevresel yasalar noktasında yeterli donanımına sahip olmadıkları görülmektedir. Bu eksikliği gidermek amacıyla yerel yönetimler ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı iş birliğinde, ebeveynlere yönelik 'Çevre Hakları' temalı eğitim ve seminerlerin düzenlenmesi önerilmektedir. Katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde, annelerin araştırmaya katılım oranının babalara göre belirgin şekilde yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, çevresel farkındalık ve eğitim süreçlerinde annelerin daha aktif bir tutum sergilediği şeklinde yorumlanabilir. Erkek ebeveynlerin bu tür çalışmalara katılımını arttırmak için evde enerji verimliliği veya ısı yalıtımı gibi teknik ve teknolojik odaklı farkındalık içeriklerinin çeşitlendirilmesi yararlı olabilir. Ayrıca, okullarda öğrencilerin ebeveynleriyle birlikte ekolojik ayak izlerini takip ettikleri 'Ailemle Ekolojik Ayak İzimizi Küçültüyoruz' gibi projelerin geliştirilmesi ve bu projelerin öğretim programlarıyla entegre edilmesi sağlanabilir. Mevcut çalışma Karadeniz Bölgesi'ndeki iki okul ve 114 ebeveyn ile sınırlı olduğundan gelecek araştırmaların Türkiye geneline temsil etme gücü yüksek, kentsel ve kırsal değişkenleri gözeten daha geniş örneklerle yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ajiboye, J. O. & Adekojo Olatundun, S. (2010). Impact of Some Environmental Education Outdoor Activities on Nigerian Primary School Pupils' Environmental Knowledge. *Applied Environmental Education and Communication*, 9 (3), 149-158
- Altuntop, E., Bozlu, H. & Karabıyık, E. (2014, Mayıs). *Evsel atıkların ekonomiye kazandırılması Tr62 (Adana, Mersin) bölgesi, Çukurova Kalkınma Ajansı.*
- Ayhan, G. & Töman, U. (2024). Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Sorunları, Ekolojik Ayak İzi ve Su Ayak İzi Kavramları ile İlgili Bilişsel Gelişimlerinin İncelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 515-543.
- Bağartarhan, T. & Nazlı, S. (2013). Ebeveyn eğitim programının annelerin ebeveynlik öz-yeterliliklerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 31.
- Caba, B. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik ayak izi farkındalık düzeyleri ve çevresel tutumları (Amasya örnekleme) (Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Can, A. (2017). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. 5. Baskı, PEGEM Akademi.

- Chan, K. (1996). Environmental attitudes and behaviour of secondary school students in Hong Kong. *Environmentalist*, 16(4), 297-306.
- Coşkun, I.Ç. & Sarıkaya, R. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 9(5), 1761-1787. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6598>
- Engin, K., Demiriz, S. & Koçyiğit, B.S. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin ekolojik ayak izi farkındalıkları, çevre dostu davranışları ve çevre dostu etkinlikler uygulama durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57, 91-108. DOI: 10.15285/maruaebd.1120458
- Ercan, A. & Palaz, T. (2025). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ekolojik vatandaşlık düzeyleri ile ekolojik ayak izleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(2), 665-687.
- Gökşan, İ. (2023). Geleceğin hekimlerinin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ve ekolojik ayak izi farkındalıklarının belirlenmesi (Uzmanlık tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı.
- Güleç, S. & Orhan, A.T. (2022). 5E öğrenme modeli uygulamalarının ortaokul öğrencilerinin akademik başarılarına, ekolojik ayak izi farkındalıklarına ve sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarına etkisi. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 3(2). Doi: 10.54637/ebad.1163567
- Günel, N., Işıldar, G.Y. & Atik, A.D. (2018). Üniversite öğrencilerinin ekolojik ayak izi azaltılması konusundaki eğilimlerinin incelenmesi. *Türk Bilim Araştırmaları Vakfı*, 1(4) 34-46.
- Güngör, H. & Kalburan, N. (2018). Çocuklar için ekolojik ayak izi farkındalık ölçeği'nin (EKAY-Ö) geliştirilmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 3(2).
- Hacımuhiittinoğulları, H.A., Karaman, Ş.C., Yıldırım, S., Ünal, E. & Öztürk, S. (2024). Kuşaklara göre kadınların ekolojik ayak izi farkındalıklarının belirlenmesi. 7(15), 22-31.
- Han, A. (2024). Türkiye'nin ekolojik ayak izine etki eden faktörlerin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(4), 158-183.
- Karataş, T. & Keleş, Ö. (2023). Fen bilgisi öğretmen adaylarının ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 7(2).
- Keleş, Ö. (2007). *Sürdürülebilir yaşama yönelik çevre eğitimi aracı olarak ekolojik ayak izinin uygulanması ve değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılavuz, E. & Nalbant, E. (2024). Ev hanımları için ekolojik ayak izi farkındalığının belirlenmesi: Kayseri'de bir uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 305-318.
- Kıraç, R. (2019). Hastane randevu sistemlerinin hastalar açısından değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(3).
- McNichol, H., Davis, J. M. & O'Brien, K. R. (2011). An ecological footprint for an early learning centre: Identifying Opportunities for early childhood sustainability education through interdisciplinary research. *Environmental Education Research*, 17 (5), 689-704.

- MEGEP (*Mesleki Eğitim ve Öğretimi Güçlendirme Projesi*) (2011). Çevre Sağlığı Eysel ve Kentsel Atıklar 850CK0039, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Moldan, B., Janouskova, S. & Hak, T. (2012). How to understand and measure environmental sustainability. *Ecological Indicators*, 17, 4-13.
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama Dergisi*, 23 (1), 19-23. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.14633>
- Şahin, F.T. & Özbey S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir. *Aile ve Toplum*, 9(3).
- Şimşek, T. (2020). Bazı demografik özelliklere göre liseli gençlerin ekolojik ayak izi farkındalıkları ve çevre dostu davranışları. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(2), 139-169.
- Tekindal, M.A, Zabzun, G., Özel, Z., Demirsöz, M. & Tekindal M. (2021). Awareness Scale for Reducing Ecological Footprint: A Validity and Reliability Study. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 27, 439-445.
- Tuncel, S. (2024). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ekolojik ayak izi farkındalıkları üzerine bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, N. (2007). *Ortaöğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi ve tutumları üzerine bir çalışma*. (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Vural, D. & Yıldız, T.G. (2025). 36-72 aylık çocukları okul öncesi eğitime devam eden ebeveynlerin ekolojik ayak izi farkındalıklarının incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 8(2), 701-727.
- WB (World Bank), Environment (2018). <https://www.worldbank.org/en/topic>, (erişim tarihi: 08.10.2021).
- WWF (World Wildlife Fund) (2010). Yaşayan gezegen raporu. <https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/temelciktilaranamesajlar.pdf>, (Erişim tarihi: 26.02. 2025).
- WWF (World Wildlife Fund) (2012). Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu. http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/turkiyenin_ekolojik_ayak_izi_raporu.pdf, (Erişim tarihi: 25.02.2025).
- WWF (World Wildlife Fund) (2020). Faaliyet raporu, https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/2020frforma_mays.pdf, (Erişim tarihi: 25.02. 2025).
- WWF (World Wildlife Fund) (2022). Yaşayan gezegen raporu, "Doğa Pozitif" Bir Toplum İnşa Etmek. https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/lpr_2022_tr_kck_pdf, (Erişim tarihi: 25.01.2024).
- Yeğin, M., Bayam, H., Ergün, F. & Ayata, K.M. (2024). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi akademik ve idari personelinin ekolojik ayak izi farkındalığının belirlenmesi. *Manas Journal of Agriculture Veterinary and Life Sciences*, 14(2), 219-228.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık.

- Yıldız, D. & Şenay, Y. (2024). Orman mühendisi adaylarının ekolojik ayak izini azaltmaya yönelik eğilimlerinin belirlenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 4(2), 63-75.
- Yiğitkaya, B. (2019). *Öğretmen adaylarının ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin belirlenmesi* (Yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, A.S. & Morgil, F.İ. (1999). Çevre eğitiminin geliştirilmesi. *BAÜ Fen Bil. Enstitüsü Dergisi*, 1(1).

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları olarak, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşla finansal ilişki bulunmamaktadır dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması mevcut değildir.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından incelendi ve onaylandı. Onay numarası: 2023-712.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın yazarları araştırmanın tüm süreçlerine eşit derecede katkı sağlamıştır.

HÜZÜN TURİZMİ BAĞLAMINDA KAPALI MARAŞ: TRAVMATİK MİRASIN TURİSTİK DÖNÜŞÜMÜ*

VAROSHA IN THE CONTEXT OF DARK TOURISM: THE TOURIST OF TRAUMATIC HERITAGE

Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN¹

¹ Doç Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, suheyla.ucisik@emu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2713-8232

Geliş Tarihi / Date Applied 28.12.2025	Kabul Tarihi / Date Accepted 07.02.2026
<p>ÖZET</p> <p>Bu çalışma, turizmin bir alt dalı olan hüzün turizmini, özel ilgi turizmi bağlamında ele alarak Kapalı Maraş örneği üzerinden değerlendirmektedir. Aynı zamanda, çalışma Kapalı Maraş'ın hüzün turizmi kapsamında yeniden turizme kazandırılmasının nasıl değerlendirilebileceği ve bu sürecin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarının neler olduğu sorularına yanıt aramaktadır. Araştırma, nitel bir yöntem olan durum çalışması deseni ile yürütülmüş ve veri toplama sürecinde literatür taraması, saha gözlemi ve doküman analizi gibi yöntemler kullanılmıştır. Kapalı Maraş, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası kapatılarak birinci derece askeri bölge ilan edilmiş ve 46 yıl boyunca erişime kapalı kalmıştır. 2020 yılında başlayan kademeli açılma süreciyle bölge, turistik ziyaretlere açılmıştır. Çalışma kapsamında, Kapalı Maraş'ın tarihi, kültürel ve ekonomik potansiyeli detaylı bir şekilde analiz edilmiş, bu alanın ziyaretçiler üzerindeki etkileri gözlemlenmiştir. Kapalı Maraş'ın geçmişte Akdeniz'in önemli turizm merkezlerinden biri olduğu, ancak savaş ve çatışmalar nedeniyle terk edilerek 'zamanın donduğu' bir bölge haline geldiği vurgulanmaktadır.</p> <p>Sonuç olarak, Kapalı Maraş'ın hüzün turizmi bağlamında tarihi doku korunarak yeniden değerlendirilmesinin ekonomik ve sosyal faydalar sağlayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, bölgenin restorasyonu ve yönetimi sürecinde etik yaklaşımlar benimsenmesi, barış ve uzlaşma kültürünün teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hüzün turizmi, geçmiş trajedilere dair farkındalık oluşturma yanısıra gelecekteki nesillerin uzlaşma kültürünü içselleştirmelerine katkı sunabilecek bir araç olarak değerlendirilmektedir.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Özel ilgi turizmi, Hüzün turizmi, Kapalı Maraş.</p>	<p>ABSTRACT</p> <p>This study evaluates dark tourism, a sub-branch of tourism, within the context of special interest tourism, through the case of Varosha. At the same time, it seeks answers to the questions of how Varosha can be re-evaluated within the scope of dark tourism and what the economic, social, and cultural dimensions of this process are. The research was conducted using a qualitative method with a case study design, and data collection involved methods such as literature review, field observation, and document analysis. Varosha was declared a first-degree military zone and closed to access following the 1974 Cyprus Peace Operation, remaining inaccessible for 46 years. With the gradual reopening process that began in 2020, the area was opened to tourist visits. Within the scope of the study, the historical, cultural, and economic potential of Varosha was analyzed and the effects of this area on visitors were observed. It is emphasized that Varosha was once one of the most important tourism centers of the Mediterranean, but has turned into a region where "time stands still" due to war and conflicts.</p> <p>In conclusion, the study states that re-evaluating Varosha within the context of dark tourism, while preserving its historical fabric can provide economic and social benefits. Furthermore, it is underlined that ethical approaches should be adopted in the restoration and management process of the region, and a culture of peace and reconciliation should be promoted. Dark tourism is considered not only a means of raising awareness of past tragedies but also a tool that can contribute to future generations' internalization of a culture of reconciliation.</p> <p>Keywords: Special interest tourism, Dark tourism, Varosha.</p>

*

1. Giriş

Küreselleşme ve sosyal medyanın etkisi, turist davranışlarını hızla dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, kitlesel/geleneksel turizmden uzaklaşmayı hızlandırmış; özel ilgi turizmi kavramının doğuşuna ve çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, hüzün turizmi de özel ilgi turizmi türlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Hüzün turizmi kavramını daha ayrıntılı şekilde ele alabilmek için öncelikle özel ilgi turizmi kavramını detaylı bir şekilde incelemek gereklidir. Özellikle yabancı turizm uzmanlarının sıklıkla üzerinde durduğu bu turizm türü, aynı zamanda kitlesel turizme bir alternatif olarak kabul edilmektedir (Tanrısevdi ve Çavuş, 2003).

Özel ilgi turizmi türlerinin temel amacı, turistlerin sürekli değişen beklentilerine uygun çözümler sunmak ve ülkelerin mevcut kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak turistik destinasyonlarda ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan özgünlük ve etkileşim yaratmaktır (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008). Bu turizm türü, ekonomik anlamda olumlu gelişmeler sağlaması ve olumsuz yönlerinin daha sınırlı olması nedeniyle ideal bir turizm formu olarak değerlendirilmektedir. Kıt kaynakların azalması, doğal ve kültürel değerlerin zarar görmesi, sürdürülebilir turizm yaklaşımlarının (örneğin, eko-turizm) önem kazanması, işletmelerin yıllık gelirlerini on iki aya yayma motivasyonu, turistlerin geleneksel kitle turizminden sıkılarak farklı talepler geliştirmesi ve turistlere yeni deneyimlerle dolu tatiller sunma gerekliliği, özel ilgi turizmi türlerinin gelişiminde etkili faktörler arasında yer almaktadır. Bir başka deyişle, deniz, kum ve güneş temelli geleneksel kitle turizmine alternatif olarak öne çıkan yenilikçi bir turizm anlayışıdır.

Son elli yıl içerisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, turizm sektörü dünya çapında en büyük ekonomik alanlardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Turistlerin değişen ihtiyaçları ve beklentileri, yeni turizm türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu durum alternatif turizm kavramını gündeme getirmiştir. Alternatif turizm, geleneksel tatil anlayışına farklı bir boyut kazandırmayı hedefleyen bir yaklaşım olarak, turistlerin çeşitlenen taleplerine yanıt vermeyi ve mevcut kaynakların daha etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, destinasyonlarda ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitlilik ile karşılıklı etkileşim desteklenmiştir (Hacıoğlu ve Ayçıküş, 2008). Korkmaz ve çalışma arkadaşları (2009), farklılaştırmayı, özgün bir değer sunabilmek amacıyla özel bir pazarlama bileşiminin tercih edilmesi şeklinde açıklamaktadır. Turistik ürünlerdeki bu farklılaştırma çabaları, turistlerin taleplerindeki değişikliklerle şekillenmekte ve tüketim alışkanlıklarının dönüşümleri, yeni turizm ürünlerinin geliştirilmesini sağlamaktadır. Turistik tüketicilerin alışkanlıklarında yaşanan son zamanlardaki çeşitlilik, özel ilgi turizmi türlerini açığa çıkarmış ve alternatif turizmin gelişimini desteklemiştir (Alaeddinoglu ve Aliğaoğlu, 2007). Özellikle sezon dışı dönemlerde yapılabilme imkânı sunması ve tarihi değerleri turistik açıdan hem koruma hem tanıtma fırsatı yaratması nedeniyle, hüzün turizmi destinasyonlarda turizm hareketliliğini yıl boyunca sürdürülebilir kılmak için önemli bir alternatif olarak değerlendirilebilecek bir turizm türü olarak öne çıkmaktadır.

Özel ilgi turizmi kavramını tanımlamak ve kesin bir çerçeveye oturtmak güçtür, çünkü her bireyin kendine özgü özel ilgi ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda, turistlerin çeşitlilik gösteren ilgi alanları, özel ilgi turizmi türlerinin ortaya çıkış nedenlerini oluşturmaktadır. Bu durum, dünya üzerindeki birey sayısı kadar farklı özel ilgi turizmi çeşidinin gelişebileceği düşüncesini abartılı olmaktan çıkarmaktadır (Tanrısevdi ve Çavuş, 2003). Özel ilgi turizmi, belirli bir konuya, aktiviteye ya da hobiyeye özel ilgi duyan bireylerin, bu ilgi alanlarına yönelik gerçekleştirdikleri turistik faaliyetlerdir. Bu tür turizm, bireylerin belirli ilgi alanlarına odaklanarak aradıkları deneyimlere dayanmaktadır. Örneğin, arkeolojik geziler, avcılık, tarım, safariler, kayak, dalgıçlık, festivaller ve kuş gözlemciliği gibi faaliyetlere yönelik planlanan seyahatler özel ilgi turizmi

kapsamında değerlendirilmektedir (Avçıkurt, 2009). Özel ilgi turizmi türleri, turistlerin yalnızca dinlenme ve eğlence arayışından uzaklaşarak, kişisel ilgi alanları doğrultusunda kendilerini geliştirmelerine, yeni bilgiler edinmelerine ve bu süreçte eşsiz deneyimler kazanmalarına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, özel ilgi turizmi; savaş alanları, eğitim, macera, ekoturizm, gastronomi, tarih ve kültür gibi oldukça geniş bir yelpazede faaliyet göstererek turistlerin belirli bir alanda derinlemesine deneyimler yaşamasını mümkün kılmaktadır. Literatüre bakıldığında, Dünya Turizm Örgütü'nün özel ilgi turizmine ilişkin tanımı, bu kavramı "belirli bir temaya sahip turistik merkezleri ziyaret ederek bireysel ya da grup olarak katılım sağlanan ve belirli bir alandaki ilgi ve bilgilerini geliştirme amacına yönelik uzmanlaşmış bir turizm türü" olarak ele almaktadır (Akıncı ve Kasalak, 2016: 166). Turizm sektöründe kitlesel anlayıştan uzaklaşarak bireysel deneyimlere yönelimin artması, kişiselleştirilmiş tatil seçeneklerine olan talebi beraberinde getirmiş ve bu durum özel ilgi turizmi kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Geleneksel turizm yaklaşımlarından farklı olarak, turistlerin ilgi ve beklentilerindeki değişimlere yanıt verebilmek amacıyla özel ilgi turizmi türleri gelişim göstermiştir. Bu geniş çerçeve içinde değerlendirildiğinde, bireylerin yalnızca keyif ve eğlence odaklı değil; geçmişle yüzleşme, anlam arayışı ve duygusal deneyim yaşama isteğiyle yönedikleri turizm türleri de özel ilgi turizmi kapsamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda giderek daha fazla dikkat çeken hüznün turizmi, bireylerin tarihsel, toplumsal ve insani olaylarla ilişki kurma motivasyonları doğrultusunda şekillenen özel ilgi turizmi türlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ise hapishaneler, soykırım bölgeleri, savaş alanları ve doğal afetlerin yaşandığı yerler gibi keder ve acı gibi duygular uyandıran destinasyonlara yapılan ziyaretler de özel ilgi turizmi çerçevesinde değerlendirilmektedir (Kurnaz, Çeken ve Kılıç, 2013). Bu bağlamda, alternatif turizm ve özel ilgi turizmi kapsamında ele alınan turizm türleri arasında, son yıllarda giderek daha fazla ilgi gören hüznün turizmi dikkat çeken bir alan olarak öne çıkmaktadır. Özellikle sezon dışı dönemlerde yapılabilme imkânı sunması ve tarihî değerleri turistik açıdan hem koruma hem de tanıtma fırsatı yaratması nedeniyle, hüznün turizmi destinasyonlarda turizm hareketliliğini yılın tamamına yaymak açısından önemli bir alternatif turizm türü olarak değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, son yıllarda özel ilgi turizmi literatürü, ziyaretçilerin yalnızca eğlence ve boş zaman odaklı motivasyonlarla değil; tarihsel, toplumsal ve mekânsal belleğe temas etme, anlam arayışı ve duygusal deneyim yaşama isteğiyle de seyahat ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, geçmişte çatışma, zorunlu terk edilme veya travmatik olaylarla ilişkilendirilen mekânların turistik bağlamda nasıl temsil edildiği ve yönetildiği konusu giderek daha fazla araştırma odağı hâline gelmiştir. Güncel çalışmalar, bu tür destinasyonlarda ziyaretçi deneyimlerinin yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda etik, politik ve kültürel boyutlar içerdiğini göstermektedir (Benden, 2021; Nica, 2023; Assylkhanova, Nagy, Morar, Teleubay ve Boros, 2024; Holleran ve Holleran, 2024; Panayidou, Christou ve Saveriades, 2024). Özellikle Varosha üzerine yapılan son araştırmalar, bölgenin turistik bir alan olarak ele alınmasının yerel topluluklar, kolektif bellek ve mekânsal adalet tartışmalarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Holleran ve Holleran, 2024). Bu durum, söz konusu alanların yalnızca turistik çekicilikler olarak değil, çok katmanlı tarihsel ve toplumsal süreçlerin bir parçası olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çerçeveden hareketle, bu çalışmanın amacı, Kapalı Maraş'ın hüznün turizmi bağlamında nasıl bir travmatik miras alan olarak yeniden anlamlandırıldığını incelemek ve bölgenin turistik, kültürel ve duygusal etkilerini değerlendirmektir.

2. Kavramsal Çerçeve: Hüzün (Karanlık) Turizmi

2.1. Tanımlar ve Tipolojiler

Hüzün turizmi, özel ilgi turizminin, trajik, acı verici veya hüzünlü tarihi olayların yaşandığı mekânları ziyaret etmeyi içeren bir alt türüdür. Bu kavram, Foley ve Lennon'un 1990'larda ortaya attığı hüzün turizmi olgusu giderek alan yazında kendine daha çok yer açmıştır (Alaeddinoğlu ve Aliğaoğlu, 2007). Söz konusu kavramı, Lennon ve Foley (2000), 'karanlık turizm' anlamına gelen 'dark tourism' olarak tanımlamış, Seaton (1996) ise 'thanatourism' terimiyle ifade etmiştir. Seaton (1999), ise geliştirdiği beş gruplu bir tipoloji ile hüzün turizmi kavramını açıklamayı amaçlamıştır. Bu tipolojinin ilk grubunda, idam cezası almış kişilerin ölüm anlarına tanıklık etmek için seyahat eden bireyler yer almaktadır. İkinci grupta, ölüm ya da felaket gibi olayların meydana geldiği bölgelere yapılan turistik ziyaretler bulunmaktadır. Üçüncü grup, ölüm olaylarından sonra mezarlıklara yapılan ziyaretleri kapsarken, dördüncü grup, geçmişteki yaşama dair eski eşyaların sergilendiği müzeleri ziyaret eden bireyleri ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, Blom (2000) bu tür turizmi 'morbid turizm' olarak adlandırırken, Slayton (2006) ise 'grief tourism' terimini kullanmıştır. Genel hatları ile, hüzün turizmi, geçmişte gerçekleşen ölüm ve üzüntü olaylarının turistik bir amaç doğrultusunda değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Aliğaoğlu, 2004). Güncel çalışmalar, bu tipolojilerin günümüz ziyaretçi pratikleri, anlatı üretimi biçimleri ve değişen temsil anlayışları doğrultusunda yeniden tartışıldığını ve kavramın kapsamının giderek genişlediğini vurgulamaktadır (Assylkhanova vd., 2024).

Stone (2005) ise ölüm ve acı odaklı ziyaretlerin kökeninin antik çağlara kadar uzandığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, ölüm ve acının sembolik anlamlar taşıdığı alanlara yapılan ziyaretleri içeren bir turizm destinasyonu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, keder, acı ve ölüm olaylarının yaşandığı mekânlara yönelik gerçekleştirilen gezileri vurgulamaktadır. Albayrak (2013) bu tür turizmi, geçmişte elem veren veya ölümlerin yaşandığı mekânlara karşı duyulan ilgi, merak ve bu alanlara atfedilen değer gibi unsurlardan kaynaklanan motivasyonlarla yapılan seyahatler olarak açıklamaktadır. Aliğaoğlu ve Çiltepe (2020), ise hüzün turizmini, insan kaynaklı, teknolojik veya doğal nedenlerle meydana gelen soykırım, işkence veya ölüm olaylarının yaşandığı yerler ile bu olayları anmak amacıyla oluşturulmuş anıt, mabet ve mezar alanlarına yapılan ziyaretler olarak tanımlamaktadır. Hüzün turizmi tüketicileri, üzüntü ve acı duygularını deneyimlemek, aynı zamanda bu olaylardan elde edilen deneyimlerle bir tür içsel huzura ulaşmak amacıyla bu tür destinasyonları tercih etmektedir (Seaton, 1996). Yakın dönem araştırmalar, bu motivasyonların yalnızca merak ve öğrenmenin ötesine geçerek duygusal bağlanma, anlamlandırma ve öznel iyi oluş gibi psikososyal süreçlerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Aggarwal, Lim, Dandotiva, Kukreja, 2024). Bu bağlamda, turistleri motive eden temel etmenlerden biri geçmiş yıllarda olan savaşlar, afetler ve toplu ölümler gibi olayların gerçekleştiği mekânları ziyaret ederek, bu olayların yarattığı yaşanmışlıkları yeniden hissedebilme isteğidir (Varol, 2015). Bu seyahatler, turistler açısından geçmişteki zaferlerle gurur duyma, yaşanan acı ve üzüntüleri hatırlama ve anma duygularını yeniden yaşama arzusuyla gerçekleştirilmektedir. Dünya genelinde, hüzün turizmine konu olan pek çok yer, yapı ve simgesel ya da gerçek mezarlık bulunmaktadır. Savaşların yaşandığı mekânlar hem bireyler hem de toplumlar üzerinde farklı şekillerde etkiler bırakan olaylar ve mekânlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, savaşların gerçekleştiği bölgelere yapılan ziyaretler, son yıllarda dikkat çeken turizm faaliyetlerinden biri haline gelmiştir. İnsanların bu alanlara yönelmesinin arkasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler arasında en önemlileri, tarihsel olaylara duyulan ilgi ve savaşlarda yapılan fedakarlıklara karşı minnettarlık duygusudur (Hall ve Başarın, 2009). Dolayısıyla savaşların yaşandığı bölgeleri ve bu bölgelerdeki savaşlardan geriye kalan kalıntıları ziyaret etme turizmi,

geçmişteki savaşların izlerini taşıyan alanları ve bu alanlarda bulunan kalıntıları keşfetme isteğiyle şekillenen bir turizm türü olarak tanımlanmaktadır (Doğaner, 2006).

Seaton (1999), bir destinasyonun hüzün turizmi kapsamında değerlendirilebilmesi için beş temel özelliği ortaya koymaktadır. Bu özellikler şunlardır:

1. Toplumun, ölüm gibi olaylara tanıklık etmek veya idam cezası almış bireyleri görmek amacıyla ziyaret ettiği yerler.
2. Toplum tarafından tanınan bir kişinin ya da toplu bir ölümün gerçekleştiği alanlara yapılan ziyaretler.
3. Acı veren bir olayın ardından inşa edilmiş mezarlıklar veya anıtlara yapılan ziyaretler.
4. Ölüm olayını temsil eden kalıntıların, kanıtların veya benzer unsurların sergilendiği müzeler.
5. Dini açıdan hüzün ve kutsallık izleri taşıdığına inanılan destinasyonlar.

Bu özellikler, günümüz ziyaretçi pratikleri ve değişen temsil biçimleri doğrultusunda güncel çalışmalarda yeniden tartışılmakta ve kavramın kapsamının giderek genişlediği vurgulanmaktadır (Assylkhanova vd., 2024). Bu çerçevede, bir destinasyonun hüzün turizmi için uygun kabul edilebilmesi belirli kriterleri karşılama gerektirmektedir. Buna ek olarak, hüzün turizmine katılacak bireylerin, geçmişte o bölgede yaşamış olan elem, keder ve acı gibi duyguları deneyimleme amacı taşıması, bu tür bir turizm faaliyetinden beklentilerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, bir destinasyonun hüzün turizmine uygun olması için şu faktörler öne çıkmaktadır:

- Bölge, normalin dışında, büyük çaplı ve korkutucu bir olaya tanıklık etmiş olmalıdır.
- Olayın gerçekleştiği yerde, empati kurulmasını sağlayacak ya da o dönemin duygularını yeniden canlandıracak bir yapı, kalıntı veya iz gibi unsurlar mevcut olmalıdır.
- Yaşanan olay, uzun zaman önce meydana gelmiş olsa bile, somut şekilde görülebilir ve algılanabilir olmalıdır.
- Olayın kurbanları ve suçluları net bir şekilde tanımlanabilir olmalıdır (Alili, 2017: 40).

Hüzün turizmi, özel ilgi turizminin bir alt dalı olarak, kendi içinde farklı türlere ayrılmaktadır. Literatür incelendiğinde, hüzün turizminin ekstrem turizm, doğal afet turizmi, korku turizmi, keder turizmi ve savaş turizmi gibi kavramlarla da ifade edilebildiği görülmektedir (Alaeddinoğlu ve Aliğaoğlu, 2007). Hüzün turizminin bu alt türleri, temel olarak trajedi, ölüm, keder ve acı içeren olayların etrafında şekillenen turistik faaliyetlere dayanmaktadır. Bu araştırma kapsamında incelenen ülkenin hüzün turizmi, özellikle savaş turizmi bağlamında ele alınacaktır.

2.2. Savaş Alanları Turizmi

Savaşlar, insanlık tarihi kadar eski olup, zaman içinde toplumların kaderini şekillendiren ve bireylerin yaşamlarında derin izler bırakan olaylar arasında yer almaktadır. Tarih boyunca unutulmaz birer olgu haline gelen savaşlar, toplumsal hafızada önemli bir yer edinmiş ve turizm faaliyetlerini de etkileyen unsurlardan biri olmuştur. Hüzün turizmi çerçevesinde savaş alanları turizmi, geçmişte yaşanan askeri çatışmaların veya savaşların gerçekleştiği mekânlara yapılan ziyaretler olarak tanımlanabilir. Bu turizm türü, ziyaretçilere savaşların yaşandığı bölgeleri anlamalarına, bu olaylarla bir bağ kurmalarına ve empati geliştirmelerine olanak tanır. Savaş alanları turizmi, savaş alanlarını, müzeleri, savaş gemilerini, eski uçakların gösterilerini, savaş esirlerini, toplama kamplarını, vahşet mekânlarını, barış sembollerini, siperleri, savaş hastanelerini ve bu tür yerlere düzenlenen rehberli turları kapsamaktadır (Kurnaz ve Kılıç, 2020).

Doğaner (2006), savaş alanları turizmini, bireylerin tarihi ya da güncel savaşların gerçekleştiği mekânları ve bu savaşlara ait kalıntıları görme isteklerinden doğan bir turizm türü olarak tanımlamaktadır (Atay ve Yeşildağ, 2010). Kurnaz ve Kılıç (2020) ise, savaş alanları turizmini, ölümle gerçek ya da sembolik bir şekilde karşılaşma arzusuyla motive olan bireylerin katıldığı bir turizm faaliyeti olarak değerlendirmekte ve bu deneyimi hüzün turizmi kapsamına dahil etmektedir. Savaşlar, insanlık tarihindeki en derin trajediler arasında yer almakta olup, bu trajedilerin unutulmaması ve anılmaya devam etmesi amacıyla savaş alanlarına ziyaretlerin gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

Seaton (1999), Gettysburg, Pearl Harbour, Waterloo ve Normandiya gibi savaş alanlarını, binlerce kişinin gezdiği önemli turistik destinasyonlar arasında değerlendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, iç savaş sonrasında mezarlıklara gerçekleştirilen ziyaretler ise savaş alanları turizminin erken dönem örnekleri arasında kabul edilmektedir (Atay ve Yeşildağ, 2011). Weir (2003), Fransa ve Belçika'da bulunan I. Dünya Savaşı'na ait Batı Cephesi (Western Front) savaş alanlarına, özellikle 1950'lerden itibaren anma törenleri için ziyaretlerin başladığını belirtmektedir. Ayrıca, Somme bölgesindeki Western Front'un milyonlarca turist tarafından ziyaret edildiğini ve bu alanın turizm açısından mühim bir cazibe merkezi olduğunu vurgulamıştır. Hall ve Başarın (2009), savaş alanlarına yapılan ziyaretlerin nedenlerini, tarihsel ilgi, ünlü bir kahramanın mezarını ziyaret etme isteği, fedakârlık karşısında duyulan minnettarlık, şehitlere yas tutma, savaşın doğasını anlama, geriye kalan anıt mezarları görme gibi unsurlar olarak belirtmiştir.

Smith (1998), savaşla bağlantılı turistik cazibe noktalarının, savaş alanları turizmi açısından büyük bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak, Kamboçya'daki Ölüm Tarlaları, Belçika'daki Waterloo, Bosna'daki toplu katliam bölgeleri ve bu alanlarda yer alan anıtlar, Pennsylvania'daki Gettysburg, Dallas'ta John F. Kennedy suikastının gerçekleştiği yer ve Pearl Harbor gibi mekânlar, hüzün turizmi açısından yüksek bir potansiyele sahip önemli turistik çekim merkezleri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür mekânların büyük bir bölümü savaşların bıraktığı izlerdir ve her yıl binlerce insan, savaş turizmi çerçevesinde bu alanları çeşitli duygular eşliğinde dolaşmaktadır. Seaton (1996), İngiliz turistlerin Waterloo'yu ziyaret ettikten sonra zafer ve yücelik gibi duygularla geri döndüklerini ifade etmiştir. Savaş alanlarına yapılan ziyaretler genellikle tarihsel merak ve geçmişi anlama arzusuyla başlamaktadır. Ancak ziyaretin sonunda, geçmişe karşı duyulan manevi bir sorumluluğu yerine getirme ya da yas tutma görevini tamamlama hissiyle bir tür içsel rahatlama yaşanmaktadır. Bununla birlikte, savaşın tarihsel kimliğini yansıtan milli parklar da savaş alanlarında gerçekleştirilen hüzün turizmi faaliyetlerinin devam ettiği önemli destinasyonlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, Kozak ve Bahçe'nin (2012) belirttiğine göre, hüzün turizmi kapsamında gerçekleştirilen seyahatler; 1815 Waterloo Savaşı veya 1915 Çanakkale Savaşları gibi önemli savaşların yaşandığı alanlara; Hiroşima'da atom bombası saldırısının yapıldığı ya da 11 Eylül saldırılarının meydana geldiği, insan eliyle gerçekleşen felaketlere sahne olmuş yerlere, tarihi Sinop Cezaevi ve Alcatraz gibi dünyaca ünlü hapisanelere ve Etna Yanardağı'nın patlaması veya 17 Ağustos ve 6 Şubat depremleri gibi doğal afetlerin izlerini barındıran bölgelere yapılabilmektedir. Bu tür destinasyonlar, hüzün turizminin dikkat çeken örnekleri arasında yer almaktadır. Gelibolu Yarımadası gibi savaş alanları (Slade, 2003) ve Leeds'teki Kraliyet Askeri Müzesi askeri tarih müzeleri (Smith, 2006), hüzün turizmi kapsamında ziyaret edilen tipik destinasyon örneklerindedir. Kılıç ve Akyurt (2011), ölüm, korku ve keder gibi olayların yaşandığı mekânların zamanla turistik bir cazibe kazandığını ve bu alanlara yönelik turizm hareketliliğinin giderek arttığını ifade etmektedir. Savaş alanları ve çatışma sonrası mekânlar hüzün turizmi kapsamında en sık ziyaret edilen destinasyon türleri

arasında yer almakta ve bu alanların ziyaretçi deneyimleri, etik tartışmalar ve yerel toplulukların algıları açısından çok boyutlu biçimde ele alınmaktadır (García-Madurga ve Grilló-Méndez, 2023; Dresler, 2024; Panayiotou, Christou ve Saveriades, 2024).

Son yıllarda, dünyanın pek çok bölgesinde hüzün turizmi faaliyetlerinde kayda değer bir artış yaşanmakta olup, turizm endüstrisi bu destinasyonları turistlerin deneyimine sunulan önemli bir turistik ürün haline getirmiştir. Savaş alanları, şehitlikler ve savaş anıtları gibi mekânlara yapılan ziyaretler, hüzün turizmi kapsamına girmektedir. Kıbrıs, hüzün turizmi açısından zengin bir geçmişe sahip olup, savaş ve ölüm gibi trajik olayların izlerini taşıyan birçok destinasyonu barındırmaktadır. Dolayısıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşanan trajedinin boyutu, bölgenin savaş alanı turizmi çerçevesinde hüzün turizmi kapsamında değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin en dikkat çekici hüzün turizmi destinasyonlarından biri olan Kapalı Maraş detaylı bir şekilde incelenmektedir.

3. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Durum çalışması, araştırmacının belirli bir zaman diliminde bir veya daha fazla durumu farklı kaynaklardan derinlemesine incelemesi sürecidir (Creswell, 2007). Söz konusu yöntem, karmaşık toplumsal olguların kendi bağlamı içerisinde bütüncül biçimde anlaşılmasına imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma konusu olarak Kuzey Kıbrıs'ta 46 yıl boyunca kapalı kalan ve sonrasında hüzün turizmi kapsamında değerlendirilen Kapalı Maraş bölgesi ele alınmıştır.

Araştırmanın veri toplama sürecinde iki ana yöntem kullanılmıştır: literatür taraması ve saha araştırması. İlk olarak, özel ilgi turizmi ve hüzün turizmi konularında mevcut teorik temelleri oluşturmak amacıyla ulusal ve uluslararası alan yazın kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Söz konusu taramada, özellikle Foley ve Lennon'un (2000) 'dark tourism' ve Seaton'un (1996) 'thanatourism' kavramlarına odaklanılmış ve bu alanlarda yapılmış diğer çalışmalar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Alan yazın taramasını takiben saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, Kapalı Maraş bölgesi yerinde gözlemlenmiş cadde, sokak ve yapılar fiziksel, mekânsal ve simgesel özellikleri bakımından incelenmiştir. Araştırma sürecinde gözlemler sistematik biçimde not alınmış, bölgenin mevcut durumunu belgelemek amacıyla fotoğraflar çekilmiş ve resmî açıklamalar, raporlar ve medya kaynakları gibi yazılı dokümanlar analiz edilmiştir.

Veri analizi sürecinde, literatür taraması, saha gözlemi ve doküman analizinden elde edilen veriler tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda ele alınmıştır. Bu kapsamda veriler öncelikle anlamlı birimler hâlinde kodlanmış, ardından benzer kodlar bir araya getirilerek hüzün turizmi, toplumsal hafıza, mekânsal terk edilmişlik ve etik boyutlar gibi ana temalar oluşturulmuştur. Elde edilen temalar, alan yazındaki bulgularla karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırmada birden fazla veri toplama yönteminin birlikte kullanılması (literatür taraması, saha gözlemi ve doküman analizi), yöntemsel çeşitlilik (üçgenleme) sağlayarak çalışmanın geçerliğini ve güvenilirliğini artırmıştır. Ayrıca, saha gözlemlerinden elde edilen bulguların literatür ve doküman verileriyle karşılaştırılması, tek bir veri kaynağına dayalı olası öznellik riskini azaltmayı amaçlamıştır. Araştırma sürecinin tek bir araştırmacı tarafından yürütülmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek öznel yorum riskini sınırlamak amacıyla, gözlem bulguları doğrudan betimlemelerle sunulmuş, kişisel yorumlardan kaçınılmış ve çıkarımlar literatürle desteklenmiştir. Bu yaklaşım, araştırmanın nesnellliğini güçlendirmeye yönelik bir önlem olarak benimsenmiştir.

4. Bulgular: Kapalı Maraş'ta Travmatik Mirasın Dönüşümü

Gazimağusa, doğal bir liman içinde kuruluşu Milat'tan önce üçüncü yüzyılla tarihlendirilen bir balıkçı kasabasıdır. Mısır Hükümdar'ının kız kardeşinin ismi olan Arsineo adıyla kurulmuş daha sonra adı Ammohostos olmuş ve yıllar içerisinde de Famagusta'ya sonrasında Mağusa'ya evrilmiş, 26 Aralık 1975 tarihinde Barış Harekatı'nda gösterdiği kahramanlıktan dolayı şehre Gazilik unvanı verilerek ismi Gazimağusa olmuştur. Yedinci yüzyılda başlayan Arap akımlarının hedefi olan Salamis kentinde yaşayanların Mağusa'ya göç etmesiyle kent daha yoğun bir şekilde iskân edilmeye başlamıştır. Sahip olduğu doğal liman sayesinde Akdenizli tüccarların sürekli ilgi alanı haline gelmiş ve giderek önemi artmıştır. Luzinyan döneminde kralların taç giyme törenlerinde St. Nicholas Katedralinde yapılması kentin önemini daha da arttırmıştır. Mağusa'ya bağlı yine bir küçük balıkçı barınağı şeklinde olan ve ismi Yenişehir anlamına gelen Varosha ise 17. yüzyılda itibaren yavaş yavaş nüfus artmaya başlamış ve özellikle yerleşim alanı Kato Varosha denilen aşağı Maraş olmuştur (Harita 1). 1571'de Osmanlı döneminin başlamasıyla birlikte Maraş civarında vakıflara ait arazilerin olduğu bilinmektedir bunlardan en önemlileri Abdullah Paşa vakfı, Lala Mustafa Paşa Vakfı ve Bilal Ağa Vakfıdır.

Harita 1. Kapalı Maraş'ın (Varosha) KKTC içindeki konumu ve erişim bağlantıları

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

1878'de Osmanlı Devleti ile Büyük Britanya arasında imzalanan savunma ittifakı yani Kıbrıs Sözleşmesi ve ardından gelen Lozan Antlaşması'nda da vakıf mallarının kendi yasalarına göre korunacağına dair maddeler bulunmasına rağmen 1913'ten itibaren sistematik olarak İngiliz yönetimi vakıf mallarını şahıslara devretmişlerdir (Kıbrıs Vakıflar İdaresi, 2023). 20. yüzyıl boyunca kentin gelişmesi üç ana unsur üzerine olmuş ve birbirinden belirgin çizgilerle ayrılan turizm, yerleşim ve idari alan olarak planlanmıştır. Özellikle batı kesiminde ziraat alanları yer alırken güneydoğu kesiminde turizm ve konutlar ve bu iki alan arasında kalan yerde de idari fonksiyon özelliği taşıyan binalar yer almaktaydı. Akdeniz'in önemli eğlence ve turizm merkezlerinden biri olan Beyrut'un, Lübnan Savaşı'yla birlikte güvensiz bir alan haline gelmesiyle turizm yatırımcıları kendilerine daha güvenli bir alan olarak Maraş bölgesini seçmişlerdir. Dolayısıyla 1969'dan itibaren bu bölgenin yıldızı parlamaya başlamış, özellikle yabancı sermaye uzun süreliğine burada yapılaşmaya gitmiştir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. 1974 öncesinde Gazimağusa Maraş bölgesinde turizm odaklı kıyı yerleşimi

Kaynak: Açık erişimli kaynaktan alınmıştır. (BBC News (2020). Maraş: Kuzey Kıbrıs'taki plaj 1974'te neden kapatılmıştı?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48685914>).

Bölgedeki birçok turizm tesisi yanı sıra İngiliz Kraliyet ailesinin bölgede yaptırdığı Golden Sands Hotel, dünyanın ilk 7 yıldızlı oteli olarak anılmaktadır. Otel sadece 10 hafta açık kalmıştır. 1974 olayları esnasında İngiltere Kraliyet Ailesinin ricası üzerine, içerisindeki eşyalarla birlikte muhafaza altında tutulan tek bina olma özelliği taşımaktadır. Otelin içinde ulaşımı sağlayan bir de raylı sistem bulunmaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Kapalı Maraş'ta 1970'lerde inşa edilen Golden Sands Hotel üzerinden bölgenin turizm amaçlı yapılaşma karakterini gösteren bir örnek

Kaynak: Açık erişimli kaynaktan alınmıştır. (GZT, "46 yıllık sır açığa çıktı: Hayalet şehir kapalı Maraş", <https://www.gzt.com/dunya/46-yillik-sir-aciga-cikti-hayalet-sehir-kapali-maras-2517001>).

Anılan dönemde Maraş'ta 10.000 yatak kapasitesine sahip 45 otel 60 apart otel 3000 ticarethane 99 eğlence merkezi 25 kültür binası (tiyatro veya sinema devlet kütüphanesi sanat galerisi) bürolar, 4.649 konut, 21 banka şubesi, 380 henüz yapım aşamasındaki bina ve diğer endüstriyel yapılar bulunmaktadır. Ülke nüfusunun yüzde yedisini barındıran bu alan istihdam açınsındansa yüzde onuna ev sahipliği yapmaktadır. 1974 yılı nüfus kayıtlarına göre Maraş'ta 34.700 toplam

kişinin bulunduğu bunun 29.700'ünü Rum, 180'i Ermeni, 30'u Maronit, 4430 unun İngiliz, 360'nın Türk veya diğer etnik gruplar olduğu görülmektedir (Gürkan, 1982).

20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı sırasında 13 Ağustos günü Türk Silahlı kuvvetleri tarafından bu bölge alınmış ve ardından hemen yasak bölge olarak ilan edilmiştir. 2 Ağustos 1975'ten itibaren yapılan nüfus mübadelesi anlaşmasına uygun olarak Kıbrıs Türkleri kuzeyde Kıbrıs Rumları da güneyde iki homojen kesim olmak üzere ayrılmışlardır. Maraş'ta bir bina Birleşmiş Milletlere verilmiş, onun 400 metre ilerisinde altı bina Türk Silahlı kuvvetlerinin kullanımına ayrılmıştır. 1976 yılında Maraş'ın kuzeyinde kalan bazı bölgeler iskâna açılarak önce Güney Kıbrıs'tan gelen göçmenlere sonra da Türkiye'den gelen göçmenlere tahsis edilmiştir. Maraş 1981'de resmi olarak birinci derece askeri bölge ilan edilmiş ve 1974-1990 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olan Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı tarafından yönetilmiştir. 29 Temmuz 1990'da ise bölgenin denetimi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığına bırakılmıştır. Kapalı Maraş'ın kademeli olarak açılma faaliyeti 8 Ekim 2020'de başlamıştır. 20 Temmuz 2021 itibari ile %3.5'lik bölüm askeri bölge statüsünden çıkartılarak sivilleştirilmiştir. Gazimağusa Belediyesi tarafından ziyaretçilerin deniz kıyısına ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla 19 Haziran 2021 gününden itibaren ziyarete açık alanda ring otobüs hizmeti vermeye başlamıştır. Demokrasi caddesindeki, Belediye parkı bugünkü Gazimağusa Belediyesi tarafından düzenlenerek 20 Temmuz 2021'de turistlerin hizmetine sunulmuştur. Buna ek olarak, restorasyonu tamamlanan Bilal Ağa Mescidi, 23 Temmuz 2021 tarihinde yeniden ibadete açılmış ve 47 yıl aradan sonra mescitte ilk cuma namazı kılınmasıyla hem tarihî hem de manevi bir anlam kazanmıştır.

1974 Barış Harekâtı'ndan önce Maraş farklı etnik ve kültürel grupların bir arada yaşadığı canlı bir ticaret, eğlence ve turizm merkezi idi. Kapatılmasının ardından bu hareketliliği kaybetmiş sanki zamanın donduğu bir yer haline gelmiştir. Bir turist olarak buraya gelen insanlar bir yandan bu geçmişteki dinamizmi hayal etmeye çalışırken diğer yandan doğal bitki örtüsünün kapattığı bahçeler, binalar arasında ıssızlık duygusunu derinlerinde hissetmektedirler. Gezmek için gelenler merak, gizem, empati, hüznün gibi karmaşık duygular hissetmektedir. Yaklaşık yarım yüzyıl kapalı kalan evler, evlerdeki eşyalar (Fotoğraf 3), o gün bırakılan yerlerinde olduğu gibi duran araçlar (Fotoğraf 4), yıkılacakmış gibi duran binalar, çökmüş altyapı hüznün ile birlikte yıllardır süregelen Kıbrıs sorununun da bir göstergesi gibidir. Ekonomik açıdan ele alındığında da ziyaretçiler farklı duygu durumları içine girmektedir.

Fotoğraf 3. 47 yıldır olduğu gibi duran eşyalar

Fotoğraf 4. 47 yıldır kullanılmayan araç

Kaynak: Açık erişimli kaynaktan alınmıştır. (GZT, "46 yıllık sır açığa çıktı: Hayalet şehir kapalı Maraş", <https://www.gzt.com/dunya/46-yillik-sir-aciga-cikti-hayalet-sehir-kapali-maras-2517001>).

Gazimağusa halkına bir yandan hüzün turizmi üzerinden bölgeye sağlanan gelirler, yeniden canlanan bazı sokaklar, yollar heyecan verirken, geçmişte burada yaşayan insanların acıları üzerinden kazanç sağlanıyormuş etkisini de yoğun olarak yaşamaktadırlar. Yalnızlıklarına terk edilmiş binalar ve savaştan kalan izler artık bir kültürel miras kavramında değerlendirildiği için restorasyon gündeme geldiğinde birçok konunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kapalı Maraş, mülkiyet sorunu, diplomatik ilişkiler, uluslararası hukuk konularında da birçok hassasiyeti barındırmaktadır.

Kapalı Maraş, günümüzde de süregelen çözümsüzlüğün adeta bir sembolüdür. Çatışmaların yıkıcı etkilerini görünür kılarken, aynı zamanda uzlaşi umudunu da taşımaktadır. Dolayısıyla bu bölgeyi ziyaret eden insanlar iki toplum arasındaki gerginliği ve çözüm arayışını aynı anda hissetme imkânı bulmaktadır. Bu alan sadece turistik bir gezi alanı olmaktan öte politik ve tarihsel farkındalık kazandıran bir deneyim sahasıdır. Geçmişte bir arada yaşayan insanların bir takım siyasi oyunlar ve çatışmalar sonrasında birlikteliğinin nasıl kaybedildiğini ve bu durumun nesiller boyu nasıl sürdürüldüğünü de düşünme imkânı kazandırmaktadır. Bu his iki toplumun kolektif hafızasında da derin izler bırakmakta nesilden nesile yapılan aktarımla hala canlılığını korumaktadır. Terk edilmişlik ve ıssızlık duygusunun en ağır şekilde yaşandığı bu alan insanların dünyadaki diğer çatışma bölgelerine karşı olan duyarlılığını da arttırmada etkili olmaktadır. Ziyaretçilerin kafasında beliren ortak soru şudur: Bundan sonra ne olacak? Günlük hayattan aniden koparılmış, eşyaların, mobilyaların, otomobillerin dahi öylece durduğu bu alandaki yarım kalmışlık ve yalnızlık nasıl ortadan kaldırılabilecektir. Çoğu kişi bu soruyu ancak kendi hayal gücünün sınırları kadar cevaplayabilmektedir. Ama aslolan turizm gelirleri düşünülürken etik yaklaşımlara da öncelik verilmesi gerektiğidir. Bölgenin restorasyonu konusunda acele ve plansız girişimler bu temel etik sorunu daha da zorlaştırmaktan öteye gitmeyecektir. Dolayısıyla Kapalı Maraş'ın turizmin hizmetine sunulması planlama ve profesyonel bir turizm yönetişimini de beraberinde getirecektir. Özellikle yerel halkın açılma ve yönetilme sürecinde karar alma mekânizmalarına katılması ekonomik ve sosyal manada katkı sağlayacaktır. Bölgedeki yapıların korunarak kullanılması ve restorasyon çalışmalarının, tarihi dokuya zarar vermeden yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu mekânların kamusal bellek mekânları olarak düzenlenmesi de gereklidir. Bunun yanında, genelde Kıbrıs sorunu özelde Kapalı Maraş ile ilgili bilinç yükseltici programlar düzenlenerek bölgenin sadece turistik bir mekân olarak değil aynı zamanda barış ve uzlaşi kültürü konusunda da öne çıkarılması gerekmektedir.

Hüzün turizminin savaş veya çatışma bölgelerindeki gelecek kuşakların uzlaşi kültürünü içselleştirmelerine katkısı olabileceği düşünülmektedir. Burada yaşayanlar ve ziyaret edenler için barış içinde yaşamının önemini farkına varmalarını desteklemektedir. Çatışmaların kimseye bir faydası olmadığı tam aksine insanlığın huzurunu, güvenini, geleceğini ve umutlarını ne kadar olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu alanlar, savaş, yerinden edilme, ölüm ve acı gibi olguların insanlığa ne kadar ağır bir bedel ödettiğini göstermek açısından da etkilidir.

Fotoğraf 5. Demokrasi Caddesinden görünüm

Kaynak: Arazi gezisi sırasında yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 6. Bitkilerin kapattığı evlerden biri

Kaynak: Arazi gezisi sırasında yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 7. Eski opera binası

Kaynak: Arazi gezisi sırasında yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 8. Açılan bölümde yolların yeniden asfaltlandığı, ancak binaların mevcut durumlarının korunduğu görülmektedir.

Kaynak: Arazi gezisi sırasında yazar tarafından çekilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Kapalı Maraş'ın hüzün turizmi bağlamında nasıl yeniden anlamlandırıldığını inceleyerek, bölgenin travmatik miras niteliğinin turistik, toplumsal ve kültürel boyutlarını bütüncül bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bulgular, Kapalı Maraş'ın yalnızca

terk edilmiş ya da geçmişte kalmış bir yerleşim alanı olarak değil; çatışma, yerinden edilme ve kayıp deneyimlerinin izlerini taşıyan, toplumsal hafızanın mekânsal bir taşıyıcısı olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Maraş, geçmişte yaşanan trajedilerin “sergilendiği” bir turistik alanın ötesinde, tarihsel yüzleşmenin mümkün olabileceği ve kolektif belleğin korunabileceği bir mekân olarak değerlendirilebilir. Araştırma bulguları, ziyaretçilerin Kapalı Maraş deneyimlerini yalnızca merak ya da keşif motivasyonu ile değil; aynı zamanda hüzün, empati, şaşkınlık ve düşünsel sorgulama gibi duygular eşliğinde yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum, hüzün turizmi kapsamında ortaya çıkan deneyimin, eğlence odaklı turizm pratiklerinden belirgin biçimde ayrıldığını ve ziyaretçilerin mekânla kurduğu ilişkinin daha derin ve çok katmanlı bir nitelik taşıdığını düşündürmektedir. Dolayısıyla Kapalı Maraş, ziyaretçi açısından pasif bir gözlem alanı olmaktan ziyade, geçmişle yüzleşmeye ve tarihsel farkındalık geliştirmeye olanak tanıyan bir deneyim alanı olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte travmatik mirasın turizmle ilişkilendirilmesi, önemli etik sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Bulgular, Kapalı Maraş’ın turistik kullanıma açılmasına yönelik olası planlamalarda, acının metalaştırılmasına yol açabilecek yaklaşımlardan kaçınılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda alanda yapılacak düzenlemelerin; saygı, duyarlılık, doğruluk ve kapsayıcılık gibi etik ilkeler temelinde şekillendirilmesi önem taşımaktadır. Anlatıların tek taraflı değil, çok sesli biçimde kurgulanması; mekânın tarihsel arka planının bağlamından koparılmadan sunulması ve ziyaretçilerin bilgilendirici içeriklerle desteklenmesi, hüzün turizminin ayırt edici niteliğini güçlendirecek uygulamalar arasında değerlendirilebilir.

Uygulamaya dönük olarak, Kapalı Maraş’ta geliştirilecek turizm pratiklerinin yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmaması; rehberlik hizmetleri, bilgilendirme panoları, dijital anlatılar ve tematik rotalar aracılığıyla tarihsel farkındalığı destekleyecek biçimde yapılandırılması önerilebilir. Bu tür uygulamalar, ziyaretçilerin mekânı yüzeysel bir “görsel deneyim” olarak tüketmelerinin ötesine geçerek, geçmişle düşünsel ve duygusal düzeyde bağ kurmalarına katkı sağlayabilir. Son olarak bu çalışma, Kapalı Maraş örneğinin hüzün turizmi literatürüne yerel bağlamdan bir katkı sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, gelecekte yapılacak araştırmalarda, ziyaretçi profilleri, yerel halkın algıları, politika yapımcıların yaklaşımları ve mekânsal dönüşüm süreçleri gibi boyutların nicel ve nitel yöntemlerle birlikte ele alınması, konuya ilişkin daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu yönüyle Kapalı Maraş, travmatik mirasın turizmle kurduğu ilişkinin farklı boyutlarını tartışmaya açan önemli bir araştırma alanı olmayı sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, A., Lim, W. M., Dandotiya, R. ve Kukreja, V. (2024). Dark tourism through the lens of attachment theory and domestic tourists. *International Journal of Tourism Research*, 26(1), e2609.
- Akbulut, O. ve Ekin, Y. (2018). Battlefield tourism: The case of the UK battlefield resource centre and the tourism potential of the war of independence battlefields. *Turkish Journal of Social Research*, 22, 105-142.
- Akıncı, Z. ve Kasalak, M.A. (2016). Sürdürülebilir turizm yönetimi açısından özel ilgi turizminin yeri ve önemi. *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 161-182.
- Alaeddinoğlu, F ve Aliğaoğlu, A. (2007). Savaş alanları turizmüne tipik bir örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan tarihi milli parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 215-225.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif turizm*. Detay Yayıncılık.
- Aliğaoğlu, A. (2004). Sosyo-kültürel miras turizmi ve Türkiye’den örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 55-70. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000045

- Atay, L. ve Yeşildağ, B. (2011). *Savaş alanları ve turizmi*. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Assylkhanova, A., Nagy, G., Morar, C., Teleubay, Z. ve Boros, L. (2024). A critical review of dark tourism studies. *Hungarian Geographical Bulletin*, 73(4), 413-435.
- Avcıkurt, C. (2009). *Turizm sosyolojisi*. Detay Yayıncılık.
- Başarın, J. ve Hall, J. (2008). The business of battlefield tourism. *Deakin Business Review*, 1(2), 45-55.
- BBC News (2020, 8 Ekim). *Maraş: Kuzey Kıbrıs'taki plaj 1974'te neden kapatılmıştı?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48685914>
- Benden, L. (2022). *Walking the streets of a nuclear ghost town: Dark tourism in Pripjat (Chernobyl)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Católica Lisbon School of Business & Economics.
- Blom, T. (2000). Morbid tourism – A postmodern market niche with an example from althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 54-1, 29-36.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks.
- Doğaner, S. (2006). Savaş ve turizm: Troya ve Gelibolu savaş alanları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 46, 1-21.
- Dresler, E. (2024). Exploring moral gaze: Children gazing at suffering in dark tourism. *Tourism Management Perspectives*, 50, 101293. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2024.101293>
- García-Madurga, M. Á., & Grilló-Méndez, A. J. (2023). Battlefield tourism: Exploring the successful marriage of history and unforgettable experiences: A systematic review. *Tourism and Hospitality*, 4(2), 307-320. <https://doi.org/10.3390/tourhosp4020019>
- Gürkan, H.M. (1982). *Kıbrıs tarihinden sayfalar*. Galeri Kültür Yayınları.
- GZT. (2020, 6 Ekim). *46 yıllık sır açığa çıktı: Hayalet şehir Kapalı Maraş*. GZT Journalist. <https://www.gzt.com/jurnalist/46-yillik-sir-aciga-cikti-hayalet-sehir-kapali-maras-2517001>
- Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C. (2008). *Turistik ürün çeşitlendirmesi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Hall, J. ve Başarın, J. (2009). The importance of satisfaction, word of mouth and recommending behavior in battlefield commemorative event tourism: Gallipoli A Case Study, in ATMC 2009: 3rd Advances in Tourism Marketing Conference proceedings, Bournemouth University, Bournemouth, England.
- Kıbrıs Vakıflar İdaresi (2023, Mayıs 30). *Kapalı Maraş bilinmeyen gerçekler kataloğu*. <https://evkaf.org/haber-kapali-maras-bilinmeyen-gercekler-katalogu>
- Kendle, A. (2008). Dark tourism: A fine line between curiosity and exploitation. <http://www.vagabondish.com/dark-tourism-travel-tours/>
- Kılıç, B. ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon imajı oluşturmada hüzün turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan tarihi milli parkı. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 209-232.
- Korkmaz, S., Eser, Z., Öztürk, S. A. ve Işın, F. B. (2009). *Pazarlama kavramlar-kararlar-ilkeler*. Siyasal Kitapevi.
- Kozak, M.A. ve Bahçe, S. (2012). *Özel ilgi turizmi*. Detay Yayıncılık.
- Kurnaz, H.A., Çeken, H. ve Kılıç B. (2013). Hüzün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarının belirlenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 57-73.
- Nica, M. (2022). *Assessment of tourism lessons from Northern Ireland: A post-conflict perspective*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Coventry University.
- Lennon, J. ve Foley, M. (2000). Dark tourism the attraction of death and disaster. Continuum.

- Panayidou, C., Christou, P. ve Saveriades, A. (2024). Dark tourism development in a leisure destination: The perceptions of the local community in Cyprus. *Journal of Heritage Tourism*, 19(6), 861-879.
- Seaton, A.V. (1996). Guided by the dark: From Thanatopsis to Thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2(2), 234-244.
- Seaton, A.V. (1999). War and thanatourism: Waterloo 1815-1914, *Annals of Tourism Research*, 26(1), 130-158.
- Slade, P. (2003). Gallipoli thanatourism: The meaning of ANZAC. *Annals of Tourism Research*, 30(4), 779-794.
- Slayton, L. S. (2006, 3 Temmuz). Ground Zero- Tragedy, terror, and grief tourism. <http://www.grief-tourism.com/ground-zero-tragedy-terror-and-grief-tourism/>
- Smith, V. L. (1998). War and tourism: An American ethnography. *Annals of Tourism Research*.
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.
- Stone, P. R. (2005). Dark tourism- An old concept in a new world. http://works.bepress.com/philip_stone/26/
- Tanrısevdi, A. ve Çavuş, Ş. (2003). Özel ilgi turizmi ve özel ilgi turizmi kapsamında Kuşadası'nda var olan potansiyel kaynaklar üzerine kavramsal bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 9-22.
- Varol, F. (2015). Hüzün turizminin Türkiye'de var olan potansiyeli üzerine kuramsal bir araştırma. I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators. 28-30 Mayıs, Konya, Vol.3, 147-160.
- Yükselen, C. (2006). Pazarlama: İlkeler-yönetim. Detay Yayıncılık.
- Weir, D. (2003). The creation of a 'seductive journey to France' for American tourists after World War II, Liverpool Hope University.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İÇ SULAR İLE VAN GÖLÜ'NDE ULAŞIM FAALİYETLERİ (1923-1950) *

TRANSPORTATION ACTIVITIES IN INLAND WATERS AND LAKE VAN DURING THE REPUBLICAN PERIOD (1923-1950)

Abdulhamit DENİZ¹

¹Dr., MEB hamitdeniz0432@gmail.com orcid: 0000-0001-7832-1304

Geliş Tarihi / Date Applied 26.12.2025	Kabul Tarihi / Date Accepted 11.02.2026
<p>ÖZET</p> <p>Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye sınırları dâhilindeki akarsu ve göllerden ulaşım alanında yararlanmak gayesiyle alternatif fikirler ortaya atılmıştır. Bu amaçla Kabotaj Kanununun ikinci maddesi, Deniz Ticaret Kanunu, Başvekillik tezkeresi ve ticaret bütçe görüşmeleri esas alınarak; göller, nehirler, Marmara Havzası, kara sularına dahil olan körfez ve koylar ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Vapur, römorkör, kayık, yelken, sandal, kürek her türlü nakliye, sal gibi araçları bulundurma; bunlarla gidiş geliş ile nakliyat gibi ticaret hakkının Türkiye vatandaşlarına münhasır olduğu yasada belirtilmiştir.</p> <p>Üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu'da, göl ve akarsular üzerinde yapılması planlanan ulaşım faaliyetleri maliyetinin yüksek olacağı düşünülmüş; bu sebeple kara ve deniz yolu ulaşımına ağırlık verilmiştir. İç sulardaki akarsular üzerinde küçük çapta ulaşım faaliyetleri gerçekleştirilmiş; Van Gölü'nde yük ve yolcu taşımacılığına önem verilmiştir. Van Gölü çevresinde yeni iskeleler yapılmış, küçük çaptaki tersaneler faaliyet göstermiştir. Yük ve yolcu taşımacılığı faaliyetleri Van Gölü İşletme İdaresi, aracılığıyla yürütmüştür. İdare, işletme için yeni gemiler almış, yolcu ve yük tarifelerini düzenleyerek ulaşım faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu gemilerin yakıt ihtiyacını ise göl çevresinde bulunan petrol kuyularından temin etmeyi planlamıştır.</p> <p>Bu çalışma, ulaşım amaçlı su politikasını ihtiva etmekte olup çalışmanın bilim insanlarına katkı sunacağını ümit ediyoruz.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Ulaşım, Taşımacılık, Nakliyat, Tersane, Liman.</p>	<p>ABSTRACT</p> <p>During the Republican period, various initiatives were proposed to utilize rivers and lakes within Turkey's borders for transportation purposes. Within this framework, regulations concerning inland waters - including lakes, rivers, the Marmara Basin, and bays and coves- were formulated in accordance with Article 2 of the Cabotage Law, the Maritime Trade Law, prime ministerial decrees, and parliamentary budget debates. These legal arrangements granted Turkish citizens exclusive rights to engage in trade and transportation using vessels such as steamships, tugboats, boats, sailboats, rowboats, and barges. Although Anatolia is surrounded by seas on three sides, transportation activities planned for lakes and rivers were considered costly during this period; consequently, priority was given to land and maritime transportation. As a result, inland waterways were generally limited to small-scale transport activities. An exception to this pattern was Lake Van, where freight and passenger transportation assumed greater importance. New piers were constructed around the lake, small shipyards were established, and transportation services were organized under the Lake Van Management Authority. This authority procured new vessels, regulated passenger and freight tariffs, and oversaw transportation operations. Plans were also developed to supply fuel for these vessels from oil wells located in the vicinity of the lake. This study examines transportation policies related to inland waters during the Republican period, with particular emphasis on Lake Van, and aims to contribute to the literature on Turkey's transportation and maritime history.</p> <p>Keywords: Transport, Transportation, Shipping, Shipyard, Port.</p>
<p>Bu makale, Abdulhamit DENİZ tarafından hazırlanan Cumhuriyet Dönemi Su politikası isimli Doktora Tezinin bir bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır.</p>	

Atıf | Deniz, A. (2026). Cumhuriyet döneminde iç sular ile Van Gölü'nde ulaşım faaliyetleri (1923-1950). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 147-161.

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

GİRİŞ

Cumhuriyet döneminde kuraklık, bataklık ve taşkınlar ülkeye zor günler yaşatmış, bunların mutlak suretle aşılması amaçlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda Türkiye'de bataklıkların kurutulması, taşkın zararlarından korunma, toprağın sulanması, su kuvvetinden yararlanma ve iç sularda gemi işletme faaliyetlerini içeren su programı hazırlanmıştır. Söz konusu programın uygulanabilmesi amacıyla 1925'te Nafia Vekaletine bağlı daireler oluşturulmuştur (Uşkay, 2001:80-81). Ayrıca bu dönemde Kabotaj Kanunu ve Deniz Ticaret Kanunu esas alınarak göl ve nehirler ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. (TBMM ZC, D:3, C:2, İ.47, (25.02.1928), s.208.).

Bakanlıkların alanlarıyla ilgili meclise sunduğu raporda, Bayındırlık Bakanlığı Türkiye'deki göl ve nehirlerin taşıma yapmaya uygunluğu yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Bakanlık, Türkiye'nin coğrafik yapısından kaynaklı nehir ve akarsu debilerinin düzensiz olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple bu suların nakliyat ile ulaşım alanında yararlanmaya elverişli olmadığını ifade etmiştir. Akarsularda ulaşım maliyetinin fazla olmasından ötürü iç sularda yapılacak çalışmalara sıcak bakmamıştır. Ancak Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması ve iç bölgelerinin limanlara yakın konumlanması, deniz ulaşımına yönelimi arttırmıştır. Bu nedenle deniz yoluyla taşıma ve ulaşımın yapılmasının daha doğru tercih olacağı kanaatine varılmıştır (TBMM TD. VII/20, B:12, (20.11.1945), s.187). Tek Parti Döneminde Dicle, Fırat, Kızılırmak, Meriç Gediz, Büyük ve Küçük Menderes nehirlerin yanı sıra Çoruh ve Bartın ırmakları üzerinde ulaşım ve taşıma faaliyetleri için etütleri yapılmıştır.

1929'da Zonguldak İl Meclisi, Bartın Boğazı'nın temizlenerek boğazdan geçiş yapan vapurlardan ücret alınmasına karar vermiştir. Alınan kararın uygun olup olmadığı yönünde bakanlıktan görüş istemiştir. Maliye ve Nafia Vekaleti boğazdan geçecek gemilerden geçiş ücreti alınmasının uygun olacağı yönünde görüş belirtmiştir (BCA.30.10.0.0.168.170.12). 1939'da Bartın Irmağı üzerindeki Bartın liman tersanesinde, gemi yapım çalışmaları devam etmiştir. İrmak üzerinde çok sayıda gemi de bulunmaktaydı (Ulus, 5 Mayıs 1939).

Bu dönemde iç sularda, yoğun olarak Van Gölü üzerinde ulaşım ve taşıma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Gölün yüz ölçümünün büyüklüğü, askeri sevkiyat, yurt dışı ithalat ve ihracatta kilit rol oynaması gibi sebeplerden ötürü iç sulardaki ulaşım alanında istisnai bir yer olarak değerlendirilmiştir. Bunun bir sonucu olarak akarsu ve göllerdeki ulaşım faaliyetleri sınırlı kalmışken Van Gölü üzerinde çalışmalar hız kazanmış, bu durum göl havzasında sosyoekonomik gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır.

Bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi'nde iç su ulaşımının neden ikincil kaldığını yalnızca teknik ve coğrafi nedenlerle değil; iktisadi öncelikler, devletçi kalkınma anlayışı ve güvenlik politikaları bağlamında ele alarak literatüre yeni bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Ulaşım Politikaları

Araştırma konusu hakkında kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış çeşitli yazı, belgeler derlenerek incelenmiştir. Bu veriler doküman analizi yöntemi ile elde edilmiş, çalışmaya uygulanmıştır. Tarihi kaynaklar ışığında hazırlanan çalışma, araştırma inceleme temeline dayandırılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde, iç sularda izlenen su politikasının esaslarını kapsamış, olayların sebep ve sonuçları bütünlük içerisinde ele alınmıştır.

Araştırma yöntemi olarak döküman analizi yöntemi kullanılmış, ulaşımda su politikasıyla yakın ilişki içerisinde bulunan belgeler hedefe yönelik olarak birleştirilmiştir. Veriler not alma ve değerlendirme işleminden geçirilmiş, bütünlük içerisinde sunulmuştur. Bu çalışma, tarihsel yöntem temelinde arşiv belgeleri, meclis tutanakları ve süreli yayınların karşılaştırmalı analiziyle yürütülmüştür. İç ve dış sular ile akarsu ve göller bu yöntemle göre analiz edilmiştir

Yapılan literatür taramalarında, farklı disiplinler arasında su konusu ele alınmış ancak iç sularda nehir ve göllerde ulaşım faaliyetleri ile ilgili çalışmalar bütünlük içerisinde sunulmamıştır. Bu makalede ise iç sulardaki ulaşım faaliyetleri kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Araştırma, literatür tarama yönteminin kullanıldığı araştırmada Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Arşivi, Yayın Arşivi, Düsturlar, Kavanin Mecmuası, Nafia Vekâleti Dergileri, Milli Kütüphane Süreli ulusal ve yerel gazeteler, tez çalışmaları, makaleler ve diğer telif eserlerden yararlanılmıştır.

1. TAŞIMA VE ULAŞIMIN SAĞLANDIĞI AKARSULAR

1.1. Gediz, Büyük ve Küçük Menderes

Nafia Vekili tarafından 1945'te Avrupa'dan getirtilen Hollandalı Tivergen ve Nafia Vekaleti Heyeti İzmir' de birtakım incelemelerde bulunmuştur. Söz konusu bilirkişi heyeti Gediz, Büyük ve Küçük Menderes çevresinde geniş kapsamlı incelemeler yapmış; projeler hazırlamıştır. Yapılan projelerle ulaşımda nehirlerden ne şekilde yararlanılabileceği üzerinde durulmuştur. Bursa'ya da gidilerek Nilüfer Nehri üzerinde de tetkikler yapılmıştır (Milliyet, 3 Eylül 1929).

1.2. Çoruh Nehri

Ardahan Milletvekili Talat Bey 1924'te Gürcistan, Rusya, Ermenistan ve Türkiye ilişkileri ile ticari faaliyetleri hakkında açıklamada bulunmuştur. Talat Bey, Batum Limanı'ndan ticaret

amaçlı yararlanılmadığını Elviye Selâsenin, ticaret açısından Batum dışından nefes alacak başka kapısının olmadığına vurgu yapmıştır. Talat Bey, Batum limanında bulunan Çoruh Nehrinin önemine değinmiş; Çoruh Nehri'nde, Artvin'den itibaren binlerce kayık işletmesinin bulunduğu dikkat çekmiştir. Çoruh Nehri'nin, dört mevsim boyunca işletmelere ev sahipliği yaptığını, Artvin'de elde edilen mahsulün yalnızca Batum'a gidebildiğini, bu ürünlerin başka hiçbir yere aktarılamadığını ulaşımın da yalnızca Çoruh Nehri üzerinde yapılabildiğini belirtmiştir. Bu ürünlerin farklı bir yol ile gönderilmesi durumunda sebze ve meyvelerin çürüyüp, yok olacağını belirtmiştir. Bu nedenle Gürcistan ve Rusya ile ticari ilişkilerin düzeltilerek tekrar değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 16, (19.03.1924), s.743.). Talat Bey, nehir üzerinden yapılan ulaşımın pazar kayıklarıyla gerçekleştiğini, kayıkların Borçka'ya yaklaşık iki saatte güvenli bir şekilde gidilebildiğini ifade etmiştir (TBMM ZC, D:2, C:15, İ.75, (11.03.1925), s.388.).

1.3. Dicle ve Fırat Nehri

Tarihi vesikalarda, Asur ticaret kolonilerinin M.Ö 884-859 yıllarında Kanneş'ten doğruya doğru mal götördükleri; Dicle Nehri üzerinde kelekle ulaşım ve taşıma faaliyetlerinin yapıldığı yazılmıştır. Asur Devleti kralı II. Asur- Nasir Pal'ın, bu seyahatlerde keçi derisinden yapılmış salları kullandığına vurgu yapılmıştır (Doğan, 2015:50). İsin-Larsa Krallığı döneminde ise Fırat ve Dicle Nehirleri arasında bulunan İsin şehrinde ticaret amaçlı taşımacılık faaliyetleri yürütülmüştür. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticari faaliyetlerinin bir kısmı ise Fırat Nehri üzerindeki salları ile gerçekleştirilmiştir (Dinç, 2016:38-39).

17. yüzyılda Fırat-Dicle Havzası ve Akdeniz arasındaki ticareti yürütmek amacıyla ulaşım üç ana rota üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bunlar Fırat rotası, çöl rotası ve Diyarbakır üzerinde yer alan Dicle rotasıydı. Bu dönemde ulaşım, Dicle'nin ani ve keskin akıntılarında kelek adı verilen şişirilmiş koyun, keçi derisi üzerine serpiştirilmiş eski kereste salları vasıtasıyla sağlanmıştır. Bu salları aracılığıyla yıl boyunca nehrin yukarısından aşağısına doğru seyahat edilmiştir. Seyahatin sonunda ise kelekler parçalara ayrılıp kütük olarak satılmıştır. Kelekler ulaşım, deri ve ham madde ihtiyacını karşılamanın yanı sıra askeri amaçlar için de kullanılmıştır. Bu doğrultuda 1637'de Safevî Devleti'nden Bağdat'ı, geri almak amacıyla 300 adet kelek siparişi verilmiştir (Husain, Nisan 2023:62-66).

Cumhuriyet Döneminde ise Diyarbakır Milletvekili Feyzi Bey ile arkadaşları, Ergani bakır madenini işletmek amacıyla kanun teklifinde bulunmuşlardır. Ergani ve çevresi Anadolu'nun maden mıntıklarındaki farklı madenleri bir arada barındıran önemli havzalardan birisiydi. Ergani'nin dünyaca bilinen zengin bakır yataklarının dışında manganez ve simli kurşun cevheri de mevcuttu. Madenlerden istifade edebilmek amacıyla ham cevherin ayrıştırılması, üretimi, nakliyesi gerekmektedir. 1924'te cevherin dışarıya nakliyesi için Fırat Nehir yolu teklif

edilmiştir. Bu konuda yapılmış incelemeden de anlaşıldığı üzere Maden, Fırat, Cerablus yararlanılabilecek iktisadî bir yoldu. Birinci güzergâh olarak Ergani- Konayıl- Sallar- Aşağı Bilâhor- Keskis ve Çermik Çayı'nı takiben Fırat kenarındaki Angaç'tır. 80 kilometre uzunluğundaki bu hattın eğimi uygundu. İnşası ise kolay ve ucuzdu. Diğeri Ergani- Konayıl- Sallar- Kidân- Keskis- Yukarı Şihan- Yeniköy- Aviş'ti. Nehir hattı ise Cerablus'tan Samsat'a kadardı. Samsat'tan Adış'e ve Angaç'a kadar tulumlar ve sallar görev yapmıştı. Bu araçların on tonluklarının içinde gidiş gelişler mümkündü. Kelekler Samsat ve Adış arasındaki mesafeyi 24 saatte, Samsat ile Cerablus arasını ise römorkörler iki günde kat etmişlerdi. Başlangıç noktasına dönüş yedi gün sürmekteydi. Madenlerden derhal yararlanabilmek için nehir yolu tercih edilmek zorunluydu. Şimendiferin inşası için büyük para ve zamana ihtiyaç bulunmaktaydı. Oysaki Ergani ile Fırat arasında yapılacak demiryolunun masrafı azdı. Ergani madeninin hızla temin edilebilmesi için Fırat Nehri'nden istifade edilmesi daha uygun görülmekteydi (TBMM ZC, D:2, C:8, İ. 26, (01.04.1924), s.187-188.).

1.4.Kızılırmak

TBMM'nin 12 Şubat 1937'deki toplantısında, yapılması planlanan su işleri için 31.000.000 lira ödenek tahsis edilmiştir. Müzakere görüşmesinde Çorum Milletvekili İsmail Kemal Bey, Nafia Vekili Ali Çetinkaya'ya Kızılırmak'taki taşımacılık faaliyetleri ile ilgili soru yöneltmiştir. Çetinkaya, konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada, Kızılırmak'ta taşımacılık yapılabilmesi için incelemelerin yapıldığını belirtmiştir (Akşam, 13 Şubat 1937). 1942'de ise Kızılırmak ve Sakarya su kaynağında gemi işletme faaliyetlerine yönelik etüt çalışmaları yürütülmüştür (Tasviri Efkâr, 4 Ağustos 1942).

1.5. Meriç Nehri

Nafia Vekili Recep Peker, 1929'da mecliste yaptığı konuşmasında, Meriç Nehri'nin batı hududunda akışın düzenli olarak sağlanması ve suların denize döküldüğü 20-30 kilometrelik alanda deniz ulaşımının sağlanmasının hedeflendiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1929).

Meriç Nehri üzerinden önceden de gidiş dönüş şeklinde ulaşımın gerçekleştiği ancak demiryolu hattının yapılmasıyla bu alanın doldurulduğu ve ulaşım kabiliyetini yitirdiğini belirtmiştir. Meriç Nehri'nden birçok yönden yararlanma imkanı olduğundan, Yunanistan ve Türkiye arasında 1934'te bu nehir ile ilgili anlaşma imzalanmıştır. Yunanistan meclisi tarafından 2 Mayıs 1937'de anlaşma metni onaylanmıştır. Bu anlaşma iki tarafa da bazı sorumluluklar yüklemiştir. Anlaşma ile Meriç Nehri üzerindeki tesisatların bir kısmı kaldırılacak, diğer kısmı ise aynen muhafaza edilecekti. Taraflar bir ay öncesinden haber vermek koşuluyla bent ve cephe müdafaa duvarlarının ne şekilde yapılacağı, Meriç vadisinin ıslahı, burayla alakalı yapılacak projeleri kapsamıştır (Ulus, 27 Mayıs 1937).

2. TAŞIMA VE ULAŞIMIN SAĞLANDIĞI VAN GÖLÜ

2.1. Van Gölü

1879'da Van Gölü'nde kumpanya kurulmuş, vapurla yük ve yolcu taşımacılığı için ruhsat verilerek 16 Ağustos 1879'da Abraham Kafaffyan ve Artvin Sarrafyan efendilere imtiyaz hakkı verilmiştir. (Tızlak, 2000:473-474). Hükümet 8 Temmuz 1923'te bir toplantı düzenlemiş, Van Gölü'nde ulaşım ve taşımacılık işleri için Nafia Vekâleti'nin faaliyete geçerek ihtiyaç duyulan ödeneğin sağlanmasını talep etmiştir. Fakat bu talebe karşılık olarak Nafia Vekaleti, bir hafta sonra genel bütçeden ödenek ayrılmasının mümkün olmadığını belirtilmiştir. Ayrıca Chester Sözleşmesi kapsamında, Van Gölü taşımacılık ve ulaşım işlerinin imtiyaz sahibi şirket tarafından yürütülmesi için müsaade edildiğinden; bu hususta başka bir kuruma imtiyaz verilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir (Kardaş, 2012:57).

İdari yönden Nafia Vekâletine bağlı olan Van Gölü Seyrisefain İdaresi, kanunla 1928'de Van İl İdaresine devredilmiştir. İşletmenin gelir ve gider denetimlerini Nafia Vekaleti yapmıştır (TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM, Matbaası, Ankara, 1928, s. 413.). Van Gölü İşletme İdaresi, taşımacılık ve ulaşım alanında önemli bir konuma sahip olup Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde farklı kurumlara bağlanarak çalışmalarını sürdürmüştür. İşletmeye ait olan Ahtamar, Cumhuriyet ve Tuğ motorları ile Yayla dubasının yürütme ve denetim yetkisi 19 Mart 1934'te Birinci Umumi Müfettişliğine devredilmiştir (Kardaş, 2022:27).

Dahiliye Vekaletine bağlı olan Van Gölü Vapur İşletmesi, ücretsiz bir şekilde 1936'da Ekonomi Bakanlığına devredilmiştir. Van Gölü soda ve balık işletme hakları da bu bakanlığa geçmiştir. Ekonomi Bakanlığı üç yeni gemi satın alarak gölde yeni iskele ve binalar yapmaya karar vermiştir. Bu araçların yakıt ihtiyacını göl civarındaki ham petrol kuyusundan elde etmeyi planlamışlardır (Son Posta, 25 Şubat 1936). 1933'te yapılan yasa değişikliğiyle deniz yolları işletmeciliği alanında özel sektörün faaliyet alanları sınırlandırılmıştır. Böylece sektörde devlet teşebbüsü hâkim olmuştur. Denizbank, 1937'de kurulmuş; Devlet Deniz Yolları İşletmesi Umum Müdürlüğü İdaresinde katma bütçe sistemi son bulmuştur. Denizbank'ın faaliyet alanına devlet tekelindeki yolcu, yük taşımacılığı nakliyesi dışında şehir hatları, limanlar, havuzlar, gemi bakım, inşası yapan tersane ile Van Gölü taşımacılığı alınmıştır (Yaşa, 1980:281).

Van Gölü İşletme İdaresinin gelirleri arasında gölden soda üretimi ve havyar da yer almıştır. Bu dönemde ulaşımın yanı sıra gölden, balık ve havyar üretimine de önem verilmiştir. Van Gölü'nden balık üretmek gayesiyle sazan balığı ve Hazar Denizi'nde yaşayan ringa balığı tohumunun birleştirilmesiyle elde edilen Van balığı, tuzlanmak suretiyle Rusya'ya ihraç edilmiştir (Akşam, 5 Temmuz 1937). Van Gölü havzasında yapılan faaliyetler neticesinde göl ve çevresi ekonomi alanında gelişme göstermiştir (Yeni Asır, s 9 Ekim 1937). Van Milletvekili İ.

Arvas Bey, Van Gölü'nden doğal sodanın kaynağından elde edilerek Van'da soda fabrikasının yapılmasını talep etmiştir. Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen de yapılan etütler sonucunda Van Gölü'nden soda çıkarılabileceğini ifade etmiştir. Ancak gölden çıkarılacak sodanın mevcut şartlar itibarıyla büyük merkezlere nakledilmesinin uygun olmadığını belirtmiştir (TBMM TD. VII/21, B:29, (28.01.1946), s.135-136.).

Soda oranının yüksek olmasından kaynaklı sulamaya elverişli olmayan Van Gölü'nde, yolcu ve yük taşımacılığı faaliyetleri önem kazanmıştır. Bayındırlık alanında, göl için yapılan kamu harcamaları diğer illerin genel ortalamasının üzerinde seyretmiştir (Aşgın, 2000:254). Mersin Milletvekili Niyazi Bey, Rus işgal kuvvetlerinin inşa ettiği Ernis tersanesi ve Van Gölü'ndeki vapur işletmeciliği ile diğer işler için 40.000 lira harcadığını ifade etmiştir (TBMM ZC, D:2, C:15, İ.74, (10.03.1925), s.340.).

1/1508 kanun tasarısı ile Van Gölü Gemi İşletme İdaresinin bütçesi 1933'te kabul edilmiştir (TBMM ZC, D:4, C:14, İ.43, (19.04.1933), Sıra Sayısı:128, s.5.). Sefain İşletme İdaresi, 1934 mali yılına ait Van Gölü ulaşım bütçe gelir ve giderlerini A ve B cetvellerinde göstermiş; A cetvelinde bütçeden, işletmeye ayrılan para miktarı 74.980 lira olarak tespit edilmiştir. Bunun 60.281 lirası işletme tarafından kullanılmıştır. B cetvelinde ise bütçeden 75.000 lira işletmeye aktarılmış; işletme, bu paranın 47.742 lirasını kullanılmıştır (Resmî Gazete, No:4245, 29 Haziran 1935:38.). Vali Yardımcısı Ali Rıza Bey'in öncülüğünde 15 Mayıs 1934'te komisyon toplanmış, Van Gölü İşletme İdaresine alınacak malzemelerin tespiti yapılmıştır (Milliyet, 16 Mayıs 1934).

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 6 Nisan 1935'teki meclis bütçe görüşmelerinde Van Gölü bütçesi için yapılan itirazlardan dolayı konu hakkında açıklamada bulunmuştur. Kaya, Van Gölü İşletme İdaresi vapurlarının göl ve çevresi için önemli ulaşım araçları olduğunu vurgulamıştır. İşletmede kullanılan vapurların, yolcu ve yük taşımacılığında köprü vazifesi gördüğünü belirtmiştir. Hatta göldeki mevcut ulaşım araçlarının, olması gerekenin çok gerisinde olduğunu; bu hizmetin bir kamu hizmeti olduğunu ifade etmiştir. Göldeki ulaşım vasıtaları sayesinde mühimmat ve asker sevkiyatının yapılarak Ağrı olaylarının bastırıldığını belirtmiştir. Vekil, gölde iki yelkenli ve üç motordan oluşan vapurların mevcut olduğunu fakat bunların kullanılamaz ve çürük vaziyette olduğunu ifade etmiştir. Göl üzerinde tersane mevcut olup burada yelken ve motor tamir edilmiştir. Van Gölü'nün büyük bir öneme sahip olduğu fakat bütçeden göl için ayrılan paranın cüzi bir miktar teşkil ettiğine değinilmiştir. Göldeki ulaşım ve taşıma faaliyetleri Tatvan- Erciş, Van- Tatvan arasında yürütülmüştür. Genel harcamalara oranla Van Gölü'nde ulaşımaya yönelik yapılan harcamaların yetersiz kaldığı hususunda meclise bilgi verilmiştir (Cumhuriyet, 7 Nisan 1935).

Hariciye Vekaletince, Van Gölü Gemi İşletme İdaresi için 1935 yılı ve 1/13 numaralı kanun bütçe tasarısı hazırlanarak meclise sunulmuştur. Başvekil İsmet İnönü, 1935'te genel

bütçeden Van Gölü İşletme İdaresine, 50.000 lira ayrıldığını belirtmiştir. İşletme gelirlerinin 22.030 TL; kira, tamirat, imaret gelirlerinin 1200 lira olduğunu ifade etmiştir. Başvekil, Van Gölü Gemi İşletmesinin gelirinin 1933'e nazaran 1935'te arttığını; gemi işletmesinin göldeki ticari ve iktisadi kalkınma için önemli olduğunu belirtmiştir. 1934 yazında gölde beş geminin daha faaliyete başladığını, işletmenin askeri sevkiyat, yük ve yolcu taşımacılığı için hizmet sunduğuna vurgu yapmıştır (TBMM ZC, D:5, C:2, İ.43, (18.05.1935), Sıra Sayısı:14, s.2-4.). 1935 yılı bütçesinde A cetvelinde ayrılan tutar 73.260 lira, işletmenin kullandığı tutar 58.688 liradır. Bütçeden B cetvelinde ayrılan tutar 73.230 lira, harcanan tutar 32.465 liradır (TBMM Kanunlar Dergisi, C. 21, TBMM Matbaası, Ankara, Nisan 1940). Şükrü Kaya'nın açıklamasından sonra yasa oylamaya sunulmuş, bütçeden işletmeye 1935 yılı için 73.230 lira ayrılmıştır (Milliyet, 7 Nisan 1935).

İstanbul ve İzmir Liman İşleri Genel Müdürlüğü ile Van Gölü İşletme İdaresinin 1936 mali yılı bütçe tasarısında İzmir Liman İşleri Genel Müdürlüğüne 29.410 lira, İstanbul şehrine 64.850 lira, Van Gölü İşletmesi için 6.100 lira ödenek ayrılmıştır (Kurun, 3 Haziran 1936). 1942'de bütçeden Van Gölü soda tesisatı için 1.000.000 lira ödenek ayrılmıştır (TBMM ZC, D:6, C:26, İ.74, (08.05.1942), Sıra Sayısı:211, s.3.). İktisat Vekaleti Deniz Taşıtı Genel Direktörü Ayet Altuğ Bey, Van Gölü İşletmesi hakkında inceleme yapmak üzere 11 Eylül 1935'te Van'a seyahat etmiştir (Ulus, 10 Eylül 1935).

İktisat Vekaleti Deniz Ulaştırma Genel Müdürlüğü, 1935'te Van Gölü hakkında tetkik raporu hazırlamıştır. Hazırlanan raporda Van Gölü'nün önemi, göl idaresinin teşkilat yapısı, genel durumu, tabii halleri, mevcut iskeleler, gölde bulunan atölyeler ve idarenin gelirleri ele alınmıştır. Raporda ayrıca Van Gölü'nün en büyük adası olan Adır Adası ile Çarpanak, Kuşadası ve Akdamar adalarına da yer verilmiştir. Bu adalarda iskele bulunmaması nedeniyle gemi kazalarının yaşandığına değinilmiştir. Göl üzerindeki iskelelerden Van, Tatvan, Erciş, Ernis ve Gevaş iskelelerinin onarılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Göl üzerinde çalıştırılması mümkün araçlar 200 ton yük ve yolcu taşıma kapasitesine sahip saç duba ile Van, Erciş, Cumhuriyet yük yolcu motorlarıdır. Göl üzerinde faal halde bulunup tamir gerektirenler ise 200 ton yük taşıma kabiliyetini sahip duba, Cumhuriyet, Ahlat, Erciş, Van motorlarıdır. Göl üzerindeki mevcut tekneler ise sekiz tonluk yelkenli kayık, Karataş, 15 tonluk ahşap yelkenli kayık, Yıldırım, iki tonluk ahşap kayıktan ibarettir. Raporda Van Gölü'nün 12 kilometre kuzeyinde yer alan Peşparmak ve Gürzot arasında çıkan mazot kuyuları (ham petrol) işletme hakkı ile soda üretim haklarının Van Gölü İşletme İdaresine gelir amaçlı devredilmesi yönünde görüş belirtilmiştir. Ayrıca Van -İran demiryolu ile Tatvan demiryolu arasındaki taşımacılık faaliyetlerinin de Van Gölü üzerinde bulunan gemiler vasıtasıyla yapıldığına dikkat çekilmiştir (BCA.30.10.0.0.170.179.2.).

Prag ve Berlin üniversitelerinden 34 kişilik bir grup, Doçent Ahmet Bey idaresinde 1936'da Van Gölü ve çevresinde incelemelerde bulunmuşlardır (Ulusal Birlik, 25 Temmuz 1936). İktisat Vekili Celal Bayar da 1936'da doğu illeri seyahatinde Van'a giderek incelemelerde bulunmuş; önemli kararlar almıştır. İktisat Vekili, göl çevresinde deniz sporları teşkilatlarının kurulacağını ve plajların yapılacağını belirtmiştir. Ernis'teki tersanenin Tatvan'a taşınacağını; Reşadiye, Gevaş, Erciş, Adilcevaz ve Ahlat iskelelerinin ise modern şekilde dizayn edileceğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 29 Ekim 1936).

Deniz Yolları İdaresi, 1937'de Van Gölü ve çevresinde fenni inceleme yapmak üzere mühendisler görevlendirmiştir. Mühendisler gölün kıyı durumunu, su derinliğini, göldeki rüzgâr vaziyetini ve akıntı durumunu incelemiştir. İncelemeler sonucunda gölde 150 tonluk vapurların işletilmesinin uygun olacağı kanaatine varılmıştır (Kop, 1937:75-76). Van Gölü üzerinde seyrüsefer işleri için proje yapılmış, yeni gemiler alınarak göl üzerinde yolcu ve yük tarifeleri düzenlenmiştir (Tan, 21 Ekim 1935).

Van Gölü işletmesi için Haliç'te, 150'şer ton ağırlığında vapurlar ile gölde işletilmek üzere irili ufaklı vapurların yapımına başlanmıştır (Haber, 4 Temmuz 1936). Siparişi verilen vapurların montaj işlerinin Tatvan'da kurulan tersanede yapılması kararlaştırılmıştır. 80, 90 ve 150 ton hacme sahip vapurların içerisinde nakliyat ihtiyacını karşılayacak ambarlar ile salonlar mevcuttu. Göl çevresine müdüriyet binası ile iskeleler yapılmıştır (Cumhuriyet, 28 Ağustos 1936). Tatvan, Bitlis iline bağlı bir nahiye iken tersane ve Van Gölü iskelesinin inşa edilmesiyle önemli bir gelişme kat etmiş, kaza merkezi olmuştur. Yük ve yolcu taşımacılığında ötürü ilçede 200 muhacir evi inşa edilmiştir (Tan, 29 Temmuz 1937).

1937'de komşu ülkeler ile Romanya'nın bakım ve onarım için Türkiye'ye, gönderdiği ticaret ve savaş gemilerinin yanı sıra Van Gölü İşletmesine ait vapurlar da Haliç'te yapılmıştır (Akşam, 20 Şubat 1937). Van gemisi, Fabrika ve Havuzlar İdaresindeki Türk işçileri tarafından İstanbul'da imal edilmiş; yapımı tamamlanan gemiler, montajı yapılmak üzere parçalar halinde Van'a gönderilmiştir. Gemi, 8 Ekim 1937'de işletmenin hizmetine sunulmuştur (Ulus, 15 Haziran 1947). Montajı yapılan yeni vapurlarla birlikte Van Gölü'nde yük, yolcu taşımacılığı yapan vapur sayısı yediye çıkmıştır (Akşam, 20 Mayıs 1937).

Başvekil Refik Saydam, Diyarbakır istasyonundan Irak, İran hudutlarına doğru yapılacak demir yoluyla ilgili olarak Nafia bütçe encümeni mazbata görüşmelerinde Kurtalan -Diyarbakır istasyonuna varacak demiryolu ağının Van Gölü ile birleştirilmesi için öneride bulunmuştur. Başvekil Saydam, Diyarbakır'a kadar uzanan demiryolunun, Bitlis ve Van Gölü güzergahından devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu faaliyetler için 50.000.000 lira ödenek ayrılmış, fakat Van Gölü sahilini içine alacak çalışma için ödeneğin yeterli olmayacağına vurgu yapılmıştır. Yasa tasarısında, Van Gölü sahili ile Van arasında belirlenecek alanlarda gemi yanaşma iskelelerinin

de inşa edileceği belirtilmiştir. Trabzon Milletvekili Mithat Aydın Bey, Van Gölü üzerinden feribotla trenlerin yüklenerek transit yolla gölün iki yakasına nakliyatın yapılmasının doğru bir seçenek olmayacağını dile getirmiştir. Ancak Vekil Ali Fuat Cebesoy, öteden beri göldeki seferlerin gemilerle sağlandığını belirtmiştir. Buradaki esas güzergahın Tuğdan (Tatvan) başlayarak Van Gölü'nün güneyi yönünden devam ettiğini söylemiştir. Van Gölü'ne getirilecek vapurların bu güzergahta işletileceğini, Van Gölü'nden hiçbir şekilde vazgeçmeyeceklerini, göl üzerinden doğudan, batıya; güneyden kuzeye vapurların ulaşım faaliyeti gerçekleştireceğini sözlerini ilâve etmiştir (TBMM ZC, D:6, C:11, İ.47, (06.05.1940), s.8-9.).

1940'ın eylül ayında gemilerle gelen yüklerin taşınması, taşınan malların tahliyesi ve taşıma esnasında yaşanan problemlerin giderilmesi amacıyla Van, Erciş iskelelerinde "hamal teşkilatı" kurulmuştur. Kurulan teşkilat sayesinde işletmede mallar birikmemiş, yıl sonunda işletmenin geliri 100.000 lirayı bulmuştur. Van Gölü İşletme İdaresinin geliştirilmesi ve sonraki yıllarda ihtiyaca daha iyi cevap verebilmesi için Deniz Yolları Umum Müdürlüğü'nün başkanlığında, 1944'te Van'a bir heyet gönderilmiştir. Heyet işletmenin araç ve teçhizat eksiklerini tespit etmiş, işletme idaresine yeni gemilerin alınmasını sağlamıştır (Kardaş, 2015:289-290).

Van, Ağrı ve Hakkâri illerine ait nakliye işleri de Van Gölü üzerinde yapılmıştır. İnhisar (tekel) maddeleri; askeriye ve mülkiyeye ait tahıl malzemesi, odun, kömür ile Ziraat Bankasının kışlık şeker stoku taşınmıştır. Doğu illerinden, Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından toplanan mahsullerin nakliyesi de göl üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gölün doğusu ile batısında karayolları ile nakliyenin sağlanamadığı durumlarda, ulaşım faaliyetlerinin göl üzerinden yapılması planlanmıştır. 1944'te Van Gölü İşletme İdaresinin gelişimi ve ıslahı için idareye yeni ulaşım araçlarının alınarak sefer sayısının artırılması amaçlanmıştır. Nakliyatın düzenli yapılamaması nedeniyle taşımada zaman zaman sıkıntılar yaşanmıştır. Sorunların giderilmesi amacıyla göl üzerinde taşıma faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere 1945'te yeni tekneler ile yolcu ve yük gemileri alınmasına karar verilmiştir. Gölde taşıma yapan bu gemilerin eskimiş olması, sık aralıklarla tamir edilmesi, ihtiyaca cevap verememesi sebebiyle de yeni ulaşım vasıtalarına ihtiyaç duyulmuştur. Van Gölü işletmesi için 1945'te bir yolcu gemisi ile 300 tonluk bir duba Haliç tersanesinde kızığa konulmuştur (BCA.30.10.0.0.152.78.28.). İşletmedeki gemilere ek olarak 1947'de, 45 ton ağırlığa sahip yeni bir gemi daha Haliç'te imal edilmiş; parçalar halinde göl işletme merkezine gönderilmiştir. Yeni gemi 150 yolcu taşıma kapasitesine sahip olup yük taşıma görevi de görmüştür (Ulus, 15 Haziran 1947). Göl üzerindeki araçlar yıllık 12.000 tondan fazla yük taşıma kapasitesine sahip olup bu gemiler yılda 8.500 ton muhtelif eşya taşımıştır. 1945 yılı itibarıyla göldeki haftalık yük taşıma miktarı 700 ton, yıllık yük taşıma miktarı 35.000 tonu bulmuştur (BCA.30.10.0.0.169.177.37.).

Ek 1. Van Gölü'nde Ulaştırma İşlerine Dair İktisat Bakanlığı Deniz Ulaştırma Genel Müdürünün Tetkik Raporu.

Kaynak: BCA. 30.10.0.0.170.179.2.

TARTIŞMA

Ulusal kalkınmanın önem teşkil ettiği Cumhuriyet Dönemi'nde; birçok alanda yapılan inkılapların yanı sıra bayındırlık alanında da kalkınma hamlelerine girişilmiştir. Suyun daha etkili ve verimli kullanımı konusunda farkındalık gelişmiş, yapılan faaliyetler bilim ve fen ışığında yürütülmüştür. Ulaşım alanında göl ve akarsulardan yararlanılmış, Fırat Dilce, Kızılırmak nehirleri ile Van Gölü'ndeki yük ve yolcu taşımacılığına değinilmiştir. Tarihi belgeler ışığında bu faaliyetlerin amacına ulaşılabilirliği hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde, Türkiye'nin dört bir yanında farklı alanlarda çalışmalara bağlı olarak bayındırlık faaliyetlerine girişilmesi, ülkenin ekonomik ve sosyal alanda gelişmesi için önemli bir adım teşkil etmiştir. Gerek ekonomik koşullardan gerekse önceliklerin farklı olmasından kaynaklı iç sularda ulaşım faaliyetleri alanındaki çalışmalar sınırlı kalmıştır. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda aynı anda birçok alanda çalışmalara girişilmiş olmasının ne kadar güç olduğu

anlaşılacaktır. İç sulardan ziyade deniz ulaşımına ağırlık verilmesi ülke ekonomisi açısından ithalat ve ihracat faaliyetinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İç sularda Van Gölü'ndeki faaliyetlerin önem kazanması ise Van ilinin sınır teşkil etmesi, İran ile yapılan sınır ticareti ithalat, ihracat faaliyetleri ile yakından ilişkilidir. Çalışmada İç sular ile ilgili birincil kaynaklara ulaşılarak verilerin doğruluğu ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde başta içme suyu, sulama, baraj yapımı ve hidroelektrik üretimi olmak üzere birçok alanda su kuvvetinden yararlanmak amacıyla çalışmalara başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda akarsu ve göller üzerinde de ulaşım faaliyetlerine yönelim başlamıştır. Göl ve nehirler üzerindeki ulaşım faaliyetleri için Deniz Ticaret Kanunu ve Kabotaj Kanunu üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Genç cumhuriyetin kurtuluş mücadelesinden yeni çıkmış olması ile Dünya Ekonomik Buhranı beraberinde yorgunluk ve ekonomik sıkıntıları doğurmuştu. Gerek ekonomik sebepler gerekse içme suyu ve sulamaya öncelik verilmesinden ötürü akarsu ve göller üzerinde ulaşım faaliyetleri istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Bakanlıklar, Türkiye'de deniz ve göllerde ulaşım faaliyetleri ilgili rapor hazırlayarak Türkiye'deki akarsuların debileri ve coğrafik yapısından kaynaklı ulaşım maliyetinin yüksek olacağı yönünde fikir beyan etmişlerdir. Akarsu ve göller üzerinde ulaşım maliyetlerinin yüksek oluşu ile Anadolu'nun üç tarafının denizlerle çevrili olması sebebiyle bu dönemde deniz ulaşımına ağırlık verilmiştir. Bu sebeplerden ötürü ulaşım alanında iç sulardan yeterince yararlanılamamıştır.

Eski çağlardan beri Dicle ve Fırat Nehri üzerinde ulaşım ve taşıma faaliyeti gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi'nde bu faaliyetler beklentilerin çok gerisinde kalmıştır. Ancak Ergani'deki madenlerin bu nehirler üzerinde taşınması yönünde tartışmalar yaşanmış, fikir alışverişi yapılmıştır. Bu dönemde Artvin'de, Çoruh Nehri üzerinde birçok kayık işletmesi mevcut olup buradaki sebze ve meyvelerin nakliyesi için Çoruh Nehri üzerindeki ulaşım faaliyetleri tek seçenek olarak görülmüştür. Kızılırmak, Gediz, Büyük Menderes, Küçük Menderes nehirleri üzerinde taşımacılık faaliyetlerine yönelik etüt çalışmaları yapılmış; ancak bu çalışmalar pratikte uygulama alanı bulamamıştır. Yunanistan ile Türkiye arasında ilişkilerin olumlu seyrettiği dönemde Meriç Nehri'nin kullanımı ve denize döküldüğü alanda deniz ulaşım faaliyetleri ile ilgili ikili anlaşma yapılmıştır. Öyle ki nehir üzerinde ulaşım ve ıslah faaliyetlerinde uzlaşa sağlanmış, iki tarafta nehir sularından yararlanmıştır. Bartın Irmağı üzerinde ise bulunan tersanede gemi yapım çalışmaları sürdürülmüştür. Bu ırmak gemi üretim çalışmaları ile ülke ekonomisine katkı sağlamıştır.

Ulubat Gölü'nde gemi işletme imtiyazı özel şahsa verilmiş, Gölde ulaşım ve taşıma faaliyetleri sınırlı kalmıştır. Bu dönemde göller üzerindeki ulaşım faaliyetleri genel olarak Van Gölü'nde yoğunluk kazanmıştır. Göldeki bu faaliyetlerinin yürütülmesi için Van Gölü İşletme İdaresi kurulmuş, göl üzerinde yeni limanlar tesis edilmiştir. Ayrıca idarenin gelirlerinin artması amacıyla soda üretim haklarının işletmeye devredilmesi önerilmiştir. Göl üzerinde bulunan gemiler tamir edilerek yenileri satın alınmıştır. Göl çevresinde tersane, göçmen evi tesisleri inşa edilmiştir. Yapılan yük ve yolcu taşımacılık faaliyetleri neticesinde göl havzası büyük gelişme göstermiştir. Ancak Türkiye'deki akarsu ve diğer göl havzaları için bunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. İç sulardaki ulaşım faaliyetleri, kara ve demiryolları alanında yapılan faaliyetler ile kıyaslandığında göl ve akarsular üzerinde yapılan ulaşım faaliyetlerinin sınırlı kaldığı söylenebilir.

Bu durum, Cumhuriyet'in erken dönem kalkınma politikalarında iç su ulaşımının yapısal olarak ikinci plana itildiğini göstermekte; Van Gölü örneği ise bu genel eğilimin istisnai bir devlet müdahalesiyle aşılabildiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

BCA.30.10.0.0.152.78.28.

BCA.30.10.0.0.168.170.12

BCA.30.10.0.0.169.177.37.

BCA.30.10.0.0.170.179.2.

Resmi Yayınlar

TBMM Kavânîn Mecmuası, C. VI, TBMM, Matbaası, Ankara, 1928, s. 413.

"Van Gölü Sefain İşletme İdaresinin 193 Mali yılı Hesabı Kati Kanunu" TBMM Kanunlar Dergisi, C. 21, TBMM Matbaası, Ankara, Nisan 1940: s. 204.

"Van Gölü Sefain İşletme İdaresinin 1934 Mali yılı Hesabı Kati Kanunu" Resmi Gazete, No:4245, 29 Haziran 1935:38.

TBMM Zabıt Cerideleri/Tutanak Dergileri

TBMM ZC, D:2, C:8, İ. 26, (01.04.1924), s.187-188.

TBMM ZC, D:2, C:7, İ. 16, (19.03.1924), s.743.

TBMM ZC, D:2, C:15, İ.74, (10.03.1925), s.340.

TBMM ZC, D:2, C:15, İ.75, (11.03.1925), s.388.

- TBMM ZC, D:4, C:14, İ.43, (19.04.1933), Sıra Sayısı:128, s.5.
TBMM ZC, D:3, C:2, İ.47, (25.02.1928), s.208.
TBMM ZC, D:5, C:2, İ.43, (18.05.1935), Sıra Sayısı:14, s.2-4.
TBMM ZC, D:6, C:11, İ.47, (06.05.1940), s.8-9.
TBMM ZC, D:6, C:26, İ.74, (08.05.1942), Sıra Sayısı:211, s.3.
TBMM TD. VII/20, B:12, (20.11.1945), s.187.
TBMM TD. VII/21, B:29, (28.01.1946), s.135-136.

Sürelî yayınlar (Gazete-Mecmua)

Akşam, 13 Şubat 1937; ;20 Şubat 1937;20 Mayıs 1937;5 Temmuz 1937.

Cumhuriyet, 31 Mayıs 1929;7 Nisan 1935; 29 Ekim 1936; 28 Ağustos 1936.

Haber, 4 Temmuz 1936.

Kurun, 3 Haziran 1936.

Milliyet, 3 Eylül 1929; 16 Mayıs 1934.

Son Posta, 25 Şubat 1936.

Tan, 21 Ekim 1935; 29 Temmuz 1937.

Ulus, 10 Eylül 1935;25 Temmuz 1936; 27 Mayıs 1937; 5 Mayıs 1939; 15 Haziran 1947.

Yeni Asır, 9 Ekim 1937.

Araştırma Eserler

- Aşgın, S. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 254.
- Tızlak, F. (Ağustos 2000). *Van Gölü'nde Vapur İşletme Teşebbüsleri (1879-1907)*. Belleten Türk Tarih Kurumu Yayınları, (64), 240, s.473-474.
- Dinç, H. (2016). *Eski Yakındoğu'da Nehir Taşımacılığı*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 38-39.
- Doğan, E. (2015). *Eski Yakındoğu'da Nehirler*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 50.
- Husain, H.F. (Nisan 2023). *Sultan'ın Nehirleri Osmanlı İmparatorluğunda Dicle ve Fırat*. Timaş Yayınları, 62-66.
- Kardaş, A. (2012). *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında (Van-Bitlis-Muş) Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü. 57.

- Kardaş, A. (2015). Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlardır (1923-1950). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, 289-290.
- Kardaş, A. (2022). Bayındırlık, İktisadi ve Sosyal Gelişmelerle Van (1923-1960). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8 (3), 27.
- Kop, K. "Doğu İlleri Tetkiklerden Van", *Belediyeler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 18, İkincikanun 1937, s.75-76.
- Uşkay, S. (Ocak 2001). Tarımın Yeniden Yapılanmasında Toprak, Su, politika Toprak Muhafaza ve Sulama Politikaları Sempozyumu. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı*, 80-81.
- Yaşa, M. (1980). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978). *Akbank Kültür Yayınları*, 281.

BÂKİLLÂNÎ'NİN USÛL DÜŞÜNÇESİNDE KİYÂSIN YERİ VE DEĞERİ

THE STATUS AND EPISTEMIC VALUE OF QIYÂS IN AL-BÂQİLLÂNÎ'S USÛL AL-FIQH THOUGHT

Abdulbasit SALTEKİN¹

¹ Doç. Dr., Batman Üniversitesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, abdulbasit.saltekin@batman.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9652-7840

Geliş Tarihi / Date Applied
08.12.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
15.02.2026

ÖZET

Bu çalışma, Bâkîllânî'nin kıyâs anlayışını usûl-i fıkıh metodolojisi çerçevesinde ele almakta ve onun kıyâsı şer'î deliller arasındaki konumunu nasıl temellendirdiğini incelemektedir. Bâkîllânî, kıyâsı, illete bağlı olarak hükmün asıldan fer'e taşınmasını sağlayan zaruri bir istidlal yöntemi olarak değerlendirir. Bâkîllânî, kıyâsın aklî kesinlik taşımadığını ancak şer'an muteber ve bağlayıcı anlamda zan ifade ettiğini vurgular. Bu niteliği nedeniyle kıyas fikhî uygulamalarda merkezî bir yer işgal eder. Sahabe pratiği ve ümmetin ittifakı da kıyâsın hüccet oluşunu pekiştirmekte; İslam hukukunun pratik yönünü güçlendirmektedir.

Bâkîllânî'ye göre illet, kıyâsın merkezî unsurudur. İletinin asılda hükmün gerekçesi olması, aynı vasfın fer'de bulunması hâlinde hükmün fer'e de geçmesini zorunlu kılar. Bu sebeple illetsiz kıyâs mümkün değildir. Bununla birlikte Bâkîllânî, kıyâsın alanını sınırlandırarak ibadetlerin taabbüdî kısımlarında illetin açıklanmadığını ve bu nedenle kıyâsın işletilemeyeceğini belirtir. Buna mukabil o muamelât, ceza hukuku ve kamu düzenine ilişkin alanlarda illet sabitse kıyâsın hüccet olduğunu kabul eder.

Çalışmada ayrıca kıyâsın nass ile ilişkisi, bilgi değeri ve içtihadî süreçlerdeki rolü Bâkîllânî'nin görüşleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Genel olarak onun kıyâs anlayışı, Sünnî usûl geleneğinde şer'î hükümlerin yeni karşılaşılan meselelere taşınmasına imkân veren etkili ve sistematik bir delil teorisi ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Bâkîllânî, kıyâsın hem teorik hem pratik düzeyde kurumsallaşmasına katkıda bulunmuş önemli bir usûl âlimidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Bâkîllânî, Kıyâs, İlet, Galip Zan.

ABSTRACT

This study examines al-Bâqillânî's conception of qiyâs within the methodological framework of Islamic legal theory (usûl al-fiqh) and analyzes how he establishes qiyâs as a valid source of Islamic rulings. According to al-Bâqillânî, qiyâs functions as a necessary inferential method that enables the transmission of a ruling from an original case (aşl) to a new case (far') through the identification of a common effective cause ('illah). Although qiyâs does not yield certain knowledge from a purely logical perspective, it is considered religiously binding because it produces a strong presumption recognized by the Sharī'ah. Therefore, qiyâs holds an indispensable place in the practical application of Islamic jurisprudence. The doctrine of 'illah constitutes the core of al-Bâqillânî's theory. Since the 'illah is the reason behind the ruling in the original case, the presence of the same 'illah in a new case necessitates the transmission of the ruling to that case. Thus, the notion of qiyâs without an established 'illah is deemed invalid. Accordingly, al-Bâqillânî restricts the application of qiyâs in devotional matters ('ibādāt), where the effective cause is not accessible, while affirming its authority in areas such as social transactions (mu'āmalāt), criminal law, and public order. The study further analyzes the epistemological status of qiyâs, its relationship with scriptural sources, and its significance in ijthād processes based on al-Bâqillânî's perspective. His approach demonstrates that qiyâs is not merely a rational tool but a structured legal method rooted in revelation and communal practice. In this regard, al-Bâqillânî's contribution to the theory of qiyâs represents a fundamental milestone in the evolution of Sunnī legal methodology, helping secure its function as a dynamic mechanism that connects eternal principles with ever-changing circumstances.

Keywords: Islamic Law, al-Bâqillânî, Qiyâs, 'Illah, Strong Presumption.

1. GİRİŞ

İslam hukuku, nasların belirlediği ilkelerin yeni karşılaşılan meselelere uygulanmasını zorunlu kılan dinamik ve sistemli bir yapıya sahiptir. İlk dönemlerden itibaren ortaya çıkan içtihad faaliyetleri, hükümlerin yalnızca Kur'an ve Sünnet'te yer alan metinlerle sınırlı olmadığını; Müslüman toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılamak için farklı istidlal yollarına da başvurulduğunu göstermiştir. Bu çerçevede kıyâs, fıkıh usûlünün en önemli delillerinden biri olarak teorik ve pratik düzeyde gelişmiş; hükmün illet temelli nakline imkân tanıyan vazgeçilmez bir yöntem hüviyeti kazanmıştır. Ancak, kıyâsın bilgi değeri, uygulanma alanı, delil olma gücü ve illetin nasıl belirleneceği gibi hususlar tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Bu durum, kıyâsın hem nazarî çerçevesinin hem de amelî fonksiyonunun açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılmıştır.

Hicrî III ve IV. asırlardan itibaren usûl literatüründe ortaya çıkan metodolojik sistematikleşme, kıyâsın hem teorik temellerinin hem de uygulama çerçevesinin daha tutarlı bir şekilde belirlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, mütekellim usûl geleneğinin erken döneminde önemli bir yere sahip olan Bâkîllânî'nin¹ (ö. 403/1013) kıyâs anlayışını, yalnızca görüş aktarımıyla sınırlı kalmaksızın, usûl düşüncesinde karşılık geldiği problem alanı çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Hicrî IV. asır, kıyâsın meşruiyeti, bağlayıcılığı ve bilgi değeri etrafında tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu bağlamda Bâkîllânî, kıyâsı ne bağımsız bir aklî çıkarım ne de tali bir fikhî araç olarak görmüş; onu, şer'î bilginin sınırları ve bağlayıcılığıyla doğrudan ilişkili bir usûl meselesi olarak değerlendirmiştir.

Çalışmanın temel sorusu şudur: Bâkîllânî'nin kıyâs anlayışı, klasik usûl düşüncesinde hangi epistemik ve metodolojik probleme karşılık gelmekte ve kıyâsı hangi sınırlar içinde bağlayıcı bir delil olarak temellendirmektedir? Bu çerçevede makale, Bâkîllânî'nin kıyâs teorisinin nas-illet ilişkisini nasıl kurduğunu, zannî bilginin şer'î alandaki konumunu nasıl açıkladığını ve kıyâsın hangi alanlarda sınırlandırıldığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Metodolojik olarak çalışma, sistematik ve sınırlı bir mukayeseli yöntem benimsemektedir. Bâkîllânî'nin kıyâs anlayışı, Cüveynî (ö. 478/1085) üzerinden müteahhir mütekellim usûlüne etkisi dikkate alınarak incelenmektedir. Bu mukayeseler, Bâkîllânî'nin kıyâs anlayışının sonraki usûl literatürüne hangi esasları taşıdığını göstermekle sınırlıdır.

Makale, kıyâs konusunun bütün boyutlarını ele alma iddiasında değildir. Bu çerçevede çalışma, konunun tarihsel bağlamını muhafaza etmek ve klasik usûl literatüründeki tartışmaları kendi kavramsal zemini içinde ele almak amacıyla, modern döneme ait değerlendirmeleri inceleme kapsamı dışında bırakmıştır. Bilinçli bir tercih olarak kıyâsın özellikle bilgi değeri, illet merkezli işleyişi ve bağlayıcılığı üzerinde durulmaktadır. Bu sınırlama, konunun genişliği karşısında meselelerin daha açık ve denetlenebilir biçimde ele alınmasını amaçlamaktadır.

Kıyâsın bilgi değeri tartışması, modern epistemolojiyle doğrudan irtibat kurulmadan, klasik İslâm hukuk düşüncesinin kendi kavramsal çerçevesi içinde değerlendirilmiştir. Bu görüş,

¹ Zerkeşî (ö. 794/1392), usûl ilminin İmam Şâfiî (ö. 204/820) sonrasında sistematikleşme sürecini ve Bâkîllânî'nin etkisini şu ifadelerle özetlemektedir: "İmam Şâfiî'den sonra gelenler (usûl konularını) açıkladılar, ortaya koydular, genişçe izah ettiler, şerh yaptılar. Ta ki iki Kâdî gelene kadar bu durum böyle devam etti. Bunlar Ehl-i Sünnet'ten Kâdî Ebû Bekir b. Tayyib ve Mu'tezilî Kâdî Abdülcebbar b. Ahmed'dir. Bu ikisi ibareleri açtılar, işaretleri çözdüler, icmâlî olanları izah ettiler ve müşküleri giderdiler." Bedreddîn Muhammed b. Bâhâdır b. Abdullâh ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhtâ fî Uşûli'l-Fikh*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), I/3.

Bâkılânî'nin kıyâs anlayışının tarihsel bağlamı içinde doğru biçimde anlaşılmasını hedeflemektedir.

Bâkılânî'nin kıyâs anlayışı üzerine yapılan modern dönem çalışmalarda², konunun çoğunlukla kelâmî bir bakış açısıyla ele alındığı; kıyâs meselesine ise genellikle farklı usûl bahisleri veya genel teorik tartışmalar kapsamında temas edildiği görülmektedir. Nitekim Bâkılânî'nin usûl düşüncesini konu edinen çalışmalarda tahsîs, emir–nehiy ve ilâhî hitabın mahiyeti gibi başlıklar öne çıkmakta; kıyâs bahsi bu çerçeveler içinde dolaylı biçimde ele alınmaktadır. Bu durum, kıyâsın Bâkılânî'nin usûl sistemi içindeki yerinin ve işlevinin fikhî boyutlarıyla ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmanın neticesinde Bâkılânî'nin kanaatinin klasik Sünnî usûl geleneğinde kıyâsın kurumsallaşmasına nasıl katkı sunduğu da ortaya çıkmış olacaktır.

2. KIYASIN SÖZLÜK ANLAMI

“Kıyâs” kelimesi, k-y-s kökünden türemiş olup sözlüklerde “bir şeyi başka bir şeyin ölçüsüne göre belirlemek, miktar ve vasıf bakımından denk kılmak, iki şey arasında benzerlik ilişkisi kurarak hüküm taşımak” manalarını ifade eder. Sözlüklerde geçen “قاس، يقين” fiilinin kök mânası, takdir etmek, ölçmek, bir şeyi benzerine göre değerlendirmek ve hükmünü buna göre şekillendirmek şeklinde açıklanmış; “المقياس” ise kendisiyle ölçüm yapılan mihenk ve ölçüt anlamlarında kullanılmıştır.³ Dilcilerin aktardığı “قيس رُمح / قيس إصبع” ifadeleri kıyâsın, mesafe, miktar ve ölçü tayini anlamlarını de içerdiği görülür. Buna paralel olarak “هُوَ يَخْطُو قَيْسًا” ifadesi, bir adımın diğerine göre dengeli şekilde ayarlanması, yani ölçülü hareket etmesi anlamını pekiştirir. Böylece kıyâs, hem ölçme hem de denk kılma işlevi taşıyan çok katmanlı bir kavram hâline gelir.

Bununla birlikte kıyâs, Arap dilinde yalnızca fizikî ölçümle sınırlı değildir; “تقاييس القوم” örneğinde karşılıklı üstünlük ve özellikleri tartma; “القيس: الشدة” kullanımında ise zorluk ve sıkıntıyla yüzleşme anlamlarına da gelmektedir. Bu farklı manalar bir arada değerlendirildiğinde, kıyâsın temelinde iki şey arasında mukayese hazırlığı ve müşterek noktayı belirleme çabası bulunduğu görülür.⁴ Böylece kıyâs, hem miktarı belirleme hem benzerlik kurma hem de durumu takdir etme yönleriyle farklı ama birbiriyle ilişkili anlam yapısına sahiptir. Sözlüklerdeki tüm bu

² Bâkılânî'nin usûl düşüncesine ilişkin modern çalışmalarda kıyâs bahsi çoğunlukla kelâmî bir çerçeve içinde veya tahsîs, emir–nehiy ve ilâhî hitabın mahiyeti gibi farklı usûl bahisleri bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda bk. Yasemin Yıkar, *Eş'arî Usûlünün Oluşum Sürecinde Kıyas*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018; Abdulbasit Saltekin, *Bâkılânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd Adlı Eserinde Tahsîs Kuramı*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2010; Mehmet Nezir Ceylan, *Fıkıh Usûlünde Kıyas Delili (Hicrî Beşinci Asır)*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Malatya 2023; ayrıca emir–nehiy ve hitap bahisleri bağlamında kıyâsa temas eden bir çalışma olarak bk. Mehmet Nezir Ceylan, “Hitap ve Muhatap Açısından Emrin Kapsayıcılığı: Bâkılânî Örneği”, *Artuklu Akademik* 10/2 (2023), 317–334;

³ Ebû 'Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Aĥmed el-Ferâhîdî el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Maĥzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 5/189; Ebû el-Ĥasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-muĥîtu'l-a'zam*, thk. 'Abd el-Ĥamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 6/486; Ebû'l-Faĥl Muĥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 6/187; Muĥammed b. Muĥammed b. 'Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ķâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 16/416; Ebû Manşûr Muĥammed b. Aĥmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. Muĥammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 9/179.

⁴ İbn Sîde, *el-Muĥkem ve'l-muĥîtu'l-a'zam*, 6/301; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 6/187; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ķâmûs*, 16/421-422; Ebû Bekr Muĥammed b. el-Ĥasen b. Dureyd el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luġa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyi'n, 1408/1987), 2/854.

manalar birleştğinde, kıyâsın temelinde iki şey arasında mukayese, müşterek noktayı tespit etme ve bu müştereklik üzerinden biri hakkında diğersinin hükmünü geçerli kılma fikrinin bulunduğu görülür.

Bu sebeple, usûl alimlerinin kıyâsı, “fer’in hüküm bakımından asla, aralarındaki vasf-ı câmi’ sebebiyle hamledilmesi” şeklindeki teknik tarif, sözlük anlamının tabiî bir uzantısıdır.⁵ Bu çerçevede kıyâs, hem dildeki asli işlevine uygun olarak ölçme ve temsil etme, hem de fikhî bağlamda hükmün illet ortaklığıyla başka bir meseleye aktarılması anlamını bünyesinde cem eden bir kavram olarak ortaya çıkar. Bu durum, lugavî/filolojik düzlemle usûlî/şer’î düzlemin birbirinden kopuk değil, bilakis kavramsal bir süreklilik içerisinde kavranması gerektiğine işaret eder.

3. KIYASIN ISTILAHÎ ANLAMI

Kıyâs meselesi, usûl-i fikhın nazarî boyutu en güçlü konularından olduğundan, erken dönemden itibaren tanımı üzerinde önemle durulmuştur. Bu tarifler içerisinde, Bâkılânî’nin ortaya koyduğu tanımın, sonraki usûl alimleri nezdinde en kapsamlı çerçeve olarak kabul edildiği görülür.⁶

Bâkılânî kıyası, “fer’in hüküm bakımından asla, aralarındaki vasf-ı câmi’ sebebiyle hamledilmesi” (حمل الفرع على حكم الأصل بالوجه الجامع بينهما) şeklinde tarif etmiştir.⁷ Bu tarifte yer alan “حمل” lafzı, Arap dilinde hükmün bir şeye ilhak edilmesini ifade eder; Bâkılânî’nin maksadı da fer’in zatî özelliklerini değil, hükmünün asla bağlanmasını vurgulamaktır. “الفرع”, hakkında nass bulunmayan ve hükmü istinbat edilmeye muhtaç mesele; “الأصل” ise hükmü sabit olan örnek vakiadır. Bu çerçevede kıyâs, fer’in hükmünün asıldan fer’e nakli değil, aslın hükmünün fer’e taşınmasıdır. Bâkılânî’nin tarifte “حمل” lafzını tercih etmesi dikkat çekicidir. Zira “nakil” (نقل) kelimesi hükmün yer değiştirmesini çağrıştırırken, “haml” (حمل) asılda sabit olan hükmün, aradaki vasf-ı câmi’ sebebiyle fer’e ilhak ve tatbik edilmesini ifade eder. Böylece hüküm, aslî meşruiyet kaynağından koparılmaksızın fer’de geçerlilik kazanır. Bu yönüyle kıyâs, hükmün bütün yönleriyle devri değil, illet merkezli belirli bir yönün aktarımıdır. “المعنى يجمع بينهما” kaydı ise kıyâsın özünü teşkil eden illet unsurunu bildirir; fer’ ile asıl arasında objektif bir illet ortaklığı bulunmadıkça kıyâs sahih olmaz.⁸ Bu yönüyle Bâkılânî, kendinden önceki bazı tariflerde eksik kalan illet boyutunu açık bir kayıt hâline getirmiştir. Başka bir ifadeyle, onun nazarında kıyâs, illersiz benzetme değil, illetli ve kontrol edilebilir istidlaldir.

Bâkılânî’nin tarifine mukabil kimi usûl alimleri, kıyâsı “hükme delâlet eden işaret” şeklinde tanımlamışlardır. Şîrâzî (ö. 476/1083)bu görüşü reddederek şöyle der:

⁵ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdullâh Ebû Hilâl el-‘Askerî, *el-Furûku’l-Luğaviyye* (Kahire: y.y., ts.), 78-79; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. Bahâdir eş-Şâfi‘î ez-Zerkeşî, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ fî ‘Usûli’l-Fıḥ* (b.y.: Dâru’l-Kutubî, 1414/1994), 4/4.

⁶ Ebû’l-Me’âlî ‘Abdulmelik b. ‘Abdullâh el-Cuveynî, *Kitâbu’t-Telḥîṣ fî ‘Usûli’l-Fıḥ*, thk. ‘Abdullâh Cevlem en-Nebâlî - Beşîr Ahmed el-‘Amrî (Beirut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, ts.), 3/145-147.

⁷ Ebû Bekr Muhammed b. eṭ-Ṭayyib el-Bâkılânî el-Bâkılânî, *et-Takrîb ve’l-İrşâd*, thk. ‘Abdulḥamîd b. ‘Alî Ebû Zuneyd (b.y.: y.y., 1418/1998), 1/224.

⁸ Bâkılânî, *et-Takrîb ve’l-İrşâd*, 1/224-225.

“Bazı mezhep mensuplarımız şöyle demiştir: Kıyas, hükme delalet eden bir emaredir... Ancak bu (her emare) kıyas değildir. Nitekim güneşin zevâli (tepeden kayması) vaktin girdiğine delalet eden bir emaredir; fakat (bu) kıyas değildir.”⁹

Aynı şekilde Şîrâzî kıyâsı “kıyas yapanın fiili” olarak gören tanımın da isabetsiz olduğunu belirtir; zira müctehidin yürüyüşü de fiildir; fakat kıyâs değildir. Keza kıyâsın “içtihad” şeklinde tarif edilmesi de doğru değildir; çünkü içtihad, kıyâstan daha geniş bir çerçeve olup, delillerin tamamında sarf edilen zihni çabayı ifade eder.¹⁰ Bu tanımda hükmün nakli ancak illetin tahakkuku ile mümkün olup illetin sübûtu ise Kitap, Sünnet, icmâ ve kuvvetli içtihad yollarıyla gerçekleşir.¹¹ Ayrıca Bâkılânî, nassa dayalı içtihadı kıyâstan ayırır; nassın delaletine dayanarak ihtilafli konularda hüküm çıkarmayı “ictihad” sayarken, fer’i asla hamletmeyi ise “hakikî kıyas” olarak tanımlar.¹² Bu bakımdan İmam Şâfiî'nin kıyası içtihada eşitleyen görüşünü¹³ kabul etmediği sonucuna ulaşabiliriz.

Bu tarif, mütekellim usûl düşüncesinde etkili olmuş ve İmamü'l-Harameyn Cüveynî tarafından da geliştirilerek benimsenmiştir. Nitekim Cüveynî, kıyası “bir mâlûmun hükmünü, yine mâlûm başka bir şeye aralarındaki vâfı-ı câmi' ile hamletme” olarak tarif ederken bu tarifi en geniş ve doğru çerçeve olarak kabul etmiş; diğer tarifleri “ya fazla daraltıcı ya da kıyas hakikatini yansıtmayan ifadeler” olarak eleştirmiştir.¹⁴

Cüveynî, bu tarif ile kıyâsın yalnızca hükmün ispatından ibaret olmadığını, bazı durumlarda hükmün nefyine de imkân verdiğini vurgular. Ayrıca onun “mâlûm” kavramını kullanması, kıyâsın hem mevcut hem ma'dûm şeylere teşmil edilebileceğini göstermek içindir; zira ma'dûmun “şey” ismi altında zikrine dair ihtilaf bulunmakla birlikte usûlcülerin çoğunluğu kıyâsın ma'dûm için de cari olabileceğini kabul eder.¹⁵

Bâkılânî'nin bu konudaki anlayışını devam ettiren bir diğer usûlcü Şîrâzî'dir. O da kıyâsı “iki bilinen şey arasında hükmün veya nefyinin ortak bir anlam sebebiyle taşınması” şeklinde tarif ederek Bâkılânî'nin tarifini kabul eder. Ancak Şîrâzî, bu tariflerin tamamının tam bir hakikat tanımını değil, kıyâsı en iyi ifade eden yüzeysel tarifler (resm) olduğunu belirtir.¹⁶

Âmidî (ö. 631/1233), Bâkılânî'nin tarifine yönelik daha derin bir muhakeme yürütür ve tarifin, hükmün fer'de sabit oluşunun aslında kıyasın sonucu olduğunu, dolayısıyla bunun tarifin parçası yapılmasının metodolojik bir hata olduğunu ifade eder. Çünkü fer'de hükmün sabit olması, bizzat kıyasın neticesidir, tanımın kendisi değildir.¹⁷ Ona göre, kıyasta esas alınan “أمر جامع” (ortak vasıf) ifadesi de hakikatte müctehidin zannında gerçekleşen illet ortaklığıdır. Çünkü fasit kıyâs dahi, gerçekte bulunmayan fakat müctehidin illete zannî olarak inandığı ortak mana üzerine kurulmaktadır. Bu sebeple “ortak illet” kavramı, hakikî değil; zannî ve metodolojik bir kabuldür. Bu vurgu, Âmidî'nin illetin sabit bir hakikat değil; kıyası mümkün kılan zannî bir işaret olduğunu

⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-Şîrâzî, *el-Luma' fi Uşûli'l-Fıkh* (b.y.: y.y., 1424/2003), 96.

¹⁰ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/148-150.

¹¹ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1/224.

¹² Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1/125.

¹³ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Aḥmed Şâkir (Mısır: y.y., 1358/1940), 477.

¹⁴ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/145.

¹⁵ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/145-146.

¹⁶ Şîrâzî, *el-Luma' fi Uşûli'l-Fıkh*, 96.

¹⁷ Ebû'l-Ḥâsen 'Alî b. Ebî 'Alî Seyyiduddîn es-Sa'lebî el-Âmidî, *el-İhkâm fi Uşûli'l-Ahkâm*, thk. 'Abdurrezzâk 'Affî (Beyrut; Dimaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.), 3/186.

ortaya koyar. Zira kıyasta belirleyici olan, illetin gerçekliğinden ziyade, onun hükmü taşıma fonksiyonudur.¹⁸

Zerkeşî, Bâkılânî'nin kıyas tanımını zikreder ve kabul eder. Bununla birlikte Zerkeşî, ilgili tarifi bazı usûlî tenkitlere konu olduğunu da belirtir. O da Âmidî'nin eleştirilerini dikkate alarak, fer' de hükmün sabit olmasının kıyasın bizzat sonucu olduğunu; bu hususun tanımın aslî bir unsuru hâline getirilmesinin ise mantıken devr (totoloji) doğurduğunu belirtir. Ayrıca tanımda geçen müşterek vasfın hakikatte mi yoksa müctehidin zannında mı bulunduğunun açıkça ortaya konulmaması, illette çoğu zaman zannî bir nitelik bulunduğunu göstermektedir.¹⁹ Bu eleştiri, Bâkılânî'nin illet merkezli kıyas anlayışını muhafaza ederken, tanımdaki muhtemel belirsizlikleri açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede kıyas, hem hükmün illet aracılığıyla yeni meselelerde uygulanmasını sağlayan bir yöntem hem de içtihad faaliyetinin temel dayanaklarından biri olarak temellendirilmektedir.

Müteakip dönemlerde Cüveynî, Şîrâzî, Zerkeşî gibi imamların tarifleri, ayrıntı ve ifade farklarına rağmen bu merkezî tanımları tekrar eden açıklamalardır. Böylece kıyâsın hakikati, fer' ile asıl arasında illet temelli bir ortaklığın tespiti ve bu ortaklığın hükmü fer'e taşınması olarak süreklilik kazanmıştır.

Müteahhir usûlcülerden Fahreddîn Râzî (ö. 606/1209), kıyâs tarifleri üzerinde en sistematik eleştiri geliştiren isimlerden biridir. Râzî'ye göre kıyâs, mahiyeti itibarıyla asıl ile fer' arasında, aralarındaki illet sebebiyle tesis edilen bir tesviyedir ve bu yönüyle bizzat tahkik-i mânâya dayanan bir istidlal yöntemidir. Bu sebeple kıyâsı, neticesi olan kesin bilgi (ilm) yahut delil ile tanımlamak doğru değildir; zira bu tür tanımlar, sonucu tarife dâhil etmek sûretiyle devr meydana gelir. Ona göre, nass ve icmâ gibi kat'î deliller karşısında kıyâs, çoğu durumda zannî bir hüccettir. Bu itibarla "hakikate ulaştıran delil" şeklindeki tanımlar, kıyâsın bilgisel değerini aşan ifadelerdir. Râzî bu gerekçelerle, hakikati neticeye karıştırmayan, illetin mahiyetini esas alan tarifleri tercih eder ve özellikle Bâkılânî'nin "fer'in hüküm bakımından asla, aralarındaki müşterek vasıf sebebiyle ilhak edilmesi" yönündeki tanımını, kıyâsın hem tasavvur hem de tasdiğe yönelik yönünü en sahih ve en kapsamlı şekilde yansıtan tanım olarak değerlendirir.²⁰

Bununla birlikte Zâhirî ekolün önde gelen ismi İbn Hazm (ö. 456/1064), Bâkılânî'nin bu tarifine şiddetle karşı çıkmış ve söz konusu tarifi "müphem, manasız ve iddiadan öteye geçmeyen" bir tanım olarak nitelemiştir. Ona göre "iki malûmun birbirine hamli" ifadesi muğlaktır; zira "Bu iki malûm nedir? Kim bunları malûm kılmıştır?" soruları cevapsızdır. Ayrıca illetin çoğunlukla zannî oluşu sebebiyle ona dayanarak hüküm bina etmek, şer'î hükmün kesinliğini zedelemektedir.¹³ Bu sebeple İbn Hazm, yalnızca kat'î nass ile sabit olan hükümleri kabul etmiş, kıyası külliyen reddetmiştir.²¹ Bu reddiye, bir yandan Zâhirîlerin nass anlayışı ilkeleriyle uyumlu iken, diğer yandan Sünnî usûl geleneğinin büyük çoğunluğunca furu fıkıh için sürdürülemez bir bakış açısı olduğu açıktır.

¹⁸ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, 3/188.

¹⁹ Zerkeşî, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ fî 'Usûli'l-Fıkh*, 7/9.

²⁰ Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, thk. Ṭâhâ Câbir Feyyâd el-'Ulvânî (b.y.: y.y., 1418/1997), 5/8-9.

²¹ Ebû Muhammed 'Alî b. Aḥmed el-Endelüsî İbn Ḥazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Aḥmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 7/53.

4. BÂKILLÂNÎ'DE KIYASIN ŞER'Î DELİL OLUŞUNUN DELİLLERİ

Bâkılânî'ye göre kıyas, bağlayıcı bir delildir. Dolayısıyla o, kıyası şer'î deliller arasında müstakil bir hüccet olarak kabul eder. Ona göre kıyas, asıl ile fer' arasında ortak olan vasıf sebebiyle hükmün nakledilmesidir. Bu akıl yürütme şekli onu benzetmeye dayalı sübjektif bir görüş olmaktan çıkarıp, illete bağlı zorunlu bir istidlal hâline getirir. Kıyasa bu hüccet değerini kazandıran husus, hükmün bizzat illete bağlanmasıdır: İlet, asılda hükmü gerektiren vasıf olduğu için, aynı vasfın fer'de bulunması durumunda hükmün fer'e de geçmesi aklî ve şer'î bir zorunluluktur. Bu sebeple usulcülere göre, kıyas, Kitap, Sünnet ve icmâ ile hükmü belirlenmemiş meselelerde başvuruyla bağlayıcı bir şer'î delil olarak görülür; kıyas ancak kendinden üstün delilin bulunmaması hâlinde uygulanır.²²

Bâkılânî'nin kıyası hüccet saymasının en önemli gerekçesi, şer'î nasların kıyasa kapı aralayan yapısı ile sahabe-tâbiîn uygulamasıdır. Usûl literatüründe yer alan Mu'âz b. Cebel kıssasında, Hz. Peygamber'in sorusu üzerine Mu'âz önce Kitap, sonra Sünnet ile hükmedeceğini; bunlarda açık bir hüküm bulamazsa içtihad edeceğini söylemiş, Hz. Peygamber de bu cevabı tasdik etmiştir.²³ Buradaki "ıctihad", nasların işaret ettiği illeti tespit edip benzer vak'alara taşımayı ifade eder. Yine yaşlı bir baba adına hac yapıp yapılamayacağı sorusuna Hz. Peygamber'in "borç ödeme" örneğiyle verdiği cevap da doğrudan kıyas uygulamasıdır. Bu rivayetler, Bâkılânî'ye göre kıyasın meşruiyetine açık delildir.²⁴

Bâkılânî, kıyasın hücciyetine karşı çıkan Şîa, Zâhiriyye ve bazı Mu'tezilî grupların itirazlarını reddeder. Cüveynî'nin nakline göre o, kıyasın aklen mümkün olduğunu, fakat kıyasla amel etmenin zorunluluğunun ancak sem'î delillerle sabit olacağını vurgular. Böylece kıyasın epistemolojik imkânını aklî; amelî bağlayıcılığını ise naklî temele oturtur.²⁵ Kıyası tümünden reddeden Nazzâm (ö. 231/845) ve bazı Mu'tezilîlerin, "Allah'ın kulları için en uygun olanı yapmasının zorunlu olduğu" şeklindeki öncüllerine dayanarak kıyası reddetmeleri ise Bâkılânî'ye göre tutarsızdır. Çünkü Allah'ın kullarını bazen maslahat, bazen de imtihan gereği meşakkat içeren hükümlere muhatap kılması mümkündür. Dolayısıyla kıyasın reddini "maslahat" iddiasına dayandırmak geçerli değildir.²⁶

Kıyasa "zannî oluşu" gerekçesiyle yapılan itirazlara karşı ise Bâkılânî, şer'î alanda birçok hükmün zanna dayalı delillerle sabit olduğunu; buna rağmen bağlayıcı sayıldığını hatırlatır. Haber-i vâhidle amel etmek, iki şahidin şehadetiyle hüküm vermek, had ve kısas uygulamalarında hâkimin zannına itibar edilmesi gibi örneklerde yakînî değil galip zan kabul edilmektedir.²⁷ Dolayısıyla "Zannı esas aldığı için kıyas hüccet olamaz." iddiası, kabul edilen diğer pek çok şer'î delili de hükümsüz bırakacak bir yaklaşımdır. Kıyası, hükme doğrudan delâlet eden şeriatın hükme alamet kıldığı emarelere dayalı bir istidlal olarak değerlendirir. Haber-i

²² Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk Ebû 'Alî eş-Şâşî, *Uşûlu's-Şâşî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 318.

²³ Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 3/330; Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-Ehâdîş ve'l-'Âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 6/13; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhâkî, *es-Sünenü's-Şagîr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Karaçi: y.y., 1410/1989), 4/130.

²⁴ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrsâd*, 2/123; Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/210.

²⁵ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/155.

²⁶ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/156.

²⁷ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/161.

vahidle amel konusunda icmâ olduğu gibi kıyasla amel konusunda da ilk nesilde icmâ oluşmuştur.²⁸

Aslî hükümlerin naslarla sabit olduğu ve ibadetlerde kıyasın geçerli olmadığı yönündeki itirazlara da Bâkılânî, usûl-fürû ayrımıyla cevap verir. O, namazın rekât sayısı, zekât nisabı ve Ramazan orucunun gün sayısı gibi taabbüdî hükümlerin nass ile belirlenmiş olmasının, muamelât alanında kıyası iptal etmeyeceğini belirtir. Bâkılânî'ye göre, bazı alanlarda kıyasın geçerli olmaması, hiçbir alanda kıyasın geçerli olmadığı sonucunu doğurmaz; çünkü şâri'nin bazı alanlarda illeti açıklamadan emirle hüküm koyması, başka alanlarda illeti emare kılıp kıyasa izin vermesine engel değildir.²⁹ Şâri'nin bir vasfı hükme alamet kıldığı her yerde kıyas işletilebilir.

Sahabe ve tâbiînün uygulaması da Bâkılânî'nin görüşünü destekler. Cüveynî'nin aktardığına göre Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, İbn Mes'ûd ve diğer sahâbîler, nassın bulunmadığı birçok olayda kıyas yoluyla hüküm vermişlerdir. Bu durum, inkâr edilemeyecek bir tarihsel gerçeklik hâline gelmiştir. Bâkılânî, kıyasın hem aklen caiz hem de sem'en vâcip oluşuna delil olarak bu geniş uygulamayı gösterir; çünkü şeriatın ilk muhataplarının yaygın biçimde başvurduğu bir yöntem, ne aklen ne de şer'an batıl sayılabilir.³⁰

Şîrâzî'nin nakline göre Bâkılânî, "kıyası reddedenleri fâsık sayar; zira onlar sahâbe icmâna muhalefet etmektedirler."³¹ Bu ifade, kıyasın sahâbe icmâıyla sabit olmuş "farz" derecesinde bir usûl delili olarak kabul edildiğini gösterir. Bu nedenle kıyası reddetmek fîsk sebebidir. Dolayısıyla kıyâs, Bâkılânî'nin nazarında fikhî hayatın "ihtiyarî" bir yöntemi değil, şer'î sorumluluk zeminini ayakta tutan zorunlu bir istidlal tarzıdır.

Bâkılânî, kıyası reddedenlerin sistematik itirazlarını sert biçimde eleştirir. O, *et-Takrîb*'de, kıyasın reddinin fikhî ve itikadî alanlarda doğuracağı sonuçları sıralarken, bunun mükellefin müftî fetvasına uymasını, âlimin kıyas, haber-i vâhid, icmâ ve umûm ifade eden delillere dayanmasını dahi "dinî bir yükümlülük" olmaktan çıkaracağını söyler. Hatta bu durumun, zarurî bilgiye dayalı olmadığı gerekçesiyle tevhid ve nübüvvet inancının bile farzîyetinin inkârına kapı açacağını ifade eder.³² Böylece o, kıyası reddeden görüşün "dinin aslını ortadan kaldıran" bir düşünceye dönüşeceğini savunur.

Bâkılânî'ye göre kıyası tamamen reddetmek, yukarıda da ifade edildiği gibi sadece bir istidlal yöntemini iptal etmek anlamına gelmez; dinin amelî bilgi sistemini çökertecek kadar ağır sonuçlar doğurur. Zira mükellefin her meselede kesin bilgiye ulaşması mümkün değildir. Şer'î hayatın büyük kısmı zannî delillerle yürür.³³ Bu sebeple kıyasın inkârı ciddi bir usûlî ve itikadî sapma olarak değerlendirilir.

Bâkılânî'ye göre, "rey" aleyhindeki rivayetler, nas varken keyfî görüşlere dayanmayı eleştirmekte; usûl çerçevesinde yapılan kıyasın reddini gerektirmemektedir. Benzer şekilde, "işleri kendi görüşleriyle kıyaslayanların ümmete zarar vereceği" yönündeki rivayetler de, Cüveynî'nin belirttiği gibi "nasları ve istinbat usulünü terk ederek yapılan ölçsüz kıyaslar"a

²⁸ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/204.

²⁹ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/224.

³⁰ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîs fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/218.

³¹ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1/67.

³² Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1/297.

³³ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1/297.

hamledilir.³⁴ Dolayısıyla bu tür rivayetler, illete dayanan usûlî kıyasın hüccet olmasına engel değildir.

Kıyasın hüccet oluşu tartışmasında Bâkılânî, özellikle onu lafızların 'umûmu ile ilişkisi açısından konumlandırırken de iddialıdır. *et-Takrîb*'de, 'umûm ile kıyasın karşılaşması halinde bunların "mütakabil iki delil" olduğunu, ikisini de tek başına hüccet kabul ettikten sonra karşılaştıkları noktada birini diğerine mutlak öncelikli kılmanın aklen ve sem'an zorunlu olmadığını savunur. Bu sebeple "daima kıyası umûma takdim etmek" veya "daima umûmu kıyasa takdim etmek" gibi bir hiyerarşi doğru değildir. Bâkılânî, kıyasın hüccetinin sahâbe icmâ ile sabit olduğunu; umûm ilkesinin ise bu derece bir icmâa dayanmadığını vurgular.³⁵

Bâkılânî'ye göre kıyas, hem sahabe uygulaması hem nasların genel mantığı hem de aklî çerçeve açısından vazgeçilmez bir şer'î delildir. İctihadi faaliyetleri kıyasa bağlamak, şeriatın keyfi yoruma değil belirli bir usule dayanan ve denetlenebilir bir istidlal sürecine sahip olduğunu gösterir. Böylece Bâkılânî, nasların nihai bağlayıcılığını korurken, değişen vakıalar karşısında hüküm istinbat etmenin en önemli aracını, yani kıyası, usûl-i fikhın merkezî bir akıl yürütme yöntemi olarak savunur.

5. BÂKILLÂNÎ'DE KIYASIN BİLGİ DEĞERİ

Bâkılânî'ye göre kıyasla elde edilen bilgi, akli anlamda "yakînî" değil "galebe-i zan" seviyesindedir; fakat bu zan, şer'an tayin edilmiş bir emâre olduğu için amel bakımından bağlayıcıdır. O, kıyası içinde barındıran bütün emâre ve illet hükümlerini aklî değil sem'î bir zemine yerleştirir ve bütün şer'î emâre ve illet hükümlerinin aklın değil sem'in alanına girdiğini vurgular.³⁶ Buna göre kıyasın verdiği hüküm, aklın zorunlu kıldığı bir bilgi değil, Allah'ın emâre kıldığı vasıflar aracılığıyla bize ulaştırdığı sem'î bir delildir.

Bu çerçevede Bâkılânî, kıyasın bilgi değerini tartışırken muhaliflerinin temel itirazını doğrudan hedef alır: Onlara göre kıyas "ilim" ifade etmediği, sadece "zan" doğurduğu için, özellikle hudûd ve keffâret gibi ağır sonuçlar doğuran alanlarda delil sayılamaz. Cüveynî, Bâkılânî'nin konuyla ilgili görüşünü özetleyerek kıyası epistemolojik mahiyeti bakımından, zatı itibariyle hüküm gösteren bir bilgi değil; şârî'in illet kıldığı emâreleri kurması sebebiyle delil değeri kazanan bir yol olarak tanımlar. Ardından muhaliflerin "hudûd ve keffâret zanna değil ilme dayanmalıdır" iddiasına cevaben, kıyasın bizzat yakîn üretmediğini, fakat şer'an "galip zan"ın hükmün alâmeti kılındığını ifade eder.³⁷ Böylece bilgi değeri bakımından kıyas zannî, bağlayıcılığı bakımından ise kat'î bir sem'î ilkeye dayanmış olur. Bu ikili yapı, Sünnî usûl düşüncesinde "zannî delilin kat'î zorunluluk doğurması" şeklinde görünen paradoksun da metodolojik arka planını açıklar.

Sahabe ve erken dönem uygulamaları, kıyasla elde edilen zannî bilginin şer'an bağlayıcı olduğunu göstermektedir. Peygamber'in, bazı meselelerde sahabenin kendi içtihadıyla hareket etmesini onaylaması, güçlü zanna dayalı istidlalin hükmün işareti olarak kabul edildiğini ortaya koyar.³⁸ Bu görüş, kıyasın bilgi değerinin pratik hayatta karşılığını bulduğunu göstermektedir.

³⁴ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/210.

³⁵ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/182.

³⁶ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1/224.

³⁷ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/293.

³⁸ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/197; Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/154.

Bâkılânî'ye göre bu durum yalnızca teorik bir tasnif değil, dinin fiilî işleyişinin zorunlu sonucudur. Kıyası bütünüyle reddetmenin, avam için ulemanın fetvasına; ulema için ise kıyas, haber-i vâhid, icmâ ve umûm gibi delillere dayanmayı "farz" olmaktan çıkaracağını, hatta tevhid ve nübüvvet inancının bile zarurî bilgi olmaması sebebiyle farz sayılamayacağını söylerken, farzın yalnızca zarurî bilgi ve ümmet ittifakıyla sabit olduğu bir din tasavvurunun pratikte imkânsızlığına işaret eder.³⁹ Burada kastettiği, amelî fıkıh alanında mükellefin her meselede "yakîn" derecesinde bilgiye ulaşmasının fiilen mümkün olmadığı; bu yüzden şâri'in, güçlü zan doğuran delilleri kendisine bağlayıcı kıldığıdır.

Cüveynî, aynı mantığı asıl-fer' ilişkisine taşıyarak, zimmetin aslen berâet üzere bulunduğunu (asıl yakînî) hatırlatır; buna karşılık borç, hak ve yükümlülüklerin çoğunun şahadet, haber-i vâhid ve kıyas gibi zannî delillerle sabit olduğunu belirtir.⁴⁰ Bu durum, zannî bilginin amelî alanda yakînî bilgiyle yan yana çalıştığını gösterir. Burada tek tek kıyasların sonuçları zannî olmakla birlikte, "kıyasa başvurmanın farziyeti"ni tesis eden icmân kat'î bilgi ifade ettiği kabul edilir. Böylece kıyasla elde edilen bilgi, icmâ ile sabit kat'î bir prensibe bağlı; uygulama düzeyinde ise zannî bir istidlal ürünü olarak iki katmanlı bir bilgi değeri kazanır.

Bâkılânî, bu zannî bilginin bağlayıcılığını peygamber dönemi içtihadına dair rivayetler üzerinden de pekiştirir. Cüveynî, onun "Resûl'ün huzurunda kıyasla amel etmenin câizliği"ni aklen mümkün gördüğünü nakleder ve teorik bir tasavvur olarak, ortaya çıkan bir hadise karşısında mükellefin dilerse doğrudan Resûl'e müracaat etmesi, dilerse içtihad ederek galip zannını Allah'ın hükmünün işareti saymasını buna delil olarak sunar.⁴¹ Burada özellikle "galip zannın Allah'ın hükmünün emaresi olması" vurgusu, kıyasın ürettiği zannın epistemik statüsünü netleştirir: Bu, hakikatin bizdeki tam bilgisi değil; fakat Allah'ın kulları için koyduğu amelî işaret, yani hükmün dünyadaki tanınma biçimidir. Mu'âz b. Cebel hadisinin "İçtihad eder ve kusur etmemeye çalışırım." anlamındaki ifadesinin Resûl tarafından övülmesi, bu tür zannî içtihadın şer'an makbul ve bağlayıcı bir bilgi kaynağı olduğunu teyit eder.⁴²

Bütün bu unsurlar bir araya getirildiğinde, kıyasın Bâkılânî nezdinde, zannî bilgi üretmesine rağmen sahâbe icmâ ve sem'î deliller sebebiyle mükellef üzerinde bağlayıcı bir hüccet olarak konumlandığı görülür.

Böylece Bâkılânî, kıyasın bilgi değerini ve epistemik sınırlarını belirginleştirerek, onun şer'î alanda neyi ifade ettiğini sistematik biçimde açıklığa kavuşturmuştur. Bu noktadan sonra, kıyasın uygulama biçimleri ve illete bağlı farklı tasnifleri üzerinde durmak gerekmektedir. Zira kıyasın mahiyeti yalnızca teorik çerçeve ile sınırlı olmayıp, şer'î hükümlerin fer'lere taşınmasında kullanılan yöntemsel farklılıkları da içermektedir.

Dolayısıyla kıyasın zannî oluşu, onun delil değerini düşüren bir unsur değil; bilakis şer'î hayatın sürdürülebilirliği açısından zorunlu bir imkândır. Bu noktadan sonra, bu zannî delilin Bâkılânî tarafından hangi türlere ayrıldığını görmek önem kazanmaktadır.

³⁹ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/182.

⁴⁰ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/326.

⁴¹ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/205.

⁴² Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/205.

6. BÂKILLÂNÎ'DE KİYÂS ÇEŞİTLERİ

Bâkılânî, klasik literatürde “kıyâs-ı illet / kıyâs-ı şebeh” şeklinde var olan tasnife uygun bir şekilde kıyası tasnif eder.⁴³ Cüveynî, kavramı şöyle çerçeveler: Klasik ayırımı göre kıyas, “kıyâs-ı illet” ve “kıyâs-ı şebeh” şeklinde ikiye ayrılır. Birincisi, asılda hükmün illetini istinbât edip fer’i o asla bu illetle ircâ etmektir; ikincisi ise fer’i, illetinin açıkça tayin edilemediği durumlarda asıllardan birine benzerlik hatları üzerinden ilhak etmektir. Cüveynî bu çerçeveyi aktardıktan sonra özellikle kıyâs-ı şebeh konusunda Bâkılânî'nin oldukça ihtiyatlı, hatta yer yer reddiyeci tavrını yansıtır.⁴⁴

“Şebeh” kavramı, usûl kitaplarında çoğu kez doğrudan Bâkılânî'ye nispetle, hükme bizzat değil tâbi'en uygun düşen, hükmü doğrudan kurucu vasıf değil, onu çağrıştıran yakın cins bir sıfat olarak tanımlanır. Başka bir tarifte de şebeh; illetin hakikati değil, sadece onun cinsine benzeyen bir vasıf olarak açıklanır. Buna göre şebehe dayalı kıyas, gerçek illete değil, onunla aynı türden sayılan bir benzerlik vasfına dayanır.

Bâkılânî'ye göre “kıyâs-ı illet” asıl kıyastır⁴⁵ ve sahâbenin, fakihlerin amelî tatbikatı da bu yöndedir. Ona göre kıyâs-ı illet; asılda hükmün illetini istinbât edip fer’i, asılda tespit edilen bu illetle o asla bağlamaktır. Bu, kıyasın üzerinde ittifak edilen türüdür. Burada illet, onun genel usûl teorisindeki yaklaşımına uygun biçimde, sem’î/şer’î bir emâredir; zatı itibariyle hükmü zorunlu kılan aklî sebep değil, Allah tarafından “hükmün işareti” kılınmış bir vasıftır. Bu sebeple illet kıyasının bilgi değeri akli anlamda yakîn değil, galip zandır; ancak bu zan, sahâbe icmâi ve sem’î delillerle amel bakımından bağlayıcı kılınmıştır. Bu bakımdan Bâkılânî'de “kıyâs-ı illet”, usûl sisteminin hem normatif hem de epistemik merkezine yerleştirilmiş görünmektedir.

Kıyâs-ı şebehe gelince: Bâkılânî, Cüveynî'nin naklettiğine göre, şebeh kıyasını bağımsız bir delil türü olarak temellendirmeye sıcak bakmaz. Önce şu noktayı teslim eder: Şebeh kıyasını kabul edenler, illet kıyasına imkân varken ona gitmeyi câiz görmezler; ancak illetin tayin edilemediği durumlarda, fer’in iki asıl arasında kaldığı ve fer’i iki asıldan birine “galebe-i şebeh” ile ilhak etme zorunluluğunun doğduğu hallerde buna başvurulabileceğini söylerler.⁴⁶ Buna göre şebeh kıyası, ancak illet yolunun tıkanıdığı istisnaî alanlarda devreye girebilecek ikinci derecede bir yöntemdir.

Bâkılânî ise bu ikinci katmanı “şartlı ve tartışmalı” görür. Kıyâsın asılda hüccet oluşunu ancak sahâbe icmâina dayanan kat’î delillerle ispat ettiklerini, sahâbenin fiilî uygulamasının ise “kıyâs-ı illet” üzerinde gerçekleştiğini vurgular.⁴⁷ Ona göre biz, sahâbenin kendi dönemlerinde ortaya çıkan olaylarda, asıllardaki hükümlerin illetlerini emâre kabul edip fer’leri bu anlamlara bağladıklarını kat’î olarak biliriz. Sahâbe icmâi ile sabit olan da bu illete dayalı kıyastır; şebeh kıyası ise ancak bazı müctehidlerin tasvîb zemininde başvurduğu zannî bir yol olarak görülebilir.⁴⁸

Bütün bu unsurlar bir arada düşünüldüğünde Bâkılânî'nin kıyas tasnifi şöyle özetlenebilir: Esas kıyas kıyâs-ı illettir; şer’î illetler, Allah’ın emâre kıldığı vasıflar olarak galip zan doğurur ve bu

⁴³ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3/207.

⁴⁴ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/235-237.

⁴⁵ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/235.

⁴⁶ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/237.

⁴⁷ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/239.

⁴⁸ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/239-240.

zan, sahâbe icmâi ve sem'î delillerle amel bakımından bağlayıcı kılınmıştır. Kıyâs-ı şebeh ise, illetin tayin edilemediği ve fer'in iki asıl arasında kaldığı istisnâî durumlarda, bazı usûlcülere göre delil olarak kabul edilse de, Bâkılânî'ye göre kat'î delille ispat edilmiş müstakil bir hüccet değildir; en fazla, ictihad sürecinde müctehidin galip zannına zayıf bir zemin teşkil edebilir.⁴⁹

Bilgi değeri açısından bütün kıyasların aynı zannî zemini paylaştığı düşünülüğünde, celî-hafî ayırımının belirleyici noktası, illetin açıklık derecesidir. Bâkılânî'ye göre kıyâs-ı celî, asılda hükmün illetinin açıkça belirlenip fer'e taşındığı kıyâs-ı illet türünü ifade eder; yani burada vasıf, hükmün bizzat emâresi olarak şer'an tespit edilmiştir. Buna karşılık hafî kıyas, illetin doğrudan tayin edilemediği ve fer'in iki asıl arasında kaldığı durumlarda şebeh esasına dayanan kıyası tanımlar; bu sebeple hafî kıyas yalnızca galip zan düzeyinde bir benzerlik ilişkisine dayanır ve bağımsız bir hüccet olarak görülmez.⁵⁰

7. BÂKILLÂNÎ'DE İLLET

Bâkılânî'ye göre kıyasa hüccet değerini kazandıran husus, hükmün bizzat illete bağlanmasıdır: İlet, asılda hükmü gerektiren vasıf olduğu için, aynı vasfın fer'de bulunması durumunda hükmün fer'e de geçmesi aklî ve şer'î bir zorunluluktur. Bâkılânî, kıyası yalnızca şeriatın emâre kıldığı (sem'î) illetlerle işleter; aklın ibadet ve akitler alanında başlı başına hüküm koyamayacağını ifade eder.⁵¹

Kıyasa muhaliflerin "taabbüdî alanlarda kıyas olmaz" şeklindeki itirazına da usûl-fürû ayırımıyla cevap verir. Namazın rekât sayısı gibi taabbüdî hükümlerde illet açıklanmamış olsa bile, muamelât alanında illete tâbî hükümlerde kıyas zorunludur; çünkü şârî'in bir vasfı hükme alamet kıldığı her yerde kıyasın işletilmesi mümkündür.⁵²

Bâkılânî'nin illet teorisinde tard ve aks, hükmün dayandığı vasfı belirlemede yardımcı karineler olmakla birlikte, tek başlarına illetin ispatı için yeterli görülmezler. Tard, hükmün belirli bir vasıfla birlikte bulunmasının o vasfın illet olduğunun düşünülmesine; aks ise hükmün yokluğunda vasfın da yokluğunun illet sayılmasına dayanır. Ancak ona göre salt birliktelik, yani mücerred mukârenet, bir vasfın hükümle fiilen beraber bulunması sebep teşkil etmez; bu durum sadece illete emâre niteliği kazandırır. Bu nedenle herhangi bir vasfın hükme sürekli eşlik etmesi onun illet olduğuna delâlet etmediği gibi, hükmün bulunmadığı yerde vasfın da bulunmaması, illetliğin kesin delili kabul edilemez.

Cüveynî'nin nakline göre Bâkılânî, şer'î illetlerin zatlari itibarıyla hükmü zorunlu kılan sebepler olmayıp, bilakis şârî tarafından hükme işaret eden vasıflar olduğunu açık bir şekilde ifade eder. Dolayısıyla şer'î illette aklî illiyet teorisindeki gibi itrâd ve inkisâsın, yani hem sürekli eşlik hem de tam karşılıklılık şart koşulmaz. Aklî illet, kendi mahiyeti gereği sonucun zorunlu olarak varlığını gerektirirken, şer'î bağlamda böyle bir zorunluluk ilişkisi mevcut değildir. Şârî'in dilediği vasfı dilediği hükme alamet kılabilmesi mümkündür. Bu sebeple şer'î illetlerde aklî illet mantığını esas alan görüşler Bâkılânî tarafından isabetli bulunmaz. Cüveynî'nin nakli bu eleştiriyi açıkça yansıtmaktadır.⁵³

⁴⁹ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/241.

⁵⁰ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/207.

⁵¹ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/227.

⁵² Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/224.

⁵³ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/223.

Bu çerçevede illette aranması gereken temel unsur, söz konusu vasfın hükmün sabit olduğu yerde nas veya icmâ ile emârenin belirlenmiş olmasıdır. Tard ve aks ise bu emârenin meşruiyetini destekleyen tamamlayıcı karinelere ibarettir; illeti bizzat tesis eden unsurlar değildir. Böylece Bâkılânî'ye göre illet, aklî sebep-müsebbep ilişkisine indirgenemeyeceği gibi, salt benzerlik mantığına veya tard-aks denkleminde de hasredilemez. İletinin hücciyeti, ancak şâri' tarafından hükme bir işaret kılınmış ve sahâbe uygulamasıyla da teyit edilmiş olmasına dayanır.

8. BÂKILLÂNÎ'DE KIYASIN HANGİ KONULARDA YAPILDIĞI

Kıyas, nass ve icmâ ile hükmü belirlenmemiş meselelerde devreye girer ve "kendinden üstün delilin bulunmaması" hâlinde uygulanır. Bâkılânî'ye göre ibadetlerin taabbüdü kısımlarında illet açıklanmadığı için kıyas geçerli değildir.⁵⁴ Namazın rek'at sayısı, zekât nisabı ve miktarı, Ramazan orucunun gün sayısı gibi hükümlerde illet beyan edilmediğinden bu alanlarda kıyasla hüküm isbâtı söz konusu olamaz. Buna karşılık, muâmelât, hudûd ve keffâret gibi ahkâmın hikmet ve maslahata dayalı olarak belirlendiği alanlarda illet sabit ise kıyasın işletilmesi mümkündür.⁵⁵ Cüveynî'nin aktardığı üzere çoğunluğun, keffâret ve hadlerin de kıyasla sabit olabileceğini kabul etmesi, Bâkılânî'nin bu alanlarda da kıyasın hüccet olduğunu benimsediğini göstermektedir.⁵⁶

Bâkılânî, kıyası sadece muamelâtla sınırlamaz; kamu hukuku, hudûd ve keffâret gibi pek çoklarının "teabbudi" veya "ta'zîrî" alanlarda da illetin sabit olması hâlinde kıyasla hüküm isbâtını câiz görür.⁵⁷ Çünkü illet, şâri' tarafından hükme alamet kılınmış vasıftır; bu vasfın fer' de bulunması, hükmün fer'e taşınmasını zorunlu kılar.

O, bir yandan kıyasla tahsîsi kabul ederken, diğer yandan kıyasla neshi reddeder. Çünkü ona göre nesh, sabit ve yerleşik bir hükmün kaldırılmasıdır; tahsîs ise zaten baştan beri murad edilmeyen bir kısmı hüküm dairesi dışına çıkarmaktan ibarettir.⁵⁸ Bu sebeple kıyas, nassa zıt bir "yetki" değil, bilakis nassın işaret ettiği illet ve emâreleri takip eden bir istidlal yolu olarak anlaşılmalıdır. Kıyası hem umûm-tahsîs ilişkisi içinde hem de hudûd ve keffâret gibi alanlarda savunurken, onu "şer'î dilin ve hükümlerin içinde işleyen aklî-sem'î bir mekanizma" şeklinde konumlandırır.

Buna karşılık o, dil ve lafız bahislerinde kıyası kategorik olarak reddeder; zira lugavî isimlendirmeler aklî değil, vaz' ve tevki'f esasına dayalıdır ve dilde kıyas ve istidlal yoluyla yeni hüküm sabit olmaz. Bâkılânî, kıyasın her alanda uygulanamayacağını özellikle vurgular. Dilde kullanılan kelime ve terimlerin hükmü, nasla belirlenir; istidlal ve kıyasla ortaya konulamaz. Bu yüzden "dil alanında kıyas yapılmaz" ilkesi onun düşüncesinin temel unsurlarından biridir.⁵⁹ Böylece kıyas, yalnızca şer'î hükümlerin çıkarılmasında kullanılan ve sınırları belirgin bir yöntem olarak konumlandırılır.

Bu noktada Bâkılânî, dildeki isimleri iki kısma ayırır: Bir kısmı yalnızca zatlara ayırt etmek için konmuş özel isim ve lakaplardır (Zeyd, Amr gibi); diğer kısmı ise vasıf ve mâna ifade eden isimlerdir (kâtil, zâlim, âlim, kadir, hamr vb.). Özel isimler alanında kıyasa imkân olmadığı

⁵⁴ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 1/227.

⁵⁵ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 1/226.

⁵⁶ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/291.

⁵⁷ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîş fi 'Uşûli'l-Fıkh*, 3/177.

⁵⁸ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 3/203.

⁵⁹ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 1/165.

konusunda görüş birliği bulunduğunu, vasıf ifade eden isimlerde dahi dilde kıyasa izin vermediğini belirtir. Dil vaz'ının iradeye bağlı bir konma işlemi olduğunu, vazedenlerin isimleri belirli bir mânayı ifade etmek üzere koyduklarını ve bu çerçeveyi ya açık beyanla ya da onun yerini tutan karinelerle bildirdiklerini söyler. Bir ismin kapsamını genişletmenin aklî bir zorunluluk değil, ancak vaz' edenlerin beyanına bağlı bir tercih olabileceğini vurgular. Bu yüzden "dil, sözleşme ve tevkiife dayalıdır; kıyas ve istidlal ile sabit olmaz" diyerek, lugavî alanda kıyasa kapıyı kapatır ve "emir sigasının nedb veya ibaha ifade ettiği" gibi iddiaların lugavî kıyasla ispat edilemeyeceğini söyler.⁶⁰

Bu bakımdan Bâkılânî'ye göre kıyas:

- nâssın bulunmadığı meselelerde,
- hükmün şer'î illetinin tespit edilebildiği konularda,
- ibadetlerin taabbüdî boyutlarının dışında,
- özellikle muamelât, hudûd ve keffâret gibi alanlarda işletilen bağlayıcı bir delildir.

Bu çerçevede Bâkılânî, bir yandan hükümlere ilişkin kıyası sahâbe icmâna dayanan sem'î deliller doğrultusunda temellendirerek dinî hükümler çıkarımında temel başvuru kaynaklarından biri olarak kabul eder; diğer yandan ise dil ve isimler alanındaki kıyası reddederek şer'î kıyası oldukça sınırlı ve belirli bir çerçevede ele alır. Ona göre dil, ilâhî belirleme ve tevatuya/ortak kabule dayanır; bu sebeple dildeki hükümler kıyas yoluyla ortaya konulamaz. Buna karşılık hukuk alanında kıyas, inkâr edilmesi dinî kusur sayılabilecek düzeyde vazgeçilmez bir akıl yürütme yöntemi niteliği taşır.

9. SONUÇ

Bâkılânî'nin usûl anlayışında kıyas, şer'î delillerin işlevselliğini ve sürekliliğini sağlayan ana vasıtalardan biridir. Ona göre kıyas, hükmün illeti üzerinden asıldan fer'e taşınmasını mümkün kılan, nâssın maksadını ortaya çıkaran ve sahih bir dinî bilgi üretme çabasıdır. Bu çerçevede kıyas, yalnızca aklî bir muhakeme biçimi değil; sünnetullahın ve şer'î yönlendirmenin yansıması olan sem'î hüccet vasfıyla değerlendirilir. Bâkılânî, nâssların muhatap olduğu vakıaların zamanla yenileneceğini, bu değişimin hükümlerin kapsamına alınabilmesi adına kıyasın zorunlu bir istidlal yolu olduğunu belirtir. Zira illet, hükmün asıldaki anlamını açıklayan ve o hükmün diğer meselelerde de geçerlilik kazanmasını sağlayan ilahî bir işarettir.

Bâkılânî, kıyasın bilgi değeri bakımından zannî olmasını, onun bağlayıcılığına engel görmez. Aksine, şer'î alanda pek çok hükmün zannî deliller üzerine bina edildiğini hatırlatarak, bu tür bilginin dinin amelî yapısına ilişkin olduğunu vurgular. Bu noktada onun kanaati, zannî delilin şer'an kat'î sonuçlar doğurabileceği gerçeğinin usûl literatüründeki güçlü karşılığını ifade eder. Kıyası reddetmek, haber-i vâhid ile amel edilmesini, sahabe uygulamasını, hatta amelî dinî yükümlülüklerin çoğunu temelsiz bırakmak anlamına gelecektir. Bu durum, dinin hayata müdahil olma ve güncel meseleleri yönlendirme yetilerini zayıflatır. Dolayısıyla kıyas, sadece bir çıkarım tekniği değil, ümmetin amelî bütünlüğünü sağlayan epistemik bir zorunluluktur.

⁶⁰ Bâkılânî, *et-Taqrîb ve'l-İrşâd*, 1/161-162.

Bâkılânî ayrıca kıyasın alanını tanımlarken ölçülü bir tutum sergiler. Taabbüdî ibadetlerde illet açıklanmadığı için kıyasa gidilemeyeceğini, ancak muamelât, ukubât ve siyaset-i şer'iyeye gibi alanlarda illet sabit olduğunda hükmün kıyasla fer'e taşınmasının kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Bu dengeleme, şer'î hükümlerin kaynağı olan nass ile toplumsal ihtiyaçlar arasındaki uyumu tesis eden temel prensiptir. Böylece kıyas, hem nasların zahirine uygun hem de makâsıdın gerçekleştirilmesine imkân veren bir rol üstlenir.

Bâkılânî'nin illete verdiği ağırlık, hükümlerin makuliyetini ortaya çıkararak ve teşrî düzenini açıklığa kavuşturan bir mantık örgüsü oluşturur. İletinin sübûtunda nassın, sahabe icmânının ve şer'î karinelerin belirleyici olması gerektiğini belirtir. Bu vurgular, kıyasın sınırlarının keyfi değil; şer'î bağlamda denetlenebilir ve takip edilebilir bir mahiyette olduğunu teyit eder. Bu görüş, kıyası usûl ilminde dağınık ve öznel bir çıkarım olmaktan çıkarıp sistematik ve güvenilir bir yöntem hâline getirir.

Netice itibarıyla Bâkılânî, kıyası hem teorik zemini hem de pratik etkileri bakımından güçlü biçimde savunur ve konumlandırır. Onun kıyas anlayışı; deliller hiyerarşisine riayet eden, nassın anlamını genişleten, sahabenin yolunu takip eden ve yeni meseleleri çözmeye imkân veren dengeleyici bir usûl modeli sunmaktadır. Bu yönüyle Bâkılânî'nin katkısı, kıyasın hem meşruiyetini hem de uygulanabilirliğini tahkim ederek, Sünnî usûl geleneğinin kurumsallaşmasına önemli ölçüde yön vermiştir. Böylece kıyas, onun nazarında şer'î hükümlerin değişen şartlar karşısında donuklaşmasını engelleyen ve ilahî maksadın zamanlar üstü uygulanabilirliğini teminat altına alan vazgeçilmez bir istidlal yolu olmuştur.

KAYNAKÇA

- Âmidî, E.-Hasen 'Alî b. E. 'Alî S. es-Sa'lebî. (t.y.). el-İhkâm fî Uşûli'l-Ahkâm (Vols. 1-4). el-Mektebu'l-İslâmî.
- Bâkılânî, E. B. M. b. eṭ-Ṭayyib el-Bâkılânî . (1418/1998). et-Taqrîb ve'l-İrşâd (2. bs, Vols. 1-3). y.y.
- Beyhakî, E. B. A. b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî . (1410/1989). es-Sunenu's-Şağîr (Vols. 1-4). y.y.
- Ceylan, Mehmet Nezir. *Fıkıh Usûlünde Kıyas Delili (Hicrî Beşinci Asır)*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı, Malatya, 2023.
- Ceylan, Mehmet Nezir. "Hitap ve Muhatap Açısından Emrin Kapsayıcılığı: Bâkılânî Örneği". *Artuklu Akademi* 10/2 (30 Aralık 2023): 317-334.
- Cuveynî, E.-M. 'Abdumelik b. 'Abdullâh. (t.y.). Kitâbu't-Telhîş fî 'Uşûli'l-Fıkh (Vols. 1-3). Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş'as es-Sicistânî. (t.y.). Sünenü Ebî Dâvûd (Vols. 1-4). el-Mektebetu'l-'Aşriyye.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, E. H. el-Hasen b. 'Abdullâh. (t.y.). El-Furûku'l-Luğaviyye. y.y.
- Ebû 'Alî eş-Şâfi, E. 'Alî A. b. M. b. İ. (t.y.). Uşûlu's-Şâfi. Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Ezherî, E. M. M. b. A. b. el-Herevî. (2001). Tehzîbu'l-Luğa (Vols. 1-8). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Ḥalîl b. Aḥmed, E. 'Abdurrahmân el-Ḥalîl b. A. el-Ferâhîdî. (1988). Kitâbu'l-'Ayn (Vols. 1-8). Mektebetu'l-Hilâl.
- İbn Dureyd, E. B. M. b. el-Hasen b. D. el-Ezdî. (1408/1987). Cemheretu'l-Luğa (Vols. 1-3). Dâru'l-'İlm li'l-Melâyi'n.
- İbn Ebî Şeybe, E. B. b. E. Ş. 'Abdullâh b. el-'Absî. (1409). el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-Eḥâdiş ve'l-'Âşâr (Vols. 1-7). Mektebu'-r-Ruşd.

- İbn Hızam, E. M. 'Alî b. A. el-Endelusî. (t.y.).el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm (Vols. 1-8). Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.
- İbn Manzûr, E.-F. M. b. M. b. 'Alî C. b. M. er-Ruveyfî. (1414/1993). Lisân'l-'Arab (Vols. 1-15). Dâru Şâdir.
- İbn Sîde, E. el-Hasan 'Alî b. İ. b. S. el-Mursî. (1421/2000). el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zam (Vols. 1-11). Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye.
- Râzî, E. 'Abdillâh F. M. b. Ö. b. Hüseyn. (1418/1997). el-Maḥşûl. y.y.
- Saltekin, Abdulbasit. *Bâkılânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd Adlı Eserinde Tahsîs Kuramı*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2010.
- Şâfiî, E. 'Abdillâh M. b. İ. b. 'Abbâs eş-. (1358/1940). Er-Risâle. y.y.
- Şîrâzî, E. İ. İ. b. 'Alî. (1424/2003). el-Luma' fî Uşûli'l-Fıkh. y.y.
- Yıkar, Yasemin. *Eş'arî Usûlünün Oluşum Sürecinde Kıyas*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Zebîdî, M. b. M. b. 'Abdurrezzâk. (t.y.). Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs (Vols. 1-4). Dâru'l-Hidâye.
- Zerkeşî, E. 'Abdullâh M. b. 'Abdullâh b. B. eş-Şâfiî. (1414/1994). el-Baḥru'l-Muḥîṭ fî 'Usûli'l-Fıkh (Vols. 1-8). Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurumla finansal ilişki dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışma tek yazarlı olup yazarın katkı oranı %100'dür.

DÖNGÜSEL EKONOMİ PERSPEKTİFİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMANNIN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

THE IMPACT OF SUSTAINABLE MARKETING ON PURCHASE INTENTION WITHIN THE PERSPECTIVE OF CIRCULAR ECONOMY

Yusuf KARABULUT¹

Suat OKAY²

¹ Bilim Uzmanı., Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yusufkarabulut7220@gmail.com, ORCID: 0009-0002-6783-9268

² Dr. Öğr. Üyesi., Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, suat.okay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6042-6682

Geliş Tarihi / Date Applied
30.12.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
25.03.2026

ÖZET*

Bu çalışma, döngüsel ekonomi çerçevesinde sürdürülebilir pazarlamanın tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Son yıllarda çevresel sorunların artması, doğal kaynakların tükenme riski ve tüketici bilincindeki dönüşüm, işletmeleri geleneksel pazarlama anlayışından uzaklaştırarak sürdürülebilirlik temelli pazarlama yaklaşımlarına yönelmektedir. Bu bağlamda çalışmada, sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma niyeti üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Nicel araştırma yöntemi benimsenen çalışmanın evrenini Batman ilinde yaşayan bireyler oluşturmakta olup, veriler 301 katılımcıdan anket yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 27.0 programı kullanılarak analiz edilmiş; güvenilirlik, geçerlilik ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bulgular, sürdürülebilir pazarlamanın genel yapısının satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ($\beta = 0.731$, $p < .001$) ortaya koymuştur. Ayrıca çevresel ($\beta = 0.638$, $p < .001$), sosyal ($\beta = 0.690$, $p < .001$) ve ekonomik ($\beta = 0.667$, $p < .001$) boyutların da satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler yarattığı belirlenmiştir. Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir pazarlama ile satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak kuramsal literatüre katkı sunmakta ve işletmelerin sürdürülebilirlik temelli pazarlama stratejileri geliştirmelerine yönelik pratik çıkarımlar ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Döngüsel ekonomi, Sürdürülebilir pazarlama, Satın alma niyeti, Tüketici davranışı.

ABSTRACT

This study aims to examine the effect of sustainable marketing on consumers' purchase intention within the framework of a circular economy. In recent years, increasing environmental problems, the risk of resource depletion, and changes in consumer awareness have driven firms away from traditional marketing approaches toward sustainability-oriented marketing practices. In this context, the study investigates the effects of the environmental, social, and economic dimensions of sustainable marketing on purchase intention. A quantitative research design was adopted, and data were collected through a survey administered to 301 individuals residing in the province of Batman, Türkiye. The collected data were analyzed using SPSS 27.0, and reliability, validity, and regression analyses were conducted. The findings reveal that sustainable marketing as a whole has a statistically significant and positive effect on purchase intention ($\beta = 0.731$, $p < .001$). In addition, the environmental ($\beta = 0.638$, $p < .001$), social ($\beta = 0.690$, $p < .001$), and economic ($\beta = 0.667$, $p < .001$) dimensions were also found to have significant and positive effects on consumers' purchase intention. Overall, this study contributes to the theoretical literature by examining the relationship between sustainable marketing and purchase intention from a holistic perspective and provides practical implications for firms seeking to develop sustainability-oriented marketing strategies.

Keywords: Sustainability, Circular economy, Sustainable marketing, Purchase intention, Consumer behavior.

* Bu çalışma yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Artan nüfus, sanayileşme ve tüketim düzeyleri, doğrusal “al-yap-at” üretim ve tüketim modeliyle birlikte doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak çevresel bozulma ve kaynak kıtlığı gibi sorunları derinleştirmektedir (Behrens vd., 2007; Hobson vd., 2021). Bu durum, üretim ve tüketim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiş ve döngüsel ekonomi yaklaşımını ön plana çıkarmıştır (Geissdoerfer vd., 2017). Döngüsel ekonomi, yeniden kullanım, onarım ve geri dönüşüm süreçleri yoluyla kaynakların ekonomik sistem içinde daha uzun süre tutulmasını ve atık oluşumunun azaltılmasını hedefleyen alternatif bir ekonomik modeldir (Webster, 2015; Korhonen vd., 2018) ve sürdürülebilir kalkınmanın güncel bir paradigması olarak kabul edilmektedir (Lieder & Rashid, 2016). Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ekonomi hedeflerinin hayata geçirilmesinde önemli bir araç olup, başarısı tüketicilerin tepkileri ve satın alma davranışlarıyla yakından ilişkilidir (Peattie & Belz, 2010; Sun & Ko, 2016; White vd., 2025).

Mevcut literatür incelendiğinde, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir pazarlama konularında kavramsal ve yönetsel düzeyde çok sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir (Geissdoerfer vd., 2017; Ferasso vd., 2020). Ancak bu çalışmaların önemli bir bölümü işletme, tedarik zinciri veya politika yapıcı perspektifine odaklanmakta; tüketici davranışı boyutu görece sınırlı biçimde ele alınmaktadır (Kirchherr vd., 2017; Camacho-Otero vd., 2018). Özellikle sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisini, döngüsel ekonomi bağlamında ampirik olarak inceleyen çalışmaların sayısı sınırlıdır (Rejeb vd., 2022; Santos-Corrada vd., 2024). Ayrıca mevcut literatürün önemli bir kısmı teorik nitelikte olup, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlarda yürütülen saha çalışmalarına duyulan ihtiyaç devam etmektedir (Anjorin vd., 2024; Agarwal vd., 2025).

Bu çalışmanın temel gerekçesi, döngüsel ekonomi çerçevesinde sürdürülebilir pazarlamanın - tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisini ampirik olarak ortaya koyarak, literatürdeki bu boşluğu gidermeye katkı sağlamaktır (Sun ve Ko, 2016; Rejeb vd., 2022). Çalışma, Türkiye’de yerel bir bağlamda tüketicilerin sürdürülebilir pazarlamaya yönelik tepkilerini inceleyerek, sürdürülebilirlik literatürüne bağlamsal kanıtlar sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının normatif veya stratejik bir tercihin yanı sıra tüketici davranışlarını etkileyen ölçülebilir bir mekanizma olup olmadığını sorgulamaktadır (McDonagh ve Prothero, 2014; White vd., 2025). Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, döngüsel ekonomik sistem içerisinde sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma, döngüsel ekonomi, sürdürülebilir pazarlama ve tüketici davranışı literatürlerini bütünleştiren ampirik bir çerçeve sunarak akademik literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Uygulayıcılar açısından ise sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin tüketici nezdindeki karşılığını ortaya koyarak işletmelerin pazarlama kararlarına ve politika yapıcıların sürdürülebilirlik stratejilerine yol gösterici bulgular sunmaktadır.

Bu çalışmada döngüsel ekonomi kavramı, doğrudan ölçülen bir değişken olarak değil; sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının kavramsal arka planını oluşturan bütüncül bir çerçeve olarak ele alınmaktadır. Araştırma modeli, tez çalışmasının özgün tasarımı doğrultusunda sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkilerini incelemeye odaklanmaktadır. Bu yönüyle döngüsel ekonomi, çalışmada analiz edilen ilişkilerin teorik bağlamını tanımlayan üst bir perspektif işlevi görmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Döngüsel Ekonomi

Organizasyonlar devamlı olarak yeni fırsatlar peşinde koşmakta ve rekabetten güçlü çıkmak, büyümek ve yaşamlarını sürdürmek istemektedir (Duman ve Eren, 2020). Ancak bu hedefler, sadece ekonomik göstergelerle değil, daha geniş çevresel ve toplumsal dinamiklerle birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, küresel ölçekte artan nüfus, hızlanan sanayileşme ve yükselen tüketim düzeyleri, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı önemli ölçüde artırmış; doğrusal üretim ve tüketim modeli, çevresel bozulma, kaynak kıtlığı ve iklim değişikliği gibi çok boyutlu sorunların temel nedenlerinden biri hâline gelmiştir (Behrens vd., 2007; Cumming ve Cramon-Taubadel, 2018). “Al-yap-at” anlayışına dayalı bu doğrusal sistem, kısa dönemde iktisadi büyümeyi desteklese de uzun dönemde çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedefleriyle açık biçimde çelişmektedir (Hobson vd., 2021; Ellen MacArthur Foundation, 2025). Bu bağlamda, mevcut üretim ve tüketim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik arayışlar, döngüsel ekonomi yaklaşımını ön plana çıkarmıştır (Geissdoerfer vd., 2017). Döngüsel ekonomi, girdilerin uzun süre ekonomik sistemde tutulmasını, atıkların en aza indirilmesini ve değer kaybının önlenmesini hedefleyen alternatif bir ekonomik model olarak tanımlanmaktadır (Webster, 2015; Ellen MacArthur Foundation, 2025). Bu model, yeniden kullanım, onarım, yeniden üretim ve geri dönüşüm gibi süreçler aracılığıyla hem çevresel etkilerin azaltılmasını hem de ekonomik değer yaratımının sürdürülmesini amaçlamaktadır (Korhonen vd., 2018; Friant vd., 2020). Bu yönüyle döngüsel ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarını bütüncül biçimde ele alan güncel bir paradigma olarak değerlendirilmektedir (Lieder ve Rashid, 2016; Prieto-Sandoval ve Ormazabal, 2018).

Ancak döngüsel ekonomiye geçiş, yalnızca teknik yenilikler veya üretim süreçlerindeki düzenlemelerle sınırlı değildir. Bu dönüşüm, tüketim kalıplarının, pazar yapılarının ve aktörler arası ilişkilerin yeniden şekillenmesini de gerektirmektedir (Hobson ve Lynch, 2016; Korhonen vd., 2018). Özellikle tüketicilerin ürünleri satın alma, kullanma ve elden çıkarma biçimleri, döngüsel ekonomi hedeflerinin hayata geçirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle döngüsel ekonomi hem arz yönlü bir sistem değişimi hem de talep yönlü davranışsal dönüşümü içeren çok boyutlu bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır (Kirchherr vd., 2017; Camacho-Otero vd., 2018).

2.2. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Pazarlama

Sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik faaliyetlerin çevresel ve sosyal sınırlar gözetilerek yürütülmesini amaçlayan bütüncül bir yaklaşım anlamına gelmektedir. Doğal kaynakların sınırlılığı, çevresel bozulmanın artması ve iklim değişikliği gibi küresel sorunlar, sürdürülebilirliği yalnızca çevresel bir hassasiyet alanı olmaktan çıkararak, ekonomik ve yönetsel kararların merkezine yerleştirmiştir (WCED, 1987; Elkington, 1998). Bu bağlamda sürdürülebilirlik, uzun vadeli ekonomik istikrarın ve toplumsal refahın sağlanmasına yönelik stratejik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Dyllick ve Hockerts, 2002). Sürdürülebilirliğin işletme ve pazarlama alanındaki yansımaları, sürdürülebilir pazarlama yaklaşımıyla somutlaşmaktadır. Geleneksel pazarlama anlayışı ağırlıklı olarak kısa vadeli satış ve kârlılık hedeflerine odaklanırken, sürdürülebilir pazarlama; çevresel sorumluluk, sosyal adalet ve ekonomik uygulanabilirlik arasında denge kurmayı amaçlayan uzun vadeli bir perspektif sunmaktadır (Peattie ve Belz, 2010). Bu yaklaşım, pazarlama faaliyetlerinin hem tüketici ihtiyaçlarını karşılmasını hem de gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan değer yaratmasını hedeflemektedir (Belz vd., 2025).

Sürdürülebilir pazarlama, ürün tasarımından fiyatlandırmaya, dağıtımdan tutundurma faaliyetlerine kadar pazarlama karmasının tüm unsurlarına sürdürülebilirlik ilkelerinin entegre edilmesini gerektirmektedir (Elkington, 1998; Peattie ve Belz, 2010). Özellikle çevre dostu ürünler, etik üretim süreçleri, şeffaf iletişim ve sorumlu tüketimi teşvik eden pazarlama stratejileri, sürdürülebilir pazarlamanın temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle sürdürülebilir pazarlama, işletmeler için yalnızca bir kurumsal sosyal sorumluluk aracı değil, aynı zamanda rekabet avantajı sağlayan stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Belz ve Binder, 2017). Bununla birlikte, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin başarısı büyük ölçüde tüketicilerin bu uygulamalara verdikleri tepkilere bağlıdır. Tüketicilerin çevresel farkındalık düzeyleri, sürdürülebilir ürün ve hizmetlere yönelik tutumları ve algıladıkları değer, satın alma niyeti ve fiilî satın alma davranışı üzerinde belirleyici olmaktadır (Joshi ve Rahman, 2015; White vd., 2019). Ancak literatürde, tüketicilerin sürdürülebilirliğe yönelik olumlu tutumlarına rağmen bu tutumların her zaman satın alma davranışına dönüşmediğini ortaya koyan bulgular da mevcuttur. Bu durum, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının tüketici davranışlarını yönlendirmedeki rolünün daha derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır (Carrington vd., 2010; McDonagh ve Prothero, 2014).

Bu çerçevede sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir pazarlama, tüketim kalıplarının dönüştürülmesi ve daha sorumlu bir ekonomik sistemin inşa edilmesi açısından birbirini tamamlayan iki temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir pazarlama, sürdürülebilirlik hedeflerinin tüketiciyle temas eden yüzünü oluşturmaktadır; işletmelerin çevresel ve sosyal sorumluluklarını pazarlama stratejileri aracılığıyla somut davranışsal çıktılara dönüştürmesini mümkün kılmaktadır (Belz vd., 2025; White vd., 2025).

2.3. Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Pazarlama İlişkisi

Döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir pazarlama, günümüz üretim ve tüketim sistemlerinin çevresel ve toplumsal etkilerini azaltmaya yönelik geliştirilen yaklaşımlar arasında birbirini tamamlayan iki temel çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Döngüsel ekonomi, kaynakların olabildiğince uzun vadede ekonomik sistem içerisinde tutulmasını, atık oluşumunun minimize edilmesini ve değer kaybının önlenmesini hedefleyen sistemsel bir dönüşüm modeli sunarken; sürdürülebilir pazarlama, bu dönüşümün pazarlama süreçleri ve tüketici etkileşimleri aracılığıyla hayata geçirilmesini sağlamaktadır (Geissdoerfer vd., 2017; Belz vd., 2025). Bu yönüyle sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ekonomi ilkelerinin tüketiciye yansıyan uygulama alanı olarak ele alınabilir.

Döngüsel ekonomi yaklaşımı, üretim süreçlerinde kaynak verimliliğini artırmayı, ürünlerin yaşam döngüsünü uzatmayı ve atık kavramını sistem dışına iterek yeniden değer yaratmayı amaçlamaktadır (Korhonen vd., 2018; Ellen MacArthur Foundation, 2025). Ancak bu hedeflerin başarısı, yalnızca teknik ve yönetsel düzenlemelerle değil, pazar mekanizmalarının ve tüketici davranışlarının bu sisteme uyum sağlamasıyla da mümkündür. Bu noktada sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ürün ve hizmetlerin tüketici tarafından anlaşılmasını, benimsenmesini ve tercih edilmesini sağlayan kritik bir araç işlevi görmektedir (Belz vd., 2025). Sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ekonomi ilkelerini pazarlama karmasının tüm unsurlarına entegre etmeyi gerektirmektedir. Ürün tasarımında dayanıklılık ve yeniden kullanım olanaklarının vurgulanması, fiyatlandırmada uzun vadeli değer önerilerinin öne çıkarılması, dağıtımda kaynak tasarrufu sağlayan kanalların tercih edilmesi ve tutundurma faaliyetlerinde şeffaf ve sorumlu iletişimin benimsenmesi, döngüsel ekonomiyi destekleyen sürdürülebilir pazarlama uygulamaları arasında

yer almaktadır (Peattie ve Belz, 2010; Belz ve Binder, 2017). Bu uygulamalar, tüketicilerin sürdürülebilir ve döngüsel ürünlere yönelik algılarını ve satın alma niyetlerini şekillendirmektedir.

Literatürde, döngüsel ekonomi hedeflerine ulaşmada tüketici davranışlarının belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Tüketicilerin sürdürülebilir pazarlama mesajlarına verdikleri tepkiler, döngüsel ürünlere yönelik tutumları ve algıladıkları değer, bu ürünlerin pazarda kabul görmesini doğrudan etkilemektedir (Kirchherr vd., 2017; Camacho-Otero vd., 2018). Ancak bazı çalışmalar, tüketicilerin sürdürülebilirlik yönelimlerine rağmen satın alma davranışlarında tutarsızlıklar gösterebildiğini ve bu durumun sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin etkinliğini sınırlayabildiğini ortaya koymaktadır (Carrington vd., 2010; McDonagh ve Prothero, 2014). Bu bağlamda, döngüsel ekonomi ile sürdürülebilir pazarlama arasındaki ilişkinin ampirik olarak incelenmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, döngüsel ekonomi sürdürülebilir üretim ve tüketim sistemlerine yönelik yapısal bir çerçeve sunarken; sürdürülebilir pazarlama bu çerçevenin pazarda karşılık bulmasını sağlayan davranışsal ve iletişimsel bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Bu iki yaklaşım arasındaki etkileşim, döngüsel ekonomi ilkelerinin yalnızca teorik düzeyde kalmayıp, tüketici tercihleri ve satın alma davranışları aracılığıyla somut çıktılara dönüşmesini mümkün kılmaktadır (Geissdoerfer vd., 2017; Belz vd., 2025).

3. YÖNTEM

3.1. Hipotez Geliştirme

3.1.1. Kuramsal Çerçeve: Uyarıcı-Organizma-Tepki (S-O-R) Yaklaşımı

Bu çalışmanın kuramsal arka planı, tüketici davranışlarını açıklamada yaygın olarak kullanılan Uyarıcı-Organizma-Tepki (Stimulus-Organism-Response, S-O-R) yaklaşımı çerçevesinde yorumlanmaktadır. S-O-R modeli, çevresel uyaranların bireylerin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini etkilediğini ve bu değerlendirmelerin davranışsal tepkilere dönüştüğünü varsaymaktadır.

Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama faaliyetleri, tüketiciler için çevresel ve sosyal uyaranlar (stimulus) niteliği taşımakta; bu uyaranlar tüketicilerin algısal ve değerlendirici süreçlerini (organism) şekillendirmekte ve nihayetinde satın alma niyeti (response) üzerinde etkili olmaktadır. Çalışmada sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları, S-O-R modelinin uyarıcı bileşeni kapsamında ele alınarak satın alma niyeti ile olan ilişkileri test edilmektedir.

Sürdürülebilir pazarlama, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlar temelinde geleneksel pazarlama anlayışının ötesine geçen stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Jamrozy, 2007; Sun ve Ko, 2016). Bu yaklaşım, işletmelerin hem kısa vadeli ekonomik hedeflerine hem de uzun vadeli toplumsal ve çevresel sorumluluklarına da odaklanmasını gerektirmektedir. Son yıllarda artan çevresel sorunlar, etik kaygılar ve toplumsal farkındalık düzeyi, sürdürülebilir pazarlamayı araştırmacılar açısından giderek daha ilgi çekici bir çalışma alanı hâline getirmiştir (Buvaneswari, 2024; White vd., 2025).

Pazarlama faaliyetleri, ürün ve hizmetlerin sunulmasını içermekle birlikte tüketicilerle kurulan ilişkilerin yönetilmesini de kapsayan çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir (Jamrozy, 2007). Bu süreçte tüketici tutumları, niyetleri ve davranışları kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim McDonagh ve Prothero (2014), sürdürülebilir pazarlama literatüründe tüketici davranışlarının temel odak

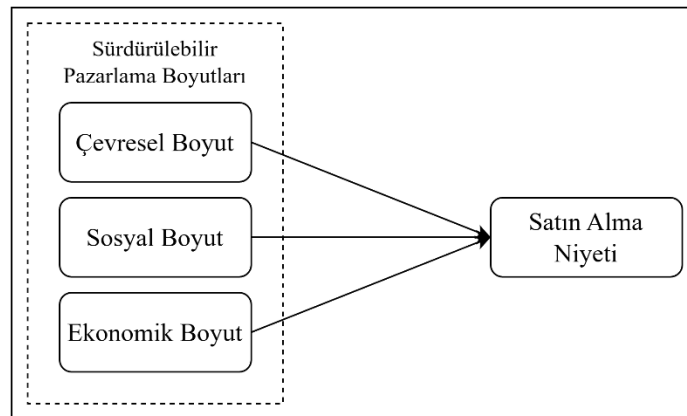
noktalarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Tüketiciler, satın alma sürecinde duygusal, sosyal ve psikolojik birçok değerlendirmeden geçmektedir. Bu değerlendirmeler ise sürdürülebilir pazarlama uygulamaları tarafından şekillendirilebilmektedir (Qalati vd., 2024).

Literatür, tüketicilerin sürdürülebilirlik konusundaki duyarlılıklarının zaman içerisinde arttığını ve bu durumun satın alma niyetleri üzerinde belirleyici hâle geldiğini göstermektedir. Daha önce işletmelerin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarına sınırlı önem veren tüketicilerin, günümüzde çevresel ve etik unsurları satın alma kararlarında daha fazla dikkate aldıkları ifade edilmektedir (Sun ve Ko, 2016). Bu bağlamda White vd. (2025), tüketici satın alma davranışlarının etik ve çevresel hassasiyetler doğrultusunda dönüştüğünü ve sürdürülebilir pazarlama anlayışının tüketici davranışlarında köklü değişimlere yol açabileceğini ileri sürmektedir.

Önceki çalışmalar, sürdürülebilir pazarlama ve bu yaklaşımın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma niyet ve davranışı üzerindeki etkilerini farklı bağlamlarda incelemiştir. Sarmah ve Singh (2024), sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının tüketici davranışlarını anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymuştur. Çayırağası (2022) yeşil pazarlama algısı ve çevreye duyarlı ürünleri satın alma davranışını arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Özsaçmacı (2018), yeşil pazarlama faaliyetlerinin satın alma davranışı üzerindeki etkisini incelemiş ve bu faaliyetlerin satın alma davranışını olumlu etkilediğini belirlemiştir. Benzer şekilde Ashoush ve Kortam (2022), yeşil pazarlama stratejilerinin tüketicilerin satın alma davranışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Sharma ve Kaur (2021), sürdürülebilir pazarlama anlayışının satın alma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koyarken; Maulidah vd. (2024) bu etkinin satın alma kararına da yansıdığını göstermiştir. Ayrıca Yıldız ve Karacıl (2023) ile Uzun (2024), sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma davranışı üzerindeki etkilerini doğrulamıştır.

Bu bulgular, sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma niyetini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ve bu ilişkinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Sun ve Ko, 2016; Anjorin vd., 2024). Bu doğrultuda oluşturulan araştırma modeli, sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma niyeti üzerindeki etkilerini göstermektedir (Şekil 1). Bu doğrultuda, mevcut literatüre dayanarak oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 1 Araştırma Modeli

Araştırma modeli doğrultusunda hipotezler;

H₁: Sürdürülebilir pazarlama, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

H_{1a}: Çevresel boyut, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

H_{1b}: Sosyal boyut, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

H_{1c}: Ekonomik boyut, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

3.2. Örneklem ve Veri Toplama

Bu çalışmanın evrenini Batman ilinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Batman ilinin merkez nüfusu 506.322'dir (Batman Valiliği, 2025). Tüm evrene ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle, olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve gönüllü katılımcılardan veri toplanmıştır (Yağar ve Dökme, 2018). Katılımcılara, çalışmanın bilimsel amacı hakkında bilgi verilmiş ve anketi doğru ve objektif bir şekilde yanıtlamalarının önemine ilişkin ön bilgilendirme yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak hazırlanan anket formu Google Formlar üzerinden oluşturulmuştur. Anket, iki farklı yöntemle uygulanmıştır: (1) çevrim içi ortamda ve (2) tablet kullanılarak yüz yüze. Çevrim içi uygulama kapsamında, sosyal medya platformları üzerinden hedef kitleye uygun kişilerle doğrudan iletişime geçilmiş, kendilerine çalışmanın amacı açıklanmış ve anket hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra katılımları davet edilmiştir. Tablet ile gerçekleştirilen anket uygulamasında ise yüz yüze ulaşılan katılımcılara çalışma hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra anket, tablet aracılığıyla uygulanmıştır. Tablet aracılığıyla yapılan anket uygulamaları, veri toplamada yaygın olarak kullanılan ve kabul gören yöntemler arasındadır (de Kervenoael vd., 2020).

Toplamda 329 anket elde edilmiş ancak eksik veya tutarsız doldurulduğu belirlenen 28 anket analiz dışı bırakılmıştır. Böylece analizler 301 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneklem büyüklüğü, ölçekte yer alan toplam 30 madde dikkate alındığında, literatürde önerilen ve örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az beş katı (Bryman ve Cramer, 2002) veya on katı (Schreiber vd. 2006; Hair vd., 2011) olması gerektiğini ifade eden ölçütleri karşılamaktadır.

3.3. Ölçme Araçları

Bu çalışmada nicel veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde ise sürdürülebilir pazarlama ve satın alma niyetine ilişkin ölçek maddeleri bulunmaktadır.

Sürdürülebilir pazarlama ve satın alma niyeti ölçekleri, Karacıl (2023) tarafından geliştirilen ve daha önce geçerlik ve güvenilirlik analizleri kabul edilebilir düzeylerde raporlanan ölçüm araçlarından alınmıştır. Sürdürülebilir pazarlama ölçeği; çevresel (9 madde), sosyal (11 madde) ve ekonomik (5 madde) olmak üzere üç boyuttan ve toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Satın alma niyeti ölçeği ise 5 maddeden oluşmaktadır. Tüm maddeler, 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak ölçülmüştür (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum).

Anket uygulaması gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir. Veri toplama sürecinden önce Batman Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanmış olup, tüm etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür (Toplantı Tarihi: 03.03.2025; Toplantı Sayısı: 2025/03; Karar No: 2025/03-13).

3.4. Veri Analizi

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizi SPSS 27.0 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket tekniğiyle toplanan veriler; güvenilirlik analizi, açımlayıcı faktör analizi

(AFA) ve regresyon analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Tez çalışmasının özgün metodolojik kurgusu doğrultusunda, sürdürülebilir pazarlamanın genel yapısı ve alt boyutlarının satın alma niyeti üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu yaklaşım, her bir boyutun satın alma niyeti üzerindeki bağımsız etkisini açık biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Verilerin tek bir kaynaktan ve aynı ölçüm aracıyla toplanmış olması nedeniyle ortak yöntem yanlılığı olasılığı Harman'ın tek faktör testi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, tek bir faktörün toplam varyansın %50'sinden daha azını açıkladığını göstermiştir. Bu bulgu, çalışmada ortak yöntem yanlılığının ciddi bir sorun oluşturmadığını göstermektedir.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Çalışmanın örneklemini 301 katılımcıdan oluşmaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %66,1'inin 29-40 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların %30,6'sı 29-34 yaş, %35,5'i 35-40 yaş aralığında bulunurken; 23-28 ve 41-46 yaş gruplarının her biri %16,9 oranında temsil edilmektedir. Cinsiyet dağılımına göre, katılımcıların %74,4'ü erkek, %25,6'sı kadın bireylerden oluşmaktadır. Medeni durum açısından değerlendirildiğinde ise katılımcıların %61,5'inin evli, %38,5'inin bekar olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi bakımından örneklemin yüksek eğitim seviyesine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların %82,1'i yükseköğretim mezunudur (ön lisans ve üzeri). Bu grubun %59,5'i lisans, %22,6'sı ise lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir. Daha düşük eğitim düzeylerine sahip katılımcıların oranı ise sınırlı düzeydedir.

4.2. Ölçüm Modelinin İncelenmesi

Bu çalışmada ölçüm modelinin geçerliliği ve güvenilirliği; normal dağılım varsayımı, iç tutarlılık ve açımlayıcı faktör analizi (AFA) kriterleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ölçüm maddelerine ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından belirttiği $\pm 1,5$ aralığında yer aldığı görülmüş ve veri setinin analizlere uygun olduğu belirlenmiştir (akt. Eren, 2020). İç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı ile incelenmiş; sürdürülebilir pazarlama ölçeğinin çevresel ($\alpha = 0,966$), sosyal ($\alpha = 0,959$), ekonomik ($\alpha = 0,926$) boyutları ile ölçeğin genel güvenilirlik değeri ($\alpha = 0,975$) ve satın alma niyeti ölçeğine ait değer ($\alpha = 0,961$) 0,90'ın üzerinde bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Sürücü vd., 2023).

Tablo 1 Ölçüm Modeline İlişkin Veriler

Boyutlara ait ifadeler	Yükler	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach's Alpha
Çevresel Boyut		3,65	1,13	0,966
ÇB 1	,763			
ÇB 2	,791			
ÇB 3	,745			
ÇB 4	,822			
ÇB 5	,822			
ÇB 6	,801			
ÇB 7	,769			
ÇB 8	,760			
ÇB 9	,781			
Sosyal Boyut		3,61	1,16	0,959
SB 1	,680			
SB 2	,691			
SB 3	,629			
SB 4	,725			

SB 5	,759			
SB 6	,686			
SB 7	,707			
SB 8	,775			
SB 9	,696			
SB 10	,694			
SB 11	,701			
Ekonomik Boyut		3,78	1,21	0,926
EB 1	,651			
EB 2	,734			
EB 3	,834			
EB 4	,810			
EB 5	,807			
Satın Alma Niyet Boyutu		3,41	1,25	0,961
SAN 1	,903			
SAN 2	,951			
SAN 3	,915			
SAN 4	,944			
SAN 5	,940			

Yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen AFA öncesinde uygulanan KMO ve Bartlett testleri, veri setinin faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymuştur. KMO değerinin 0,5 üzerinde olması, “çok iyi” bir değer olarak değerlendirilmektedir (Çolakoğlu ve Büyükekşi, 2014). Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama ve satın alma niyeti ölçeklerine ait KMO değerleri sırasıyla 0,961 ve 0,900 olarak hesaplanmış; Bartlett küresellik testleri her iki ölçek için de anlamlı bulunmuştur ($p < 0,001$). AFA sonuçları, sürdürülebilir pazarlama ölçeğinin çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç boyutlu özgün yapısını koruduğunu göstermektedir. Bu boyutlara ait faktör yükleri 0,629 ile 0,834 arasında değişmekte olup, ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %76,549’dur. Satın alma niyeti ölçeğinde ise faktör yükleri 0,929–0,963 aralığında değişmekte ve açıklanan toplam varyans %89,731 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, her iki ölçeğin de geçerli ve güvenilir ölçüm araçları olduğunu göstermektedir.

Cronbach Alpha katsayılarının yüksek olması, ölçek maddelerinin kavramsal bütünlüğünü ve iç tutarlılığını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bazı maddelerin benzer içeriklere sahip olabileceği göz önünde bulundurularak bu durum çalışmanın sınırlılıkları kapsamında değerlendirilmiştir.

4.3. Hipotez Testleri

Bu çalışmada, sürdürülebilir pazarlama ve alt boyutlarının (çevresel, sosyal ve ekonomik) satın alma niyeti üzerindeki etkilerini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2 ve Şekil 2 de sunulmaktadır.

İlk olarak, sürdürülebilir pazarlamanın satın alma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüş ($F(1,299)=308.315$, $p<.001$) ve sürdürülebilir pazarlamanın satın alma niyeti üzerinde güçlü ve pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir ($\beta=0.731$, $t=17.559$, $p<.001$). Model, satın alma niyetindeki varyansın %53,5’ini açıklamaktadır ($R^2=.535$). Bu bulgu doğrultusunda H1 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 2 Hipotez Analizi Sonuçları

Hipotezler	Etki tanımları	β (Beta)	t	p	R ²	Sonuç
H ₁	Sürdürülebilir pazarlama → Satın alma niyeti	0.731	17.559	<.001	0.535	Kabul

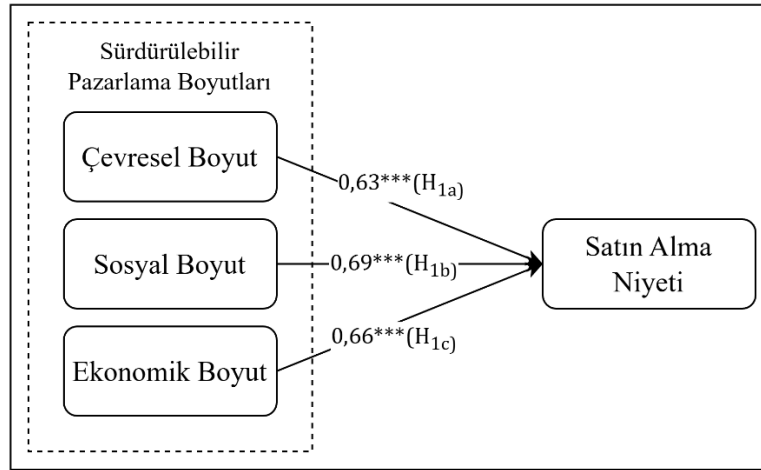
H _{1a}	Çevresel boyut → Satın alma niyeti	0.638	13.550	<.001	0.407	Kabul
H _{1b}	Sosyal boyut → Satın alma niyeti	0.690	15.590	<.001	0.476	Kabul
H _{1c}	Ekonomik boyut → Satın alma niyeti	0.667	14.675	<.001	0.446	Kabul

Alt boyutlar özelinde yapılan analizlerde, çevresel boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0.638$, $t=13.550$, $p<.001$). Model istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(1,299)=183.606$, $p<.001$) ve açıklanan varyans oranı $R^2=.407$ 'dir. Bu sonuç H_{1a} hipotezini desteklemektedir.

Sosyal boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.690$, $t=15.590$, $p<.001$). Modelin anlamlı olduğu görülmüş ($F(1,299)=243.046$, $p<.001$) ve sosyal boyutun satın alma niyetindeki varyansın %47,6'sını açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=.476$). Bu bulgu doğrultusunda H_{1b} hipotezi desteklenmiştir.

Son olarak, ekonomik boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisi test edilmiş ve regresyon modelinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($F(1,299)=215.343$, $p<.001$). Ekonomik boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($\beta=0.667$, $t=14.675$, $p<.001$) ve modelin açıklama gücü $R^2=.446$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç H_{1c} hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

Şekil 2 Hipotez Analizi Sonuçları

***: $p<.001$

Elde edilen bulgular, sürdürülebilir pazarlama yapısının ve alt boyutlarının satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Toplumların tarihsel süreçte şekillenen değerleri ve tüketim alışkanlıkları, bireylerin davranışlarını ve işletmelerin yönetim ile pazarlama stratejilerini dönüştürmektedir. Günümüzde sürdürülebilirlik; ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla bütüncül biçimde ele alınmakta; sürdürülebilir pazarlama ise bu üç boyutu işletme süreçlerine entegre ederek yalnızca ekonomik değer üretmeyi değil, çevresel sorumluluğa ve toplumsal adalete katkı sunmayı amaçlayan

stratejik bir yaklaşım olarak da öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, artan çevresel farkındalık, etik tüketim eğilimleri ve sosyal sorumluluk beklentileri tüketicilerin satın alma kararlarını yönlendiren önemli unsurlar hâline gelmiştir. Buna karşın literatürde sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının satın alma niyeti üzerindeki etkilerini ampirik olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu çalışmada, sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkileri Batman ili özelinde 301 katılımcıdan elde edilen verilerle incelenmiştir. Bulgular, çevresel boyutun satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisini ($\beta = 0.638$, $t = 13.550$, $p < .001$), sosyal boyutun anlamlı ve pozitif etkisini ($\beta = 0.690$, $t = 15.590$, $p < .001$) ve ekonomik boyutun anlamlı ve pozitif etkisini ($\beta = 0.667$, $t = 14.675$, $p < .001$) ortaya koymuştur. Ayrıca sürdürülebilir pazarlamanın genel yapısının satın alma niyeti üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur ($\beta = 0.731$, $t = 17.559$, $p < .001$). Dolayısıyla H1, H1a, H1b ve H1c hipotezleri doğrulanmıştır. Bu sonuçlar, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının satın alma niyetiyle anlamlı ilişkisini raporlayan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Ashoush ve Kortam, 2022; Çayırtaş, 2022; Maulidah vd., 2024). Benzer şekilde, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutların satın alma niyeti üzerindeki pozitif etkisini vurgulayan bulgular da önceki çalışmalarla uyumludur (Yıldız ve Karacıl, 2023; Uzun, 2024). Ayrıca mevcut bulgular, S-O-R (Uyaran-Organizma-Tepki) modelinin temel varsayımlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu modele göre dış çevresel uyaranlar (S), bireyin bilişsel ve duygusal değerlendirme süreçlerini (O) harekete geçirerek nihai davranışsal tepkilere (R) yol açmaktadır (Zhou ve Wang, 2025). Bu çalışmada sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları tüketiciler için birer dışsal uyarıcı (S) niteliği taşımaktadır. Bulgular, bu uyaranların tüketicilerin içsel değerlendirme süreçlerini etkileyerek satın alma niyetlerini (R) şekillendirdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, tüketiciler sürdürülebilir pazarlama uygulamalarını algıladıklarında bunları bilişsel olarak değerlendirmekte (ör. algılanan değer, maliyet-fayda değerlendirmesi) ve duygusal olarak işlemekte (ör. çevresel ve etik duyarlılık) ve bu süreçlerin sonucu olarak satın alma niyetleri olumlu yönde etkilenmektedir. Bu durum, organizmanın (O) uyaran (S) ile tepki (R) arasındaki ilişkide kritik bir aracılık rolü üstlendiği yönündeki S-O-R modelinin temel önermesini desteklemektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, sürdürülebilir pazarlamanın tüketici davranışlarını yalnızca doğrudan değil, algısal ve psikolojik süreçler üzerinden etkilediğini ve bu yönüyle S-O-R modelinin öngörülerini doğruladığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bulgular, tüketicilerin satın alma kararlarını verirken sürdürülebilirliği bütüncül bir değer seti olarak algıladığını ve bu algının niyet oluşumunda belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, döngüsel ekonomi bağlamında sürdürülebilir pazarlamanın tüketici davranışlarını yönlendiren etkili ve işlevsel bir stratejik araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın katkıları iki düzlemde değerlendirilebilir. Teorik açıdan, sürdürülebilir pazarlamanın üç boyutunu aynı modelde bütüncül biçimde ele alarak satın alma niyeti üzerindeki etkilerini ampirik olarak test etmesi, literatüre bir çerçeve katkısı sunmaktadır. Pratik açıdan ise bulgular, tüketicilerin satın alma niyetinin sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinden anlamlı biçimde etkilendiğini göstermekte; bu durum özellikle Batman ili özelinde mal ve hizmet üreticilerinin pazarlama faaliyetlerini sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda planlamalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, işletmelere sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının tüketici tepkileri üzerindeki rolüne ilişkin işlevsel içgörüler sağlamaktadır.

Son olarak çalışma, gelecek çalışmalar için bazı öneriler ortaya koymaktadır. Tüketici davranışlarının kültürel ve psikolojik farklılıklardan etkilenebileceği göz önüne alınarak, farklı

bölgelerde ve farklı örneklerle benzer çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. Ayrıca gelecek çalışmalarda algılanan değer, güven, çevresel bilinç, fiyat duyarlılığı ve bireysel değer yönelimleri gibi değişkenlerin araştırma modellerine dâhil edilmesi, sürdürülebilir pazarlama ile satın alma niyeti arasındaki ilişkinin daha kapsamlı biçimde açıklanmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanında, araştırmaların belirli sektör ya da ürün grupları özelinde (örneğin gıda, kozmetik, tekstil, enerji ve turizm) yürütülmesi, bulguların bağlama özgü açıklayıcılığını artırarak sektörel pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma, Batman ili ile sınırlı bir örneklem üzerinde yürütülmüş olup bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Ayrıca verilerin kesitsel tasarıma ve öz-bildirimlere dayanması, nedensel yorumların dikkatli yapılmasını gerektirmektedir. Gelecek araştırmalarda farklı bölgelerde, farklı örneklem gruplarıyla ve boyamsal tasarımlar kullanılarak benzer modellerin test edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, P., Kumar, D., & Katiyar, R. (2025). Antecedents of Continuous Purchase Behavior for Sustainable Products: An Integrated Conceptual Framework and Review. *Journal of Consumer Behaviour*, 24(4), 1685–1710. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/cb.2487>
- Anjorin, K. F., Ayobami Raji, M., Bukola Olodo, H., Peter Oyeyemi, O., & Author, C. (2024). The influence of consumer behavior on sustainable marketing efforts. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6(5), 1651–1676. <https://doi.org/10.51594/IJMER.V6I5.1128>
- Ashoush, N., & Kortam, W. (2022). The impact of green marketing strategies on consumers' purchasing intention. *The Business and Management Review*, 13(2), 263-275.
- Batman Valiliği. (2025). Batman Nüfus 2025. Erişim adresi: <https://www.batman.gov.tr/batman-nufus-2024> (Erişim tarihi: 9.02.2026).
- Behrens, A., Giljum, S., Kovanda, J., & Niza, S. (2007). The material basis of the global economy: Worldwide patterns of natural resource extraction and their implications for sustainable resource use policies. *Ecological Economics*, 64(2), 444–453. <https://doi.org/10.1016/J.ECOLECON.2007.02.034>
- Belz, F. M., & Binder, J. K. (2017). Sustainable Entrepreneurship: A Convergent Process Model. *Business Strategy and the Environment*, 26(1), 1–17. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/bse.1887>
- Belz, F. M., Peattie, K., & Onel, N. (2025). *Sustainability marketing: A global perspective*. John Wiley & Sons.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2002). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists*. Routledge.
- Buvanewari, P. S. (2024). Sustainable Marketing: Insights on Current and Future Research Directions-A Bibliometric Analysis. *Journal of Business & Tourism*, 10(02), 1-21. <https://doi.org/10.34260/JBT.V10I02.298>
- Camacho-Otero, J., Boks, C., & Pettersen, I. N. (2018). Consumption in the Circular Economy: A Literature Review. *Sustainability* 2018, Vol. 10, Page 2758, 10(8), 2758. <https://doi.org/10.3390/SU10082758>
- Carrington, M. J., Neville, B. A., & Whitwell, G. J. (2010). Why Ethical Consumers Don't Walk Their Talk: Towards a Framework for Understanding the Gap Between the Ethical Purchase

- Intentions and Actual Buying Behaviour of Ethically Minded Consumers. *Journal of Business Ethics*, 97(1), 139–158. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0501-6>
- Cumming, G. S., & Von Cramon-Taubadel, S. (2018). Linking economic growth pathways and environmental sustainability by understanding development as alternate social-ecological regimes. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 115(38), 9533–9538. https://doi.org/10.1073/PNAS.1807026115/SUPPL_FILE/PNAS.1807026115.SA_PP.PDF
- Çayırağası, F. (2022). Yeşil Pazarlama Algısının Çevreye Duyarlı Ürünleri Satın Almaya Etkisinde Sürdürülebilirlik Bilincinin Aracılık Rolü. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 160–183. <https://doi.org/10.17218/HITITSBD.1102393>
- Çolakoğlu, Ö. M., & Büyükekşi, C. (2014). Açımlayıcı Faktör Analiz Sürecini Etkileyen Unsurların Değerlendirilmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 56-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kebd/issue/67214/1049108>
- de Kervenoael, R., Hasan, R., Schwob, A., & Goh, E. (2020). Leveraging human-robot interaction in hospitality services: Incorporating the role of perceived value, empathy, and information sharing into visitors' intentions to use social robots. *Tourism Management*, 78, 104042. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2019.104042>
- Duman, F. & Eren, F. (2020). Girişimcilik Yönelimi ve İşletme Performansı İlişkisi: Ampirik Literatür Taraması. *Journal of History School*, 47, 2916-2938.
- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130–141. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/bse.323>
- Elkington, J. (1994). Towards the sustainable corporation: Win-win-win business strategies for sustainable development. *California management review*, 36(2), 90-100.
- Elkington, J. (1998). Partnerships from cannibals with forks: The triple bottom line of 21st-century business. *Environmental Quality Management*, 8(1), 37–51. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/tqem.3310080106>
- Ellen MacArthur Foundation (2025, Aralık 6). What is the meaning of a circular economy and what are the main principles?. Erişim adresi <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>, (Erişim tarihi: 02.12.2025).
- Eren, F. (2020). *Batman ilinde yiyecek ve içecek işletmelerinde girişimcilik yöneliminin işletme performansına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferasso, M., Beliaeva, T., Kraus, S., Clauss, T., & Ribeiro-Soriano, D. (2020). Circular economy business models: The state of research and avenues ahead. *Business Strategy and the Environment*, 29(8), 3006–3024.
- Friant, M., Vermeulen, W. J. v, & Salomone, R. (2020). A typology of circular economy discourses: Navigating the diverse visions of a contested paradigm. *Resources, Conservation and Recycling*, 161, 104917. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.104917>
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757–768. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2016.12.048>
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139–152. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679190202>

- Hobson, K., & Lynch, N. (2016). Diversifying and de-growing the circular economy: Radical social transformation in a resource-scarce world. *Futures*, 82, 15–25. <https://doi.org/10.1016/J.FUTURES.2016.05.012>
- Hobson, K., Holmes, H., Welch, D., Wheeler, K., & Wieser, H. (2021). Consumption Work in the circular economy: A research agenda. *Journal of Cleaner Production*, 321, 128969. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2021.128969>
- Jamrozy, U. (2007). Marketing of tourism: a paradigm shift toward sustainability. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1(2), 117-130. <https://doi.org/10.1108/17506180710751669>
- Joshi, Y., & Rahman, Z. (2015). Factors Affecting Green Purchase Behaviour and Future Research Directions. *International Strategic Management Review*, 3(1), 128–143. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ism.2015.04.001>
- Karacıl, A.K. (2023). *İşletmelerin sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Akademisyenler üzerine bir çalışma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221–232. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>
- Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., & Birkie, S. E. (2018). Circular economy as an essentially contested concept. *Journal of Cleaner Production*, 175, 544–552. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2017.12.111>
- Lieder, M., & Rashid, A. (2016). Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry. *Journal of Cleaner Production*, 115, 36–51. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2015.12.042>
- Maulidah, S., Ekawati, A. D., Faizal, F., Nasikh, Sahro, H., & Shaleh, M. I. (2024). The effect of sustainable marketing analysis on purchasing decisions with buying intention as a mediation: evidence from zero waste shop in Indonesia. *Business: Theory and Practice*, 25(1), 278-285. <https://doi.org/10.3846/BTP.2024.19317>
- McDonagh, P., & Prothero, A. (2014). Sustainability marketing research: past, present and future. *Journal of Marketing Management*, 30(11–12), 1186–1219. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2014.943263>
- Özsaçmacı, B. (2018). Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Yeşil Marka Farkındalığı ve Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Aracılık Etkisi. *Business and Economics Research Journal*, 9(4), 945–960.
- Peattie, K., & Belz, F.-M. (2010). Sustainability marketing — An innovative conception of marketing. *Marketing Review St. Gallen*, 27(5), 8–15. <https://doi.org/10.1007/s11621-010-0085-7>
- Prieto-Sandoval, V., Jaca, C., & Ormazabal, M. (2018). Towards a consensus on the circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 179, 605–615. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2017.12.224>
- Qalati, S. A., Barbosa, B., & Deshwal, P. (2024). Consumer Behavior and Sustainable Marketing Development in Online and Offline Settings. *Sustainability*, 16(7), 2829. <https://doi.org/10.3390/su16072829>
- Rejeb, A., Rejeb, K., & Keogh, J. G. (2022). The Circular Economy and Marketing: A Literature Review. (2022). *ETIKONOMI*, 21(1), 153-176. <https://doi.org/10.15408/etk.v21i1.22216>

- Santos -Corrada, M. D. L. M., Méndez-Tejeda, R., Flecha-Ortiz, J. A., & Lopez, E. (2024). An analysis of sustainable consumption practices through the role of the consumer behavior in the circular economy. *Journal of Consumer Behaviour*, 23(1), 229–242. <https://doi.org/10.1002/cb.2183>
- Sarmah, P., & Singh, A. P. (2024). The Effectiveness of Sustainable Marketing Practices in Influencing Consumer Behaviour and Brand Loyalty. *IJFMR - International Journal For Multidisciplinary Research*, 6(2). <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i02.14601>
- Schreiber, J. B., Stage, F. K., King, J., Nora, A., & Barlow, E. A. (2006). Reporting Structural Equation Modeling and Confirmatory Factor Analysis Results: A Review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338. <https://doi.org/10.3200/JOER.99.6.323-338>
- Sharma, R. R., & Kaur, T. (2021). Modelling the effects of sustainability marketing on consumers' buying intentions: an application of SEM. *International Journal of Technology Transfer and Commercialisation*, 18(1), 33. <https://doi.org/10.1504/IJTTC.2021.114843>
- Sun, Y., & Ko, E. (2016). Influence of sustainable marketing activities on customer equity. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 26(3), 270–283. <https://doi.org/10.1080/21639159.2016.1174537>
- Sürücü, L., Şeşen, H., Maslakçı, A., & Yeloğlu, H. O. (2023). *SPSS, AMOS ve PROCESS Macro ile İlişkisel, Aracı / Düzenleyici ve Yapısal Eşitlik Modellemesi Uygulamalı Analizler*. 2. Baskı, Detay Yayıncılık.
- Tunçluer, H. (2010). Sürdürülebilirlik: Kalkınma, pazarlama, mutlak organik tekstil. *İstanbul: Tunçluer Yayınları*.
- Uzun, D. (2024). Sürdürülebilir pazarlama kapsamında tüketicilerin elektrikli araç satın alma niyeti. *Holistic Economics*, 3(2), 43-58. <https://doi.org/10.55094/HOEC.2662>
- Webster, K. (2015). *The Circular Economy: A Wealth of Flows* (Ellen MACArthur, Ed.; 2nd ed.).
- White, K., Cakanlar, A., Sethi, S., & Trudel, R. (2025). The past, present, and future of sustainability marketing: How did we get here and where might we go? *Journal of Business Research*, 187, 115056. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2024.115056>
- White, K., Habib, R., & Hardisty, D. J. (2019). How to SHIFT Consumer Behaviors to be More Sustainable: A Literature Review and Guiding Framework. *Journal of Marketing*, 83(3), 22-49. <https://doi.org/10.1177/0022242919825649>
- World Commission on Environment and Development (WCED), (1987). Report of the World Commission on Environment and Development : note / by the Secretary-General. Erişim adresi <https://digitallibrary.un.org/record/139811> (Erişim tarihi: 02.12.2025).
- Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik Ve Güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1–9.
- Yıldız, A., & Karacıl, A. K. (2023). Tüketici Satın Alma Niyetinde İşletmelerin Sürdürülebilir Pazarlama Faaliyetlerinin Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 709-728. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1341394>
- Zhou, Q., & Wang, Y. (2025). Research on the Variable Factors Influencing the Vitality of Commercial Districts Based on the SOR Theory Model. *Buildings*, 15(11), 1868. <https://doi.org/10.3390/buildings15111868>

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma, 03.03.2025 tarihinde, Batman Üniversitesi Etik Kurulu onay kararıyla yapılmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmacıların katkı oranları eşittir.

GENÇ YETİŞKİMLERİN SOSYOTELİST OLMALARINA VE SOSYAL DESTEKLERİNE GÖRE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ*

EXAMINING THE SOCIAL MEDIA ADDICTION LEVELS OF YOUNG ADULTS ACCORDING TO THEIR BEING PHUBBER AND SOCIAL SUPPORT

Hasan Hazer¹

Fulya Yüksel Şahin²

¹ Psikolojik Danışman, Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, hasanhazer98@gmail.com, ORCID: 0009-0009-2977-9592

² Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fusahin@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3454-2142

Geliş Tarihi / Date Applied
10.02.2026

Kabul Tarihi / Date Accepted
25.02.2026

ÖZET

Bu çalışmada, genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıklarının sosyetelist olmalarına, sosyal desteklerine, yaşlarına, ekonomik gelir düzeylerine ve cinsiyetlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, betimsel ve kesitsel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu, uygun örnekleme ile belirlenen 429 genç yetişkin birey oluşturmuştur. Araştırmada veri toplamak için Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği- Yetişkin Formu (SMBÖ-YF), "Genel Sosyetelist Olma Ölçeği (GSÖ), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Binary (İkili) Lojistik Regresyon Analizi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, genç yetişkinlerin sosyetelist olma düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeyleri artmaktadır. Ayrıca genç yetişkinlerin ekonomik gelirleri azaldıkça, sosyal medya bağımlılık düzeyleri artmaktadır. Ancak, cinsiyet, yaş ve algılanan sosyal destek, sosyal medya bağımlılığını anlamlı düzeyde yordamamaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Bağımlılığı, Sosyetelist Olma, Algılanan Sosyal Destek, Genç Yetişkin

ABSTRACT

The present study aimed to examine the social media addiction levels of young adults in relation to their levels of being phubber, perceived social support, age, economic income, and gender. The study is descriptive and cross-sectional in nature. The study sample consisted of 429 young adult individuals, selected through convenience sampling. Data were collected using the Social Media Addiction Scale – Adult Form (SMAS-AF), the Generic Scale of Phubbing (GSP), the Multidimensional Perceived Social Support Scale (MPSSS), and a Personal Information Form. Binary Logistic Regression Analysis was employed for data analysis. The results indicated that as young adults' being phubber levels increased, their social media addiction levels also increased. Furthermore, as economic income decreased, social media addiction levels increased. However, gender, age, and perceived social support did not significantly predict social media addiction. The findings of the study are discussed within the framework of the relevant literature.

Keywords: Social Media Addiction, Being Phubber, Perceived Social Support, Young Adults

* Araştırma ikinci yazar danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

İnsanların birbirleri ile çeşitli araçlar kullanarak iletişim kurup sosyal davranışlar sergilemesi tarih öncesi çağlara kadar dayanmaktadır (Öztürk Çelebi, 2018; Süllü, 2018; Vatandaş, 2020). Yüzyıllar boyunca daha uzak mesafelerdeki insanlarla iletişim kurmayı amaçlayan insanlık 20. yüzyılın son çeyreğinde internetin günlük hayatta kullanıma başlanmasıyla beraber daha hızlı ve çok yönlü iletişim kurmalarını sağlayan sosyal paylaşım ağlarını kullanmaya başlamıştır (Reem, 2024; Şahin, 2024). İletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmelerle birlikte insanlar arası iletişim geleneksel medya araçlarının dışına çıkarak sosyal medya aracılığıyla yapılabilecek hale gelmiştir (Birinci ve Terkan, 2023). Sosyal medya kavramı en basit ifade ile internet erişimine sahip olan bireylerin sanal ortamlarda farklı şekillerde birbirleriyle etkileşim kurmalarıdır (Kırtış ve Karahan, 2011). Ünür ve Apak'ın (2021) tanımlamasına göre sosyal medya, kullanan kişilerce içeriğinin belirlendiği, sınırsız paylaşım imkânı veren ve diğer insanlarla etkileşim düzeyinin geleneksel medya araçlarına oranla yüksek olduğu tüm çevrimiçi araçlardır.

Günlük hayatta bireyler sosyal medyayı farklı amaçlarla kullanmaktadır. Bu amaçlar: iletişim kurmak, mesajlaşmak, kullanıcıların fotoğraflarına ve iletilerine bakmak, boş zamanını değerlendirmek, keyifli vakit geçirmek, bilgi sahibi olmak ve gündemi takip etmek şeklinde sıralanabilir (Solmaz vd. 2013). Dünya çapında en fazla aktif kullanıcı sayısına sahip sosyal medya uygulamaları YouTube, WhatsApp, Facebook, Instagram, Tiktok, Messenger, Telegram, Snapchat ve X olarak sıralanmaktadır (Kemp, 2025). Türkiye'de ise en fazla kullanılan sosyal medya uygulamaları %88.6 ile WhatsApp, %72.9 ile YouTube ve %68.1 ile Instagram'dır (TÜİK, 2025). Günümüzde insanların sosyal ilişkilerinde kullandıkları iletişim, paylaşma ve eğlence gibi mekanizmaların sosyal medya yoluyla yapılabiliyor hale gelmesi, sosyal medyanın insanların hayatlarını ve sosyal ilişkilerini derinden etkileyerek sosyal medyaya bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır (Çömlekçi ve Başol, 2019; Kolağasıoğlu, 2023). Bağımlılık, bireylerin bir maddeye veya davranışa yönelik yoğun bir istek duyması, bu isteğin meydana getirmiş olduğu gerilimi gidermek için çaba göstermeyi içeren olumsuz bir durumdur (Şafak, 2024). Sosyal medya bağımlılığı kimyasal bir etkisi bulunmaması ve eylemler sonucunda edinilmesi sebebiyle davranışsal bağımlılıklar arasında yer alır (Griffiths, 2005), Sosyal medya bağımlılığı ilk kez 1976 yılında Ball-Rokeach ve Melvin DeFleur tarafından Medya Bağımlılığı Kuramı çerçevesinde bireyin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal süreçlerine etki ederek kişisel, sosyal ve mesleki alanda problemlere yol açan psikolojik bir sorun olarak tanımlanmıştır (Işık ve Topbaş, 2015; Tutgun Ünal, 2015). Sosyal medya bağımlılığı, insan hayatında köklü etkilere sebep olmasına rağmen henüz DSM 5'te bir bağımlılık türü olarak yer almamaktadır (Akdemir Altınsoy ve Yüksel Şahin, 2025; Yüksel-Şahin ve Öztoprak, 2019). Öte yandan DSM-5 ile ICD-11'in yeni düzenlenecek olan sürümlerine sosyal medya bağımlılığının eklenmesi beklenilmektedir (Acar, 2024).

Sosyal medya kullanımının bağımlılık düzeyine ulaşması, geleneksel bağımlılıklarda gözlenen mekanizmalara benzer şekilde; bireylerin duygu durumlarını düzenlemek amacıyla kullanıma yönelmesi, tolerans geliştirmesi, kullanımın tekrarlayıcı bir örüntü kazanması ve kişilerarası çatışmaların ortaya çıkması gibi davranışsal belirtilerle karakterize edilmektedir (Şafak, 2024). Sosyal medya bağımlılığı olan bireylerde sosyal ortamlarda dahi yakın çevresi ile yüz yüze iletişime geçmeyip sosyal medyada çevrimiçi olmak, meydana gelen gelişmeleri kaçırmamak için can atmak, günün çoğunu sosyal ağlarda geçirme isteği ve doyum sağlayıncaya kadar uygulamaları kullanmaya devam etmek gibi davranışlar görülmektedir (Korkmaz, 2020; Utma, 2019). Davranışsal durumların yanında uzun süre hareketsiz kalma, uyku düzeninin bozulması,

sağlıksız beslenme ve sosyal ilişkilerin zayıflaması gibi sağlık açısından olumsuz durumların gelişmesine sebep olarak stres ve kaygıyı arttırmaktadır (Patino-Jaimes, 2024).

Akıllı cihazların kullanımına yoğun ilgi gösteren bireylerin sosyal ortamlarda sosyal medyayı kullanma, oyun oynama, mesajlaşma gibi sebeplerle akıllı telefonlarıyla ilgilenmeleri sosyotelizm kavramını ortaya çıkarmıştır (Kangal Erdem, 2025). Sosyotelizm, bireyin diğer insanlarla yüz yüze iletişimi esnasında dikkatini akıllı telefona yöneltmesi, akıllı telefonla vakit geçirmesi ve odağını kişilerarası iletişimden akıllı cihazlara çevirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Orhan-Göksün, 2019). Ünal ve Yıldırım'ın (2020) tanımlamasına göre ise somut bir mekân içerisinde bireylerin muhatap olduğu kişiler ile değil, sosyal medya uygulamaları üzerinden farklı şeylerle ilgilenme durumudur. İngilizce ifadesi "phubbing" olan kelime "phone" (telefon) ve "snubbing" (umursamamak) kelimelerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur (Parmaksız, 2022). Sosyotelizm davranışları sergileyen bireyler sosyotelist (phubber) olarak ifade edilirken; sosyotelizme maruz kalan kişi 'phubbee' olarak ifade edilmektedir (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016). Sosyotelist bireylerin bu olumsuz davranışından diğer insanların etkilenme durumu ise sosyotelizme maruz kalma olarak nitelendirilmektedir (Orhan-Göksün, 2019). Sosyotelizm belirli bir zaman veya mekân fark etmeden insanların bir arada bulunduğu her ortamda ortaya çıkabilmektedir. Sosyal ortamlarda sosyotelizmin ortaya çıkması yüz yüze iletişimi olumsuz etkileyen, kişilerarası ilişkilerin zarar görmesine sebep olan olumsuz bir davranış biçimidir (Sayiner ve Akbağ, 2023). Chotpitayasunondh ve Douglas (2018) sosyotelist olma davranışını dört boyutta ele almıştır. Bu boyutlar: nomofobi (cep telefonundan uzak kalma korkusu), kişilerarası çatışma (yoğun cep telefonu kullanımı sebebiyle diğer bireylerle tartışması), kendini izole etme (diğer kişi ilişkinin kesilmesi) ve problemin kabulü (problemleri bir davranış olduğunu fark etme) şeklindedir. Sosyotelizme maruz kalan bireyler ise iletişim sürecindeyken görmezden gelinmelerinden dolayı önemsenmediklerini düşünerek kendilerini değersiz ve dışlanmış hissetmektedirler (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2018; Parmaksız ve Kılıçarslan, 2023).

Teknolojik gelişmelerin etkisi ile iletişim kanalları değişime uğrayarak yüz yüze iletişim, yerini dijital ortamlarda gerçekleşen iletişime bırakmıştır (Atar-Keskin ve Demirbaş, 2024). Sosyal medya bağımlılığına etki eden en önemli sebepler yalnızlık, boş zamanı değerlendirme, eğlence, etkileşim kurma ve beğenilme arzudur (Karabacak-Çelik, 2024; Kılıç, 2020; Tutgun Ünal ve Bozkurt, 2020). Bu etkenlerin yakın çevre ile etkileşerek değil de sosyal medya üzerinden karşılıma yönelmesi bireyin yakın çevresinden yeterli düzeyde sosyal destek almamasından kaynaklanmaktadır (Duru, 2008; Güleç, 2018). Sosyal destek, bireyi önemseyen, değer veren ve seven insanların varlığı veya ihtiyaç halinde bu kişilerin ulaşılabilirliği olarak tanımlanır (Cobb, 1976). Yıldırım'a (2004) göre sosyal destek, ilgi, sevgi, güven, saygı, takdir edilme, bilgi alma ve ekonomik yardım gibi konularda bireyin almış olduğu her türlü kişisel, sosyal, psikolojik ve maddi nitelikli yardımdır. Algılanan sosyal destek ise, bireyin çevresinde bulunan destek kaynaklarının kendisine yardım edeceğine yönelik beklentisidir (Zimet vd., 1988). Sosyal destek ve algılanan sosyal destek kavramları işleyiş bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Sosyal destek, bireyin çevresinden somut olarak doğrudan aldığı maddi ve manevi yardımken; algılanan sosyal destek, bireyin sıkıntı verici durumlarda diğer kişilerden yardım alabileceğine olan inançtır (Cohen ve Wills, 1985; Yıldırım, 1997).

Alanyazın incelendiğinde sosyal medya bağımlılığı ve sosyal desteğin yakından ilişkili olduğu görülmesinin yanında sosyal medya bağımlılığının, bireylerin sosyal destek kaynaklarını

zedeleyen bir etken mi, yoksa sosyal desteği güçlendiren bir başa çıkma stratejisi mi olduğu net olarak ortaya konulmamıştır (Lu, Zhang ve Zhang, 2023; Yılmaz ve Aydoğan, 2024). Alanyazında sosyal medya bağımlılığı ve sosyal destek araştırmalarında bazı çalışmalarda pozitif yönlü bazı çalışmalarda ise negatif yönlü ilişkinin olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçlarının pozitif yönlü (Alaçayır, 2024; Choi, 2024; Üstündağ, 2022; Valkenburg ve Peter, 2011) ve negatif yönlü (Bilgin ve Taş, 2018; Meshi ve Ellithorpe, 2021; Yazan, 2021; Yılmaz ve Aydoğan, 2024) çıktığı çalışmalar yer almaktadır. Pozitif sonuçlu araştırmalarda bireylerin sosyal medya üzerinden ihtiyaç duydukları sosyal desteğe eriştikleri; sosyal medya kullanımı ile algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasında paralellik olduğu görülmüştür. Sanal ortamlarda akranlarla kurulan iletişimin yeni sosyal ilişki kurma fırsatlarını sağlarken, zayıf olan ilişkileri güçlendirebilmektedir (Steinsbeek vd., 2024). Sonuç olarak yeterli düzeyde sosyal desteğe sahip olmayan bireylerin sosyal medya aracılığıyla arkadaşlık ilişkilerini kurdukları; sosyal destek kaynakları bulunan bireylerin ise var olan sosyal destek ihtiyaçlarını sosyal medya aracılığıyla karşıladıkları görülmektedir (Chen ve Lemmer, 2025). Bu durumun alışkanlık haline gelmesi neticesinde sosyal medya bağımlılığı ortaya çıkmaktadır (Lu, Zhang ve Zhang, 2023). Sonucun negatif yönlü çıktığı araştırmalarda genel olarak sosyal medya bağımlılığının gerçek sosyal iletişimi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yoğun sosyal medya kullanımı bireyin ailesi ve arkadaşlarıyla yüz yüze iletişimi engellemekte ve bölgesel iletişimi azaltmaktadır (Hazar, 2011). Akdemir-Altınsoy ve Yüksel Şahin'in (2025) yapmış olduğu araştırmada, iletişim becerilerini içeren sosyal-duygusal öğrenme düzeyi düşük bireylerin, sosyal medya bağımlılık düzeylerinin yüksek olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Gerçek yaşamda arkadaş ve aile desteği çok az olan bireyler, çevrimiçi dünyaya daha fazla yönelmektedir (Abbasi, Wei ve Xia, 2025). Araştırma bulguları, sosyal medya bağımlılığının bireyin psikolojik ve sosyal iyi oluş düzeylerine zarar verdiğini göstermektedir. Sosyal destek ile ilişkisi açısından sosyal medyanın yoğun kullanımı, bağımlılık düzeyine erişmesine sebebiyet vermektedir (Liu vd., 2022). Sosyal medya bağımlılığı, yüz yüze kurulan sosyal ilişkileri etkileyerek kişilerarası ilişkilere zarar veren olumsuz bir durumdur. Sosyotelizm davranışının da etkisi ile ikili ilişkilerin niteliğini zayıflatmakta ve algılanan sosyal desteği azaltmaktadır. Yoğun sosyal medya kullanımı sonucunda ihmal edilen yüz yüze ilişkiler gerçek sosyal etkileşimlerine ve duygusal destek kaynaklarına zarar vererek bireyin giderek yalnızlaşmasına yol açmaktadır.

Gençlerde sosyal medya kullanımı oldukça fazla olması sebebiyle sosyal medya bağımlılığının araştırılmasında yaş etmeninin önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Sosyal medya kullanımının 16-34 yaş aralığındaki kişilerde en fazla olduğu görülmektedir (TUİK, 2025; We Are Social, 2025). Diğer yandan bireyin ekonomik gelir düzeyi de sosyal medya bağımlılığını etkileyebileceği düşünülen diğer bir faktördür. Harcama durumlarına göre boş zamanlarını değerlendirebileceği etkinlikleri kısıtlı olan bireyler, zamanlarını daha çok sosyal medya uygulamalarını kullanarak geçirmektedir (Demirel vd., 2023). Öte yandan gelir düzeyi yüksek olan bireylerin teknolojik cihazlara erişiminin kolay olması daha bu cihazların kullanım süresine etki etmektedir (Şeker vd., 2023). Ekonomik kaygısı bulunmayan bireylerin sosyal iş yerinde veya farklı ortamlarda sosyal medya uygulamalarını sıklıkla kullanması sosyal medya bağımlılık riskini arttırmaktadır. Sosyal medya bağımlılığını etkileyebilecek diğer bir faktörün de cinsiyet olabileceği düşünülmektedir. Cinsiyetler açısından sosyal medya kullanım amacı değişmektedir. Erkekler sosyal medyayı daha çok eğlence ve dinlenme amacıyla kullanırken, kadınlar sosyal medyayı bilgi edinme ve kişilerarası iletişim amacıyla kullanmaktadır (Su vd., 2020). Alanyazın incelendiğinde sosyotelist olma, algılanan sosyal destek, yaş, ekonomik gelir ve cinsiyet ile

sosyal medya bağımlılığı değişkenlerinin birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle araştırmada genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıklarının sosyelist olmalarına, sosyal desteklerine, yaşlarına, ekonomik gelir düzeylerine ve cinsiyetlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarının bir ölçüde alanyazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

Gerçekleştirilen araştırma betimsel ve kesitsel bir araştırmadır. Araştırma, tarama modellerinden biri olan ilişkiyel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama deseninde temel amaç, belirli bir örneklem grubuna ait özelliklerin ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda, katılımcılardan veri toplamak amacıyla ölçme araçları kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2009). Kesitsel yöntem, belirli bir zaman dilimindeki bir popülasyonun özelliklerini tanımlamak için bu popülasyondan toplanan verilerin analiz edilmesidir (Wang ve Cheng, 2020).

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı, örnekleme belirlerlerken kolayca ulaşabildiği kişileri araştırmaya dahil etmektedir (Söylemez, 2023). Çalışma grubunu Türkiye’de yaşayan ve en az bir sosyal medya uygulaması kullanan 18-35 yaş arasındaki 253 kadın ve 176 erkek toplam 429 genç yetişkin birey oluşturmuştur. Çalışma grubunun sayısının belirlenmesinde, “Örneklem Tablosu” esas alınmıştır. Tabloda anlamlılık düzeyi .05, güven düzeyi %95 ve evrenin yüz milyon ve üstü olması durumunda, örneklemin en az 384 kişiden oluşması gerektiği görülmüştür (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.50). Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgilerin sayısal ve yüzdeler bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Özellikler

Özellik	n	%	
Cinsiyet	Kadın	253	59.0
	Erkek	176	41.0
Yaş	(18yaş-25yaş)	123	28.7
	(26yaş-35yaş)	306	71.3
Ekonomik Gelir Düzeyi	Düşük	73	17.0
	Orta	300	69.9
	Yüksek	56	13.1

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplamak için Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği- Yetişkin Formu (SMBÖ-YF), “Genel Sosyotelist Olma Ölçeği (GSÖ), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.2.1. Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu (SMBÖ-YF)

18-60 yaş aralığındaki yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeylerini belirlemeyi amaçlayan ölçek Şahin ve Yağcı (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 5’li Likert tipinde, 20

maddeden ve iki alt boyuttan olmaktadır. 1-11 arası maddeler sanal tolerans alt boyutunda, 12-20 arası maddeler sanal iletişim alt boyutunu oluşturmaktadır. 5. ve 11. maddeler ters madde olarak verilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan 100'dür. Alınan puan 20-35 aralığında ise "bağımlılık yok", 36-41 puan aralığında ise "düşük bağımlı, 42-57 puan aralığında ise "orta bağımlı", 58-73 puan aralığında ise "yüksek bağımlı" ve 74-100 puan aralığında ise "çok yüksek bağımlı" olarak derecelendirilmektedir. Ölçeğin tamamının Cronbach Alpha katsayısı 0,94'tür. Bu çalışmada hesaplanmış olan Cronbach Alfa katsayısı ise .89'dur.

2.2.2. Genel Sosyotelist Olma Ölçeği (GSÖ)

Ölçeğin orijinal versiyonu 2018 yılında Chotpitayasunondh ve Douglas tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlaması Orhan-Göksun (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 7'li Likert tipinde 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 4 tane alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar nomofobi (1.-4. maddeler), kişisel çatışma (5.-8. maddeler), kendini yalnızlaştırma (9.-12. maddeler) ve problem farkındalığı (13.-15. maddeler) şeklindedir. Ölçekte ters madde yer almamaktadır. Ölçekten alınabilecek en az puan 15, en yüksek puan 105'tir. Ölçekten alınan puanın artması sosyotelist olma durumunun yükseldiğini ifade etmektedir. Türkçeye versiyonunda herhangi bir kültürel farklılık veya anlam bozulmasının oluşmamasından dolayı maddelerde herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Ölçeğin orijinal versiyonunun Cronbach Alpha katsayısı ölçeğin tamamı için 0.86 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında hesaplanmış olan Cronbach Alfa katsayısı ise .91'dir

2.2.3. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

Çok boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (MSPSS) orijinal versiyonu Zimet ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 12 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; aile (3., 4., 8. ve 11. maddeler), arkadaşlar (6., 7., 9 ve 12. maddeler) ve özel bir insan (1., 2., 5. ve 10. ve maddeler)'dir. Ölçeğin maddeleri 7'li likert tipinde derecelendirilmektedir. Ölçeğin bütün alt ölçeklerinden elde edilen puanlarının toplamı toplam ölçek puanını vermektedir. Ölçekte ters puanlanan madde yer almamaktadır. Ölçeğin tamamından alınabilecek en düşük puan 12, en yüksek puan 84'tür. Ölçekten yüksek puan alınması algılanan sosyal desteğin de yüksek olduğunu ifade etmektedir. Orijinal ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Eker, Arkar ve Yıldız (1995) tarafından yapılmış daha sonra Eker, Arkar ve Yıldız (2001) tarafından gözden geçirilmiş formun olarak yeniden gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin gözden geçirilmiş formunun Cronbach Alpha katsayısı 0.89 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında hesaplanmış olan Cronbach Alfa katsayısı ise .91'dir.

2.2.4. Kişisel Bilgi Formu

Form, katılımcıların demografik özellikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Formda, katılımcıların cinsiyetlerine, yaşlarına ve ekonomik gelir düzeylerine ilişkin sorular bulunmaktadır.

2.3. İşlem Yolu ve Etik

Çalışmada kullanılan veri toplama araçlarını kullanabilmek için ilgili ölçeği geliştiren, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yapan uzmanlarla e-posta aracılığıyla ulaşılmış ve ölçeklerin kullanım izni alınmıştır. Araştırmayı gerçekleştirebilmek için Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurul onayı alınmıştır (No:2025.04) Katılımcılara araştırma hakkında Bilgilendirilmiş Onay Formu ile bilgi verilmiş ve gönüllü katılımları sağlanmıştır. Ölçekler Google Forms aracılığıyla uygulanmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Verilerin analizini gerçekleştirmek için SPSS-27 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişken sosyal medya bağımlılığı; bağımsız değişkenleri ise sosyotelist olma, algılanan sosyal destek, yaş, ekonomik gelir düzeyi ve cinsiyet değişkenleridir. Analiz için en uygun yöntemini belirlemek amacıyla elde edilen ölçek puanlarının çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Bir veri grubunda çarpıklık ve basıklık değerleri -1.5 ile +1.5 aralığı içinde kalıyorsa, bu durum puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normal dağılım kriteri bazı kaynaklarda +2 ile -2 arasında bazı kaynaklarda ise +1 ile -1 arasında değere sahip olması olarak belirtilmektedir (Demir, 2022). Araştırmada sosyotelist olmanın, algılanan sosyal desteğin, yaşın, ekonomik gelirin ve cinsiyetin genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığını yordama düzeyini belirlemek için Binary Lojistik Regresyon Analizi yapılmıştır. Sosyal medya bağımlılığı puanlarının süreksiz değişken olması sebebiyle ölçek puanları dummy (kukla) değişken kullanılarak kategorik hale getirilmiştir. Kukla değişken bir durumun varlığını veya yokluğunu ortaya koymak için oluşturulan yapay değişkendir ve "0" istenilen durumun yokluğunu, "1" ise varlığını ifade etmektedir (Bursal, 2023; Büyüköztürk, 2019). Araştırmada bağımlı değişken sosyal medya bağımlılığı olması sebebiyle Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği'nin ortalama puanı olan 60 puan üzerindeki puanlar "1", ortalama ve altındaki puanlar "0" olarak kategorize edilmiştir.

3. BULGULAR

Ölçeklerden elde edilen puanların normal dağılım durumlarını belirlemek amacıyla elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık katsayıları ile Cronbach Alfa değeri incelenmiştir. Araştırmada yer alan değişkenlere ait basıklık, çarpıklık ve Cronbach alfa değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Medya Bağımlılığı, Sosyotelist Olma, Yaşam Doyumu, Sosyal Destek Basıklık, Çarpıklık ve Cronbach Alfa Değerleri

Değişkenler	n	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	Cronbach Alfa
Sosyal Medya Bağımlılığı	429	.17	-.06	.89
Sosyotelist Olma		.86	.74	.91
Algılanan Sosyal Destek		-.56	-.36	.91

Tablo 2 incelendiğinde Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği- Yetişkin Formu'nun çarpıklık katsayı değeri .17, basıklık katsayı değeri ise -.06 olarak bulunmuştur. Genel Sosyotelist Olma Ölçeği için çarpıklık katsayı değeri .86, basıklık katsayı değeri ise .74'tür. Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin ise çarpıklık katsayı değeri -.56, basıklık katsayı değeri ise -.36 olarak bulunmuştur. Normal dağılımın değerlendirilmesinde kabul edilen eşik değerlerin literatürde ± 1 ile ± 2 aralığında değiştiği ifade edilmektedir (Demir, 2022); ancak her iki ölçüt temel alındığında da bu araştırmada elde edilen puanların normal dağılım varsayımını karşıladığı belirlenmiştir. Araştırmada, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının varlığı incelenmiş ve sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2. Bağımsız Değişkenlere Ait Pearson Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5
Sosyotelist Olma	1				
Algılanan Sosyal Destek	-.045	1			
Yas	-.047	-.009	1		
Ekonomik Gelir	-.068	.112*	.359**	1	
Cinsiyet	.040	-.031	.036	.199**	1

*Korelasyon <.05 düzeyi anlamlıdır.

**Korelasyon <.01 düzeyi anlamlıdır.

Tablo 3 incelendiğinde araştırmanın bağımsız değişkenleri arasındaki korelasyon katsayıları -.068 ile .359 arasında değer almaktadır. Değişkenler arasında .90 ve üzerinde ilişki çıkması çoklu bağlantı sorununu ifade etmektedir (Tabacknick ve Fidell, 2013). Elde edilen sonuca göre bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin olmadığı görülmüştür.

Araştırmada, sosyal medya bağımlılığının bağımsız değişkenler tarafından yordanma düzeyinin belirlenmesi amacıyla Binary Lojistik Regresyon Analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer alan tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 4'te lojistik regresyon başlangıç modeli için iterasyon öyküsü yer almaktadır.

Tablo 3. Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Başlangıç Modeli İterasyon Öyküsü

Adım	-2Log Olabilirlik (-2LL)	Katsayılar
Adım 0	1	552.843
	2	552.800
	3	552.800

Tablo 4'te hiçbir bağımsız değişken modele dahil edilmediği durumda modelin başlangıç (-2LL) değerinin 522,843 olduğu görülmektedir. -2log olabilirlik (likelihood) modelin uyum indeksini ifade etmektedir ve bağımsız değişkenlerin dahil edildiği modelde sonuç sifıra yaklaştıkça modelin uyum düzeyi artmaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2021).

Tablo 5'te bağımsız değişkenler modele dahi edilmeden gerçekleştirilen ilk sınıflandırma sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4. Genç Yetişkin Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılıklarını Yordayan Değişkenlerin Yordama Düzeylerinin Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen İlk Sınıflandırma Durumu

Adım		Tahmin Edilen			
		Gözlenen	Düşük Puana Sahip Grup	Yüksek Puana Sahip Grup	Yüzelik
Adım 0	Sosyal Medya Bağımlılık Durumu	Düşük Puana Sahip Grup	281	0	100.0
		Yüksek Puana Sahip Grup	148	0	.0

Toplam doğru sınıflama yüzdesi: %65.5

Tablo 5 incelendiğinde, lojistik regresyon analizinin ilk sınıflandırma sonuçlarına genç yetişkin bireylerin düşük sosyal medya bağımlılığı puanları kategorisinde sınıflandırdığı ve doğru sınıflandırma yüzdesinin %65.5 olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenler modele dahil edildiğinde elde edilecek olan doğru sınıflandırma yüzdesinin artması beklenmektedir.

Tablo 6'da başlangıç modeline dahil edilmeyen bağımsız değişkenler ve bu değişkenlere ait skor, serbestlik derecesi ve anlamlılık düzeyine ait veriler sunulmuştur.

Tablo 6. Başlangıç Modelinde Yer Almayan Değişkenler

Adım	Değişkenler	Skor	Sd	P
	Sosyotelist Olma	93.320	1	<.001
	Sosyal Destek	1.680	1	.20
	Yaş	2.175	1	.14
	Ekonomik Gelir	8.978	1	.003
Adım 0	Cinsiyet	.459	1	.50
İlk Ki-kare İstatistiği		99.803	5	<.001

Tablo 6 incelendiğinde bağımsız değişkenlere ait ilk Ki-kare istatistiğinin anlamlı olduğu görülmüştür ($X^2=99.803$, $p<.05$). Bu değer anlamlı olması bağımsız değişkenlerden bir ya da daha fazla değişkenin modele dahil edildiğinde bağımlı değişkeni yordama gücünü arttıracakını ifade etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2021). Tabloda belirtildiği şekliyle sosyal desteğe sahip olmak, yaş ve cinsiyet değişkenlerine ait skor istatistiği anlamlı düzeyde bulunmamıştır ($p>.05$). Sosyotelist olmak ve ekonomik gelir değişkenlerine ait skor istatistikleri ise anlamlı düzeyde bulunmuştur ($p<.05$). Bu durum sosyotelist olmak ve ekonomik gelir değişkenlerinin modele potansiyel bir katkı sağlayacağını belirtirken, sosyal desteğe sahip olmak, yaş ve cinsiyet değişkeninin sosyal medya bağımlılığını katkı sağlamayacağını ifade etmektedir (Bircan, 2004).

Tablo 7’de model kat sayılarına ilişkin Omnibus Testi sonucu sunulmuştur. Omnibus Testi Başlangıç modeli Ki-kare sabiti ile bağımsız değişkenlerin modele dahil edildikten sonra oluşan model arasındaki farkı ortaya koymaktadır (Bıkmaz- Bilgen, 2022).

Tablo 7. Genç Yetişkin Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılığının Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Lojistik Regresyon Analizi Sonucunda Elde Edilen Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testi Sonuçları

	X ²	Sd	P	
Adım	99.296	5	<.001	
Blok	99.296	5	<.001	
Adım 1	Model	99.296	5	<.001

Tablo 7 incelendiğinde bulunan Ki-kare (X²) değerinin bu model için anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir (X²=99.296, p<.05). Elde edilen sonuca göre “başlangıç modeli ile amaçlanan model arasında fark yoktur” şeklinde ifade edilen yokluk hipotezi (H₀) reddedilmektedir (Cöhce, 2020). Modelin anlamlı çıkması modele dahi edilen yordayıcı değişkenlerin birlikte, yordanan değişken üzerinde anlamlı bir etki ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Yordayıcı değişkenler ile yordanan değişken için oluşturulan modelin uyum iyiliğini belirlemek amacıyla Hosmer ve Lemeshow Testi uygulanmış ve elde edilen veriler Tablo 8.’de sunulmuştur.

Tablo 8. Genç Yetişkin Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılıklarının Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Lojistik Regresyon Analizine Ait Hosmer ve Lemeshow Testi Sonucu

Adım	X ²	Sd	P
Adım 1	12.78	7	.08

Tablo 8’e bakıldığında yordayıcı değişkenler modele dahil edildiğinde Hosmer ve Lemeshow Testi sonucu anlamlı düzeyde çıkmamaktadır (p>.05). Oluşturulan modeli desteklemek için Hosmer ve Lemeshow Testinden anlamlı düzeyde sonuç çıkmaması beklenir (Arslan, 2025). Bu testin sonucunun anlamlı düzeyde çıkmaması model-veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2021). Ortaya çıkan sonucun p=.08 > .05 bulunmasından dolayı model-veri uyumunun yeterli bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9’da amaçlanan modelin açıklayıcılık değerlerine ilişkin varyans değerleri sunulmuştur.

Tablo 9. Genç Yetişkin Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılıklarının Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Lojistik Regresyon Analizinde Amaçlanan Modelin Özeti

Adım	-2LL	Cox ve Snell R ²	Nagelkerke R ²
Adım 1	453.504	.207	.285

Araştırmanın bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler tarafından ne düzeyde yordandığını belirlemek amacıyla Cox ve Snell R² ve Nagelkerke R² değerleri incelenmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2021). Ortaya çıkan değerler incelendiğinde Cox ve Snell R² değeri yordayıcı değişkenler modele dahil edildiğinde yordanan değişkendeki varyansın %20.7’sini

açıklarken Nagelkerke R² değeri %28.5'tur. Genellikle Nagelkerke R² değeri daha büyük çıktığı için bu değer üzerinden yorumlama yapılmaktadır (Çokluk, 2010). Elde edilen %28.5 düzeyindeki Nagelkerke R² değeri ile değişkenler arasında orta düzey uyum olduğu söylenebilir.

Tablo 10'da lojistik regresyon modelinin doğru sınıflandırma yüzdesi sunulmuştur.

Tablo 10. Genç Yetişkin Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılıklarını Yordayan Değişkenlerin Yordama Düzeylerinin Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Lojistik Regresyon Analizine Ait Regresyon Modeli Sonucunda Elde Edilen Sınıflama Tablosu

Adım		Tahmin Edilen			Yüzelik
		Gözlenen	Düşük Puana Sahip Grup	Yüksek Puana Sahip Grup	
Adım 1	Sosyal Medya Bağımlılık Durumu	Düşük Puana Sahip Grup	268	13	95.4
		Yüksek Puana Sahip Grup	86	62	41.9
<i>Toplam doğru sınıflama yüzdesi: %76.9</i>					

Tablo 10 incelendiğinde yordayıcı değişkenlere göre yapılan sınıflandırmayla genç yetişkin bireylerin düşük sosyal medya bağımlılığı puanları kategorisine yer alan 281 katılımcıdan 268 tanesi doğru, 13 tanesi yanlış sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma düzeniyle doğru sınıflandırma oranı %95.4'tür. Genç yetişkin bireylerin yüksek sosyal medya bağımlılığı puanları kategorisinde yer alan 148 katılımcıdan 86 tanesi doğru 62 tanesi yanlış sınıflandırılmış ve doğru sınıflandırma oranı %41.9 olarak bulunmuştur. Amaçlanan modele ilişkin doğru sınıflandırma oranı ise %76.9'dur. Başlangıç modeli ilk sınıflandırma sonucu (Tablo 5) 65,5 olarak bulunmuş ve elde edilen sonucun ilk sınıflandırma sonucundan yüksek bulunması yordayıcı değişkenlerin modele dahil edildiğinde modelin sınıflandırma gücünü arttırdığını ifade etmektedir.

Tablo 11'de modele dahil edilen her bir yordayıcı değişkenin modele etkisine dair bilgiler sunulmuştur.

Tablo 5. Genç Yetişkin Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılıklarının Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Lojistik Regresyon Sonucu Üretilen Modelde Yer Alan Değişkenlerin Katsayı Tahminleri

Değişkenler	B	Standart Hata	Wald	sd	P	Exp (B)
Sosyotelist Olma	2.680	.332	65.098	1	<.001	14.586
Algılanan Sosyal Destek	-.199	.317	.394	1	.53	.819
Yaş	-.053	.272	.038	1	.85	.948
Ekonomik Gelir	-.565	.237	5.689	1	.02	.569
Cinsiyet	.194	.240	.650	1	.42	1.214
Adım 1 Sabit	-2.591	.825	9.850	1	.002	.075

Tablo 11 incelendiğinde elde edilen sabit terimin standart hatası, bağımsız değişkenlerin istatistiksel anlamlılığını ifade eden Wald istatistiği ve bu istatistiğe ait anlamlılık düzeyi ile ilgili değişkenin bir birim artışta üstünlük oranına etkisini gösteren $\text{Exp}(\beta)$ katsayısı verilmiştir. Wald istatistiği değişkenlerin önemini belirtmede kullanılan β (Beta) katsayılarının istatistiksel anlamlılığıdır (Çatal, 2021). Wald istatistiği anlamlılık düzeyi .05'in altında olan değişkenler, modelin tahmin gücüne istatistiki olarak anlamlı şekilde katkı sağlayan değişkenler olarak ele alınmaktadır (Arslan, 2025). Tablo 11 incelendiğinde sosyotelist olma (Wald=65.098, $p<.05$) ve ekonomik gelir düzeyi (Wald=5.689, $p<.05$) değişkenleri modele anlamlı katkıda bulunmaktadır.

Anlamlı çıkan Wald istatistiğinin yönünü ve modele katkısını belirlemek için β değeri incelenmektedir (Arslan, 2025). β katsayısı, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönünü ve büyüklüğünü belirtir; katsayının pozitif olması pozitif yönlü, negatif olması ise negatif yönlü bir ilişkiyi gösterir (Bıkmaz-Bilgen, 2022). Bu sonuca göre genç yetişkinlerin sosyotelist olmaları, sosyal medya bağımlılığını pozitif yönde etkilerken; ekonomik gelir düzeyi, sosyal medya bağımlılığını negatif yönde etkilemektedir. Yani genç yetişkinlerin sosyotelist olma düzeyleri arttıkça ve ekonomik gelir düzeyleri azaldıkça sosyal medya bağımlılık düzeyleri artmaktadır. Diğer değişkenlerin sosyal medya bağımlılığını anlamlı düzeyde yordayıcı etkisi bulunmamaktadır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmanın sonucunda, genç yetişkinlerin sosyotelist olma düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeyinin arttığı bulunmuştur. Diğer yandan genç yetişkinlerin ekonomik gelirleri azaldıkça, sosyal medya bağımlılık düzeylerinin arttığı görülmektedir. Ancak, diğer bağımsız değişkenler olan algılanan sosyal desteğin, yaşın ve cinsiyetin genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığının anlamlı düzeyde yordayıcısı olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyotelizm ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Araştırma sonucuna göre genç yetişkinlerin sosyotelist olma düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeylerinde de artış olmaktadır. Alanyazın incelendiğinde sosyotelizmin akıllı cihazların kullanımı yoluyla gerçekleşmesinden dolayı sosyal medya bağımlılığı ve sosyotelizmin birbiri ile yakından ilişkili kavramlar olduğu görülmektedir (Büyükgebiz-Koca, 2019). Sosyotelizm diğer insanlarla iletişim halindeyken akıllı telefonla ilgilenilmesi sonucunda kişilerarası ilişkiye zarar verirken, sosyal medya bağımlılığı bireyin kendisine zarar verdiğini bilmesine rağmen karşı konulamaz şekilde sosyal medyaya giriş yapmasıdır (Gao ve vd., 2023). Sosyotelizm davranışında dikkatin sürekli olarak telefona yöneltilerek sosyal medya kullanım süresini arttırması sosyal medya bağımlılığının en bariz göstergelerinden bir tanesi olan planlanan süreden daha uzun kullanma durumuna ortam hazırlamaktadır (Şahin ve Yağcı, 2017). İlgili araştırmalarda sosyotelizm düzeyi yüksek olan bireylerin sosyal medyada dört saat ve üzerinde zaman geçirdikleri görülmüştür (Atalay, 2023). Benzer şekilde kendisini her zaman sosyotelist olarak nitelendiren bireylerin kendilerini hiç sosyotelist hissetmeyenlere oranla %33 daha fazla sosyal medya bağımlılığına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Allahverdi, 2023). Bireylerin eğlence, özgürlük, sevgi gibi temel psikolojik ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığı durumlarda ve yalnız veya dışlanmış hissettiklerinde bu durumdan kurtulmak için sosyotelizm davranışı gösterdiği; bu durumun da sosyal medya bağımlılığını arttırdığı tespit edilmiştir (Karaman, 2023). Xu ve diğerleri (2022) ergenlerin sosyotelist olma ve sosyal medya bağımlılığı ilişkisine yalnızlığın aracılık ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Öte yandan yakın ilişkide olduğu kişilere karşı sosyotelist davranış gösteren bireyler bu davranışları sebebiyle ilişkide oldukları

kişilerce yalnız bırakılmakta; bu durumun karşısında birey yalnızlıktan kurtulmak için sosyal medyayı daha yoğun kullanmaya başlamaktadır (Aydoğdu ve Çevik, 2020; Çelebi, 2024).

Araştırma sonuçlarını destekleyen araştırmalar incelendiğinde; Karaman'ın (2023) psikolojik ihtiyaçlar üzerinde sosyal medya bağımlılığı ve sosyotelizmin etkisini incelediği araştırmada sosyotelizm davranışının sosyal medya bağımlılığının yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir sonuca Oral ve Karakurt'un (2025) araştırma bulgularında ulaşılmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre bireyin sosyotelist olması sosyal medya bağımlılığının artmasına etki etmektedir. Atalay'ın (2023) gerçekleştirdiği araştırmada iki değişken arasında yüksek düzeyde pozitif anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Erdem ve Şimşir-Gökalp'in (2024) gerçekleştirdikleri araştırmada sosyotelizm ve sosyal medya bağımlılığının yüksek düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Bayrak ve diğerlerinin (2024) Z kuşağı bireyler üzerine gerçekleştirdiği araştırma ve Tanhan ve diğerlerinin (2024) gerçekleştirdikleri araştırmalar, çalışmada saptanan sonucu desteklemektedir. Alanyazında araştırmada sonucuyla çelişen sınırlı sayıda araştırma bulunmuştur. Lv ve Wang (2023) test-tekrar test yöntemi ile gerçekleştirdikleri araştırmada sosyal medya bağımlılığının sosyotelizmi anlamlı şekilde yordadığı; fakat sosyotelizmin ilk test sonucunun sosyal medya bağımlılığının son test sonucunu anlamlı şekilde yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal Destek ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Araştırmanın sonucunda, genç yetişkinlerin algıladıkları sosyal desteklerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerini anlamlı düzeyde yordamadığı bulunmuştur. Sosyal destek bireylerin zorlu yaşam koşulları altındayken yakın ilişkide olduğu kişilerden ihtiyaç duydukları gücü ifade etmektedir (Sönmez, 2021). Teknolojik gelişmelerin etkisi ile bireyler ihtiyaç duydukları sosyal desteği akıllı cihazlar yoluyla iletişim kurarak sağlayabilmektedir (Yılmaz, Sarı ve Öke, 2022). Bu sebeple alanyazında sosyal destek kavramı çevrimdışı (offline) ve çevrimiçi (online) olarak incelenmektedir (Luchtefeld ve Jordan, 2022; Meshi ve Ellithorpe, 2021). Araştırmada sosyal destek çevrimiçi ve çevrimdışı olarak ayırım yapılmadan ele alınmıştır. Bireylerin özellikle duygusal desteği sosyal medya aracılığıyla almaları, iyi vakit geçirmelerini ve yaşam motivasyonu kazanmalarını sağlayarak sanal ortamlarda aldıkları desteği devam ettirme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Tutgun-Ünal, 2016). İhtiyaç duyulan sosyal desteği sağlayacak bireylerin bulunmadığı veya yeterli düzeyde destek alınmadığı durumlarda birey odağını sosyal medyaya yönlendirerek daha uzun süre kullanma davranışı göstermektedir (Meshi ve Ellithorpe, 2021). Nihayetinde gerçek yaşamdaki sosyal desteğin az olması, sanal ortamlarda sosyal destek alma gereksinimini güçlendirerek sosyal medya uygulamalarına olan bağımlılığı arttırmaktadır. Araştırmanın sonucunda, genç yetişkinlerin algıladıkları sosyal desteklerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerini anlamlı düzeyde yordamaması bulgusunun olası nedenlerinden birisi, genç yetişkinlik döneminin gelişimsel özelliklerinden kaynaklanmış olabilir. Bu dönemde bireyler kimlik gelişimi, özerklik ve sosyal ağlarını genişletme süreçleri içerisindedir. Sosyal medya, yalnızca sosyal destek ihtiyacını karşılayan bir araç değil; aynı zamanda kimlik sunumu, aidiyet, görünürlük ve sosyal karşılaştırma işlevi gören bir platformdur. Dolayısıyla sosyal medya bağımlılığı, sosyal destek yoksunluğundan ziyade sosyal onay ihtiyacı, kaçış davranışı ya da haz arayışı gibi farklı motivasyonlarla ilişkili olabilir. Ayrıca, günümüzde sosyal medya kullanımı, sosyal destek düzeyinden bağımsız olarak yaygın bir davranış haline gelmiştir. Genç yetişkin örneklemelerinde sosyal medya kullanımı akademik, sosyal, mesleki ve profesyonel amaçlarla iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum, sosyal medyanın kullanım sıklığı ile bağımlılığı

arasındaki ayrımı bulanıklaştırarak, sosyal destek değişkeninin yordayıcı gücünü zayıflatmış olabilir. Diğer yandan ölçme araçlarının yapısı ve kesitsel araştırma deseni de bu bulguyu etkilemiş olabilir. Sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkinin zamansal boyutta incelenmesi, boylamsal tasarımlar kullanılarak test edilmesi daha sağlıklı sonuçları sağlayabilir. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşen araştırmalar yer almaktadır. Yılmaz ve Aydoğan (2023) sosyal desteğin arkadaş ve özel ilişki alt boyutlarının sosyal medya bağımlılığı ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bilgin ve Taş (2018) benzer şekilde sosyal desteğin aile ve özel insan alt boyutları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin anlamlı olmadığını bulmuşlardır. Ayaz'ın (2023) yapmış olduğu araştırma sonucunda sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Benzer şekilde Baysal (2020) sosyal destek, sosyal medya bağımlılığı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, araştırmada sosyal destek ve sosyal desteğin alt boyutları ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Alanyazın incelendiğinde araştırma bulgularını desteklemeyen araştırmalara da rastlanmıştır. Üstündağ (2022) araştırmasında sosyal desteğin sosyal medya bağımlılığını azaltıcı etkisinin yanında algılanan sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yıldız ve Koçak (2020) gerçekleştirdikleri araştırmada sosyal medya bağımlılığı ve sosyal destek arasındaki ilişkide negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu; algılanan sosyal desteğin sosyal medya bağımlılığını anlamlı şekilde yordadığı bulunmuştur. Mumay'ın (2022) yapmış olduğu araştırmaya göre sosyal medya bağımlılığı ile algılanan sosyal destek arasında yüksek düzeyde negatif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yazan'ın (2021) gerçekleştirmiş olduğu araştırmada elde edilen sonuca göre sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Luchtefeld ve Jordan'ın (2022) yapmış oldukları araştırmada çevrimiçi sosyal destek arayışının sosyal medya bağımlılığını arttırdığı saptanmıştır. Wang ve Wang (2013), sosyal medya aracılığıyla edinmiş olduğu sosyal desteğin bireyin sosyal medya bağımlılığını arttırdığını; öte yandan gerçek yaşamda edinilen sosyal desteğin sosyal medya bağımlılığını azalttığını belirtmektedir. Ayrıca, gerçek yaşamda alınan sosyal destek ile sosyal medya bağımlılığı arasında negatif yönlü ilişkinin olduğu görülmüştür (Yıldız ve Koçak, 2020). Bireyin yakın ilişki içinde olduğu kişilerden algıladığı sosyal destek düzeyinin düşük olması bireyin kendisini yalnız hissetmesine sebebiyet vermekte ve bu durumda birey çözüm olarak sosyal medya uygulamalarına yönelmektedir (Aydiner-Boylu, Günay ve Ersoy, 2019). Bu durum neticesinde birey bir kısır döngü içerisine girerek yoğun sosyal medya kullanımı bireyi sosyal hayattan kopararak yalnızlığı pekiştirirken, aynı şekilde yalnızlık da sosyal medya bağımlılığını pekiştirmektedir (Wang ve Zeng, 2024). Bireyin bu döngüden kurtulmasını sağlayacak durum ise sosyal destek kaynaklarının ve algıladığı sosyal destek düzeyinin artırılmasıdır.

Yapılmış olan araştırma sonuçlarına kültürel bağlamda bakıldığında, Türkiye gibi ilişkisel bağların görece daha güçlü olduğu toplulukçu kültürlerde, aile ve yakın çevre desteği çoğu birey için belirli bir düzeyde vardır. Bu nedenle sosyal destek, ayırt edici bir değişken olmaktan çıkabilir ve sosyal medya bağımlılığını açıklamada tek başına güçlü bir yordayıcı olmayabilir. Diğer yandan daha bireyci kültürlerde sosyal destek daha az ve bireysel tercihe dayalı olabilir. Çevrimiçi ilişkiler daha merkezi olabilir. Sosyal destek ihtiyacı doğrudan sosyal medya aracılığı ile karşılanabilir. Sosyal desteğin dijital ortam üzerinden elde edilmesi ise platform kullanımını pekiştirerek problemli kullanım riskini artırabilir.

Yaş ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Araştırmanın sonucunda genç yetişkinlerin yaşlarının, sosyal medya bağımlılığını anlamlı düzeyde yordamadığı bulunmuştur. Bireylerin günlük alışkanlıkları yaşadıkları çağın tanınmış olduğu olanaklara göre şekillenmektedir. Bu alışkanlıkların başında günümüzde akıllı telefon ve sosyal medya kullanımı gelmektedir. Yapılan güncel araştırmalara göre sosyal medya bağımlılığının gelişmesinde yaş gruplarına göre farklılaşma olduğu görülmüştür (Alateeq vd., 2025; Arıbaş ve Özşahin, 2022; Mersin, 2024; Türe, 2022). Araştırmalarda bireylerin yaşı arttıkça sosyal medya bağımlılık düzeyleri azalmakta olduğu bulunmuştur. Genç bireyler daha yaşlı bireylere oranla daha yoğun şekilde sosyal medya uygulamalarını kullanmaktadır (Tutgun-Ünal ve Bozkurt, 2020). Genç bireylerin sosyal medya kullanımı özellikle yeni insanlarla tanışma, edinilen sosyal bağları devam ettirme ve akademik gelişim konularında yoğunlaşmaktadır (Dölay, 2024). Bu amaçlarla sosyal medyanın bilinçsiz kullanımı kontrol altında tutulmadığında bu durum bağımlılık düzeyine erişebilir. Çocuklarda ve ergenlerde genel olarak oyun bağımlılığı görülürken yetişkinlik dönemlerine yaklaştıkça yoğun sosyal medya kullanımını ön plana çıkmaktadır (Boz ve Dinç, 2023). Genç yetişkinlerin içinde buldukları gelişim döneminin gelişim görevlerini yerine getirirken bireyler bir gruba ait hissetme, takdir edilme ve beğenilme arzusu gibi ihtiyaçları sosyal medya sayesinde kolaylıkla karşılanabilmesi, genç bireylerin sosyal medyayı yoğun şekilde kullanmalarına sebep olmaktadır (Duradoni vd., 2024). Sosyal medya bağımlılığının görülmesinde aynı yaş grubunda yer alan bireyler arasında dahi farklılaşma olmaktadır (Tutgun-Ünal ve Bozkurt, 2020). Bu farklılaşmanın sebebi olarak sahip olunan kişilik özellikleri, bireyin benlik algısı ve boş zamanlarını değerlendirme şekilleri gibi faktörler gösterilebilir (Akdoğan ve Haskan-Avcı, 2024; Dölay, 2024; İskender, 2023),

Araştırmada incelenen iki yaş grubu arasında sosyal medya bağımlılığını yordama bakımından bir farklılığının bulunma sebebi iki yaş grubunun birbirini takip eden yaşlardan oluşması olabilir. Yaşların birbirine yakın olması, kohort etkisi meydana getirecek düzeyde yaşantı farklılığının oluşmasını engellemektedir. Teknolojide meydana gelen değişimlerin benzer yaş gruplarını benzer şekilde etkilemesinin muhtemel bir durum olduğu düşünülebilir. Her ne kadar 2000'li yıllarda doğan bireyler teknolojik gelişmelerle iç içe olsalar da yaşça daha büyük bireyler de hızlı öğrenme kapasiteleri ile teknolojik cihazların kullanımını kolaylıkla öğrenerek hayatlarının birçok alanında etkin şekilde kullanmaya başlamışlardır. Yaş grupları arasında anlamlı bir farkın görülmemesinin bir sebebi de en büyük ve en küçük yaşa sahip bireyler arasındaki yaş farkının az olması olabilir. Katılımcıların yaşlarının yakın olması, teknolojide meydana gelen değişimlerin yakın yaş gruplarını aynı anda etkileyerek kuşak etkisi meydana getirecek düzeyde yaşantı farklılığının oluşmasına engel olmaktadır. Alanyazın incelendiğinde araştırma bulgularını destekleyen araştırmalar yer almaktadır. Kareem ve Yasir (2025) 18-20 yaş öğrenciler ile gerçekleştirdiği araştırmada yaş ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. 18-25 yaş bireyleri kapsayan başka bir araştırmanın (Amir ve Khan, 2024) bulguları araştırma bulgularımızı desteklemektedir. Benzer şekilde Ciacchini ve diğerlerinin (2023) 14-22 yaş bireyleri kapsayan araştırmalarında, sosyal medya bağımlılığı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Daha geniş yaş aralıklarını kapsayan araştırmalar incelendiğinde Üstündağ-Koçak'ın (2025) 18-60 yaş bireyleri kapsayan araştırmasında sosyal medya bağımlılığı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Alanyazın incelendiğinde araştırma bulguları ile uyumsuz araştırmalar bulunmaktadır. Andreassen, Pallesen ve Griffiths (2017) ulusal çalışmasında sosyal medya bağımlılık düzeyinin

bireylerin yaşı ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Tutgun-Ünal ve Bozkurt (2020) gerçekleştirdikleri araştırmada bireylerin yaşları ilerledikçe sosyal medya bağımlılık düzeyinin azaldığı görülmüştür. 18-60 yaş bireyleri kapsayan araştırmalarda (Coşkunsu, 2025; Onay, 2024) sosyal medya bağımlılığı ve yaş ilişkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Araştırma bulgularını desteklemeyen dünya çapındaki araştırmalarda (Litan, 2025; Mushtaq vd., 2023; Necula, 2020) sosyal medya bağımlılığı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Algılanan Ekonomik Gelir ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Araştırmanın sonucunda genç yetişkinlerin algıladıkları ekonomik gelirinin sosyal medya bağımlılığını anlamlı düzeyde yordadığı ve genç yetişkinlerin ekonomik gelirleri azaldıkça, sosyal medya bağımlılık düzeyleri arttığı bulunmuştur. Bu bulgunun olası nedenlerinden birisi ekonomik gelir düzeyinin sosyal ve kültürel etkinliklere katılım imkanlarını önemli düzeyde belirlemesinden kaynaklanmış olabilir. Geliri düşük olan bireylerin yüz yüze sosyal etkinliklere, hobilerine ya da ücret gerektiren sosyal ve kültürel faaliyetlere erişimi sınırlı olabilir. Bu durumda sosyal medya, sosyalleşme, eğlenme ve aidiyet ihtiyacını karşılayan alternatif ve daha erişilebilir bir alan haline gelebilir. Dolayısıyla sosyal medya, fiziksel ve ekonomik kısıtlılıkların telafi edildiği bir platform işlevi görebilir. Bu telafi edici kullanım zamanla bağımlılık riskini artırabilir. Zira, bireylerin sosyokültürel alışkanlıklarını etkileyen en önemli etmenlerden olan ekonomik gelirdir. Sahip olunan ekonomik gelire göre bireylerin günlük yaşamlarında gerçekleştirdikleri aktiviteler değişmektedir (Dikmen, 2021). Ekonomik gelir düzeyi düşük olan bireyler genel olarak toplumda daha yaygın ve ulaşılabilir etkinlikleri yapma eğilimindedir. Kolay ulaşılabilir ve ucuz eğlence araçlarının başında sosyal medya uygulamaları gelmektedir (Karabacak-Çelik, 2024). Boş zamanlarını değerlendirebileceği kısıtlı etkinlikleri olan bireyler, maddi külfyeti bulunmayan sosyal medya uygulamalarını daha yoğun kullanmaktadır (Demirel vd., 2023). Gelir düzeyi daha düşük bireylerin hayat şartları sebebiyle stres verici durumlarının daha fazla olması ve bu durumdan kaçabilmek amacıyla sosyal medyaya yönelmeleri bu duruma etki etmiş olabilir. Ekonomik stresin yarattığı duygusal yüklerin dijital ortamda geçici olarak azaltılmaya çalışılması, zamanla sosyal medya bağımlılığının gelişmesine zemin hazırlayabilir. Diğer yandan, düşük gelir düzeyine sahip bireyler, sosyal medyada sergilenen idealize edilmiş yaşam temsilleri ile kendi yaşam koşullarını daha sık karşılaştırabilirler. Ekonomik kısıtlılık nedeni ile gidemedikleri ortamları ve yaşam biçimlerini görmek amacı ile sosyal medya platformlarına bağlı kalabilirler. Düşük ekonomik gelir düzeyi ile işsizlik ve çalışmama durumu da ilişkili olabilir. Bu durum boş zamanın fazla olmasına ve sosyal medyada geçirilen zamanın artmasına neden olabilir. Ayrıca kendisini ekonomik olarak yetersiz algılayan birey, sosyal medyada takipçi sayısı, beğeni, görünürlük vb. gibi etmenlere daha fazla önem verebilir; bu da bağımlılık eğilimini güçlendirebilir.

Alanyazın incelendiğinde araştırma bulguları ile örtüşen çalışmalar yer almaktadır. Demirel ve diğerleri (2023) ekonomik gelir düzeyi azaldıkça sosyal medya bağımlılık düzeyinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Onay'ın (2024) gerçekleştirdiği çalışmada ekonomik gelir düzeyi düşük olan bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeyinin orta ve yüksek gelir durumuna sahip bireylere göre yüksek olduğu bulunmuştur. Duman (2021) araştırmasında ekonomik gelir ile sosyal medya bağımlılığı arasında negatif anlamlı bir ilişki bulmuştur. Caner, Efe ve Başdaş'ın (2022) yapmış olduğu çalışmada bulgularımızı destekler şekilde ekonomik gelir düzeyi azaldıkça, sosyal medya bağımlılığının yükseldiği sonucuna ulaşmıştır.

Alanyazında araştırma bulgularını desteklemeyen araştırmalar incelendiğinde; Bahat'ın (2023) gerçekleştirdiği araştırmada ekonomik gelir yükseldikçe sosyal medya bağımlılığının arttığı bulunmuştur. Benzer şekilde Kareem ve Yasir'in (2025) araştırmalarında bireylerin ekonomik gelir düzeyi yükseldikçe sosyal medya bağımlılık düzeylerinin yükseldiği görülmüştür. Eraydın'ın (2024) gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularında ekonomik gelir ile sosyal medya bağımlılığının ilişkisiz olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda Kelesli'nin (2024) gerçekleştirdiği çalışmada ekonomik gelirin sosyal medya bağımlılığına anlamlı bir etkisinin olmadığını saptanmıştır. Farklı bir araştırmada (Kong vd., 2024) ekonomik gelir düzeyi ve sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Cinsiyet ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Araştırmanın sonucunda cinsiyetin, genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılığını anlamlı düzeyde yordamadığı bulunmuştur. İnternet tabanlı bağımlılıklar incelendiğinde erkeklerde daha çok oyun bağımlılığı görülürken kadınların sosyal medya kullanımına yönelik bağımlılıkları daha ön plandadır (Su vd., 2020). Araştırmalara göre kadınların sosyal medyada geçirdikleri süre erkeklere oranla daha yüksektir (Çömlekçi ve Başol, 2019). Her iki cinsiyetin sosyal medya bağımlılığı oluşmasına sebep olabilecek bazı durumlar bulunmaktadır (Vatandaş, 2017). Bu farklılığın sebeplerinden bir tanesi sosyal medyayı kullanım amaçlarının farklı olmasıdır. Kadınlar genellikle sosyal medyayı duygusal destek sağlamak amacıyla kullanırken, erkekler sorunlardan bir kaçış aracı olarak kullanabilmektedir. Tutgun-Ünal ve Deniz (2016) yaptıkları araştırmanın sonucunda, kadınların duygu durum düzenleme alt boyutunda daha yüksek puan aldıkları; erkeklerin ise çatışma alt boyutunda daha yüksek puan aldıkları bulunmuştur. Kalafat-Çat, Koçak ve Toprak'ın (2021) yapmış oldukları araştırmada kadınların sosyal medya uygulamalarını daha çok eğlenmek ve rahatlamak amacıyla kullandığı saptanmıştır. Kadınların oluşan yeni trendlere karşı ilgisinin daha yüksek olması ve kadınların sosyal medyada hoşnut oldukları durumları sürdürme ve duygusal destek sağlama davranışının alışkanlık haline gelmesi bağımlılık riskini arttırmaktadır (Çağlayan ve Arslantaş, 2023). Araştırmalarda (Altunterim, 2025; Coşkun, 2025) kadınların sanal tolerans alt boyutunda erkeklere oranla daha yüksek puan alması, kadınların sosyal medyaya daha fazla ilgi gösterdiğini ve zamanla bağımlılık geliştirdiğini ifade etmektedir. Kadınların erkeklere göre güzellik algısına daha fazla önem vermeleri hem fotoğraf paylaşma, hem de diğer kullanıcıları takip etme açısından sosyal medyada daha yoğun kullanmalarına yol açan bir diğer faktördür (Erdem ve Tuzgöl-Dost, 2024). Cinsiyetin sosyal medya bağımlılığına anlamlı düzeyde etkisinin olmamasının sebepleri arasında sosyal medyanın her iki cinsiyet tarafından farklı amaçlarla da olsa etkin şekilde kullanılması olabilir. Araştırmada sosyal medya kullanım amaçları incelenmediği için hangi cinsiyetin sosyal medyayı ne amaçla kullandığı ve kullanım düzeylerinin sosyal medya bağımlılığına nasıl bir etki ettiği belirlenmemiştir. Öte yandan sosyal medyayı her iki cinsiyet aynı amaçlarla ve aynı oranda kullanılıyor olabilir. Sosyal medya bağımlılığı üzerine yapılan araştırmalar (Ahmad vd. 2024; Balcı ve Sarıtaş, 2025; Çömlekçi ve Başol, 2019) bu düşüncüyü desteklemektedir. Sosyal medya bağımlılığının sadece cinsiyet farklılığı ile açıklanmayacak bir durum olması da cinsiyetin anlamlı etki etmemesini açıklayabilir. Bunun yanında alanyazında araştırma bulguları ile örtüşmeyen çalışmalar da yer almaktadır. Yapılan araştırmalar (Altunterim, 2025; Ayaz ve Barış, 2024; Caner, Efe ve Başdaş, 2022) incelendiğinde kadınların sosyal medya bağımlılık düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmüştür. Öte yandan alanyazında erkek kullanıcıların kadın kullanıcılarından daha yüksek sosyal medya bağımlılığına sahip olduğu araştırmalar da (Gökkaya, Deniz ve Gedik., 2020; Özdemir, 2019) yer almaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE ÖNERİLERİ

5.1. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmamızın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar şunlardır: Araştırma 18-35 yaş aralığındaki 429 genç yetişkin bireyin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Farklı yaş grupları ve daha fazla kişinin katılımı ile yapılacak araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilebilir. Araştırma kesitsel bir araştırma olup katılımcılardan tek seferde veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Farklı zaman aralıklarında aynı kişilere ölçeklerin uygulanması zaman içerisinde ortaya çıkan değişimlerin saptaması açısından güvenilir bilgileri verebilir. Araştırmanın bulguları, sadece araştırmada kullanılan ölçeklerin ölçtüğü özellikler çerçevesinde katılımcıların öz bildirimlerinden elde edildiği unutulmadan değerlendirilmelidir. Araştırmada elde edilen bulgular, sadece çalışma grubuna dahil edilen bireylere genellenebilir.

5.2. ÖNERİLER

Araştırmamızdan elde edilen sonuçlara göre öneriler şunlardır:

Araştırma 18-35 yaş arası genç yetişkin bireylerden toplanan veriler ışığında gerçekleştirilmiştir. Sosyal medya bağımlılığı küçük yaşlardan itibaren tüm yaş gruplarını dolaylı veya doğrudan etkilemesi sebebiyle ileride gerçekleştirilecek araştırmalarda farklı yaş grupları da örnek grubuna dahil edilerek sosyal medya bağımlılığının yaş grupları üzerindeki etkisi incelenebilir.

Yaş, cinsiyet ve ekonomik gelir gibi demografik veriler, mevcut olan sorunun kökenini açıklamada genellikle yetersiz kalmaktadır. Sosyal medya bağımlılığına etki eden durumların temel yapısını çözümlenebilmek için, bireyin psikolojik ve sosyolojik etmenlerine yönelik değişkenlerin araştırmalara dahil edilmesi, sosyal medya bağımlılığının çözüm yollarının belirlenmesine katkı sağlayabilir. Araştırmada, algılanan sosyal destek, çevrimiçi ve çevrimdışı olarak incelenmemiştir. Yapılacak olan araştırmalarda, bu ayrımın yapılması daha detaylı bilgilerin toplanmasını sağlayabilir. Sosyal destek kavramı çok yönlü bir yapıya sahip olması sebebiyle alt başlıklara ayrılarak daha detaylı inceleme yapılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple gelecek çalışmalarda "dijital sosyal destek "gerçek yaşama bağlı" ve "sosyal ortamlardan alınan şekilde alt kategorilere ayrılarak sosyal desteğin hangi yönünün bireyin psikolojik sağlamlığı için daha faydalı olduğunun anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Tek seferde toplanan veri setlerinde anlık duygu durumlarının veriyi manipüle etme riskine karşı bulunmaktadır. Bunun yerine aynı kitle üzerinde boylamsal çalışmalar yapmak, davranış değişimlerini ve neden-sonuç bağlarını daha sağlıklı analiz imkanı ortaya koyacaktır. Ayrıca araştırmada yalnızca, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmasının yapılması daha detaylı verilerin elde edilmesini sağlayabilir.

Teknoloji bağımlılığı ve ilişkili bağımlılıklar gelecek nesilleri etkileyecek olan ciddi bir problemdir. Bu sebeple ilkokuldan itibaren müfredata entegre edilecek "Bilinçli Teknoloji Kullanımı" modülleri, çocuklara dijital dünyayı bilinçli şekilde kullanma becerisi kazandırarak toplumsal bir farkındalık ve değişimin kapılarını aralayacaktır. Sosyal medya bağımlılığı bireylerin hayatını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu yüzden bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeyini azaltacak, öz düzenleme ve iletişim becerilerini güçlendirecek psikoeğitim çalışmalarının yapılması çok önemlidir. Bunun için üniversitelerde var olan psikolojik danışma merkezlerinde ve belediyelere ait ücretsiz psikolojik danışmanlık merkezlerinde halka açık olarak psikolojik destek programlarının sunulması çok önemlidir. Özellikle özel psikolojik danışma merkezlerinde verilen psikolojik yardım ücretlerinin çok yüksek olması nedeni ile bu hizmetlere ulaşabilen birey sayısı azdır. Bu hali ile çok sayıda psikolojik danışmanın,

üniversitelerin psikolojik danışma merkezlerinde ve belediyelerin psikolojik danışmanlık merkezlerinde istihdam edilmesi çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, N. H., Wei, W.H. & Xia, M. X. (2025). The relationship between internet addiction and interpersonal relationships among college students: The mediating effect of perceived social support. *Acta Psychologica*, 259, 105441. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105441>.
- Acar, N. (2024). Sosyal medya bağımlılığı: Kökenleri, tanı kriterleri ve tedavi teknikleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 14(4), 1099-1114. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1515522>
- Ahmad, M., Bakhtawar, M., Haider, S., & Qazi, A. (2024). Relationship of loneliness and social media addiction with gender differences among undergraduate students and psychiatric rehabilitation. *Journal of Disability Research*, 3(6), 1-6. <https://doi.org/10.57197/IDR-2024-0074>
- Akdemir Altınsoy, M. & Yüksel Şahin, F. (2025). Sorumluluk duygusu-davranışına ve sosyal-duygusal öğrenmeye göre ergenlerin sosyal medya bağımlılığı ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi-IBAD Journal of Social Sciences*, 18, 18-39.
- Alaçayır, D. (2024). *Yaşlılarda psikolojik iyi oluş, sosyal destek ve yaşam kalitesinin sosyal medya kullanımına göre incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Açık Erişim. <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/7194>
- Alateeq, D., Doumi, R., Alharthi, A., Alsayari, N., Alotaibi, R., Alharthi, R., Althomali, W., Alsaif, B., Alshammari, A., Aladwani, S., Aldossary, N., AlHindawi, Z., & Fayed, A. (2025). Social media addiction: Prevalence, determinants, and correlation with self-esteem and loneliness among young adults in Saudi Arabia. *Journal of Nature and Science of Medicine*. 8(3), 233-241. https://doi.org/10.4103/jnsm.jnsm_207_24.
- Allahverdi, F. Z. (2023). Üniversite öğrencilerinde benlik saygısı, bölünme, phubbing ve algılanan sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki. *OPUS- Journal of Society Research*, 20(53), 340-353. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1253595>
- Altunterim, E. (2025). *Lisans öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ve fiziksel aktivite düzeylerinin incelenmesi*. (Yayın No. 958685) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Amir, Z., & Khan, A. Y. (2024). Relationship between social media addiction and urgency in young adults. *Journal of Professional & Applied Psychology*, 5(3), 487-498. <https://doi.org/10.52053/jpap.v5i3.306>
- Andreassen, C. S., Pallesen, S., & Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive Behaviors*, 64, 287-293. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006>
- Arıbaş, A. N., & Özşahin, F. (2022). İş yaşamında yalnızlığın sosyal medya bağımlılığına etkisinin incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 37-46. <https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.992255>
- Arslan, K. (2025). SPSS ile adım adım lojistik regresyon analizi uygulama ve raporlama. N. Önal (Ed.). *Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler* içinde (1. baskı, ss. 23-49). Gece Kitap. https://www.gecekitapligi.com/Webkontrol/uploads/Fck/bilgisayar_ogretim_teknolojiler_i_2025_mart_V1.pdf

- Atalay, H. (2023). *Üniversite öğrencilerinin sosyotelizm davranışı, sosyal medya bağımlılığı ile ilişki doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayın No. 839272) [Yüksek lisans tezi, Lokman Hekim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Atar Keskin, Ş. & Demirbaş, E. (2024). Gençlerde sosyal medya bağımlılığında aile ve arkadaş ilişkilerinin rolü üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 165-184. <https://doi.org/10.61861/spschd.1519905>
- Ayaz, A. (2023). *Sosyal medya bağımlılığı ve psikolojik iyi oluş ilişkisinde sosyal destek algısının aracı rolü: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma*. (Yayın No. 831020) [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ayaz, A., & Barış, A. B. (2024). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1006-1025. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1572348>
- Aydiner-Boylu, A., Günay, G., & Ersoy, A. F. (2019). Üniversite öğrencilerinde algılanan sosyal desteğin yalnızlık üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Sosyoekonomi*, 27(41), 211-221. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2019.03.10>
- Akdoğan, B. & Haskan Avcı, Ö. (2024). Sosyal medya bağımlılığı, depresyon düzeyi ve Türk ergenlerde benlik algısı: Pandemi sonrası sonuçlar. *Business and Management Studies an International Journal*, 12(4), 1002-1023. <https://doi.org/10.15295/bmij.v12i4.24672>
- Aydoğdu, F., & Çevik, Ö. (2020). Okul psikolojik danışmanlarının sosyotelist davranışlarının, sosyotelizme maruz kalma ve yalnızlık düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Humanistic Perspective*, 2(3), 219-230. <https://doi.org/10.47793/hp.810850>
- Bahat, İ. (2023). Beyond the screen: An in-depth examination of social media habits among university students. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 10(4), 928-941. <https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2023.10.4.1281>
- Balcı, Ş., & Sarıtaş, H. (2025). Sosyal medya yorgunluğu ile can sıkıntısı ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki: Üniversite gençliği üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 12(2), 569-597. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1631084>
- Bayrak, A., Koçyiğit, M., Aksu, H. S. & Koçyiğit, A. (2024). Z kuşağının sosyal medya bağımlılığı ve sosyotelist davranış ilişkisi: Konya örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (46-Yapay Zekâ ve İletişim), 115-132. <https://doi.org/10.31123/akil.1538072>
- Baysal, A. (2020). *Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı ile algılanan sosyal destek ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayın No. 640323) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bıkmaz Bilgen, Ö. (2022). Lojistik regresyon analizi. S. Göçer Şahin & M. Buluş (Ed.), *Adım Adım Uygulamalı İstatistik* içinde. (1. baskı, ss. 290-307). Pegem Akademi.
- Bilgin, O., & Taş, İ. (2018). Effects of perceived social support and psychological resilience on social media addiction among university students. *Universal Journal of Educational Research* 6(4), 751 – 758 <https://doi.org/10.13189/ujer.2018.060418>
- Bircan, H. (2004). Lojistik regresyon analizi: Tıp verileri üzerine bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 185-208
- Birinci, C. M. & Terkan, R. (2023). İletişim aracı olan sosyal medya'nın sosyal değişime kazandırdığı boyut. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 4(2), 180-195.
- Boz, C., & Dinç, M. (2023). Examination of game addiction studies conducted in Turkey: A systematic review study. *Frontiers in psychiatry*, 14, 1014621. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1014621>
- Bursal, M. (2023). *SPSS ile temel veri analizleri*. (3. baskı). Anı Yayıncılık

- Büyükgebiz-Koca, E. (2019). Akıllı telefon bağımlılığı ve sosyotelizm üzerine bir yazın taraması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 399-411.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı-İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. (25. baskı). Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Caner, N., Efe, Y. S., & Başdaş, Ö. (2022). The contribution of social media addiction to adolescent LIFE: Social appearance anxiety. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 41(12), 8424-8433. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03280-y>
- Chen, A. & Lemmer, K. (2025). Seeking social support on social media: a coping perspective. *Internet Research*, 35(2), 664-690. <https://doi.org/10.1108/INTR-05-2022-0346>
- Choi, D.-H. (2024). Impact of social media use on the life satisfaction of adolescents in South Korea through social support and social capital. *SAGE Open*, 14(2). <https://doi.org/10.1177/21582440241245010>
- Chotpitayasunondh, V., & Douglas, K. M. (2016). How “phubbing” becomes the norm: The antecedents and consequences of snubbing via smartphone. *Computers in Human Behavior*, 63(25), 9-18. <https://doi.org/doi:10.1016/j.chb.2016.05.018>
- Chotpitayasunondh, V., & Douglas, K. M. (2018). Measuring phone snubbing behavior: Development and validation of the Generic Scale of Phubbing (GSP) and the Generic Scale of Being Phubbed (GSBP). *Computers in Human Behavior*, 88, 5-17. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.06.020>
- Ciacchini, R., Orrù, G., Cucurnia, E., Sabbatini, S., Scafuto, F., Lazzarelli, A., Miccoli, M., Gemignani, A., & Conversano, C. (2023). Social media in adolescents: A retrospective correlational study on addiction. *Children*, 10(2), 278. <https://doi.org/10.3390/children10020278>
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2): 310-357.
- Coşkun, H. E. (2025). Sosyal medya bağımlılığı ile aile huzuru arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayın No. 950314) [Yüksek lisans tezi, KTO Karatay Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Cöhce, M. O. (2020). *Lojistik regresyon analizi ile üniversite öğrencilerinin kariyer planlarını etkileyen faktörlerin analizi*. (Yayın No. 630716) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çağlayan, M.T. & Arslantaş, H. (2023). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığını etkileyen faktörler ve sosyal medya bağımlılığının depresyon ve gelişmeleri kaçırma korkusu ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(3), 334-348. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1191206>
- Çatal, B. (2021). *Lojistik regresyon analizi ve sağlık alanında bir uygulama*. (Yayın No. 717003) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çelebi, A. S. (2024). *40 yaş ve üzeri yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığı psikolojik sağlamlık ve yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayın No. 888654) [Yüksek lisans tezi, İzmir Demokrasi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Çokluk, Ö. (2010). Lojistik regresyon analizi: kavram ve uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1357-1407.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (6. baskı). Pegem Akademi.
- Çömlekçi, M. F., & Başol, O. (2019). Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 173-188. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.525652>
- Demir, S. (2022). Comparison of normality tests in terms of sample sizes under different skewness and kurtosis coefficients. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 9(2), 397-409. <https://doi.org/10.21449/ijate.1101295>
- Demirel, M., Kaya, A., Aksu, H. S., & Harmandar-Demirel, D. (2023). Genç yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığı ve serbest zaman tutumu: Algılanan gelir düzeyinin rolü. *Neu Gastro*, 2(2), 74-85. <https://doi.org/10.54497/Gastromedia.2023.13>
- Dikmen, F. H. (2021). Türkiye’de hanehalkı kültür ve eğlence harcamalarını etkileyen faktörlerin analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, 5(1), 52-62. <https://doi.org/10.30586/pek.941145>
- Dölay, Z. (2024). *Sosyal medya bağımlılığı, sosyal medya kullanım motivasyonları ve karanlık üçlü kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yayın No. 859454) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Duman, Ö. D. (2021). Sosyal medya bağımlılığının Erzurum ili üzerindeki yansıması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 343-362.
- Duradoni, M., Severino, F. P., Bellotti, M., & Guazzini, A. (2024). How mattering and anti-mattering experiences across offline and online environments contribute to people’s digital life balance and social media addiction. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 34(6). <https://doi.org/10.1002/casp.70008>
- Duru, E. (2008). Yalnızlığı yordamada sosyal destek ve sosyal bağlılığın rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 15-24.
- Eker, D., Arkar, H. & Yaldız, H. (2001). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 17-25.
- Eraydın, E. (2024). *Genç yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığı, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayın No. 265503) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Erdem, D. V. & Şimşir Gökalp, Z. (2024). Ergenlerde öz-kontrol ve sosyotelizm arasındaki ilişki: Sosyal medya bağımlılığının aracı rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 25(2), 87-100. <https://doi.org/10.12984/egeefd.1388373>
- Erdem, S., & Tuzgöl Dost, M. (2024). Sosyal medya bağımlılığının yordayıcıları olarak temel psikolojik ihtiyaçlar ve utangaçlık. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(89), 213-233. <https://doi.org/10.17755/esosder.1330886>
- Ergüt, Ö. (2020). Lojistik regresyon analizi. D. Altaş ve İ. E. Yıldırım (Ed.), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* içinde (ss. 110-120). Seçkin Yayıncılık.
- Gao, B., Liu, Y., Shen, Q., Fu, C., Li, W., & Li, X. (2023). Why cannot I stop phubbing? Boredom proneness and phubbing: A multiple mediation model. *Psychology research and behavior management*, 16, 3727-3738. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S423371>
- Gökkaya, F., Deniz, İ., & Gedik, Z. (2020). Sosyal medya bağımlılığının sosyal onay ihtiyacı ve beden memnuniyeti ile ilişkisi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 4(2), 94-105. <https://doi.org/10.5455/kpd.26024438m000023>

- Griffiths, M. (2005). A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191-197.
- Güleç, V. (2018). Aile ilişkilerinin sosyal medyayla birlikte çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(2), 105-120. <https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2018.2/2.105-120>
- Hazar, Ç. M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı: Bir alan çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (32), 151 – 175.
- Işık, U. & Topbaş, H. (2015). Facebook ve bağımlılık medya bağımlılığı araştırması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38(2), 319-336. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2930>
- İskender, A. (2023). Sosyal medya bağımlılığı ile boş zamanda sıkılma algısı ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Tourism and Recreation*, 5(1), 35-42. <https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1290654>
- Kalafat-Çat, A., Koçak, M. C., & Toprak, Ö. (2021). Sosyal medya bağımlılık düzeyinin yaşam memnuniyetine etkisi üzerine saha araştırması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(56), 185-202. <https://doi.org/10.47998/ikad.999223>
- Kangal-Erdem, E. (2025). Örgütsel iletişim perspektifinden phubbing (sosyotelizm). *Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 61-70.
- Kara, F. M., Kavcu, E. N., Kösece, N., & Ak, K. (2024). Dijital sığınağı keşfetmek: üniversite öğrencisi sporcularda can sıkıntısı eğilimi, gelişmeleri kaçırma korkusu ve sosyal medya bağımlılığı ilişkisi. *Uluslararası Holistik Sağlık, Spor ve Rekreasyon Dergisi*, 3(2), 106-117. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14556084>
- Karabacak-Çelik, A. (2024). Sosyal medya kullanım amaçları ve sanal ortam yalnızlığı arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (66), 53-68. <https://doi.org/10.47998/ikad.1319612>
- Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Şahin, B. M. & Babadağ, B. (2016). Sanal dünyanın kronolojik bağımlılığı: Sosyotelizm (Phubbing). *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 3(2), 223–269. <https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0013>
- Karaman, H. B. (2023). *İlişkilerde temel psikolojik ihtiyaçlar ve ilişki doyumunda sosyal medya bağımlılığı ve sosyotelizmin aracı rolü.* (Yayın No. 800348) [Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kareem, S. J., & Yasir, A. A. (2025). Social media addiction among secondary school students in Iraq. *International Journal of Body Mind and Culture*, 12(4), 132–141. <https://doi.org/10.61838/ijbmc.v12i4.992>
- Kelesli, H. (2024). *Yetişkin bireylerde sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide gelişmeleri kaçırma korkusunun aracı rolü.* (Yayın No. 910638) [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. YÖK ulusal Tez Merkezi.
- Kemp, S. (2025, 5 Şubat). *Digital 2025: Global overview report.* Datareportal. 7 Nisan, 2025, tarihinde <https://datareportal.com/reports/digital-2025-global-overview-report> adresinden erişilmiştir.
- Kılıç, A. (2020). *Genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıkları, sosyal medya kullanım amaçları ve romantik ilişki doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayın No. 636508) [Yüksek lisans tezi, Biruni Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kirtiş, K. A., & Karahan, F. (2011). To be or not to be in social media arena as the most cost-efficient marketing strategy after the global recession. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, 260-268.

- Kolağasıoğlu, S. (2023). *Sosyal medya kullanan yetişkinlerde görünüm algısı, sosyal görünüş kaygısının narsistik kişilik özellikleriyle ilişkisinin incelenmesi*. (Yayın No. 9617003408) [Yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi]. Yakın Doğu Üniversitesi
- Kong, W., Li, Y., Luo, A., & Xie, W. (2024). Status and influencing factors of social media addiction in Chinese workers: Cross-sectional survey study. *Journal of Medical Internet Research*, 26, 1–15. <https://doi.org/10.2196/48026>
- Korkmaz, Ö. (2020). Sosyal medya bağımlılığı: Bayburt üniversitesi iktisadi ve idari bilimler öğrencileri üzerine bir inceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 237-250. <https://doi.org/10.47140/kusbder.809679>
- Liğan D. E. (2025). Online Captive: The impact of social media addiction on depression and anxiety-an sem approach to the mediating role of self-esteem and the moderating effects of age and professional status. *Behavioral sciences (Basel, Switzerland)*, 15(4), 481. <https://doi.org/10.3390/bs15040481>
- Liu, D., Baumeister, R. F., Yang, C. C., & Hu, B. (2022). Individual differences influencing the relationship between online social support and addictive use of social media. *Journal of Behavioral and Brain Science*, 3(2), 45–58. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.106949>
- Lu X., Zhang, M. & Zhang, J. (2023) The relationship between social support and Internet addiction among Chinese college freshmen: A mediated moderation model. *Frontiers in Psychology*, 13, 1031566. <https://10.3389/fpsyg.2022.1031566>
- Luchtefeld, C., & Jordan, K. D. (2022). Individual differences influencing the relationship between online social support and addictive use of social media. *Telematics and Informatics Reports*, 8(2). <https://doi.org/10.1016/j.teler.2022.100025>
- Lv, S., & Wang, H. (2023). Cross-lagged analysis of problematic social media use and phubbing among college students. *BMC Psychology*, 11, 39. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01062-0>
- Mersin, H. N. (2024). *Cinsiyete göre sosyal medya bağımlılığının gösteriş tüketimine etkisi*. (Yayın No. 863211) [Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Meshi, D., & Ellithorpe, M. E. (2021). Problematic social media use and social support received in real-life versus on social media: Associations with depression, anxiety and social isolation. *Addictive behaviors*, 119, 106949. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.106949>
- Mumay, G. (2022). *Evli bireylerde sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek ilişkisi* (Yayın No. 723112) [Yüksek lisans tezi, Gelişim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Mushtaq, T., Ashraf, S., Hameed, H., Irfan, A., Shahid, M., Kanwal, R., Aslam, M. A., Shahid, H., Koh-E-Noor, Shazly, G. A., Khan, M. A., & Jardan, Y. A. B. (2023). Prevalence of eating disorders and their association with social media addiction among youths. *Nutrients*, 15(21), 4687. <https://doi.org/10.3390/nu15214687>
- Nababan, G. E., Riza, W. L., & Aisha, D. (2024). Pengaruh FOMO dan boredom proneness terhadap perilaku phubbing pada Gen Z pengguna social media di Karawang. *Guidena*, 14(3), 637–648. <https://doi.org/10.24127/gdn.v14i3.10289>
- Necula, C. N. (2020). The relation between the dark triad and social media addiction, With the moderating role of social anxiety in young people. *Journal of Experiential Psychotherapy/ Revista de PSIHOterapie Experientiala*, 23(3). 47-59.
- Onay, N. N. (2024). *Yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığı ile narsistik kendilik boyutları arasındaki ilişki*. (Yayın No. 878362) [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Oral, M., & Karakurt, N. (2025). Mediating Role of Social Anxiety in the Relationship Between Phubbing and Social Media Addiction Among Higher Education Students. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 41(18), 11743-11752. <https://doi.org/10.1080/10447318.2024.2445098>
- Orhan-Göksün, D. (2019). Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeklerinin Türkçeye uyarlanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 657-671. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.505642>
- Özdemir, Z. (2019). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(2), 91-105. <https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2019.7/2.91-105>
- Öztürk-Çelebi, G. (2018). Tarih öncesi dönemlerde iletişim. *Etkileşim*, (2), 142-156. <https://doi.org/10.32739/etkileşim.2018.2.33>
- Parmaksız, İ. (2022). Romantik ilişkilerde modern engel: Partner sosyotelizmi (phubbing) üzerine bir derleme. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 6(11), 59-76. <https://doi.org/10.31461/ybpd.1077277>
- Parmaksız, I., & Kılıçarslan, S. (2023). The mediator role of effective communication skills on the relationship between phubbing tendencies and marriage satisfaction in married individuals. *Computers in Human Behavior*, 147. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107863>
- Patiño-Jaimes, V., Giraldo-Suarez, M. C., Mendoza-Catalán, G. S., Angel-Garcia, J., Estrada-Luna, D., & Jiménez-Osorio, A. S. (2024). Association of social media addiction, weight perception, and lifestyle in Mexican nursing students. *Social Sciences (2076-0760)*, 13(12), 673-681. <https://doi.org/10.3390/socsci13120673>
- Reem, P. (2024). Evolution of telecommunications: Bridging the world with connectivity. *Journal of Telecommunications System & Management*, 13(2), 426.
- Sayiner, B. & Akbağ, M. (2023). Sosyotelizm: Farklı bağlamlarda bir değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler*, 10(21), 80-115. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1224292>
- Sepetçi, P., Özdemir, S., & Sever, M. (2021). Canım sıkılıyor! Can sıkıntısı, sosyotelizm ve gelişmeleri kaçırma korkusu. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 26-36. <https://doi.org/10.55044/meusbd.962572>
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk İletişim*, 7(4), 23-32. <https://doi.org/10.18094/si.92009>
- Sönmez, S. (2021). Algılanan sosyal destek ile presentizm davranışının kavramsal incelemesi. *Studies on Social Science Insights*, 1(2), 1-11. <http://dx.doi.org/10.53035/SOSSCI.20>
- Söylemez, S. (2023). Bilimsel araştırmalarda örneklem seçimi. O. İyilikçi (Ed.), *DeneySEL Psikoloji* içinde. (1. Baskı, ss. 93-105). Nobel Akademi
- Su, W., Han, X., Yu, H., Wu, Y., & Potenza, M. N. (2020). Do men become addicted to internet gaming and women to social media? A meta-analysis examining gender-related differences in specific internet addiction. *Computers in Human Behavior*, 113. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106480>
- Süllü, Z. (2018). Sözlü kültürden dijital kültüre iletişim ve iletişim araçlarının tarihsel kökenleri. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* (1), 119-135.
- Steinsbekk, S., Bjørklund, O., Valkenburg, P., Nesi, J., & Wichstrøm, L. (2024). The new social landscape: Relationships among social media use, social skills, and offline friendships from age 10–18 years. *Computers in Human Behavior*, 156, 1-10.
- Şafak, Y. (2024). Bağımlılığa genel bakış. C. Şahin, A. Özkan & Y.E. Bulut (Ed.), *Her yönüyle bağımlılık* içinde (1. baskı, ss. 1-13). Pegem Akademi

- Şahin, C. (2024). Teknoloji bağımlılığı ile mücadele. C. Şahin, A. Özkan & Y.E. Bulut (Ed.), *Her yönüyle bağımlılık içinde* (1. baskı, ss. 169-207). Pegem Akademi
- Şahin, C., & Yağcı, M. (2017). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Yetişkin Formu: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(1), 523-538.
- Şeker, R., Kartal, T., Tasdemir, A., & Kızıltepe, I. S. (2023). Examining adolescents' technology addiction levels before and after COVID-19 pandemic. *Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH)*, 9(4), 330-347. <https://doi.org/10.55549/jeseh.1381263>
- Şensoy, E. Z. (2009). *Nonlineer lojistik regresyon ve uygulaması*. (Yayın No. 256726) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6. Baskı). Pearson. 08.12.2025 tarihinde <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/27657/1/Barbara%20G.%20Tabachnick%202013.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Tanhan, F., Özok, H. İ., Kaya, A., & Yıldırım, M. (2024). Mediating and moderating effects of cognitive flexibility in the relationship between social media addiction and phubbing. *Current Psychology*, 43(1), 192-203. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04242-8>
- Tutgun-Ünal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. (Yayın No: 396821) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Tutgun-Ünal, A., & Bozkurt, V. (2020). Sosyal medya bağımlılığı belirtileri üzerine etki eden faktörler. M. Seker, Y. Bulduklu, C. Korkut, M. Doğrul (Ed.), *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği içinde* (ss.163-189). Türkiye Bilimler Akademisi. <https://doi.org/10.53478/TUBA.2020.002>
- Tutgun-Ünal, A., & Deniz L. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının incelenmesi. *Route Education and Social Science Journal*, 3(2), 155-181. <https://doi.org/10.17121/ressjournal.488>.
- Türe, E. (2022). *Yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığı ile algılanan stres ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayın No. 722445) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2025, 27 Ağustos). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması*. 12 Eylül 2025 tarihinde [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2025-53925](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2025-53925) ardesinden erişilmiştir.
- Utma, S. (2019). Sosyal medya bağımlılığı üzerine kuramsal bir değerlendirme. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 118-130. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.99>
- Ünal, D., & Yıldırım, O. (2020). Dijital yerlilerin sosyotelizm (phubbing) eğilimlerinin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 276-297. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.644279>
- Ünür, E., & Apak, D. (2021). *İletişim ve Medya Kavramları Sözlüğü*. Gazi Kitabevi.
- Üstündağ, A. (2022). Ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 85-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/68026/960816>
- Üstündağ-Koçak, E. (2025). *Erişkinlerde sosyal medya bağımlılığı ve sosyal görünüş kaygısı*. (Yayın No. 930867) [Tıpta uzmanlık tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 121-127. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.08.020>

- Vatandaş, S. (2017). Sosyal medyanın anlam ve öneminin cinsiyetler bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 12-24.
- Vatandaş, S. (2020). Sosyalleşme ve sosyalleşmenin sosyal medya mecralarındaki anlamsal ve işlevsel dönüşümü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 813-832. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.675531>
- Wang, E. S., & Wang, M. C. (2013). Social support and social interaction ties on internet addiction: Integrating online and offline contexts. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 16(11), 843-849. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0557>
- Wang, X., & Cheng, Z. (2020). Cross-sectional studies. *Chest Journal*, 158(1), 65-71. <https://doi.org/10.1016/j.chest.2020.03.012>
- Wang, Y., & Zeng, Y. (2024). Relationship between loneliness and internet addiction: A meta-analysis. *BMC Public Health*, 24(1), 858. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-18366-4>
- Xu, X.-P., Liu, Q.-Q., Li, Z.-H., & Yang, W.-X. (2022). The mediating role of loneliness and the moderating role of gender between peer phubbing and adolescent mobile social media addiction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 10176. <https://doi.org/10.3390/ijerph191610176>
- Yazan, K. D. (2021). *Lise öğrencilerinde akademik başarı, sosyal destek ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi]. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://openaccess.ahievran.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12513/6304>
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2007). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13), 81-87
- Yıldırım, İ. (2004). Eş Destek Ölçeğinin geliştirilmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(22), 19-26. <https://doi.org/10.17066/pdrd.95605>
- Yıldız, E., & Koçak, O. (2020). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1102-1126. <https://doi.org/10.33417/tsh.681389>
- Yılmaz, N., Sarı, B., & Öke, P. (2022). Algılanan sosyal destek düzeyinin okul dışı sosyal medya davranışları üzerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 440-453. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.954245>
- Yılmaz, Ş., & Aydoğan, D. (2024). Algılanan sosyal destek ve genel aidiyet düzeyinin sosyal medya bağımlılığı üzerine etkisinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 305-329. https://doi.org/10.17932/IAU.IAUSB.2021.021/iausbd_v16i2007
- Yüksel-Şahin, F., & Öztoprak, Ö. (2019). Ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin benlik saygısına göre incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. (Özel Sayı). 363-377. <https://doi.org/10.21733/ibad.613902>
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). *The Multidimensional Scale of Perceived Social Support*. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarlarının, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Araştırmaya katılan katılımcılara teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, kapsamında etik kurul onayı alınmıştır (YTÜ: No:2025.04).

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmacıların katkı oranları eşittir.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN YAZI YAZMAK İLE İLGİLİ ALGILARININ BELİRLENMESİ: BİR METAFOR ÇALIŞMASI*

DETERMINING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS ABOUT WRITING: A METAPHOR STUDY

Beyhan CAN KAYA¹

¹ Arş. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, beyhan.can@usak.edu.tr, ORCID: 000-0003-1066-2203

Geliş Tarihi / Date Applied 27.10.2025	Kabul Tarihi / Date Accepted 03.02.2026
<p style="text-align: center;">ÖZET</p> <p>Bu çalışmada, ilkökullü öğrencilerinin yazı yazmak ile ilgili algılarının metafor yoluyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, fenomenoloji deseni kapsamında nitel bir çalışma olup 2021-2022 eğitim öğretim yılı güz döneminde, Uşak il merkezindeki ilkökullerinin 2, 3 ve 4. sınıflarında öğrenim gören toplamda 135 öğrenci ile yürütülmüştür. Verilerin toplanması sürecinde, öğrencilerin kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlayacak şekilde araştırmacı tarafından hazırlanan "Öğrencilerin Yazma Kavramlarına İlişkin Metaforlarını Belirleme Formu" kullanılmıştır. Formda kişisel bilgilere ve öğrencilerin yazma algılarını belirlemeye yönelik metaforik bir cümleye ve yazma tercihlerine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Bu amaçla öğrencilerden, "Yazı yazmak ... gibidir/benzer; çünkü" cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Çalışma verilerinin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Verilerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla, araştırmacı tarafından oluşturulan metafor imgeleri ve kategorilerin, alan uzmanı tarafından eşleştirilmesi gerçekleştirilmiştir; Miles-Huberman'ın görüş birliği-görüş ayrılığı formülü ile tespit edilen güvenilirlik oranı %92 olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerden ulaşılan bulgular neticesinde; toplamda 64 farklı metafor imgesi üretilmiştir. Yazmaya yönelik duyuşsal algıların ağırlıklı olarak ön plana çıktığı; yazmanın "haz/ mutluluk verici" ve "eğlenceli" olması yönünün büyük oranda vurgulandığı ve genel olarak yazmaya yönelik olumlu algılar taşıdığı görülmüştür.</p> <p>Anahtar Kelimeler: Yazma, Yazma Algısı, Metafor, İlkokul, Fenomenoloji.</p>	<p style="text-align: center;">ABSTRACT</p> <p>This study aimed to determine primary school students' perceptions of writing through metaphors. The study was a qualitative study within the phenomenological design and was conducted in the fall semester of the 2021-2022 academic year with a total of 135 students in grades 2, 3, and 4 in primary schools in the center of Uşak province. During the data collection process, the "Form for Determining Students' Metaphors Related to Writing Concepts," prepared by the researcher to enable students to express themselves, was used. The form included personal information and a metaphorical sentence aimed at determining students' perceptions of writing, as well as their opinions regarding writing preferences. To this end, students were asked to complete the sentence, "Writing is like/similar to ... because" Content analysis was used in the analysis of the study data. To ensure the reliability of the data, the metaphor images and categories created by the researcher were matched by a subject matter expert; the reliability rate determined using Miles-Huberman's agreement-disagreement formula was found to be 92%. As a result of the findings obtained from the data, a total of 64 different metaphor images were produced. It was observed that emotional perceptions related to writing were predominantly highlighted; the aspects of writing being "pleasurable/enjoyable" and "fun" were largely emphasized, and positive perceptions of writing were generally conveyed.</p> <p>Keywords: Writing, Writing Perception, Metaphor, Primary School, Phenomenology.</p>

* Bu çalışma, 12-14 Kasım 2021 tarihli 19. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlükte “metafor” kavramı, mecaz sözüne karşılık olarak “bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Yunanca *meta* (üzeri-ne) ve *phrein* (taşımak) sözcüklerinden oluşan sözcüğün (Cebeci, 2013, s. 9); yasaklamaların olduğu ve bazı kelimelerin söylenmesinin yasak olduğu toplumlarda ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Stace, 1929’dan aktaran Wellek & Warren, 1983, s. 265). Metaforda, “bir ‘şey’in bazı yönlerinin başka bir ‘şey’e taşındığı ya da transfer edildiği özgül zihinsel/ dilbilimsel süreçler” ve sürecin sonunda ‘ikinci şey’den sanki ‘ilk şey’miş gibi bahsedilme” durumu gerçekleşmektedir (Cebeci, 2013, s. 10). Kısacası, “bir ismin veya deyim aslında doğrudan doğruya ait olmadığı bir şey için kullanılması” anlamını taşımaktadır (Wellek & Warren, 1983, s. 248). Eğitim kavram ve süreçlerinin “A, B’dir” metaforu ya da metaforlar kümesi olarak, sıklıkla metaforik terimlerle tanımlanması; “zor bir kavram için dikkat çekici, akılda kalıcı bir etiket bulmak; dağınık, soyut veya genel olarak karmaşık olan bir kavramı netleştirmek; düşünceyi genişletmek veya belirli bir kavramsallaştırmayla ilgili sorunları tespit etmek ve ardından birtakım değişimler meydana getirmek” gibi nedenlerle yapılmaktadır (Low, 2008).

Bu çalışmada, özellikle yazmanın öğretimsel boyutunun ağırlıklı olarak önem kazandığı ilkökul sürecinde çocukların yazı yazma ile ilgili algıları merak edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde Türkçenin farklı dil becerilerini kapsayan metafor çalışmalarının gerçekleştirildiği görülmüştür (Aktaş, 2023; Baki ve Karakuş, 2017; Bozpolat, 2015; Bulut ve Kuşdemir, 2018; Çetinkaya Özdemir ve Kaya, 2021; Filiz, Büyükkaya ve Turan Özçelik, 2017; Gürbültürk, Koç Akran ve İş Üner, 2018; Kadan, 2023; Köksal, Erginer ve Baloğlu, 2016; Müldür ve Çevik, 2017; Nas ve Göçen, 2023; Tiryaki ve Demir, 2016; Topçuoğlu Ünal, Tekin, 2013; Ulu, 2019; Ulusoy, 2013). Çalışmalarda, ilkökul öğrencileri (Aktaş, 2023; Bulut ve Kuşdemir, 2018; Köksal, Erginer ve Baloğlu, 2016), ortaokul öğrencileri (Filiz, Büyükkaya ve Turan Çelik, 2017; Müldür ve Çevik, 2017), farklı branşlarda öğrenim gören öğretmen adayları (Baki ve Karakuş, 2017; Bozpolat, 2015; Çetinkaya Özdemir ve Kaya, 2021; Tiryaki ve Demir, 2016; Topçuoğlu Ünal, Tekin, 2013; Ulu, 2019; Ulusoy, 2013) ile sınıf ve Türkçe öğretmenleri başta olmak üzere farklı branş öğretmenlerinin (Filiz, Büyükkaya ve Turan Çelik, 2017; Gürbültürk, Koç Akran ve İş Üner, 2018; Kadan, 2023; Nas ve Göçen, 2023); dinleme, konuşma, okuma, yazma, eleştirel yazma, dijital yazma, el yazısı öğrenme ve öğretme, kavramlarına yönelik metaforik algılarına yer verilmektedir. İlkokul öğrencilerinin yazma kavramına yönelik metaforik algılarının incelendiği çalışmalar (Bulut ve Kuşdemir, 2018; Köksal, Erginer ve Baloğlu, 2016) ise sınırlı sayıdadır.

Formel olarak ilkökul 1. sınıf itibarıyla çocukların yazma becerilerini geliştirmeleri için gerekli eğitimler verilmekte ve bu eğitimler, çeşitli yetkinliklere evrilerek eğitim süreci boyunca akademik olarak devam etmektedir. Temel dil becerileri içerisinde en son kazanılan beceri olması ve zihinsel-mekanik işleyişi beraberinde getirmesi yönleriyle yazmanın, diğer dil becerileri içerisinde zor olan beceri olarak algılanma eğilimi taşıdığı görülmektedir. Bu amaçla bu çalışmada “Öğrenciler tarafından “yazı yazmak” ile ilgili oluşturulan metafor imgeleri nelerdir?” ve “Öğrencilerin yazı yazmaya ilişkin metaforik algıları nelerdir?” sorularına yanıt aranmak istenmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışma, fenomenoloji deseni kapsamında yürütülen nitel bir çalışmadır. Fenomenoloji, “farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanma”

(Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 72) olarak ifade edilir. Bu tür çalışmalarda amaç, “bireylerin kendi bakış açısından algı ve deneyimlerini ön plana çıkarmak” olarak ifade edilmekte; eğitim-öğretim sürecinde yaşanan deneyimler, bu araştırma alanının konusu olarak ele alınabilmektedir (Saban ve Ersoy, 2016, s. 55, 67). Bu çalışmada ele alınan olgu “yazma” deneyimi olarak belirlenmiş ve çalışmada, çocukların yazma algıları üzerine odaklanılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışmaya, Uşak il merkezinde yer alan bir devlet ilkokulunun 2, 3 ve 4. sınıflarında öğrenim gören, toplamda 168 öğrenci katılmıştır. Katılım gösteren öğrencilerin 63’ü (%37,5) ikinci sınıf, 51’i (%30,4) üçüncü sınıf ve 54’ü (%32,1) dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olup öğrencilerin 87’si (%51,8) kız, 81’i (%48,2) erkektir. Öğrencilerin yarıdan fazlası (%75,6, n=127) yazı yazmayı sevdiğini belirtirken 38’i (%22,6) yazmayı biraz sevdiğini, 3 (%1,8) öğrenci ise yazmayı sevmediğini ifade etmektedir. Ayrıca 63 (%37,5) öğrencinin klavye ile yazmayı tercih ettiği; 53 (%31,5) öğrencinin ise yazı yazarken klavye ve kâğıt kalem birlikte kullanmak istedikleri görülmekte; buradan hareketle öğrencilerin %70’ine yakınının ister kâğıt-kalem ile ister kâğıt-kalemsiz, klavye ile yazı yazmaya istekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin 48’i (%28,5) sadece kâğıt-kalem kullanarak yazı yazmayı tercih ederken 4’ünün (%2,5) ise ne klavye ne de kâğıt kalem kullanmak istedikleri görülmektedir. Bu öğrencilerin önerileri incelendiğinde duygu ve düşüncelerini sözel olarak ifade etmeleri sonrasında seslerini yazıya aktaran teknolojiyi kullanmak istedikleri yönünde öneriler getirdikleri görülmüştür.

Çalışmaya dâhil olan öğrencilerin metafor cümleleri incelenmiştir. Metafor cümleleri itibarıyla araştırmanın amacına hizmet etmeyen dokümanların çıkarılmasıyla birlikte, verilerin analizi sürecine toplamda 135 öğrenci dâhil edilmiştir. Görüşleri, veri analizi sürecine dâhil edilen öğrencilerin 72’si (%53,3) kız, 63’ü (%46,7) erkektir.

2.2. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde kolay ulaşılabirlik ve gönüllülük esası dikkate alınmıştır. Üniversite etik kurul ve uygulama izinleri çerçevesinde araştırmacı tarafından belirlenen ilkokulun müdür ve müdür yardımcıları ile görüşülmüştür. Eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde gönüllü öğretmenlerin sınıflarında ve öğrenci velilerin bilgileri dâhilinde gönüllü öğrenciler ile çalışılmıştır.

Verilerin toplanması sürecinde araştırmacı tarafından hazırlanan “Öğrencilerin Yazma Kavramlarına İlişkin Metaforlarını Belirleme Formu” kullanılmıştır. Form üç kısımda ele alınmaktadır. İlk olarak katılım gösteren öğrencilerin sınıf düzey ve cinsiyet bilgilerinin yer aldığı kişisel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde öğrencilerin yazma algılarını belirlemeye yönelik metaforik bir cümle yer almış ve bu kapsamda öğrencilerden “Yazı yazmak ... gibidir/ benzer, çünkü ...” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Üçüncü bölümde ise öğrencilerin yazma tutum ve tercihlerine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Uygulama sürecinde, araştırmacı tarafından oluşturulan formlar öğrencilere dağıtılarak formun içeriğine ilişkin açıklamalar yapılmış ve öğrencilerden yazı yazmak ile ilgili görüşlerini içerecek şekilde formu doldurmaları istenmiştir. Bu süreçte herhangi bir süre kısıtlamasına gidilmemiştir. Uygulamalar bir ders saati içerisinde tamamlanmıştır.

2.3. Veri Analizi

Çalışma verilerinin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011), olgu bilim çalışmalarında gerçekleştirilen veri analizi ile yaşantı ve anlamların ortaya çıkarılmasının

amaçlandığını; içerik analizi yolu ile olguyu tanımlamaya dönük temaların oluşturulduğunu ve elde edilen sonuçların doğrudan alıntılarla desteklenmiş betimsel bir anlatımla sunulduğunu ifade etmekte (s. 75) ve veri analizi sürecini “verilerin kodlanması”, “temaların bulunması”, “kodların ve temaların düzenlenmesi”, “bulguların tanımlanması ve yorumlanması” olmak üzere dört aşamada ele almaktadır (s. 228). Saban (2009) ise metaforların analizi sürecinde “kodlama ve ayıklama aşaması”, “örnek metafor imgesi derleme aşaması”, “kategori geliştirme aşaması”, “geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması”, “nicel veri analizi için verileri SPSS paket programına aktarma aşaması” şeklinde beş aşamalı bir sürece yer vermiş (s. 285) ve çalışma bu aşamalar ekseninde gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Kodlanması ve Ayıklanması: Çalışmaya katılan öğrenciler tarafından oluşturulan metafor cümleleri ve kişisel bilgiler bilgisayar ortamında Excel sayfasına aktarılmıştır. Her bir öğrencinin yazdığı metafor ifadeleri incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde çalışmanın amacına hizmet etmeyen, metafor özelliği taşımayan, bir metafora yer verilen ancak gerekçeye yer verilmeyen ya da farklı kategorilere hizmet edecek şekilde çok sayıda metafor içeren cümleler tespit edilmiştir. Toplamda 33 metafor cümlesi çalışma kapsamı dışında bırakılmış; 135 metafor ifadesi ise çalışma kapsamında tutularak yeniden düzenlenmiş ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

Örnek Metafor İmgesi Derleme: Tespit edilen metafor cümleleri gözden geçirilmiştir. Metaforların kategorileştirilmesinde ve analiz sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesinde başvurulmak üzere aynı metafor ifadeleri içerisinde, grubunu en iyi temsil ettiği düşünülen örnek metafor cümleleri seçilmiştir. Örnek metafor cümleleri şu şekildedir:

“Yazı yazmak *oyun oynamak* gibidir; çünkü *yazı yazmak çok eğlenceli.*”

“Yazı yazmak *resim yapmak* gibidir; çünkü *ben yazı yazarken süslüyorum ve resim yapmış gibi oluyorum.*”

“Yazı yazmak *çikolata yemek* gibidir; çünkü *yazı yazmak rahatlatır ve dinlendirir.*”

“Yazı yazmak *spor yapmak* gibidir; çünkü *kol kaslarımız güçleniyor.*”

“Yazı yazmak *sanki ateşin önünde durmak* gibidir; çünkü *yazı yazmak içimi ısıtıyor.*”

“Yazı yazmak *makarna* gibidir; çünkü *çok karışık yazıyoruz.*”

Kategori Geliştirme: Çalışmaya dahil edilen 135 metafor imgesi ile “yazma” olgusunun nasıl kavramsallaştırıldığı üzerinde durulmuştur. Metaforun konusu (yazı yazmak), metaforun kaynağı, metaforun konusu ile kaynağı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu inceleme sonrasında 16 alt kategori belirlenmiş ve bu alt kategoriler 4 ana kategori bünyesinde gruplandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanması: Araştırmacı tarafından belirlenen alt kategoriler ve öğrenciler tarafından yazılan 135 metafor cümlesi kodlarıyla birlikte bir alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Alan uzmanı ile araştırmacı arasında toplamda 11 metafor kodunun ilgili kategori ile eşleşmesi noktasında uyumsuzluk olduğu görülmüştür. Sonrasında alan uzmanı ve araştırmacı bir araya gelmiş ve kodlamalar üzerinde yeniden tartışarak görüş birliğine varmışlardır. Çalışmada kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik oranının tespit edilmesinde Miles-Huberman modeli (güvenirlik = görüş birliği sayısı / (toplam görüş birliği + görüş ayrılığı) dikkate alınmıştır. Görüş birliği aralığının %90 olması gerektiği ifade edilmektedir (Miles & Huberman, 2015, s. 64). Bu çalışmanın güvenilirliği ise %92 olarak belirlenmiş ve kodlamaların güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Çalışma grubu, kategori ve katılımcı sayısı bilgileri ışığında verilerin analizi sürecindeki sayısallaştırma işlemlerinde ise yüzde (%) ve frekans hesaplamalarından yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma problemi kapsamında yer alan “Öğrenciler tarafından oluşturulan metafor imgeleri nelerdir?” ve “Öğrencilerin yazmaya ilişkin metaforik algıları nelerdir?” alt problemlerine değinilmiş ve bu alt problemlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

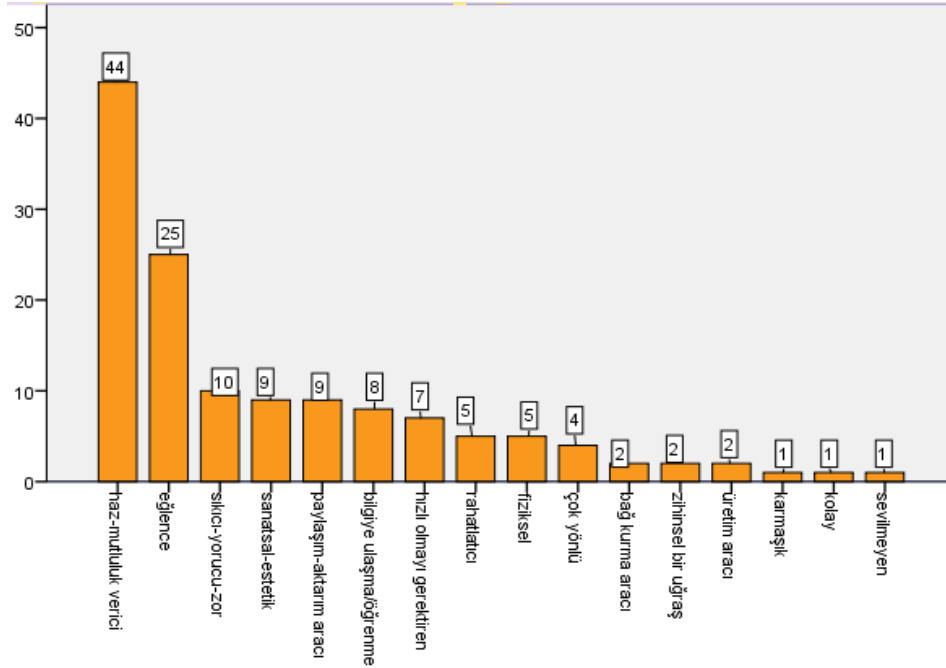
Öğrencilerin “yazı yazmak” kavramına ilişkin metafor imgeleri ve frekans değerlerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. İlkokul Öğrencilerinin “Yazı Yazmak” Kavramı İle İlgili Metafor İmgeleri

Metafor Sayısı	Metafor	f
1	Oynamak, oyun, oyun oynamak	20
2	Resim, resim yapmak, boyama	11
3	Çikolata/ çikolata yemek	10
4	Eğlenceli, eğlenmek	4
5	Spor, spor yapmak	4
6	Hayal, hayal kurmak	4
7	Kitap okumak	3
8	Yağmur, yaz yağmuru	3
9	Yemek yemek	3
10	Okumak	3
11	Gökkuşluğu, gökkuşluğuna bakmak	3
12	Dondurma yemek	2
13	Gülmek	2
14	Hız, hızlı	2
15	Kaplan	2
16	Koşmak	2
17	Masal, masal dinlemek	2
18	Öğrenmek	2
19	Sayı, sonsuz sayı	2
20	Şeker yemek	2
21	Yazmak (hayalini yazmak, kitap yazmak)	2
Diğer	Akıllı tahta, araba, arkadaş, at, ateşin önünde durmak, basketbol, bebek, çiçek, çile, çilek, çizgi film, çölde 12 saat durmak, defter, dost, duyguları kâğıda dökmek, düşünceleri paylaşmak, hayvan, her şey, inşaat, konuşmak, Kral Şakir, kuş, labirent, lastik, lunapark, makarna, matematik, melek, miras, mutluluk, oyuncak, ödev, özgürlük, pantere benzemek, sohbet etmek, tavşan, temizlik, top, uçmak, üstüne 3 ton konulmak, yay, yazar olmak, yorgunluk	1
Toplam	64 metafor imgesi	135

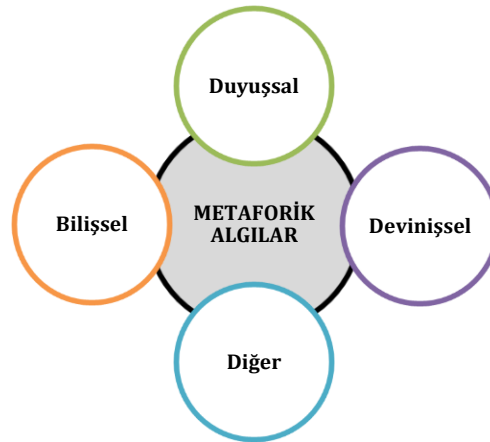
Tablo 1 incelendiğinde öğrenciler tarafından 135 metafor imgesi üretildiği; bu metaforların en çok “oynamak, oyun, oyun oynamak” (f=20), “resim, resim yapmak, boyama” (f=11) ve “çikolata, çikolata yemek” (f=10) olarak ifade edildiği görülmektedir.

Metafor imgelerinden hareketle, öğrencilerin yazı yazmaya ilişkin metaforik algılarını gösteren grafik Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. İlkokul Öğrencilerinin Yazı Yazmaya İlişkin Metaforik Algıları

Şekil 1 incelendiğinde, öğrencilerin yazmaya ilişkin algılarının “haz-mutluluk verici”, “eğlenceli”, “sıkıcı-yorucu-zor”, “sanatsal-estetik”, “paylaşım-aktarım aracı”, “bilgiye ulaşma-öğrenme aracı”, “hızlı olmayı gerektirme”, “rahatlatıcı olma”, “fiziksel bir uğraş”, “çok yönlü”, “bağ kurma aracı”, “zihinsel bir uğraş”, “üretim aracı”, “karmaşık”, “kolay”, “sevimli” olmak üzere 16 alt kategori altında toplandığı; bu alt kategorilerden üç tanesinin (sıkıcı-yorucu-zor, karmaşık, sevimli) olumsuz algıları içerdiği görülmektedir.

Öğrencilerin yazı yazmaya ilişkin metaforik algıları dört kategoride ele alınmış ve ilgili kategoriler Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Yazmaya İlişkin Metaforik Algı Kategorileri

Şekil 2 incelendiğinde; öğrencilerin metaforik algıları “duyuşsal”, “bilişsel”, “devinişsel”, “diğer” görüşler olarak tespit edildiği görülmüş ve detay bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Yazma Algılarına Yönelik Duyuşsal İçerikli Görüşler

Öğrencilerin yazma algılarına yönelik duyuşsal içerikli görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İlkokul Öğrencilerinin Yazma Algılarına İlişkin Duyuşsal İçerikli Görüşleri

<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>Öğrenci</i>	<i>f</i>
Haz/ mutluluk verici	<i>ateşin önünde durmak, çikolata, çikolata /şeker yemek, çizgi film, çilek, dondurma yemek, eğlenceli, hayal kurmak, hayvan, okumak, oyun oynamak, oyuncak, yazar olmak, yemek, yaz yağmuru, kuş, özgürlük, uçmak, dost, çiçek, gökkuşağı, kitap okumak, oyun, futbol, tavşan, bebek, at, basketbol, spor, top, araba, at</i>	ö17-4k, ö18-4e, ö19-4k, ö20-4k, ö21-4k, ö24-4k, ö27-4k, ö28-4k, ö29-4e, ö47-4k, ö48-4e, ö66-3k, ö67-3k, ö68-3e, ö69-3k, ö70-3k, ö79-3k, ö83-3k, ö85-3k, ö103-2k, ö104-2k, ö105-2k, ö106-2k, ö107-2k, ö108-2k, ö109-2e, ö110-2e, ö111-2k, ö112-2e, ö117-2k, ö122-2k, ö132-2e, ö133-2k, ö134-2e	41
Eğlenceli	<i>resim yapmak, oyun, çikolata yemek, eğlenmek, hayal kurmak, lunapark, oyun, oyun oynamak, temizlik, yağmur, Kral Şakir, resim yapmak</i>	ö8-4k, ö9-4k, ö10-4e, ö11-4e, ö12-4e, ö13-4e, ö51-3e, ö52-3e, ö53-3e, ö54-3k, ö55-3k, ö56-3k, ö57-3k, ö58-3k, ö59-3k, ö89-2e, ö90-2k, ö91-2k, ö92-2e, ö93-2k, ö94-2e, ö95-2e, ö96-2e	25
Sanatsal/ estetik/hayal gücüne dayalı	<i>boyama, gökkuşağı, resim, resim yapma</i>	ö40-4k, ö77-3e, ö78-3e, ö121-2e, ö122-2k, ö123-2e, ö124-2e, ö125-2k, ö126-2e, ö127-2e, ö65-3k	10
Paylaşım/ aktarım aracı	<i>hayal, konuşmak, arkadaşla oynamak, sohbet etmek, arkadaş</i>	ö31-4k, ö32-4k, ö33-4k, ö34-4k, ö35-4k, ö36-4k, ö73-3e, ö75-3e, ö118-2e, ö119-2k	9
Rahatlatıcı	<i>çikolata, çikolata yemek, gülmek, masal</i>	ö37-4k, ö38-4e, ö39-4e, ö76-3e, ö120-2e,	5
Geçmişle gelecek arasında bağ	<i>miras</i>	ö30-4e, ö74-3k	2
Toplam			92

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin yazı yazmaya ilişkin duyuşsal içerikli algılarının en çok *haz/mutluluk verici* ve *eğlenceli* kategorilerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kategoriyi sırayla *rahatlatıcı*, *eğlenceli*, *sanatsal/estetik/ hayal gücüne dayalı*, *paylaşım/ aktarım aracı*, *geçmişle gelecek arasında bağ* kategorileri izlemektedir.

Haz/mutluluk verici kategorisi bağlamında öğrenci ö66-3k “Yazı yazmak sanki ateşin önünde durmak gibidir, çünkü yazı yazmak içimi ısıtıyor.” ifadesini kullanırken; *eğlenceli* kategorisi bağlamında ö8-4k “Lunapark gibidir, çünkü eğlencelidir.” şeklinde görüş belirtmiştir. *Sanatsal/estetik/ hayal gücüne dayalı* kategorisi bağlamında “Bir resim yapmaya benziyor; ben yazı yazarken süslüyorum ve resim yapmış gibi oluyorum.” (ö40-4k); *paylaşım/aktarım aracı* kategorisi bağlamında “Arkadaş gibidir, çünkü yazılar yazarken arkadaşımınla konuşuyor gibi oluyorum. Arkadaşımla nasıl vakit geçerse onu da yazarken aynı olayı anlayabiliyorum.” (ö36-4k) ifadeleri örnek olarak verilebilir. *Geçmişle gelecek arasında bağ* kategorisi bağlamında ö74-3k “Not bırakmak bizden sonrakilere miras bırakmak gibidir, çünkü yazı orda kalır. Ve daha sonra diğerleri bunu bulup okursa ve onlarda diğerlerine miras kalır.” görüşünü dile getirmiştir.

Yazma Algılarına Yönelik Bilişsel İçerikli Görüşler

Öğrencilerin yazma algılarına yönelik bilişsel içerikli görüşleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. İlkokul Öğrencilerinin Yazma Algılarına İlişkin Bilişsel İçerikli Görüşleri

<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>Öğrenci</i>	<i>f</i>
Bilgiye ulaştırma/ öğrenme	<i>öğrenmek, melek, bilgi, defter, ödev, okumak</i>	ö1-4k, ö2-4e, ö7-4e, ö49-3k, ö50-3k, ö86-2k, ö87-2k, ö88-2k	8
Üretim aracı	<i>yağmur</i>	ö62-3e, ö64-3e	2
Zihinsel bir uğraş	<i>labirent, matematik</i>	ö130-2k, ö131-2e	2
Toplam			12 (%10)

Tablo 3 incelendiğinde, *bilgiye ulaştırma/ öğrenme*, *üretim aracı*, *zihinsel bir uğraş* şeklinde üç alt kategoride ele alındığı görülmektedir.

Bilgiye ulaştırma/ öğrenme aracı kategorisi bağlamında “Yazı yazmak bir melektir, çünkü bizim öğrenmemizi kolaylaştırıyor.” (ö87-2k); *üretim aracı* kategorisi bağlamında “yazı yazmak yağmur gibidir, çünkü harfle yağmur gibi deftere iner.” (ö62-3e) ve *zihinsel bir uğraş* kategorisi bağlamında “Yazı yazmak labirent gibidir, çünkü eğlenceli.” (ö130-2k) görüşleri, örnek olarak verilebilir.

Yazma Algılarına Yönelik Devinişsel İçerikli Görüşler

Öğrencilerin yazma algılarına yönelik devinişsel içerikli görüşleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. İlkokul Öğrencilerinin Yazma Algılarına İlişkin Devinişsel İçerikli Görüşleri

<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>Öğrenci</i>	<i>f</i>
Fiziksel/ fiziksel gelişimi destekleme	<i>resim, spor, spor yapmak, şeker yemek, futbol, at, basketbol, top</i>	ö14-4e, ö15-4k, ö16-4e, ö60-3e, ö61-3e, ö98-2e, ö99-2e, ö100-2e, ö101-2k, ö102-2e	10
Hızlı olmayı gerektirme	<i>hız, hızlı, kaplan, koşmak, pantere benzemek</i>	ö22-4e, ö23-4e, ö72-3k, ö113-2e, ö114-2e, ö115-2e, ö116-2e	7
Kolay	<i>bebek oyuncağı</i>	ö25-4e	1
Toplam			18 (%13)

Tablo 4 incelendiğinde *fiziksel/ fiziksel gelişimi destekleme*, *hızlı olmayı gerektirme*, *kolay* şeklinde üç alt kategoride ele alındığı görülmektedir.

Öğrenci görüşlerine örnek olarak *hızlı olmayı gerektirme* kategorisi bağlamında “Yazı yazmak kaplan gibidir, çünkü çok hızlı yazarım.” (ö22-4e), ifadesi örnek olarak verilebilir. *Fiziksel/ fiziksel gelişimi destekleme* kategorisi bağlamında “Yazı yazmak spor yapmak gibidir, çünkü kol kaslarımız güçleniyor.” (ö15-4k) görüşü dile getirilirken; *kolay* kategorisi bağlamında “yazı yazmak bebek oyuncağı gibidir, çünkü benim için çok kolay yazı yazmak” (ö25-4e) ifadelerine yer verilmiştir.

Yazma Algılarına Yönelik Diğer Görüşleri

Öğrencilerin yazma algılarına yönelik diğer içerikli görüşleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. İlkokul Öğrencilerinin Yazma Algılarına İlişkin Diğer Görüşleri

<i>Kategori</i>	<i>Kod</i>	<i>Öğrenci</i>	<i>f</i>
Sıkıcı/yorucu/zor	<i>kitaplar, sonsuz sayı, inşaat, üstüne 3 ton konulmuş, çile, bir çölde 12 saat durmak, yay, yorgunluk, yemek, oyun</i>	ö26-4k, ö42-4e, ö43-4e, ö44-4e, ö45-4k, ö46-4k, ö81-3e, ö82-3e, ö128-2k, ö129-2k	10
Çok yönlü	<i>akıllı tahta, her şey, makarna, mutluluk</i>	ö3-4k, ö4-4k, ö5-4k, ö6-4k	4
Sevilmeyen	<i>dondurma yemek</i>	ö41-4k	1
Toplam			15 (%12)

Tablo 5 incelendiğinde, *sıkıcı/yorucu/zor*, *çok yönlü* ve *sevilmeyen* şeklinde üç alt kategoride ele alındığı görülmektedir.

Sıkıcı / yorucu/ zor kategorisi bağlamında öğrenciler, “Üstüne 3 ton konulmuş gibidir, çünkü elin çok ağırır ve yorulursun.” (ö44-4e), görüşü örnek verilebilirken; *çok yönlü* kategorisi bağlamında “Yazı yazmak her şey gibidir, çünkü renkli kalemlerle yazarsın gökkuşağı gibi olur. Güzel yazarsın çiçek gibi olur, kötü yazarsan arap çorbası olur, komik yazarsın gülmekten çatlarsın. Her şey olur isteyince.” (ö4-4k) ifadelerine yer vermişlerdir. *Sevilmeyen* kategorisi bağlamında ise ö41-4k, “Yazı yazmak dondurma yemek gibidir, çünkü ben dondurmaya yemeği çok da sevmem ben yazı yazmayı da çok sevmem.” şeklinde görüş belirtmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, ilkokul 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinin “yazı yazmak” kavramına ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır; çocukların ürettikleri metafor imgelerine ve bu imgelerden ulaşılan kategorilerden hareketle yazı yazmaya ilişkin algılarına yer verilmek istenmiştir. Çalışmaya katılan 135 öğrenci, toplamda 64 farklı metafor imgesi üretmişlerdir. Bu imgeler içerisinde “oyun oynamak” (n=20), “resim yapmak” (n=11) ve “çikolata yemek” (n=10) imgeleri en fazla tekrarlayan metafor imgeleri olmuştur. Genel olarak metaforların %68’i (n=93) yazmaya yönelik duyuşsal içerikli algıları vurgularken; %9’u (n=12) bilişsel, %13’ü (n=18) devinişsel ve %10’u (n=14) diğer görüşler şeklinde ele alınmıştır.

Metaforlardan elde edilen kategoriler incelendiğinde, yazmaya yönelik duyuşsal algıların ağırlıklı olarak ön plana çıktığı; burada da yazmanın “haz/ mutluluk verici” ve “eğlenceli” olması yönünün büyük oranda vurgulandığı görülmüştür. Yazmanın bilişsel boyutuna yönelik algıları içeren metaforlar incelendiğinde ise ağırlıklı olarak “bilgiye ulaştırma” işlevi ile algılandığı; buna ek olarak “üretim aracı” ve “zihinsel bir uğraş” olarak da ele alındığı görülmektedir. Yazmanın devinişsel boyutuna yönelik algıları içeren metaforlar incelendiğinde, yazmanın en çok “fiziksel gelişimi destekleme” ve “hızlı olmayı gerektirme” olarak algılandığı görülmüştür. Yazma, formel olarak ilkokul yıllarında öğrenilen, karmaşık bilişsel ve dilbilimsel bir beceri olmakla birlikte, sosyal etkileşimin ötesinde öğretimi ve pratik yapmayı gerekli kılan bir beceri olarak ön plana

çıkarmakta (Graham & Harris, 2005; Trüb, 2022); transkripsiyon becerileri ile üst düzey bilişsel süreçlerin birlikteliğini gerekli kılmaktadır (Drijbooms, 2016; Ng, & Cheung, 2018). Dolayısıyla yazma bir üretim aracı ve zihinsel bir uğraş olduğu kadar yaş düzeyi çerçevesinde belirli bir hızda ilerleyen fiziksel bir faaliyet alanı olarak da değerlendirilebilir.

Genel olarak ilkokul 2-4. sınıf öğrencilerinin yazmaya yönelik algılarının olumlu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu çalışmada da yazmanın “sıkıcı-yorucu-zor” ve “sevilmeyen” bir eylem olarak ele alındığını vurgulayan metaforların varlığı göz ardı edilmemelidir.

İlkokul düzeyinde yazmaya yönelik metafor çalışmaları incelendiğinde; birbirine yakın ve benzer metaforlara ulaşıldığı görülmektedir. Aktaş (2023), öğrenme gücüne olan ve olmayan ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yazma kavramına yönelik metaforları incelediği çalışmada, öğrenme gücüne olan çocukların yazmayı yorucu bir uğraş, eğlenceli bir etkinlik, öğretici bir etkinlik, güçlü/ zorluk olarak, üretim aracı olarak, farklılık/çeşitlilik, acı veren bir uğraş, zaman alıcı bir uğraş, faydalı bir etkinlik, karmaşık bir etkinlik, kaygı veren bir uğraş, unutulmuş bir etkinlik olarak algılarken öğrenme gücüne olmayan çocukların süreç olarak yazma, üretim aracı, sevilmeyen bir etkinlik, fiziksel bir aktivite, kurallı bir etkinlik, eğlenceli bir etkinlik, farklılık/çeşitlilik olarak, rahatlama aracı, öğretici bir etkinlik, iz bırakan/ kalıcı bir etkinlik olarak algıladıkları sonuçlarına ulaşmıştır. Bulut ve Kuşdemir (2018), ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma ve yazma kavramlarına ilişkin metaforik algılarını; eğlenceli bir uğraş, başarı aracı, bilgi aktarma aracı, deşarj olma aracı, sanat etkinliği, sevilmeyen bir etkinlik, hayal kurma aracı, kurallı bir etkinlik, fiziksel bir etkinlik olarak belirtmişlerdir. Çalışmalarda yer verilen sınıf düzeyleri dikkate alındığında, yazı yazmanın zamanla eğlence, başarı, bilgi, rahatlama, hayal kurma gibi unsurların ön plana çıktığı bir üretim aracı olması yönünün ağırlık kazandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar yazma becerisinin gelişiminde bireysel farklılıklar olsa da sınıf düzeyi ilerledikçe farklı becerilerin öneminin göreceli olarak değiştiği (Cave, 2010); ilk yıllarda yazma kalitesine odaklanıldığı ve ilkokulun üst sınıflarına doğru yazmada otomatiklik kazanıldıkça üretimin ön plana çıktığı (Drijbooms, 2016); yazı yazmada uzmanlık kazandıkça yüzeysel yapılardan ziyade içerik ve okuyucu boyutlarının önem kazanmaya başladığı görülmektedir (Cave, 2010). Hatasız bir şekilde bilgi aktarımını önceleyen bakış açısı zamanla bilişsel olgunlaşma ve etkili öğretimi yansıtan bir bilgi dönüşümüne doğru yol almaktadır (Cave, 2010).

Çalışmalar incelendiğinde, ağırlıklı olarak öğretmen adaylarıyla çalışıldığı görülmektedir. Tiryaki ve Demir (2016), Türkçe öğretmenliği bölümünde okuyan öğrencilerin yazma becerisine yönelik olarak aktarım, yaşam, sanat, özgürlük, sonsuzluk metaforlarını vurguladıkları; Bozpolat'ın (2015) çalışmada, yazma becerilerine ilişkin rahatlama aracı, yaratıcı bir eylem, kayıt aracı, duygularına şekil verme aracı, birikim sonucu oluşan bir eylem, kurallı bir eylem metaforlarının

ön plana çıktığı; Çetinkaya Özdemir ve Kaya (2021) tarafından yürütülen ve sınıf öğretmeni adaylarının yazma becerisine ilişkin metaforik algılarının ortaya koyulduğu çalışmada; bilişsel katkı, kişisel ve mesleki katkı, duyuşsal katkı, entelektüel beceri gelişimine katkı metaforlarına ulaşıldığı; Karakuş ve Baki'nin (2017), sınıf ve Türkçe öğretmeni adaylarının yazma kavramına ilişkin algılarının ve yazma sürecinde yaşadıkları sorunların tespit edilmesine ilişkin çalışmalarında ise terapi olarak yazma, birikim, düzen, yansıtma, rehber, sonsuzluk, karmaşa metaforlarına ulaşıldığı görülmektedir. İster ilkökul düzeyi ister lisans düzeyinde olsun, çalışmalardan elde edilen veriler göstermektedir ki; yazı yazma eylemine yönelik olumsuz algıların varlığı göz ardı edilmeksizin büyük oranda olumlu algıların varlığı söz konusudur. Bu çalışmada da benzer metaforlara ulaşıldığı görülmüştür ve metaforların kapsamı yönüyle yazmaya yönelik olumlu algıların baskın olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Olumlu algılarla birlikte olumsuz algıların varlığını da göz ardı etmemek gerekir. Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda ağırlıklı olarak olumsuz bir algının hâkim olduğunu söylemek yerinde olacaktır; ancak öğrenme güçlüğü olmayan çocukların da yazmaya yönelik olumsuz algı taşıyabilmektedir. "Yazı yazmak" kavramına ilişkin çalışmada ulaşılan sıkıcı-yorucu-zor ve sevilmeyen bir eylem algısı; diğer çalışmalarda da yer verilen sevilmeyen bir etkinlik (Aktaş, 2023; Bulut ve Kuşdemir, 2018) ve karmaşa (Karakuş ve Baki, 2017) şeklindeki algılarla örtüşmektedir. İlkokulda yazı yazmayı öğrenme sürecinde harflerin fiziksel olarak oluşturulmasında fikirlerin tutarlı bir şekilde düzenlenmesine kadar fiziksel ve bilişsel birçok zorlukla karşılaşmaktadır (Ahn, 2012; Malpique, Pino-Pasternak, Valcan ve Ledger, 2025). Bu durum, olumsuz görüş bildiren öğrencilerin, bir ihtimal çerçevesinde, çocukların bireysel farklılıklarını ve öğrenme güçlüğü yaşıyor olabilecekleri düşüncesini de beraberinde getirebilmektedir.

Benzer şekilde teknolojinin gelişmesi ile beraber kâğıt-kalem etkileşiminin ötesinde klavye ve tuş kullanımının günlük bir rutin hâline gelmesi, yazmaya yönelik olumsuz algıların bir diğer nedeni olarak ele alınabilir. Zira okullarda yürütülen yazma çalışmaları, ağırlıklı olarak kâğıt-kalem etkileşimini gerektirmektedir. Çalışma grubunun yazma aracı tercihleri sorulduğunda; katılımcıların %37,5'inin klavye ile yazmayı tercih ettiği; %31,5'inin yazı yazarken klavye ve kâğıt kalemi birlikte kullanmak istediği görülmüştür. Buradan hareketle öğrencilerin %70'ine yakınının klavye ile yazı yazmaya daha istekli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte katılımcıların %28,5'i sadece kâğıt-kalem kullanarak yazı yazmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Ancak %2,5'i ne klavye ne de kâğıt kalem kullanmak istediklerini belirtmiştir. Bu öğrencilerin önerileri incelenmiş, duygu ve düşüncelerini sözel olarak ifade etmeleri sonrasında seslerini yazıya aktaran teknolojiyi kullanmak istedikleri yönünde önerilere yer verdikleri görülmüş ve bu önerinin önemli olduğu düşünülmüştür. Zira, çocukların yazma becerilerinin gelişim serüvenini, süreçteki

engelleri ve güçlükleri anlamak yazma konusunda etkili yaklaşımların tasarlanmasında önemlidir (Datchuk, & Dembek, 2018; Graham & Harris, 2005). Yazmaya yönelik olumsuz algı taşıyan öğrenciler için teknolojik gelişmelere paralel ve teknoloji ile iç içe yazma çalışmalarına yer vermenin, bu olumsuz algıların giderilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahn, H. (2012). Teaching writing skills based on a genre approach to l2 primary school students: an action research. *English Language Teaching*, 5(2), 2-16.
<https://doi.org/10.5539/ELT.V5N2P2>
- Aktaş, N. (2023). Öğrenme güçlüğü olan ve normal gelişim gösteren ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma ve yazma kavramlarına bakışı: bir metafor çalışması. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 14(53), 1040-1065.
- Baki, Y., ve Karakuş, N. (2017). Öğretmen adaylarının yazmaya ilişkin algıları ve yazma sürecinde karşılaştıkları güçlükler: RTEÜ Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 573-593.
- Bozpolat, E. (2015). Türkçe öğretmen adaylarının dört temel dil becerisine ilişkin metaforik algıları. *Turkish Studies*, 10(11), 313-340.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8552>
- Bulut, P., ve Kuşdemir, Y. (2018). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma ve yazmaya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla analizi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 11(1), 74-86.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubav/article/410286>
- Cebeci, O. (2013). *Metafor: ve şiir dilinin yapısal özellikleri*. İthaki Yayınları.
- Cave, A. (2010). Learning how to became awriter in elementary scholl: a review of the literatüre from cognitive, social cognitive, developmental, and sociocultural perspectives. *İ-manager's Journal o Educational Psychology*, 3(4), 1-13. <https://doi.org/10.26634/jpsy.3.4.1129>
- Çetinkaya Özdemir, E., ve Kaya, B. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının okuma ve yazma becerisine ilişkin metaforik algıları. *Millî Eğitim*, 50(231), 129-145.
<https://doi.org/10.37669/milliegitim.717988>
- Datchuk, S.M., & Dembek, G.A. (2018). Adapting a sentence intervention with spelling and handwriting support for elementary students with writing difficulties: a preliminary investigation. *Insights into Learning Disabilities*, 15(1), 7-27.
<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:149753759>
- Drijbooms, E. (2016). *Cognitive and linguistic factors in writing development*. [Doctoral dissertation]. Radboud Universiteit.
- Filiz, S., Büyükkaya, C. E., ve Turan Özçelik, T. (2017). Sınıf öğretmenlerinin ve 5. sınıf öğrencilerinin el yazısı öğretme ve öğrenmeye yönelik metaforik algıları. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 135-159. <https://izlik.org/IA54GR29PN>
- Graham, S., & Harris, K. R. (2005). Improving the writing performance of young struggling writers: theoretical and programmatic research from the center on accelerating student learning: theoretical and programmatic research from the center on accelerating student learning. *The Journal of Special Education*, 39(1), 19-33.
<https://doi.org/10.1177/00224669050390010301>

- Gürbültürk, O., Koç Akran, S., ve İş Üner, Z. (2018). Neden dik temel yazı?: öğretmen algıları. *AJESI-Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(2), 199-237. DOI: <https://doi.org/10.18039/ajesi.454652>
- Kadan, Ö. F. (2023). Öğretmenlerin yazma kavramına yönelik algıları: bir metafor analizi. *Ekev Akademi Dergisi, Özel Sayı*, 282- 300. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1343919>
- Köksal, Ç., Erginer, E., ve Baloğlu, M. (2016). İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin okuma ve yazmaya yükledikleri anlamlar: bir metafor analizi çalışması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 133-156. <https://doi.org/10.19129/sbad.46>
- Malpique, A., Asil, M., Pino-Pasternak, D., & Valcan, D. (2025). The contributions of student-level and classroom-level factors for australian grade 2 students' writing performance. *Written Communication*, 43(1), 41-76. <https://doi.org/10.1177/07410883251346405>
- Miles, M.B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded source book* (2th ed.) Saga Publication.
- Müldür, M. & Çevik, A. (2017). Secondary school students' perceptions of writing skill: a metaphor analysis study. *SDU International Journal of Educational Studies*, 4(2), 54-70. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/381150>
- Nas, F., ve Göçen, G. (2023). Türkçe öğretmeni adaylarının "dijital yazma"ya yönelik metaforik algıları. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, 4(2), 150-168. <https://izlik.org/JA64NK83ZG>
- Ng, C. H., & Cheung, Y. L. (2018). Mediation in a socio-cognitive approach to writing for elementary students: instructional scaffolding. *Education Sciences*, 8(3), 92. <https://doi.org/10.3390/educsci8030092>
- Saban, A., ve Ersoy, A. (2016) *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı.
- Tiryaki, E., ve Demir, A. (2016). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazma Becerisine Yönelik Metaforik Algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 18-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/article/209121>
- Topçuoğlu Ünal, F., ve Tekin, M. T. (2013). Eleştirel yazmaya ilişkin Türkçe öğretmeni adaylarının metaforik algıları. *Turkish Studies*, 8(13), 1595- 1606.
- Trüb, R. (2022). *An Empirical Study of EFL Writing at Primary School*. Narr Francke Attempto Verlag. <https://doi.org/10.24053/9783823395430>
- Türk Dil Kurumu. (ty.) *Metafor*. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük içinde. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ulu, H. (2019). Öğretmen adaylarının dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerine ilişkin metaforik algıları. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 272-314. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/amauefd/article/587118>
- Ulusoy, M. (2013). Sınıf öğretmeni adaylarının Türkçe ve öğrenme alanları ile ilgili metaforları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14, 1-18.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Wellek, R., & Warren, A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. Çeviren: Ahmet Edip Uysal. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, 09.09.2021 tarihli Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun E-89784354-050.99-37186 belge sayı numaralı kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

DÖNGÜSEL EKONOMİ PERSPEKTİFİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR PAZARLAMANNIN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

THE IMPACT OF SUSTAINABLE MARKETING ON PURCHASE INTENTION WITHIN THE PERSPECTIVE OF CIRCULAR ECONOMY

Yusuf KARABULUT¹

Suat OKAY²

¹ Bilim Uzmanı., Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yusufkarabulut7220@gmail.com, ORCID: 0009-0002-6783-9268

² Dr. Öğr. Üyesi., Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, suat.okay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6042-6682

Geliş Tarihi / Date Applied
30.12.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
25.03.2026

ÖZET*

Bu çalışma, döngüsel ekonomi çerçevesinde sürdürülebilir pazarlamanın tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Son yıllarda çevresel sorunların artması, doğal kaynakların tükenme riski ve tüketici bilincindeki dönüşüm, işletmeleri geleneksel pazarlama anlayışından uzaklaştırarak sürdürülebilirlik temelli pazarlama yaklaşımlarına yönelmektedir. Bu bağlamda çalışmada, sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma niyeti üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Nicel araştırma yöntemi benimsenen çalışmanın evrenini Batman ilinde yaşayan bireyler oluşturmakta olup, veriler 301 katılımcıdan anket yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 27.0 programı kullanılarak analiz edilmiş; güvenilirlik, geçerlilik ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Bulgular, sürdürülebilir pazarlamanın genel yapısının satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ($\beta = 0.731$, $p < .001$) ortaya koymuştur. Ayrıca çevresel ($\beta = 0.638$, $p < .001$), sosyal ($\beta = 0.690$, $p < .001$) ve ekonomik ($\beta = 0.667$, $p < .001$) boyutların da satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler yarattığı belirlenmiştir. Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir pazarlama ile satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak kuramsal literatüre katkı sunmakta ve işletmelerin sürdürülebilirlik temelli pazarlama stratejileri geliştirmelerine yönelik pratik çıkarımlar ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Döngüsel ekonomi, Sürdürülebilir pazarlama, Satın alma niyeti, Tüketici davranışı.

ABSTRACT

This study aims to examine the effect of sustainable marketing on consumers' purchase intention within the framework of a circular economy. In recent years, increasing environmental problems, the risk of resource depletion, and changes in consumer awareness have driven firms away from traditional marketing approaches toward sustainability-oriented marketing practices. In this context, the study investigates the effects of the environmental, social, and economic dimensions of sustainable marketing on purchase intention. A quantitative research design was adopted, and data were collected through a survey administered to 301 individuals residing in the province of Batman, Türkiye. The collected data were analyzed using SPSS 27.0, and reliability, validity, and regression analyses were conducted. The findings reveal that sustainable marketing as a whole has a statistically significant and positive effect on purchase intention ($\beta = 0.731$, $p < .001$). In addition, the environmental ($\beta = 0.638$, $p < .001$), social ($\beta = 0.690$, $p < .001$), and economic ($\beta = 0.667$, $p < .001$) dimensions were also found to have significant and positive effects on consumers' purchase intention. Overall, this study contributes to the theoretical literature by examining the relationship between sustainable marketing and purchase intention from a holistic perspective and provides practical implications for firms seeking to develop sustainability-oriented marketing strategies.

Keywords: Sustainability, Circular economy, Sustainable marketing, Purchase intention, Consumer behavior.

* Bu çalışma yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Atf
Citation

Karabulut, Y., & Okay, S. (2026). Döngüsel ekonomi perspektifinde sürdürülebilir pazarlamanın satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 220-235.

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

1. GİRİŞ

Artan nüfus, sanayileşme ve tüketim düzeyleri, doğrusal “al-yap-at” üretim ve tüketim modeliyle birlikte doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırarak çevresel bozulma ve kaynak kıtlığı gibi sorunları derinleştirmektedir (Behrens vd., 2007; Hobson vd., 2021). Bu durum, üretim ve tüketim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiş ve döngüsel ekonomi yaklaşımını ön plana çıkarmıştır (Geissdoerfer vd., 2017). Döngüsel ekonomi, yeniden kullanım, onarım ve geri dönüşüm süreçleri yoluyla kaynakların ekonomik sistem içinde daha uzun süre tutulmasını ve atık oluşumunun azaltılmasını hedefleyen alternatif bir ekonomik modeldir (Webster, 2015; Korhonen vd., 2018) ve sürdürülebilir kalkınmanın güncel bir paradigması olarak kabul edilmektedir (Lieder & Rashid, 2016). Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ekonomi hedeflerinin hayata geçirilmesinde önemli bir araç olup, başarısı tüketicilerin tepkileri ve satın alma davranışlarıyla yakından ilişkilidir (Peattie & Belz, 2010; Sun & Ko, 2016; White vd., 2025).

Mevcut literatür incelendiğinde, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir pazarlama konularında kavramsal ve yönetsel düzeyde çok sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir (Geissdoerfer vd., 2017; Ferasso vd., 2020). Ancak bu çalışmaların önemli bir bölümü işletme, tedarik zinciri veya politika yapıcı perspektifine odaklanmakta; tüketici davranışı boyutu görece sınırlı biçimde ele alınmaktadır (Kirchherr vd., 2017; Camacho-Otero vd., 2018). Özellikle sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisini, döngüsel ekonomi bağlamında ampirik olarak inceleyen çalışmaların sayısı sınırlıdır (Rejeb vd., 2022; Santos-Corrada vd., 2024). Ayrıca mevcut literatürün önemli bir kısmı teorik nitelikte olup, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlarda yürütülen saha çalışmalarına duyulan ihtiyaç devam etmektedir (Anjorin vd., 2024; Agarwal vd., 2025).

Bu çalışmanın temel gerekçesi, döngüsel ekonomi çerçevesinde sürdürülebilir pazarlamanın - tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisini ampirik olarak ortaya koyarak, literatürdeki bu boşluğu gidermeye katkı sağlamaktır (Sun ve Ko, 2016; Rejeb vd., 2022). Çalışma, Türkiye’de yerel bir bağlamda tüketicilerin sürdürülebilir pazarlamaya yönelik tepkilerini inceleyerek, sürdürülebilirlik literatürüne bağlamsal kanıtlar sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının normatif veya stratejik bir tercihin yanı sıra tüketici davranışlarını etkileyen ölçülebilir bir mekanizma olup olmadığını sorgulamaktadır (McDonagh ve Prothero, 2014; White vd., 2025). Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, döngüsel ekonomik sistem içerisinde sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma, döngüsel ekonomi, sürdürülebilir pazarlama ve tüketici davranışı literatürlerini bütünleştiren ampirik bir çerçeve sunarak akademik literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Uygulayıcılar açısından ise sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin tüketici nezdindeki karşılığını ortaya koyarak işletmelerin pazarlama kararlarına ve politika yapıcıların sürdürülebilirlik stratejilerine yol gösterici bulgular sunmaktadır.

Bu çalışmada döngüsel ekonomi kavramı, doğrudan ölçülen bir değişken olarak değil; sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının kavramsal arka planını oluşturan bütüncül bir çerçeve olarak ele alınmaktadır. Araştırma modeli, tez çalışmasının özgün tasarımı doğrultusunda sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkilerini incelemeye odaklanmaktadır. Bu yönüyle döngüsel ekonomi, çalışmada analiz edilen ilişkilerin teorik bağlamını tanımlayan üst bir perspektif işlevi görmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Döngüsel Ekonomi

Organizasyonlar devamlı olarak yeni fırsatlar peşinde koşmakta ve rekabetten güçlü çıkmak, büyümek ve yaşamlarını sürdürmek istemektedir (Duman ve Eren, 2020). Ancak bu hedefler, sadece ekonomik göstergelerle değil, daha geniş çevresel ve toplumsal dinamiklerle birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, küresel ölçekte artan nüfus, hızlanan sanayileşme ve yükselen tüketim düzeyleri, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı önemli ölçüde artırmış; doğrusal üretim ve tüketim modeli, çevresel bozulma, kaynak kıtlığı ve iklim değişikliği gibi çok boyutlu sorunların temel nedenlerinden biri hâline gelmiştir (Behrens vd., 2007; Cumming ve Cramon-Taubadel, 2018). “Al-yap-at” anlayışına dayalı bu doğrusal sistem, kısa dönemde iktisadi büyümeyi desteklese de uzun dönemde çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedefleriyle açık biçimde çelişmektedir (Hobson vd., 2021; Ellen MacArthur Foundation, 2025). Bu bağlamda, mevcut üretim ve tüketim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik arayışlar, döngüsel ekonomi yaklaşımını ön plana çıkarmıştır (Geissdoerfer vd., 2017). Döngüsel ekonomi, girdilerin uzun süre ekonomik sistemde tutulmasını, atıkların en aza indirilmesini ve değer kaybının önlenmesini hedefleyen alternatif bir ekonomik model olarak tanımlanmaktadır (Webster, 2015; Ellen MacArthur Foundation, 2025). Bu model, yeniden kullanım, onarım, yeniden üretim ve geri dönüşüm gibi süreçler aracılığıyla hem çevresel etkilerin azaltılmasını hem de ekonomik değer yaratımının sürdürülmesini amaçlamaktadır (Korhonen vd., 2018; Friant vd., 2020). Bu yönüyle döngüsel ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarını bütüncül biçimde ele alan güncel bir paradigma olarak değerlendirilmektedir (Lieder ve Rashid, 2016; Prieto-Sandoval ve Ormazabal, 2018).

Ancak döngüsel ekonomiye geçiş, yalnızca teknik yenilikler veya üretim süreçlerindeki düzenlemelerle sınırlı değildir. Bu dönüşüm, tüketim kalıplarının, pazar yapılarının ve aktörler arası ilişkilerin yeniden şekillenmesini de gerektirmektedir (Hobson ve Lynch, 2016; Korhonen vd., 2018). Özellikle tüketicilerin ürünleri satın alma, kullanma ve elden çıkarma biçimleri, döngüsel ekonomi hedeflerinin hayata geçirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle döngüsel ekonomi hem arz yönlü bir sistem değişimi hem de talep yönlü davranışsal dönüşümü içeren çok boyutlu bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır (Kirchherr vd., 2017; Camacho-Otero vd., 2018).

2.2. Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Pazarlama

Sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik faaliyetlerin çevresel ve sosyal sınırlar gözetilerek yürütülmesini amaçlayan bütüncül bir yaklaşım anlamına gelmektedir. Doğal kaynakların sınırlılığı, çevresel bozulmanın artması ve iklim değişikliği gibi küresel sorunlar, sürdürülebilirliği yalnızca çevresel bir hassasiyet alanı olmaktan çıkararak, ekonomik ve yönetsel kararların merkezine yerleştirmiştir (WCED, 1987; Elkington, 1998). Bu bağlamda sürdürülebilirlik, uzun vadeli ekonomik istikrarın ve toplumsal refahın sağlanmasına yönelik stratejik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Dyllick ve Hockerts, 2002). Sürdürülebilirliğin işletme ve pazarlama alanındaki yansımaları, sürdürülebilir pazarlama yaklaşımıyla somutlaşmaktadır. Geleneksel pazarlama anlayışı ağırlıklı olarak kısa vadeli satış ve kârlılık hedeflerine odaklanırken, sürdürülebilir pazarlama; çevresel sorumluluk, sosyal adalet ve ekonomik uygulanabilirlik arasında denge kurmayı amaçlayan uzun vadeli bir perspektif sunmaktadır (Peattie ve Belz, 2010). Bu yaklaşım, pazarlama faaliyetlerinin hem tüketici ihtiyaçlarını karşılmasını hem de gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan değer yaratmasını hedeflemektedir (Belz vd., 2025).

Sürdürülebilir pazarlama, ürün tasarımından fiyatlandırmaya, dağıtımdan tutundurma faaliyetlerine kadar pazarlama karmaşasının tüm unsurlarına sürdürülebilirlik ilkelerinin entegre edilmesini gerektirmektedir (Elkington, 1998; Peattie ve Belz, 2010). Özellikle çevre dostu ürünler, etik üretim süreçleri, şeffaf iletişim ve sorumlu tüketimi teşvik eden pazarlama stratejileri, sürdürülebilir pazarlamanın temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle sürdürülebilir pazarlama, işletmeler için yalnızca bir kurumsal sosyal sorumluluk aracı değil, aynı zamanda rekabet avantajı sağlayan stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Belz ve Binder, 2017). Bununla birlikte, sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin başarısı büyük ölçüde tüketicilerin bu uygulamalara verdikleri tepkilere bağlıdır. Tüketicilerin çevresel farkındalık düzeyleri, sürdürülebilir ürün ve hizmetlere yönelik tutumları ve algıladıkları değer, satın alma niyeti ve fiilî satın alma davranışı üzerinde belirleyici olmaktadır (Joshi ve Rahman, 2015; White vd., 2019). Ancak literatürde, tüketicilerin sürdürülebilirliğe yönelik olumlu tutumlarına rağmen bu tutumların her zaman satın alma davranışına dönüşmediğini ortaya koyan bulgular da mevcuttur. Bu durum, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının tüketici davranışlarını yönlendirmedeki rolünün daha derinlemesine incelenmesini gerekli kılmaktadır (Carrington vd., 2010; McDonagh ve Prothero, 2014).

Bu çerçevede sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir pazarlama, tüketim kalıplarının dönüştürülmesi ve daha sorumlu bir ekonomik sistemin inşa edilmesi açısından birbirini tamamlayan iki temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir pazarlama, sürdürülebilirlik hedeflerinin tüketiciyle temas eden yüzünü oluşturmakta; işletmelerin çevresel ve sosyal sorumluluklarını pazarlama stratejileri aracılığıyla somut davranışsal çıktılara dönüştürmesini mümkün kılmaktadır (Belz vd., 2025; White vd., 2025).

2.3. Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Pazarlama İlişkisi

Döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir pazarlama, günümüz üretim ve tüketim sistemlerinin çevresel ve toplumsal etkilerini azaltmaya yönelik geliştirilen yaklaşımlar arasında birbirini tamamlayan iki temel çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Döngüsel ekonomi, kaynakların olabildiğince uzun vadede ekonomik sistem içerisinde tutulmasını, atık oluşumunun minimize edilmesini ve değer kaybının önlenmesini hedefleyen sistemsel bir dönüşüm modeli sunarken; sürdürülebilir pazarlama, bu dönüşümün pazarlama süreçleri ve tüketici etkileşimleri aracılığıyla hayata geçirilmesini sağlamaktadır (Geissdoerfer vd., 2017; Belz vd., 2025). Bu yönüyle sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ekonomi ilkelerinin tüketiciye yansıyan uygulama alanı olarak ele alınabilir.

Döngüsel ekonomi yaklaşımı, üretim süreçlerinde kaynak verimliliğini artırmayı, ürünlerin yaşam döngüsünü uzatmayı ve atık kavramını sistem dışına iterek yeniden değer yaratmayı amaçlamaktadır (Korhonen vd., 2018; Ellen MacArthur Foundation, 2025). Ancak bu hedeflerin başarısı, yalnızca teknik ve yönetsel düzenlemelerle değil, pazar mekanizmalarının ve tüketici davranışlarının bu sisteme uyum sağlamasıyla da mümkündür. Bu noktada sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ürün ve hizmetlerin tüketici tarafından anlaşılmasını, benimsenmesini ve tercih edilmesini sağlayan kritik bir araç işlevi görmektedir (Belz vd., 2025). Sürdürülebilir pazarlama, döngüsel ekonomi ilkelerini pazarlama karmaşasının tüm unsurlarına entegre etmeyi gerektirmektedir. Ürün tasarımında dayanıklılık ve yeniden kullanım olanaklarının vurgulanması, fiyatlandırmada uzun vadeli değer önerilerinin öne çıkarılması, dağıtımda kaynak tasarrufu sağlayan kanalların tercih edilmesi ve tutundurma faaliyetlerinde şeffaf ve sorumlu iletişimin benimsenmesi, döngüsel ekonomiyi destekleyen sürdürülebilir pazarlama uygulamaları arasında

yer almaktadır (Peattie ve Belz, 2010; Belz ve Binder, 2017). Bu uygulamalar, tüketicilerin sürdürülebilir ve döngüsel ürünlere yönelik algılarını ve satın alma niyetlerini şekillendirmektedir.

Literatürde, döngüsel ekonomi hedeflerine ulaşmada tüketici davranışlarının belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır. Tüketicilerin sürdürülebilir pazarlama mesajlarına verdikleri tepkiler, döngüsel ürünlere yönelik tutumları ve algıladıkları değer, bu ürünlerin pazarda kabul görmesini doğrudan etkilemektedir (Kirchherr vd., 2017; Camacho-Otero vd., 2018). Ancak bazı çalışmalar, tüketicilerin sürdürülebilirlik yönelimlerine rağmen satın alma davranışlarında tutarsızlıklar gösterebildiğini ve bu durumun sürdürülebilir pazarlama stratejilerinin etkinliğini sınırlayabildiğini ortaya koymaktadır (Carrington vd., 2010; McDonagh ve Prothero, 2014). Bu bağlamda, döngüsel ekonomi ile sürdürülebilir pazarlama arasındaki ilişkinin ampirik olarak incelenmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, döngüsel ekonomi sürdürülebilir üretim ve tüketim sistemlerine yönelik yapısal bir çerçeve sunarken; sürdürülebilir pazarlama bu çerçevenin pazarda karşılık bulmasını sağlayan davranışsal ve iletişimsel bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Bu iki yaklaşım arasındaki etkileşim, döngüsel ekonomi ilkelerinin yalnızca teorik düzeyde kalmayıp, tüketici tercihleri ve satın alma davranışları aracılığıyla somut çıktılara dönüşmesini mümkün kılmaktadır (Geissdoerfer vd., 2017; Belz vd., 2025).

3. YÖNTEM

3.1. Hipotez Geliştirme

3.1.1. Kuramsal Çerçeve: Uyarıcı-Organizma-Tepki (S-O-R) Yaklaşımı

Bu çalışmanın kuramsal arka planı, tüketici davranışlarını açıklamada yaygın olarak kullanılan Uyarıcı-Organizma-Tepki (Stimulus-Organism-Response, S-O-R) yaklaşımı çerçevesinde yorumlanmaktadır. S-O-R modeli, çevresel uyaranların bireylerin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini etkilediğini ve bu değerlendirmelerin davranışsal tepkilere dönüştüğünü varsaymaktadır.

Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama faaliyetleri, tüketiciler için çevresel ve sosyal uyaranlar (stimulus) niteliği taşımakta; bu uyaranlar tüketicilerin algısal ve değerlendirici süreçlerini (organism) şekillendirmekte ve nihayetinde satın alma niyeti (response) üzerinde etkili olmaktadır. Çalışmada sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları, S-O-R modelinin uyarıcı bileşeni kapsamında ele alınarak satın alma niyeti ile olan ilişkileri test edilmektedir.

Sürdürülebilir pazarlama, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlar temelinde geleneksel pazarlama anlayışının ötesine geçen stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Jamrozy, 2007; Sun ve Ko, 2016). Bu yaklaşım, işletmelerin hem kısa vadeli ekonomik hedeflerine hem de uzun vadeli toplumsal ve çevresel sorumluluklarına da odaklanmasını gerektirmektedir. Son yıllarda artan çevresel sorunlar, etik kaygılar ve toplumsal farkındalık düzeyi, sürdürülebilir pazarlamayı araştırmacılar açısından giderek daha ilgi çekici bir çalışma alanı hâline getirmiştir (Buvaneswari, 2024; White vd., 2025).

Pazarlama faaliyetleri, ürün ve hizmetlerin sunulmasını içermekle birlikte tüketicilerle kurulan ilişkilerin yönetilmesini de kapsayan çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir (Jamrozy, 2007). Bu süreçte tüketici tutumları, niyetleri ve davranışları kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim McDonagh ve Prothero (2014), sürdürülebilir pazarlama literatüründe tüketici davranışlarının temel odak

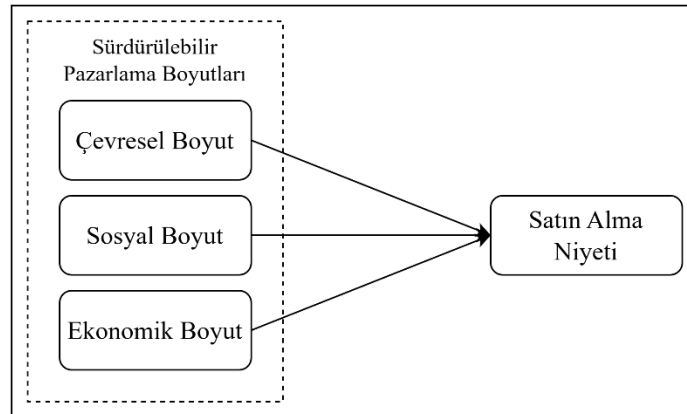
noktalarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Tüketiciler, satın alma sürecinde duygusal, sosyal ve psikolojik birçok değerlendirmeden geçmektedir. Bu değerlendirmeler ise sürdürülebilir pazarlama uygulamaları tarafından şekillendirilebilmektedir (Qalati vd., 2024).

Literatür, tüketicilerin sürdürülebilirlik konusundaki duyarlılıklarının zaman içerisinde arttığını ve bu durumun satın alma niyetleri üzerinde belirleyici hâle geldiğini göstermektedir. Daha önce işletmelerin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarına sınırlı önem veren tüketicilerin, günümüzde çevresel ve etik unsurları satın alma kararlarında daha fazla dikkate aldıkları ifade edilmektedir (Sun ve Ko, 2016). Bu bağlamda White vd. (2025), tüketici satın alma davranışlarının etik ve çevresel hassasiyetler doğrultusunda dönüştüğünü ve sürdürülebilir pazarlama anlayışının tüketici davranışlarında köklü değişimlere yol açabileceğini ileri sürmektedir.

Önceki çalışmalar, sürdürülebilir pazarlama ve bu yaklaşımın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma niyet ve davranışı üzerindeki etkilerini farklı bağlamlarda incelemiştir. Sarmah ve Singh (2024), sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının tüketici davranışlarını anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymuştur. Çayırağası (2022) yeşil pazarlama algısı ve çevreye duyarlı ürünleri satın alma davranışını arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Özsaçmacı (2018), yeşil pazarlama faaliyetlerinin satın alma davranışı üzerindeki etkisini incelemiş ve bu faaliyetlerin satın alma davranışını olumlu etkilediğini belirlemiştir. Benzer şekilde Ashoush ve Kortam (2022), yeşil pazarlama stratejilerinin tüketicilerin satın alma davranışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Sharma ve Kaur (2021), sürdürülebilir pazarlama anlayışının satın alma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koyarken; Maulidah vd. (2024) bu etkinin satın alma kararına da yansıdığını göstermiştir. Ayrıca Yıldız ve Karacıl (2023) ile Uzun (2024), sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma davranışı üzerindeki etkilerini doğrulamıştır.

Bu bulgular, sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma niyetini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ve bu ilişkinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Sun ve Ko, 2016; Anjorin vd., 2024). Bu doğrultuda oluşturulan araştırma modeli, sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının satın alma niyeti üzerindeki etkilerini göstermektedir (Şekil 1). Bu doğrultuda, mevcut literatüre dayanarak oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 1 Araştırma Modeli

Araştırma modeli doğrultusunda hipotezler;

H₁: Sürdürülebilir pazarlama, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

H_{1a}: Çevresel boyut, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

H_{1b}: Sosyal boyut, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

H_{1c}: Ekonomik boyut, satın alma niyetini istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir.

3.2. Örneklem ve Veri Toplama

Bu çalışmanın evrenini Batman ilinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Batman ilinin merkez nüfusu 506.322'dir (Batman Valiliği, 2025). Tüm evrene ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle, olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve gönüllü katılımcılardan veri toplanmıştır (Yağar ve Dökme, 2018). Katılımcılara, çalışmanın bilimsel amacı hakkında bilgi verilmiş ve anketi doğru ve objektif bir şekilde yanıtlamalarının önemine ilişkin ön bilgilendirme yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak hazırlanan anket formu Google Formlar üzerinden oluşturulmuştur. Anket, iki farklı yöntemle uygulanmıştır: (1) çevrim içi ortamda ve (2) tablet kullanılarak yüz yüze. Çevrim içi uygulama kapsamında, sosyal medya platformları üzerinden hedef kitleye uygun kişilerle doğrudan iletişime geçilmiş, kendilerine çalışmanın amacı açıklanmış ve anket hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra katılımları davet edilmiştir. Tablet ile gerçekleştirilen anket uygulamasında ise yüz yüze ulaşılan katılımcılara çalışma hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra anket, tablet aracılığıyla uygulanmıştır. Tablet aracılığıyla yapılan anket uygulamaları, veri toplamada yaygın olarak kullanılan ve kabul gören yöntemler arasındadır (de Kervenoael vd., 2020).

Toplamda 329 anket elde edilmiş ancak eksik veya tutarsız doldurulduğu belirlenen 28 anket analiz dışı bırakılmıştır. Böylece analizler 301 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneklem büyüklüğü, ölçekte yer alan toplam 30 madde dikkate alındığında, literatürde önerilen ve örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az beş katı (Bryman ve Cramer, 2002) veya on katı (Schreiber vd. 2006; Hair vd., 2011) olması gerektiğini ifade eden ölçütleri karşılamaktadır.

3.3. Ölçme Araçları

Bu çalışmada nicel veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde ise sürdürülebilir pazarlama ve satın alma niyetine ilişkin ölçek maddeleri bulunmaktadır.

Sürdürülebilir pazarlama ve satın alma niyeti ölçekleri, Karacıl (2023) tarafından geliştirilen ve daha önce geçerlik ve güvenilirlik analizleri kabul edilebilir düzeylerde raporlanan ölçüm araçlarından alınmıştır. Sürdürülebilir pazarlama ölçeği; çevresel (9 madde), sosyal (11 madde) ve ekonomik (5 madde) olmak üzere üç boyuttan ve toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Satın alma niyeti ölçeği ise 5 maddeden oluşmaktadır. Tüm maddeler, 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak ölçülmüştür (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum).

Anket uygulaması gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir. Veri toplama sürecinden önce Batman Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanmış olup, tüm etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür (Toplantı Tarihi: 03.03.2025; Toplantı Sayısı: 2025/03; Karar No: 2025/03-13).

3.4. Veri Analizi

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizi SPSS 27.0 yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket tekniğiyle toplanan veriler; güvenilirlik analizi, açımlayıcı faktör analizi

(AFA) ve regresyon analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Tez çalışmasının özgün metodolojik kurgusu doğrultusunda, sürdürülebilir pazarlamanın genel yapısı ve alt boyutlarının satın alma niyeti üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu yaklaşım, her bir boyutun satın alma niyeti üzerindeki bağımsız etkisini açık biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Verilerin tek bir kaynaktan ve aynı ölçüm aracıyla toplanmış olması nedeniyle ortak yöntem yanlılığı olasılığı Harman'ın tek faktör testi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, tek bir faktörün toplam varyansın %50'sinden daha azını açıkladığını göstermiştir. Bu bulgu, çalışmada ortak yöntem yanlılığının ciddi bir sorun oluşturmadığını göstermektedir.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Çalışmanın örneklemini 301 katılımcıdan oluşmaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %66,1'inin 29-40 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların %30,6'sı 29-34 yaş, %35,5'i 35-40 yaş aralığında bulunurken; 23-28 ve 41-46 yaş gruplarının her biri %16,9 oranında temsil edilmektedir. Cinsiyet dağılımına göre, katılımcıların %74,4'ü erkek, %25,6'sı kadın bireylerden oluşmaktadır. Medeni durum açısından değerlendirildiğinde ise katılımcıların %61,5'inin evli, %38,5'inin bekar olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi bakımından örneklemin yüksek eğitim seviyesine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların %82,1'i yükseköğretim mezunudur (ön lisans ve üzeri). Bu grubun %59,5'i lisans, %22,6'sı ise lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir. Daha düşük eğitim düzeylerine sahip katılımcıların oranı ise sınırlı düzeydedir.

4.2. Ölçüm Modelinin İncelenmesi

Bu çalışmada ölçüm modelinin geçerliliği ve güvenilirliği; normal dağılım varsayımı, iç tutarlılık ve açımlayıcı faktör analizi (AFA) kriterleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ölçüm maddelerine ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından belirttiği $\pm 1,5$ aralığında yer aldığı görülmüş ve veri setinin analizlere uygun olduğu belirlenmiştir (akt. Eren, 2020). İç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı ile incelenmiş; sürdürülebilir pazarlama ölçeğinin çevresel ($\alpha = 0,966$), sosyal ($\alpha = 0,959$), ekonomik ($\alpha = 0,926$) boyutları ile ölçeğin genel güvenilirlik değeri ($\alpha = 0,975$) ve satın alma niyeti ölçeğine ait değer ($\alpha = 0,961$) 0,90'ın üzerinde bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Sürücü vd., 2023).

Tablo 1 Ölçüm Modeline İlişkin Veriler

Boyutlara ait ifadeler	Yükler	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach's Alpha
Çevresel Boyut		3,65	1,13	0,966
ÇB 1	,763			
ÇB 2	,791			
ÇB 3	,745			
ÇB 4	,822			
ÇB 5	,822			
ÇB 6	,801			
ÇB 7	,769			
ÇB 8	,760			
ÇB 9	,781			
Sosyal Boyut		3,61	1,16	0,959
SB 1	,680			
SB 2	,691			
SB 3	,629			
SB 4	,725			

SB 5	,759			
SB 6	,686			
SB 7	,707			
SB 8	,775			
SB 9	,696			
SB 10	,694			
SB 11	,701			
Ekonomik Boyut		3,78	1,21	0,926
EB 1	,651			
EB 2	,734			
EB 3	,834			
EB 4	,810			
EB 5	,807			
Satın Alma Niyet Boyutu		3,41	1,25	0,961
SAN 1	,903			
SAN 2	,951			
SAN 3	,915			
SAN 4	,944			
SAN 5	,940			

Yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen AFA öncesinde uygulanan KMO ve Bartlett testleri, veri setinin faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymuştur. KMO değerinin 0,5 üzerinde olması, “çok iyi” bir değer olarak değerlendirilmektedir (Çolakoğlu ve Büyükekşi, 2014). Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama ve satın alma niyeti ölçeklerine ait KMO değerleri sırasıyla 0,961 ve 0,900 olarak hesaplanmış; Bartlett küresellik testleri her iki ölçek için de anlamlı bulunmuştur ($p < 0,001$). AFA sonuçları, sürdürülebilir pazarlama ölçeğinin çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç boyutlu özgün yapısını koruduğunu göstermektedir. Bu boyutlara ait faktör yükleri 0,629 ile 0,834 arasında değişmekte olup, ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %76,549’dur. Satın alma niyeti ölçeğinde ise faktör yükleri 0,929–0,963 aralığında değişmekte ve açıklanan toplam varyans %89,731 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, her iki ölçeğin de geçerli ve güvenilir ölçüm araçları olduğunu göstermektedir.

Cronbach Alpha katsayılarının yüksek olması, ölçek maddelerinin kavramsal bütünlüğünü ve iç tutarlılığını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bazı maddelerin benzer içeriklere sahip olabileceği göz önünde bulundurularak bu durum çalışmanın sınırlılıkları kapsamında değerlendirilmiştir.

4.3. Hipotez Testleri

Bu çalışmada, sürdürülebilir pazarlama ve alt boyutlarının (çevresel, sosyal ve ekonomik) satın alma niyeti üzerindeki etkilerini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2 ve Şekil 2 de sunulmaktadır.

İlk olarak, sürdürülebilir pazarlamanın satın alma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüş ($F(1,299)=308.315$, $p<.001$) ve sürdürülebilir pazarlamanın satın alma niyeti üzerinde güçlü ve pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir ($\beta=0.731$, $t=17.559$, $p<.001$). Model, satın alma niyetindeki varyansın %53,5’ini açıklamaktadır ($R^2=.535$). Bu bulgu doğrultusunda H1 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 2 Hipotez Analizi Sonuçları

Hipotezler	Etki tanımları	β (Beta)	t	p	R ²	Sonuç
H ₁	Sürdürülebilir pazarlama → Satın alma niyeti	0.731	17.559	<.001	0.535	Kabul

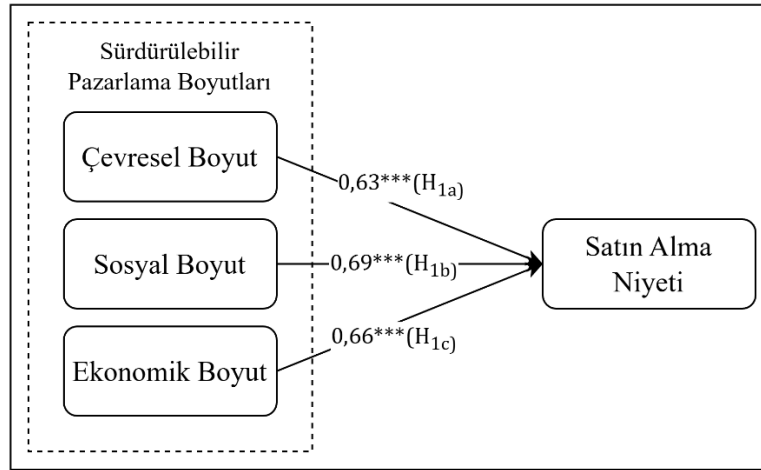
H _{1a}	Çevresel boyut → Satın alma niyeti	0.638	13.550	<.001	0.407	Kabul
H _{1b}	Sosyal boyut → Satın alma niyeti	0.690	15.590	<.001	0.476	Kabul
H _{1c}	Ekonomik boyut → Satın alma niyeti	0.667	14.675	<.001	0.446	Kabul

Alt boyutlar özelinde yapılan analizlerde, çevresel boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0.638$, $t=13.550$, $p<.001$). Model istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(1,299)=183.606$, $p<.001$) ve açıklanan varyans oranı $R^2=.407$ 'dir. Bu sonuç H_{1a} hipotezini desteklemektedir.

Sosyal boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur ($\beta=0.690$, $t=15.590$, $p<.001$). Modelin anlamlı olduğu görülmüş ($F(1,299)=243.046$, $p<.001$) ve sosyal boyutun satın alma niyetindeki varyansın %47,6'sını açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=.476$). Bu bulgu doğrultusunda H_{1b} hipotezi desteklenmiştir.

Son olarak, ekonomik boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisi test edilmiş ve regresyon modelinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($F(1,299)=215.343$, $p<.001$). Ekonomik boyutun satın alma niyeti üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır ($\beta=0.667$, $t=14.675$, $p<.001$) ve modelin açıklama gücü $R^2=.446$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç H_{1c} hipotezinin desteklendiğini göstermektedir.

Şekil 2 Hipotez Analizi Sonuçları

***: $p<.001$

Elde edilen bulgular, sürdürülebilir pazarlama yapısının ve alt boyutlarının satın alma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Toplumların tarihsel süreçte şekillenen değerleri ve tüketim alışkanlıkları, bireylerin davranışlarını ve işletmelerin yönetim ile pazarlama stratejilerini dönüştürmektedir. Günümüzde sürdürülebilirlik; ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla bütüncül biçimde ele alınmakta; sürdürülebilir pazarlama ise bu üç boyutu işletme süreçlerine entegre ederek yalnızca ekonomik değer üretmeyi değil, çevresel sorumluluğa ve toplumsal adalete katkı sunmayı amaçlayan

stratejik bir yaklaşım olarak da öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, artan çevresel farkındalık, etik tüketim eğilimleri ve sosyal sorumluluk beklentileri tüketicilerin satın alma kararlarını yönlendiren önemli unsurlar hâline gelmiştir. Buna karşın literatürde sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının satın alma niyeti üzerindeki etkilerini ampirik olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu çalışmada, sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarının tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkileri Batman ili özelinde 301 katılımcıdan elde edilen verilerle incelenmiştir. Bulgular, çevresel boyutun satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisini ($\beta = 0.638$, $t = 13.550$, $p < .001$), sosyal boyutun anlamlı ve pozitif etkisini ($\beta = 0.690$, $t = 15.590$, $p < .001$) ve ekonomik boyutun anlamlı ve pozitif etkisini ($\beta = 0.667$, $t = 14.675$, $p < .001$) ortaya koymuştur. Ayrıca sürdürülebilir pazarlamanın genel yapısının satın alma niyeti üzerindeki etkisi de anlamlı bulunmuştur ($\beta = 0.731$, $t = 17.559$, $p < .001$). Dolayısıyla H1, H1a, H1b ve H1c hipotezleri doğrulanmıştır. Bu sonuçlar, sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının satın alma niyetiyle anlamlı ilişkisini raporlayan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Ashoush ve Kortam, 2022; Çayırtaş, 2022; Maulidah vd., 2024). Benzer şekilde, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutların satın alma niyeti üzerindeki pozitif etkisini vurgulayan bulgular da önceki çalışmalarla uyumludur (Yıldız ve Karacıl, 2023; Uzun, 2024). Ayrıca mevcut bulgular, S-O-R (Uyaran-Organizma-Tepki) modelinin temel varsayımlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu modele göre dış çevresel uyaranlar (S), bireyin bilişsel ve duygusal değerlendirme süreçlerini (O) harekete geçirerek nihai davranışsal tepkilere (R) yol açmaktadır (Zhou ve Wang, 2025). Bu çalışmada sürdürülebilir pazarlamanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları tüketiciler için birer dışsal uyarıcı (S) niteliği taşımaktadır. Bulgular, bu uyaranların tüketicilerin içsel değerlendirme süreçlerini etkileyerek satın alma niyetlerini (R) şekillendirdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, tüketiciler sürdürülebilir pazarlama uygulamalarını algıladıklarında bunları bilişsel olarak değerlendirmekte (ör. algılanan değer, maliyet-fayda değerlendirmesi) ve duygusal olarak işlemekte (ör. çevresel ve etik duyarlılık) ve bu süreçlerin sonucu olarak satın alma niyetleri olumlu yönde etkilenmektedir. Bu durum, organizmanın (O) uyaran (S) ile tepki (R) arasındaki ilişkide kritik bir aracılık rolü üstlendiği yönündeki S-O-R modelinin temel önermesini desteklemektedir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, sürdürülebilir pazarlamanın tüketici davranışlarını yalnızca doğrudan değil, algısal ve psikolojik süreçler üzerinden etkilediğini ve bu yönüyle S-O-R modelinin öngörülerini doğruladığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bulgular, tüketicilerin satın alma kararlarını verirken sürdürülebilirliği bütüncül bir değer seti olarak algıladığını ve bu algının niyet oluşumunda belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, döngüsel ekonomi bağlamında sürdürülebilir pazarlamanın tüketici davranışlarını yönlendiren etkili ve işlevsel bir stratejik araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın katkıları iki düzlemde değerlendirilebilir. Teorik açıdan, sürdürülebilir pazarlamanın üç boyutunu aynı modelde bütüncül biçimde ele alarak satın alma niyeti üzerindeki etkilerini ampirik olarak test etmesi, literatüre bir çerçeve katkısı sunmaktadır. Pratik açıdan ise bulgular, tüketicilerin satın alma niyetinin sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinden anlamlı biçimde etkilendiğini göstermekte; bu durum özellikle Batman ili özelinde mal ve hizmet üreticilerinin pazarlama faaliyetlerini sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda planlamalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, işletmelere sürdürülebilir pazarlama uygulamalarının tüketici tepkileri üzerindeki rolüne ilişkin işlevsel içgörüler sağlamaktadır.

Son olarak çalışma, gelecek çalışmalar için bazı öneriler ortaya koymaktadır. Tüketici davranışlarının kültürel ve psikolojik farklılıklardan etkilenebileceği göz önüne alınarak, farklı

bölgelerde ve farklı örneklerle benzer çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir. Ayrıca gelecek çalışmalarda algılanan değer, güven, çevresel bilinç, fiyat duyarlılığı ve bireysel değer yönelimleri gibi değişkenlerin araştırma modellerine dâhil edilmesi, sürdürülebilir pazarlama ile satın alma niyeti arasındaki ilişkinin daha kapsamlı biçimde açıklanmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanında, araştırmaların belirli sektör ya da ürün grupları özelinde (örneğin gıda, kozmetik, tekstil, enerji ve turizm) yürütülmesi, bulguların bağlama özgü açıklayıcılığını artırarak sektörel pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma, Batman ili ile sınırlı bir örneklem üzerinde yürütülmüş olup bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Ayrıca verilerin kesitsel tasarıma ve öz-bildirimlere dayanması, nedensel yorumların dikkatli yapılmasını gerektirmektedir. Gelecek araştırmalarda farklı bölgelerde, farklı örneklem gruplarıyla ve boylamsal tasarımlar kullanılarak benzer modellerin test edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, P., Kumar, D., & Katiyar, R. (2025). Antecedents of Continuous Purchase Behavior for Sustainable Products: An Integrated Conceptual Framework and Review. *Journal of Consumer Behaviour*, 24(4), 1685–1710. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/cb.2487>
- Anjorin, K. F., Ayobami Raji, M., Bukola Olodo, H., Peter Oyeyemi, O., & Author, C. (2024). The influence of consumer behavior on sustainable marketing efforts. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 6(5), 1651–1676. <https://doi.org/10.51594/IJMER.V6I5.1128>
- Ashoush, N., & Kortam, W. (2022). The impact of green marketing strategies on consumers' purchasing intention. *The Business and Management Review*, 13(2), 263–275.
- Batman Valiliği. (2025). Batman Nüfus 2025. Erişim adresi: <https://www.batman.gov.tr/batman-nufus-2024> (Erişim tarihi: 9.02.2026).
- Behrens, A., Giljum, S., Kovanda, J., & Niza, S. (2007). The material basis of the global economy: Worldwide patterns of natural resource extraction and their implications for sustainable resource use policies. *Ecological Economics*, 64(2), 444–453. <https://doi.org/10.1016/J.ECOLECON.2007.02.034>
- Belz, F. M., & Binder, J. K. (2017). Sustainable Entrepreneurship: A Convergent Process Model. *Business Strategy and the Environment*, 26(1), 1–17. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/bse.1887>
- Belz, F. M., Peattie, K., & Onel, N. (2025). *Sustainability marketing: A global perspective*. John Wiley & Sons.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2002). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientists*. Routledge.
- Buvaneswari, P. S. (2024). Sustainable Marketing: Insights on Current and Future Research Directions-A Bibliometric Analysis. *Journal of Business & Tourism*, 10(02), 1–21. <https://doi.org/10.34260/JBT.V10I02.298>
- Camacho-Otero, J., Boks, C., & Pettersen, I. N. (2018). Consumption in the Circular Economy: A Literature Review. *Sustainability* 2018, Vol. 10, Page 2758, 10(8), 2758. <https://doi.org/10.3390/SU10082758>
- Carrington, M. J., Neville, B. A., & Whitwell, G. J. (2010). Why Ethical Consumers Don't Walk Their Talk: Towards a Framework for Understanding the Gap Between the Ethical Purchase

- Intentions and Actual Buying Behaviour of Ethically Minded Consumers. *Journal of Business Ethics*, 97(1), 139–158. <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0501-6>
- Cumming, G. S., & Von Cramon-Taubadel, S. (2018). Linking economic growth pathways and environmental sustainability by understanding development as alternate social-ecological regimes. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 115(38), 9533–9538. https://doi.org/10.1073/PNAS.1807026115/SUPPL_FILE/PNAS.1807026115.SA_PP.PDF
- Çayırağası, F. (2022). Yeşil Pazarlama Algısının Çevreye Duyarlı Ürünleri Satın Almaya Etkisinde Sürdürülebilirlik Bilincinin Aracılık Rolü. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 160–183. <https://doi.org/10.17218/HITITSBD.1102393>
- Çolakoğlu, Ö. M., & Büyükekşi, C. (2014). Açımlayıcı Faktör Analiz Sürecini Etkileyen Unsurların Değerlendirilmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 56-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kebd/issue/67214/1049108>
- de Kervenoael, R., Hasan, R., Schwob, A., & Goh, E. (2020). Leveraging human-robot interaction in hospitality services: Incorporating the role of perceived value, empathy, and information sharing into visitors' intentions to use social robots. *Tourism Management*, 78, 104042. <https://doi.org/10.1016/J.TOURMAN.2019.104042>
- Duman, F. & Eren, F. (2020). Girişimcilik Yönelimi ve İşletme Performansı İlişkisi: Ampirik Literatür Taraması. *Journal of History School*, 47, 2916-2938.
- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130–141. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/bse.323>
- Elkington, J. (1994). Towards the sustainable corporation: Win-win-win business strategies for sustainable development. *California management review*, 36(2), 90-100.
- Elkington, J. (1998). Partnerships from cannibals with forks: The triple bottom line of 21st-century business. *Environmental Quality Management*, 8(1), 37–51. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/tqem.3310080106>
- Ellen MacArthur Foundation (2025, Aralık 6). What is the meaning of a circular economy and what are the main principles?. Erişim adresi <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>, (Erişim tarihi: 02.12.2025).
- Eren, F. (2020). *Batman ilinde yiyecek ve içecek işletmelerinde girişimcilik yöneliminin işletme performansına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ferasso, M., Beliaeva, T., Kraus, S., Clauss, T., & Ribeiro-Soriano, D. (2020). Circular economy business models: The state of research and avenues ahead. *Business Strategy and the Environment*, 29(8), 3006–3024.
- Friant, M., Vermeulen, W. J. v, & Salomone, R. (2020). A typology of circular economy discourses: Navigating the diverse visions of a contested paradigm. *Resources, Conservation and Recycling*, 161, 104917. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.104917>
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757–768. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2016.12.048>
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139–152. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679190202>

- Hobson, K., & Lynch, N. (2016). Diversifying and de-growing the circular economy: Radical social transformation in a resource-scarce world. *Futures*, 82, 15–25. <https://doi.org/10.1016/J.FUTURES.2016.05.012>
- Hobson, K., Holmes, H., Welch, D., Wheeler, K., & Wieser, H. (2021). Consumption Work in the circular economy: A research agenda. *Journal of Cleaner Production*, 321, 128969. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2021.128969>
- Jamrozy, U. (2007). Marketing of tourism: a paradigm shift toward sustainability. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 1(2), 117-130. <https://doi.org/10.1108/17506180710751669>
- Joshi, Y., & Rahman, Z. (2015). Factors Affecting Green Purchase Behaviour and Future Research Directions. *International Strategic Management Review*, 3(1), 128–143. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ism.2015.04.001>
- Karacıl, A.K. (2023). *İşletmelerin sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Akademisyenler üzerine bir çalışma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221–232. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>
- Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., & Birkie, S. E. (2018). Circular economy as an essentially contested concept. *Journal of Cleaner Production*, 175, 544–552. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2017.12.111>
- Lieder, M., & Rashid, A. (2016). Towards circular economy implementation: a comprehensive review in context of manufacturing industry. *Journal of Cleaner Production*, 115, 36–51. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2015.12.042>
- Maulidah, S., Ekawati, A. D., Faizal, F., Nasikh, Sahro, H., & Shaleh, M. I. (2024). The effect of sustainable marketing analysis on purchasing decisions with buying intention as a mediation: evidence from zero waste shop in Indonesia. *Business: Theory and Practice*, 25(1), 278-285. <https://doi.org/10.3846/BTP.2024.19317>
- McDonagh, P., & Prothero, A. (2014). Sustainability marketing research: past, present and future. *Journal of Marketing Management*, 30(11–12), 1186–1219. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2014.943263>
- Özsaçmacı, B. (2018). Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Yeşil Marka Farkındalığı ve Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Aracılık Etkisi. *Business and Economics Research Journal*, 9(4), 945–960.
- Peattie, K., & Belz, F.-M. (2010). Sustainability marketing — An innovative conception of marketing. *Marketing Review St. Gallen*, 27(5), 8–15. <https://doi.org/10.1007/s11621-010-0085-7>
- Prieto-Sandoval, V., Jaca, C., & Ormazabal, M. (2018). Towards a consensus on the circular economy. *Journal of Cleaner Production*, 179, 605–615. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2017.12.224>
- Qalati, S. A., Barbosa, B., & Deshwal, P. (2024). Consumer Behavior and Sustainable Marketing Development in Online and Offline Settings. *Sustainability*, 16(7), 2829. <https://doi.org/10.3390/su16072829>
- Rejeb, A., Rejeb, K., & Keogh, J. G. (2022). The Circular Economy and Marketing: A Literature Review. (2022). *ETIKONOMI*, 21(1), 153-176. <https://doi.org/10.15408/etk.v21i1.22216>

- Santos -Corrada, M. D. L. M., Méndez-Tejeda, R., Flecha-Ortiz, J. A., & Lopez, E. (2024). An analysis of sustainable consumption practices through the role of the consumer behavior in the circular economy. *Journal of Consumer Behaviour*, 23(1), 229–242. <https://doi.org/10.1002/cb.2183>
- Sarmah, P., & Singh, A. P. (2024). The Effectiveness of Sustainable Marketing Practices in Influencing Consumer Behaviour and Brand Loyalty. *IJFMR - International Journal For Multidisciplinary Research*, 6(2). <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i02.14601>
- Schreiber, J. B., Stage, F. K., King, J., Nora, A., & Barlow, E. A. (2006). Reporting Structural Equation Modeling and Confirmatory Factor Analysis Results: A Review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338. <https://doi.org/10.3200/JOER.99.6.323-338>
- Sharma, R. R., & Kaur, T. (2021). Modelling the effects of sustainability marketing on consumers' buying intentions: an application of SEM. *International Journal of Technology Transfer and Commercialisation*, 18(1), 33. <https://doi.org/10.1504/IJTTC.2021.114843>
- Sun, Y., & Ko, E. (2016). Influence of sustainable marketing activities on customer equity. *Journal of Global Scholars of Marketing Science*, 26(3), 270–283. <https://doi.org/10.1080/21639159.2016.1174537>
- Sürücü, L., Şeşen, H., Maslakçı, A., & Yeloğlu, H. O. (2023). *SPSS, AMOS ve PROCESS Macro ile İlişkisel, Aracı / Düzenleyici ve Yapısal Eşitlik Modellemesi Uygulamalı Analizler*. 2. Baskı, Detay Yayıncılık.
- Tunçluer, H. (2010). Sürdürülebilirlik: Kalkınma, pazarlama, mutlak organik tekstil. *İstanbul: Tunçluer Yayınları*.
- Uzun, D. (2024). Sürdürülebilir pazarlama kapsamında tüketicilerin elektrikli araç satın alma niyeti. *Holistic Economics*, 3(2), 43-58. <https://doi.org/10.55094/HOEC.2662>
- Webster, K. (2015). *The Circular Economy: A Wealth of Flows* (Ellen MACArthur, Ed.; 2nd ed.).
- White, K., Cakanlar, A., Sethi, S., & Trudel, R. (2025). The past, present, and future of sustainability marketing: How did we get here and where might we go? *Journal of Business Research*, 187, 115056. <https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2024.115056>
- White, K., Habib, R., & Hardisty, D. J. (2019). How to SHIFT Consumer Behaviors to be More Sustainable: A Literature Review and Guiding Framework. *Journal of Marketing*, 83(3), 22-49. <https://doi.org/10.1177/0022242919825649>
- World Commission on Environment and Development (WCED), (1987). Report of the World Commission on Environment and Development : note / by the Secretary-General. Erişim adresi <https://digitallibrary.un.org/record/139811> (Erişim tarihi: 02.12.2025).
- Yağar, F., & Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik Ve Güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1–9.
- Yıldız, A., & Karacıl, A. K. (2023). Tüketici Satın Alma Niyetinde İşletmelerin Sürdürülebilir Pazarlama Faaliyetlerinin Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 709-728. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1341394>
- Zhou, Q., & Wang, Y. (2025). Research on the Variable Factors Influencing the Vitality of Commercial Districts Based on the SOR Theory Model. *Buildings*, 15(11), 1868. <https://doi.org/10.3390/buildings15111868>

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma, 03.03.2025 tarihinde, Batman Üniversitesi Etik Kurulu onay kararıyla yapılmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmacıların katkı oranları eşittir.

PATRİK PHOTIOS'UN XVII. HOMİLİSİ VE AYASOFYA'DAKİ MERYEM VE ÇOCUK İSA MOZAIĞININ AÇILIŞI

HOMILY XVII OF PATRIARCH PHOTIOS AND THE INAUGURATION OF THE VIRGIN AND CHRIST CHILD MOSAIC IN HAGIA SOPHIA

Yavuz ERDİHAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi, yavuzerdihan@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7210-1650

Geliş Tarihi / Date Applied
14.01.2026

Kabul Tarihi / Date Accepted
26.03.2026

ÖZET

Bizans başkenti Konstantinopolis'in katedral kilisesi Ayasofya'da yer alan Meryem ve Çocuk İsa Mozaïği, tasvir ibadetinin yasaklandığı İkonoklazma döneminin (726-843) sona erişinin ardından halka açık bir kilisede görünen ilk anıtsal figüratif imgedir. Mozaik tahtta oturan Meryem ile kucağındaki Çocuk İsa'yı betimler. Mozaïğin açılışı için 29 Mart 867'de Bizans İmparatorları III. Mikhaıl (842-867) ve I. Basileos (867-886)'un da katıldığı görkemli bir tören düzenlenmiştir. Konstantinopolis Patriği Photios, törende mozaïğe ithafen "XVII. Homili" olarak bilinen konuşmasını yapmıştır. Photios konuşmasında bugünü "Ortodoksluğun başlangıcı" olarak tanımlar. Bu nedenle, mozaïğin açılışı İkonoklast sapkınlığa karşı Ortodoksluğun kesin zaferinin kamusal bir ilanı gibi görünmektedir. Mozaik ise bu zaferin somut bir kanıtı olarak sunulmuştur. Bu bağlamda çalışma, Patrik Photios'un XVII. Homili'si yoluyla açılış töreninin tarihsel ve politik anlamını tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, Apsis, Mozaik, Photios, Homili.

ABSTRACT

The mosaic of the Virgin and Christ Child in Hagia Sophia was the first figurative image appeared on the walls of a public church after the end of Iconoclasm (726-843). It depicted an enthroned Virgin with Christ Child in her lap. The mosaic unveiled on Holy Saturday, March 29, 867, in a ceremony attended by Byzantine Emperors Michael III (842-867) and Basil I (867-886) as well. Patriarch Photios of Constantinople, on that day, delivered "Homily XVII" his congregation as a dedication of the mosaic. Photios described this day, in Homily XVII, as the beginning of Orthodoxy. Therefore, the importance of the inauguration seems that it was a public statement of the triumph of Orthodoxy against Iconoclast heresy. In this context, the image of the Virgin and Christ Child served a visible proof of the triumph. This study aims to discuss the historical and political meaning of the inauguration within the context of Patriarch Photios' Homily XVII.

Keywords: Hagia Sophia, Apse, Mosaic, Photios, Homily.

1. GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu'nda imgelere ibadetin yasaklandığı İkonoklazma (tasvirkırıcılık) dönemi 843 yılında resmi olarak sona erdi. İkonoklazmanın sona ermesinin ardından Bizans başkentinin en büyük kilisesi Ayasofya'da ilk figüratif imge 29 Mart 867 tarihinde görkemli bir törenle açıldı. Ayasofya'nın mihrabı örten yarım kubbesinde yer alan bu Meryem ve Çocuk İsa Mozaiği, Bizans sanatının başyapıtlarından biri olarak günümüze ulaştı (Resim 1-2). Mozağin açılışı için 29 Mart 867'de düzenlenen tören aynı zamanda İkonoklazma sapkınlığına karşı Ortodoksluğun zaferinin ilanı anlamına da geliyordu. Açılış töreninde dönemin Konstantinopolis Patriği Photios topluluğa "XVII. Homili" olarak bilinen konuşmasını yaptı. Hiç kuşku yok ki XVII. Homili, tarihi bir anın tanıklığını içermesi açısından Bizans sanatı araştırmaları için eşsiz bir belge niteliğini taşımaktaydı.

Bizans sanatı tarihi araştırmacıları çoğu kez, belki de doğal olarak, söz konusu XVII. Homili'yi doğrudan mozaik ile ilgili tarihi bir belge olarak değerlendirme eğiliminde olmuşlardır; ancak bu eğilim kimi yerde mozağin tarihini aydınlatmak yerine daha çok karmaşa ve tartışmaya neden olmuş gibi görünmektedir. Aslında modern tarih açısından sorun, Patrik Photis'un XVII. Homili'sine mozaikle ilgili doğrudan bir belge olarak bakmaktan kaynaklanır. Photios'un konuşmasının başlıca amacı mozağin bir tanımını veya gerçekçi bir tasvirini yapmak değil, çeşitli semboller kullanarak, yüz yıldan fazla bir süre İmparatorluğu büyük bir buhranın içerisine sürüklemiş İkonoklazma sapkınlığına karşı "doğru inancın" yani Ortodoksluğun zaferini resmi olarak ilan etmektir. Mozaik ise görünüşe göre yalnızca bu politika içerisindeki sembollerden biriydi. Bu bağlamda çalışma, Patrik Photis'un XVII. Homili'si çerçevesinde 29 Mart 867'de gerçekleşen törenin tarihsel ve politik önemini tartışmayı amaçlamaktadır. Söz konusu XVII. Homili metni için Cyril Mango'nun yayınlamış olduğu İngilizce çeviriden (1958: 286-296) yararlanılmıştır.

Resim 1. Meryem ve Çocuk İsa Mozaiği, Ayasofya, 867.

2. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA İKONOKLAZMA DÖNEMİNİN (726-843) SONA ERİŞİ

İkonoklazma, Grekçe *εἰκών* (ikon, tasvir) ve *κλάω* (kırmak) sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve “tasvir-kırmak” anlamına gelen bir terimdir (Lowden, 1977: 148; Hollingsworth and Cutler, 1991: 975-976). Genel olarak Tasvir-kırmaklık, Hristiyan dünyasında herhangi bir amaçla kutsal imgelerin kullanımına karşıtlığı ifade etmektedir. Bilindiği üzere, Hristiyan dünyasında kutsal imgeler çeşitli amaçlarla, Dura-Europos Kilise-Evi ve Roma katakomplarında görüldüğü gibi (Finney, 1994: 146 vd., 161, 190), erken dönemlerden itibaren kullanılmaya başlanmış, 5. ve 6. yüzyıllarda giderek yaygınlaşmış, ibadetin ve hatta günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kiliselerin duvarları kutsal kişilerin figürleri ve İncil öykülerini betimleyen resimler ile bezenmiş, taşınabilir ikonalar ibadet pratiklerinin ve kişisel anlamda kutsal kişilere yakarışın başlıca aracı konumuna yükselmiştir.

Bununla birlikte, yine Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren özellikle de putperestliği canlandırdığı gerekçesiyle tasvir karşıtı düşünce ve tutumlar hep var olagelmıştır. Dolayısıyla Hristiyan dünyasında tasvir karşıtlığı, İkonoklazma öncesi dönemde de az ya da çok, içten içe var olan bir olguydu (Kitzinger, 1954: 85). Dinsel ve kamusal yaşamda tasvir düşmanlığı 8. yüzyıldan itibaren daha fazla zemin bulmaya başladı ve Bizans İmparatorluğu'nu sarmalayan başka sorunlarla da birleşince doğrudan İmparatorların iradesiyle yürütülen bir uygulamaya dönüştü (Lee, 2004: 34-50). İlk olarak 726 yılında Bizans İmparatoru III. Leon'un (717-741) emriyle başkent Konstantinopolis'in sembolik imgelerinden olan, imparatorluk sarayının ana girişi Khalke Kapısı üzerindeki İsa tasviri kaldırıldı (Mango, 1991: 405-406; Ostragorsky, 2006: 151). Ancak bu hareket başkent halkının büyük tepkisine neden oldu. Ayrıca Yunanistan'da büyük bir ayaklanma patlak verdi. İsyanlar bastırılmış olsa da İkonoklast politika konusunda daha ihtiyatlı davranma gerekliliği ile karşı karşıya kalınmıştı. Bu nedenle, yine İmparator III. Leon tarafından ancak 17 Ocak 730 tarihli emirname ile yasal zemin hazırlanarak İkonoklazma resmi olarak başlatılabildi (Ostragorsky, 2006: 153). Kiliselerdeki kutsal resimler ve ikonalar yok edildi, tasvir ibadetini savunan kişiler (İkonofiller) ağır baskılara maruz kaldı, çıkan isyanlar şiddetle bastırıldı.

Ancak, tasvir yandaşlarının sürekli girişimlerinin önüne geçilemedi ve İkonoklazma 787'de bir kesintiye uğradı. İmparatoriçe Irene ve oğlu İmparator VI. Konstantinos'un (780-797) düzenlediği VII. Ekümenik Konsil tasvir ibadetini yeniden serbest bıraktı (Dvornik, 1990: 23-26; Lee, 2010: 58 vd.). Öte yandan, tasvir ibadetinin serbest bırakıldığı bu dönem uzun sürmedi ve 815'te İmparator V. Leon (813-820) İkonoklast politikayı yeniden uygulamaya başladı. Söz konusu politika bu tarihten sonra 842 yılında son İkonoklast, İmparator Theophilos'un (829-842) ölümüne kadar devam etti.

İmparator Theophilos ölmeden önce tahtı İmparatoriçe Theodora'nın naibeliğinde iki yaşındaki oğlu III. Mikhail'e (842-867) bırakmıştı. Aynı zamanda Theodora'ya devlet idaresinde yardımcı olmak üzere bir kurul da oluşturulmuştu. İmparatoriçe Theodora tasvir ibadetinin savunucularındandı ve kurulla birlikte bu politikanın canlandırılması işine girişti (Ostragorsky, 2006: 204 vd.; Lee, 2010: 178 vd.). 843 yılının Mart ayında yapılan bir konsil ile tasvir ibadeti serbest bırakıldı ve İkonoklazma dönemi bir daha yeniden gündeme gelmemek üzere resmi olarak sona ermiş oldu. Bu olay 11 Mart 843'te Ayasofya'da yapılan büyük bir törenle kutlandı ve halen Ortodoks dünyasında “Ortodoksluk Bayramı” olarak kutlanan günün başlangıcı oldu (Lee, 2010: 184 vd.). Öte yandan, İkonoklazmanın tasfiyesi sürecinde ihtiyatlı ve ılımlı bir tutum benimsendi. Çünkü İkonoklazma resmi olarak sona ermiş olsa da kilisenin ve devletin çeşitli kademelerinde halen İkonoklastlar görevdeydi. Çatışmanın yeniden alevlenmesini önlemeyi

amaçlayan bu ılımlı politika kiliselerin yeniden resimlerle bezenmesi sürecini de bir parça geciktirmiş gibi görünmektedir. Öyle ki, Ayasofya apsisindeki mozağin yapımı ve açılışı İkonoklazmaya resmi olarak son verilmesinden neredeyse 24 yıl sonra, 867 yılında mümkün olabilmıştır.

İkonoklazmanın sona erdiği 843 yılından Ayasofya'nın apsis mozağının açılışının yapıldığı 867 yılına kadar geçen sürede kiliselerin yeniden resimlerle süslenip süslenmediğine ilişkin tarihi bilgiler oldukça kısıtlıdır. Khalke Kapısı üzerine 847 ya da biraz öncesinde bir İsa mozağı yerleştirilmişti (Cormack, 1985: 141). Yine Patrik Photios'un X. Homili'sinde (Mango, 1958: 184-190) açılışından bahsettiği Pharos'taki Meryem Kilisesi 864 yılında resimlerle süslenmişti. Bu kilisenin resimlerinde; kubbede İsa, hemen altında melekler, apsisde Meryem ve yapının diğer bölümlerinde havarilerin, peygamberlerin ve din şehitlerinin tasvirleri bulunmaktaydı (Lidov, 2012: 74). Büyük Saray'ın Kabul Salonu Khrysotriklinos da bu dönemde, 856-867 yıllarında resimlerle süslenen bir başka yapıydı (Jenkins and Mango, 1956: 139). Resimlerle süslediği bilinen tüm bu yapıların ise Bizans imparatorlarının ikametgahı Büyük Saray bünyesinde yer alan ve halkın erişimine kapalı alanlar olması gerçekten dikkate değerdir. Bu durum, herhangi bir kıskırtmaya mahal vermemek ve çatışmayı yeniden alevlendirmemek için halka açık kamusal anıtlarda belli bir süre tasvir kullanımından kaçınıldığı şeklinde yorumlanabilir (Mango, 1958: 283).

3. PATRİK PHOTIOS VE XVII. HOMİLİ

Patrik Photios Bizans tarihinin, özellikle de İkonoklazmanın sonrasındaki dönemin hem dini hem de politik anlamda öne çıkan kişiliklerinden biridir. İkonoklazmanın sona ermesinin ardından, 858-867 ve 877-886 yılları arasında iki kez Konstantinopolis Patrikliği görevinde bulunmuştur (Kazhdan, 1991, III: 1669-1670). Her ne kadar Patrik unvanıyla biliniyor olsa da Photios ruhban sınıfından olmayan bir kişiydi ve aslında bir yazar, bilim insanı ve entelektüeldi. Ancak aynı zamanda Ortodoksluğun önde gelen bir savunucusuydu ve İkonoklazma sonrası politikasının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmişti (White, 1981: 15 vd.; Lee, 2010: 233-234). Robin Cormack'a göre (2000: 117-120) Ayasofya'nın 9. yüzyılda yeniden kutsal imgelerle donatılmasında ve programın oluşumunda Photios'un rolü çok büyüktü.

Photios resmi devlet görevlerinin yanında, edebi ve teolojik pek çok eser de kaleme almıştır (White, 1981: 48 vd.). Bu eserlerin bir kısmı da *Homili*'lerden oluşmaktadır (Aristarches, 1900; Mango, 1958). Homili (*ὁμιλία*); genel olarak kutsal bir öğretinin veya metnin, litürjinin ya da törenin bir parçası olarak topluluğa açıklanması amaçlı kısa konuşma ya da vaaz şeklinde tanımlanabilir (Taft, 1991, III: 1880-1881). Patrik Photios tarafından yazılmış toplam on sekiz Homili çeşitli elyazmalarında günümüze ulaşmıştır (Mango, 1958: 24-34). 17. yüzyıldan itibaren çeşitli baskıları yapılan bu Homililerin toplu olarak ilk baskısı 1900 yılında Staurakes Aristarches tarafından iki cilt halinde İstanbul'da yapılmış, Cyril Mango tarafından ise 1958'de İngilizce çevirileri yayınlanmıştır. Genel olarak bakıldığında Photios'un Homililerinin; 867 Konsili, Ariusçu sapkınlık, Rus saldırısı, Pharos Meryem Kilisesi açılışı gibi konular ve çoğu kez de büyük yortu günleri için hazırlanmış olan konuşmalardan oluştuğu görülmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan ve XVII. Homili olarak tanımlanan Homili ise "*Konstantinopolis Patriği Photios tarafından, Kutsal Cumartesi günü, Theotokos'un tasvirinin açılışı sırasında, Büyük Kilise'nin ambonunda Mesih sevgisiyle dolu İmparatorların huzurunda okunan Homili*" başlığını taşımaktadır. Bu Homili, 29 Mart 867 günü Ayasofya'daki Meryem ve Çocuk İsa Mozağının açılış töreninde Patrik Photios tarafından okunmuştur (Mango, 1958: 286).

XVII. Homili'nin başlığından da anlaşıldığı üzere Ayasofya'daki Meryem ve Çocuk İsa Mozaik'i'nin açılış töreni, Hristiyanlığın ve Ortodoks dini takviminin en önemli günlerinden Paskalya öncesindeki Kutsal Cumartesi günü yapılmıştı. Böylelikle Bizans tahtında müşterek olarak hüküm süren (Ostragorsky, 2006: 216-217) İmparatorlar III. Mikhail (842-867) ile I. Basileos (867-886) ve maiyetlerinin ve aynı zamanda en kalabalık şekilde cemaatin törende hazır bulunması sağlanmıştı (Simmons, 2011: 23).

Homili, Patrik Photios'un bir bayram olarak tanımladığı günün önemini vurgulayan coşkulu bir giriş pasajıyla başlar. Önce, İmparatorların İkonoklazmanın sona erdirilmesindeki gayretleri övülür. Devamında Photios'un sözlerinden Ortodoks Kilisesi'ne henüz kabul edilmiş bir topluluğun birzandan beyazlar giydirilmiş bir şekilde törene katılacağını öğreniriz. Bu topluluk, önceden Ortodoks Kilisesi tarafından sapkın bir mezhep olarak görülen Quartodecimanlar (Tessareskaidekatitai)'dır. Quartodecimanlar kökeni çok eskiye uzanan bir mezheptir ve özellikle Küçük Asya'da yaygındır. Aziz Ioannes'in yorumlarına bağlı kalarak, Paskalyayı Yahudi geleneğine uygun biçimde, haftanın hangi günü olduğuna bakmaksızın ilk kameri ayın 14'ünde (14 Nisan) kutluyorlardı (Mango, 1958: 279-280). Fakat şimdi hatalarından dönerek doğru inancı tercih etmiş olan bu topluluk beyazlar giydirilerek belki de doğru inanca boyun eğen ve arınan sapkınların temsili olarak törene dahil edilmişti. Patrik Photios Homili'de, İkonoklastlarla mücadeleden zaferle çıkan doğru inancı, yani Ortodoksluğu, tomurcuklanan bir çiçeğe benzetir, beyazlar giydirilmiş bu topluluğu da bu tomurcuğun bir simgesi ve zaferin delili olarak sunar (Mango, 1958: 288).

Homili'nin başlıca odağı elbette açılış yapılan Meryem ve Çocuk İsa Mozaik'i'dir ve Patrik Photios bu imgeyi, İkonsever Ortodoks Hristiyanlığın temel dogmaları üzerinden açıklamaya girişir:

"Bakire'nin (Meryem'in) suretinin temsili bizi böyle hoş bir karşılamayla neşelendirir... bizi gerçeğin en doğru tahayyülünün ortaya konulduğu güzel bir manzaradan içmeye davet eder... O tertemiz kollarında, kurtuluşumuz için hepimizin Yaraticısını, Takdir-i İlahi'nin o büyük ve tarifsiz gizemini bir bebek gibi uzanmış halde taşıyan bakire bir anne... (işte) Yukarıdan gelen ilhamın bir yansıması olan resim sanatı kusursuz biçimde böylesine canlı bir taklit oluşturmuştur... (Meryem) yürekte şefkatiyle gözlerini doğurmuş olduğu çocuğa çevirmiştir, lakin evladının tanrısallığı karşısında ağır başlı, mesafeli bir tavır takınmış ve bakışları buna göre ayarlanmıştır" (Mango, 1958: 290).

Patrik Photios bu pasajda imgelerin Ayasofya'da yeniden görünmesinin yarattığı coşku ve sevinci oldukça canlı biçimde tasvir eder. Resim sanatının ilahi doğruları aktarmadaki rolünü över. Aynı zamanda Meryem'in oğluna bakışı üzerinden temel bir Hristiyan dogmasına; İsa'da tanrısal ve insani tabiatın ayrılmaz biçimde bir arada bulunması (*Hipostatik birlik*) dogmasına da vurgu yapar (Tsunoda, 2017). Bu nedenle mozaikte Meryem bir yandan oğlunun insani tabiatı yönünden O'na şefkat ve sevgiyle bakıyor olsa da tanrısal tabiatı yönünden mesafeli bir tavır içerisinde tarif edilmektedir. Bu dogma, İkonofil (İkonsever) teoloji açısından da önemlidir. Çünkü İsa'nın imgesinin yapılabilmesi ancak insani tabiatı yönünden meşruiyet kazanmaktadır. Halbuki İkonoklastlar, Tanrı olarak İsa'nın nitelik açısından sınırlandırılmayacağı, bu nedenle tarif ve tasvir edilemeyeceği görüşündeydiler. İkon ibadetini savunan teologlar ise İsa'da hem Tanrı hem de insan tabiatının bir arada bulunduğunu, tanrısal tabiatın değil ama bedene bürünerek kendini dünyada görünür kılan insani tabiatın tasviri mümkün kıldığını savunmuşlardır (Lee, 2010: 160-162).

XVII. Homili'de açılışın, sıradan bir törenin çok ötesinde bir anlam ifade ettiğini Patrik Photios'un şu sözlerinde görmek mümkündür: *"Eğer bugün; Ortodoksluğun günü ve başlangıcı olarak*

adlandırırız (abartmak istemem ama) bu pek de yanlış olmaz". Görüldüğü gibi Patrik Photios bugün Ortodoksluğun başlangıcı sayılıyordu. Çünkü Photios'a göre İkonoklazmaya karşı gerçek zafer 843 yılında değil 29 Mart 867'de, yani Ayasofya'daki ilk tasvir görüldüğünde kazanılmıştı (Mango, 1958: 285).

Patrik Photios'un Homili'de altını çizdiği bir başka konu ise imgelerin dini açıdan meşruiyeti ve kutsal öğretinin aktarımındaki önemi idi. Photios öncelikle İkonofil teolojinin başlıca referanslarından biri olan İsa'nın enkarnasyon mucizesine değinir ve ardından görme duyusu ve görüntülerin kutsal hakikatleri aktarmadaki önemine vurgu yapar:

"Mesih vücut bularak bize geldi, Annesi O'nu kollarında taşıdı. Bu, resimler aracılığıyla görülür, onaylanır ve ilan edilir. Öğreti görgü tanıklığı yoluyla ortaya konulur ve izleyicileri tereddütsüz bir kabule sevk eder ... Konuşmanın işitme yoluyla anlaşılması gibi, görme yoluyla da bir form ruhun levhalarına işlenir ve kavrayışları şeytani öğretilerle kirletilmemiş olanlara dindarlıkla uyumlu bir bilgi temsili sunar" (Mango, 1958: 293-294; Cormack, 1985: 150).

"Mesih'in vücut bulması" ifadesi, Hristiyanlığın ve İkonofil teolojinin en temel dogmalarından İsa'nın enkarnasyon mucizesine doğrudan yapılmış bir göndermedir. Tanrı'nın Sözü (Logos) ve Oğlu İsa'nın insan bedenine bürünerek dünyaya gelmiş olması anlamına gelen ve Hristiyanlığın başlıca dogmalarından olan enkarnasyon Yuhanna İncili 1:14'te "Söz, insan olup aramızda yaşadı", şeklinde ifadesini bulmuştur. Bu dogma, İsa'nın bedene bürünerek insanlığa görünür hale gelmesi yönüyle kutsal imgelerin teolojik meşruiyetini de sağlayan bir niteliğe sahiptir.

Homili'nin bu pasajında Patrik Photios'un öne çıkardığı bir başka husus ise imgelerin ve dolayısıyla görme duyusunun kutsal hakikatleri açıklama ve aktarmadaki işlevidir. Kutsal mesajın iletilmesi açısından görme duyusunun diğer araçlara olan üstünlüğü görüşü, aslında Patrik Photios'tan önce, İkonoklazma tartışmalarının ortasında Konstantinopolis Patriği Nikephoros (806-815) ve Studios Manastırı Başrahibi Theodoros (759-826) gibi İkonofil din adamları tarafından geliştirilmişti. Nikephoros'a göre görme, duyuların en değerli ve gerekli olanıydı ve algılanan şeylerin (diğer duylardan) daha açık ve keskin biçimde kavranmasını sağlıyordu. Konuşma çarpıtılabilir nitelikteydi ama görsel temsiller samimi ve kesindi. Bu nedenle imgeler daha güvenilir belgelerdi (Brubaker, 1999: 48 vd.). Başrahip Theodoros'a göre de görme duyusu işitmenin çok daha önündeydi. Bir şey önce görülür, sonra işitilirdi. Havariler önce İsa'yı görmüşler sonra onun hayatını ve sözlerini yazmışlardı. Theodoros bu tespitlerden hareketle yazılı ve sözlü ifadenin de öncelikli olarak görme duyusuna dayandığı sonucuna ulaşıyordu (Lee, 2010: 175).

Patrik Photios XVII. Homili'de, Nikephoros ve Theodoros tarafından geliştirilen bu çizgiyi doğrudan takip eder ve görme duyusunun gücünü ısrarla vurgular:

"Dini şehitlerin hatıraları kitaplarda bulunur. Onların işleri ayrıca tasvirlerde gösterilir ve hatta resimler bu azizleri daha canlı bir şekilde ifade ederek bilgimize ulaştırır... Bunlar, öykü ve resim olarak iki taraftan da iletilir. Fakat dinleyicilerden daha çok seyirciler, onları örnek almaya teşvik edilir, çünkü görme hissinin anlayışı daha kuvvetlidir. Kucağında yaratıcı bebek İsa'yı kucaklayan Bakire Meryem'e bakın. Bütün dili aşan, bu ifade edilemeyen mütevazılığı gören her kimse, onu yüceltmek için ayağa kalkmaz mı?... Gerçekten görme etkisi daha güçlüdür... Görünen şeyin esası, akla ulaşır, akla ulaşan hafızaya intikal eder, hafızaya yerleşen, eksiksiz bilgiye dönüşür. Akıl görüyor mu? Akıl

yakalıyor mu? Akıl gösteriyor mu? Görme hissi, kolayca biçimi hafızaya ulaştırır” (Mango, 1958: 294; Lee, 2010: 175-176).

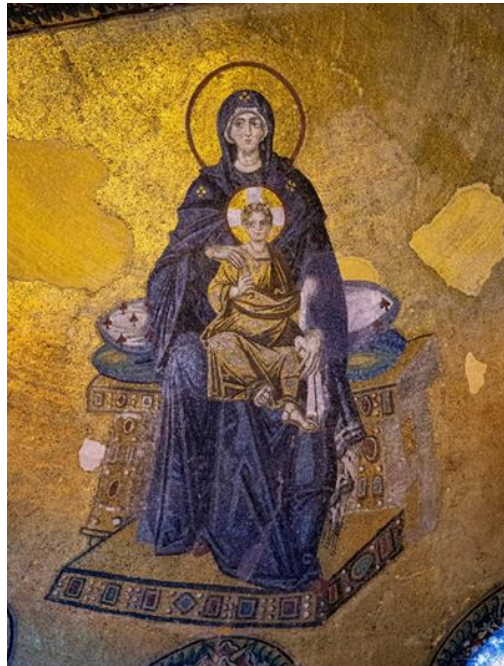
Photios, metnin bu bölümünde görme ile bilgi arasındaki ilişkiyi tanımlar ve imgelerin işlevine doğrudan bir açıklık getirir. Böylelikle imgeler, kutsal hakikat ve davranışları öğretmenin başlıca bir aracı olarak daha da fazla meşruiyet kazanır. Photios, Hristiyan tarihinin gerçeklerini öğretmek ve kutsal kişilerin örnek Hristiyan yaşamlarının benimsenmesini teşvik etmek için imgelerin gerekliliğini savunmaktadır. Bu bakımdan Patrik Photios'un XVII. Homili'sinin önemi, İkonoklazmanın sona ermesinin ardından Bizans dünyasında görselin rolü üzerine yapılmış kamusal bir açıklama olmasında yatmaktadır. İkonofil teologların İkonoklazmaya karşı savunularında görme duyusuna verdikleri önem doğal olarak imgeleri ve sanatı öne çıkarmış ve Orta Çağ Bizans sanatının gelişimi açısından da bir dönüm noktası oluşturmuştur (Cormack, 1985: 151-152).

4. APSİS MOZAIĞI

Meryem ve Çocuk İsa Mozaığı, Ayasofya'da ana mekânın doğu ucunda yer alan, tapınağın en kutsal alanı apsisi örten yarım kubbe üzerine yerleştirilmiştir. Osmanlı döneminde üzeri diğer imgeler gibi sıva ile örtülen bu mozaik 1930'lu yıllarda Amerikan Bizans Enstitüsü adına Thomas Whittemore tarafından temizlenerek açığa çıkarılmıştır (Teteriatnikov, 1998). Mozaikte Meryem değerli taşlarla bezenmiş bir tahtın üzerinde oturmakta ve kucağında Çocuk İsa'yı tutmaktadır.

Yarım kubbeyi çevreleyen kemer alınlığında, bugün başından ve sonundan çok az kısmı kalmış olan bir yazıt bulunmakta olup; “Sahtekârların bir zamanlar buradan indirdikleri resimleri dindar imparatorlar yeniden yaptırıldılar” [*Α οι πλανοι καθειλον ενθαδ' εικονας ανακτες εστηλωσαν ενσεβεις παλιν*] şeklindedir (Mango and Hawkins, 1964: 125; Eyice, 1984, II: 14). Mozaik ve yazıtın aynı dönemde yapılmış oldukları tespit edilmiştir (Mango and Hawkins, 1964: 147). Bu bağlamda, mozaik ve önündeki yazıtı İkonoklastlara karşı kazanılan zaferin siyasi bir ifadesi olarak görmek mümkündür (Teteriatnikov, 2004: 11).

Resim 2. Meryem ve Çocuk İsa Mozaığı (detay), Ayasofya, 867.

Dumbarton Oaks Arşivi

Kiliselerde yalnızca ruhbanın girebildiği en kutsal alan olan apsis aynı zamanda Bizans dünyasında İsa'nın Beytullahim'de doğduğuna inanılan mağara ile özdeşleştirilen sembolik bir alandı (Cormack, 2000: 111). Bu nedenle mozaığın mekân içerisindeki yerleşimi de anlamlıydı. Tasvir, bir anne ve doğurmuş olduğu çocuğun gösterimi ile doğrudan İsa'nın enkarnasyon mucizesinin (Uthemann, 1991, II: 991; Lee, 2010: 36, 160, 170) kanıtı olarak algılanıyordu ve bu İkonoklastlara karşı kutsal tasvirleri dini hayatın merkezine alan Ortodoks İkonofil teolojinin en önemli referanslarından biriydi. Enkarnasyon mucizesi ile İsa, insan bedeninde bu dünyaya gelmiş ve o güne değin görünmez olan Tanrı'yı belli biçimde görünür kılmıştır. Tanrı'nın insan bedeninde cismanileşerek dünyaya gelmesi ve görünmezliğin görünür bir varlık haline dönüştürülmesi, O'nun tasvirinin yapılabilmesine de olanak sağlamıştır. İkonofil teolog Şamlı Ioannes (675-749) tarafından geliştirilen bu tez İkonoklastlara karşı en önemli argüman haline gelmiştir (Louth, 2003; 11-12; Lee, 2010: 36 vd.). Bizans dünyasında çok yaygın olan, insan bedeninde cismanileşen Tanrı ve onu doğuran annesini (*Theotokos: Tanrı Anası*) betimleyen Meryem ve Çocuk İsa imgeleri de temelde bu enkarnasyon dogması ile ilişkilidir. Devletin en büyük kilisesi olarak Ayasofya'da İkonoklazma sonrası açılışı yapılan ilk mozaığın bir Meryem ve Çocuk İsa imgesi olması da bu açıdan anlamlıdır.

Patrik Photios'un XVII. Homili'si, Bizans döneminde bir imge ile ilgili olarak yazılan ve günümüze ulaşan ender tarihi belgelerden biridir; bu nedenle hem Bizans sanatı hem de Ayasofya araştırmaları açısından önemi hiç kuşkusuz büyüktür. Bununla birlikte, Photios'un XVII. Homili'si mozaığın açık bir tanımını içermez. Metinden anlaşılabilen sadece bir Meryem ve Çocuk İsa imgesinin açılışının yapıldığıdır. Bunun dışında ne imgenin türü (bir mozaik, fresk ya da ikona) ne de kilise içerisindeki yeri gibi detaylara ilişkin herhangi bir bahis yoktur. Metindeki bu belirsizlikler araştırmacıları Photios'un bahsettiği imgenin bugün Ayasofya apsisinde bulunan mozaik olup olmadığı konusunda kuşkuya sürüklemiştir (Mango and Hawkins, 1965: 142-148; Oikonomides, 1985: 111-115). Bu konuda kuşkularını dile getiren ve Photios'un Homililerini ilk kez 1900'de toplu olarak yayına hazırlayan Staurakes Aristarches, 29 Mart 867'de açılışı yapılan Meryem ve Çocuk İsa imgesinin bugün Ayasofya apsisinde yer alan değil, bir zamanlar batı kemerinde bulunan (1894 yılındaki depremde kemerin çökmesi nedeniyle harap olan) başka bir imge olduğunu ileri sürmüştür (Mango, 1958: 284; Cormack, 2000: 120). S. Sestakov ise Photios'un Homili'de 'resim sanatı' terimini kullanmasından dolayı aslında bir mozaikten değil bir freskten bahsettiğini iddia etmiştir (Mango and Hawkins, 1965: 143). Nicolas Oikonomides ise (1985: 111 vd.) Patrik Photios'un ifadelerinin ayakta duran ve fresk olarak yapılmış bir Meryem imgesini tarif ettiğini, dolayısıyla bugün Ayasofya apsisindeki imge ile 29 Mart 867'de açılışı yapılan tasvirin aynı olmadığı düşüncesindedir. Cyril Mango ve Ernest J.W. Hawkins ise, 1964 yılında yaptıkları ayrıntılı teknik çalışma (Mango and Hawkins, 1965) sonucu mozaığın, apsis kemer alınlığında İkonoklastlara gönderme yapan yazıtla aynı yapıım evresinin ürünü olduğunu ve çok büyük ihtimalle Photios tarafından açılışı yapılan mozaik olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Öte yandan belirtmek gerekir ki, Photios'un XVII. Homili'si kimi yerde belirsiz, karmaşık ve anlaşılmaz ifadelerle örülüdür. Bu bir yandan Photios'un üslubu ile ilişkilendirilebilir ama Bizans literatürünün benzer örneklerinde de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Cormack, 1985: 146-147). Gerçekten de Patrik Photios, XVII. Homili'de, tasvirin bir Meryem ve Çocuk İsa betimi olması dışında onu tanımlayıcı bilgiler vermez. Bu elbette belirsizliğe ve Photios'un açılışını yaptığı imgenin bugün Ayasofya apsisinde gördüğümüz Meryem ve Çocuk İsa Mozaığı olup olmadığı konusundaki kuşkulara yol açar. Ancak şunun özellikle altını çizmek gerekir: Patrik Photios'un XVII. Homili'si mozaığın tarihi ve ayrıntılı özellikleri üzerine tarihsel bir anlatı

oluşturmak amacıyla kaleme alınmış bir metin değildir. Açılış töreninin ve Homili'nin başlıca amacı; devletin en büyük kilisesinde İkonoklast sapkınlığa karşı Ortodoksluğun kesin zaferinin kamusal bir açıklamasını yapmaktır. Mozaik bu zaferin kamusal anlamda görsel bir delili olarak sunuluyordu. İkonoklazma 843'te sona ermiş olsa da kalıntıları uzunca bir süre daha içten içe varlığını sürdürmüş, İmparatorluk da çatışmanın yeniden alevlenmesi ihtimaline karşı ihtiyatlı bir tutum içerisinde olmuştur. Bu durum görünüşe göre kiliselerin yeniden resimlerle süslenmesini de geciktirmişti. Dolayısıyla Ayasofya'daki Meryem ve Çocuk İsa Mozağı kiliselerde imgelerin uzun bir süre sonra yeniden görünmesiyle İkonoklazma tehdidinin artık kesin olarak yok edildiğinin bir göstergesiydi. Robin Cormack'ın belirttiği gibi (2000: 111), İkonoklazma sonrası restorasyon sürecinin başlıca figürü olan Patrik Photios, açılış töreninde mozaığe referanslar vererek Ortodoksluğun kesin zaferini ve Hristiyanlığın temel hakikatlerini görünür kılmak için sanatın gücünden yararlanmaya yönelik bir çaba içerisindeydi. Elbette XVII. Homili, kilisede mozaığe bakılarak yapılmış anlık bir konuşma değil Photios tarafından önceden kurgulanmış bir metindi. Patrik Photios bir yandan Homili'yi mozaığın açılışına adayarak İkonoklastlara karşı zaferin görünür sembolünü öne çıkarmış; bir yandan da dini yaşamdaki işlev ve önemini vurgulayarak görsel imgelerin kullanımı için bir meşruiyet zemini oluşturmuştur. Photios'un XVII. Homili'sinin içeriği ve önemi bu bağlamda anlaşılmalıdır. Çünkü Photios'un Homili'de özellikle altını çizdiği gibi, mozaığın açılışının yapıldığı 29 Mart 867, Ortodoksluğun başlangıcı ve zafer günüdür.

5. SONUÇ

Ayasofya apsisindeki Meryem ve Çocuk İsa Mozağı İkonoklazma döneminden sonra kilisede görülen ilk figüratif imgedir. İmge ibadetinin yasaklandığı İkonoklazma dönemi her ne kadar 843 yılında kapanmış olsa da İmparatorluğun yeni bir çatışmaya mahal vermemek adına uygulamış olduğu tedbir politikası kiliselerin yeniden resimlerle bezenmesi sürecini geciktirmiştir. Tarihi kanıtlar Ayasofya'daki mozaığın imge ibadetinin restorasyonu sürecinde halka açık kamusal bir anıtta gerçekleşen ilk anıtsal proje olduğuna işaret etmektedir.

Mozaığın 29 Mart 867'deki açılışında Konstantinopolis Patriği Photios'un yapmış olduğu konuşmanın XVII. Homili olarak bilinen metni törenin önemi ve ayrıntılarını günümüze ulaştıran eşsiz bir belgedir. Bununla birlikte, söz konusu metin mozaikle ilgili tarihsel, sanatsal ve ikonografik anlamda tanımlayıcı ifadeler içermez. Çünkü XVII. Homili, mozaığın ne/nasıl olduğu ile ilgili bir tarihsel kayıt oluşturmak için değil daha çok; o an, orada olanlar için mozaığın nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili bir çerçeve sunmak üzere hazırlanmış bir metindir. Bu nedenle, doğrudan mozaığın analizini amaçlayan bir çalışma açısından sınırlı bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Mozaığın açılış töreni aslında İkonoklast sapkınlığa karşı "doğru inanç" olan Ortodoksluğun zaferini kamusal bir mekânda ilan etmeyi amaçlıyordu. Konstantinopolis Patriği Photios'un açılış konuşması ise törenin ayrıntıları yanı sıra sembolik ve teolojik referanslarla oldukça iyi biçimde kurgulanmış Ortodoks İkonofil bir retoriktir. Bir sembol olarak mozaik, kiliselerde tasvirlerin yeniden boy göstermesi anlamında, Ortodoksluğun zaferinin görünür bir kanıtını sunar. Birazdan törene katılacakları ilan edilen eski sapkın topluluk Quartodecimanlar ise doğru inanca boyun eğen ve arınan sapkınları temsil eder.

XVII. Homili ise Ortodoks İkonofil teolojinin başlıca dogmalarını; İsa'nın tanrısal ve insani tabiatı ile enkarnasyon mucizesini vurgulayarak dini yaşamda imgelerin kullanımına meşruiyet kazandırır ve ayrıca görselliğin ve görüntülerin rolünü öne çıkarır. Bu bağlamda törenin içeriği, mozaik ve XVII. Homili birbirini tamamlar. Hepsinin ortak amacı İkonoklazma sapkınlığına karşı

Ortodoksluğun kesin zaferini resmi olarak duyurmaktır ve bu amaç da Patrik Photios'un XVII. Homili'de, 29 Mart 867 tarihini Ortodoksluğun başlangıcı olarak anan ifadelerinde kendini gösterir.

KAYNAKÇA

- Aristarches, S. (1900). *Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Φωτίου λόγοι καὶ ὁμιλίας ὀγδοήκοντα τρεῖς*.
- Brubaker, B. (1999). *Vision and meaning in ninth-century Byzantium*. Cambridge University Press.
- Cormack, R. (1985). *Writing in gold: byzantine society and its icons*. Oxford University Press.
- Cormack, R. (2000). The mother of god in the mosaics of Hagia Sophia at Constantinople. Vassilaki, M. (Ed.). in *Mother of God: Representations of the Virgin in Byzantine Art*. (107-123), Skira Editore.
- Cutler, A., & Hollingsworth, P. A. (1991). Iconoclasm. Kazhdan, A. (Ed.). in *The Oxford Dictionary of Byzantium*. II, (975-976), Oxford University Press.
- Dvornik, F. (1990). *Konsiller tarihi: İznik'ten II. Vatikan'a*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Eyice, S. (1984). *Ayasofya, II*, Yapı Kredi Yayınları.
- Finney, P. C. (1994). *The invisible god: the earliest christians on art*. Oxford University Press.
- Hawkins, E. J. W., & Mango, C. (1965). The apse mosaics of St. Sophia at Istanbul: report on work carried out in 1964. *Dumbarton Oaks Papers*, 19, 113-151.
- Jenkins, R. J. H., & Mango, C. (1956). The date and significance of the tenth homily of Photius. *Dumbarton Oaks Papers*, 10, 125-140.
- Kazhdan, A. (1991). Photios. Kazhdan, A. (Ed.). in *The Oxford Dictionary of Byzantium*. III, (1669-1670), Oxford University Press.
- Kitzinger, E. (1954). The cult of images in the age before iconoclasm. *Dumbarton Oaks Papers*, 8, 85-150.
- Lee, J. H. (2004). *Bizans siyasi ve sosyal tarihinde tasvir kırılcılık (ikonoklazma) hareketinin başlangıç dönemi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lee, J. H. (2010). *Bizans siyasi ve sosyal tarihinde tasvir kırılcılık: ikonoklazma dönemi (787-843)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lidov, A. (2012). A Byzantine Jerusalem: the imperial pharos chapel as constantinopolitan holy sepulcher. Hoffmann, A. & G. Wolf, G. (Eds.). in *Jerusalem as narrative space - Erzählraum Jerusalem* (63-103).
- Louth, A. (2003). *Three treatises on the divine images: St. John of Damascus*. St. Vladimir's Seminary Press.
- Lowden, J. (1977). *Early christian and Byzantine art*, Phadion Press.
- Mango, C. (1958). *The homilies of Photius, Patriarch of Constantinople: English translation, introduction, and commentary*, Dumbarton Oaks Studies.

- Mango, C. (1991). Chalke. Kazhdan, A. (Ed.). in *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, Oxford University Press, (405-406).
- Oikonomidès, N. (1985). Some remarks on the apse mosaic of St. Sophia. *Dumbarton Oaks Papers*, 39, 111-115.
- Ostragorsky, G. (2006). *Bizans devleti tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Simmons, S. C. (2011). *The "god bearing" patriarch: Hagia Sophia's apse mosaic in ninth-century Byzantine politics*. (Unpublihed master's thesis). Florida State University.
- Taft, R. F. (1991). Sermon. Kazhdan, A. (Ed.). in *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, Oxford University Press, (1880-1881).
- Teteriatnikov, N. (1998). *Mosaics of Hagia Sophia, Istanbul: the Fossati restoration and the work of the Byzantine Institute*. Dumbarton Oaks.
- Teteriatnikov, N. (2004). Hagia Sophia, Constantinople: religious images and their functional context after iconoclasm. *Zograf*, 30, 9-19.
- Tsunoda, Y. (2017). The union in the composite hypostasis: the view of the hypostatic union of Christ in leontius of Byzantium and Maximus the Confessor, *Katorikku Kenkyu (Catholic Studies)*, (86), 178-212.
- Uthemann, K. H. (1991). Incarnation. Kazhdan, A. (Ed.). in *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, Oxford University Press, (991).
- White, D. S. (1981). *Patriarch Photios of Constantinople: his life, scholarly contributions, and correspondence together with a translation of fifty-two of his letters*. Holy Cross Orthodox Press.

Çatışma Beyanı: Yazar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.